T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRK SİYASİ TARİHİNDE MİLLİ NİZAM ve MİLLİ SELAMET PARTİLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Durmuş Ali KOLTUK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Refik TURAN

Ankara–2009

ONAY

Durmuş Ali KOLTUK tarafından hazırlanan **"Türk Siyasi Tarihinde Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri"** başlıklı bu çalışma **14/10/2009** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda **oybirliği** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim-**Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı'nda, Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

…….

Prof. Dr. Refik TURAN (Başkan)

…….

Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

…….

Prof. Dr. Necdet HAYTA

…….

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN

…….

Prof. Dr. Şefika KURNAZ

ÖNSÖZ

Türk Siyasi Tarihinde Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri adlı çalışmada, Türkiye'ye 1970'li yıllar boyunca damgasını vurmuş olan bu iki partinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte tüm siyasi partiler kapatılmıştır. Bunun sonucunda parti teşkilatları dağıtılmış, tüm mallarına -içindekilerle birlikte- el konulmuştur. Buralardan çıkan evrak, -eğer kendilerince suç unsuru taşımıyorsa- darbe yönetimi tarafından kâğıt fabrikalarına gönderilmiştir. Bunun için Türkiye'de hiçbir siyasi partinin maalesef arşivi yoktur. Bu konuyla ilgili kaynak araştırması için, TBMM Arşiv ve Dokümantasyon Dairesinde, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde ve Milli Kütüphane'de çalışmalar yapılmıştır.

Burada bana bu çalışmamın gerçekleşmesinde katkıları olan, benden destek ve teşviklerini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Refik TURAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara-2009

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ……. i
İÇİNDEKİLER…….. ii
KISALTMALAR…….. iii
TABLOLAR……. iv
GİRİŞ……. 1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1- Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Din -Siyaset İlişkisi…..… **4**
2- Cumhuriyet Sonrası Türk Siyasi Hayatı…… **18**
3- Tek Partili Yönetimine Karşı Halkın Tutumu…….. **30**
4- CHP'de Büyük Değişim ve Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkışı… **34**
5- II. Dünya Savaşı Sonunda Türkiye'yi Etkileyen Dış Gelişmeler.. **53**

İKİNCİ BÖLÜM

A. ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ

1- Demokrat Parti'nin (DP) Kuruluşu. (7 Ocak 1946)……. **65**
2- 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ve DP'nin İktidara Gelmesi… **74**

B. 27 MAYIS 1960 İHTİLALİ VE SONRASINDA TÜRK SİYASİ HAYATI

1- 27 Mayıs'a Doğru Giden Süreçte İktidar-Muhalefet İlişkileri….. **82**
2- İhtilal Sonrası Genel Durum……..……. **97**
3- 1961 Sonrasında Siyasi Durum…….. **110**
4- 1965 Genel Seçimleri ve Adalet Partisi'nin (AP) Tek Başına İktidara Gelmesi…… **119**

C. 1969 GENEL SEÇİMLERİ ve MİLLİ NİZAM PARTİSİ'NİN KURULUŞU

1. 1969 Genel Seçimleri ……. **122**
2- Milli Nizam Partisi'nin (MNP) Kuruluşu (26 Ocak 1970) ……. **128**
3- Türkiye'nin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durumu…….. **135**

D. 12 MART 1971 ASKERİ MUHTIRASI VE SONRASI

1- Muhtıra Sonrası Siyasi Gelişmeler……. **136**
2- Millî Nizam Partisi'nin (MNP) Anayasa Mahkemesi'nce Kapatılması (20 Mayıs 1971)…… **137**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A. MİLLİ SELAMET PARTİSİ (MSP) (1972–1980)

1- MSP'nin Kurulması ve 1973 Genel Seçimleri…… **140**

2- 1973 Genel Seçimlerinin Değerlendirilmesi…… **148**

3- MSP'nin Yükselişi …… **161**

B. MSP – CHP Koalisyonu (1 Şubat 1974- 18 Eylül 1974)

1- Koalisyon Hükümetinin Kurulması ……..... **164**

2- Kıbrıs Türk Barış Harekâtı ve Sonrası…… **165**

C. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ'NDE (MC) MSP
(6 Nisan 1975 - 5 Haziran 1977)

1- I. MC Hükümeti'nde Gelişmeler…….. **167**

D. 5 HAZİRAN 1977 GENEL SEÇİMLERİ ve MSP

1- Genel Seçimin Sonuçları ve Sonuçların Analizi…… **168**

E. II. MİLLİYETÇİ CEPHE (MC) HÜKÜMETİ VE MSP
(21 Temmuz 1977 – 31 Aralık 1977)

1- II. MC Hükümeti'nde İç Politikadaki Gelişmeler……. **191**

2- 12 Eylül'e Doğru Giden Siyasi Kriz ……. **195**

SONUÇ……....199
KAYNAKÇA……204
EKLER…… 217
ÖZET…… 275
ABSTRACT…… 277

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
A.P.	: Adalet Partisi
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
A.Ü.S.B.F.D	: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
B.M.M	: Büyük Millet Meclisi
C.D.T.A.	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
C.G.P.	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
C.H.F.	: Cumhuriyet Halk Fırkası
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
D.İ.E.	: Devlet İstatistik Enstitüsü
D.P.	: Demokrat Parti
Haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
M.B.K.	: Milli Birlik Komitesi
M.N.P.	: Milli Nizam Partisi
M.P.	: Millet Partisi
M.S.P.	: Milli Selamet Partisi
M.H.P.	: Milliyetçi Hareket Partisi
M.G.H.	: Milli Görüş Hareketi
M.C.	: Milliyetçi Cephe
Yay.	: Yayınları
Y.T.P.	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Türk Siyasi Tarihinde Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri, 1970'li yıllar boyunca, siyasete damgasını vurmuş olan partilerdir. Milli Nizam Partisi, (MNP; 26 Ocak 1970- 20 Mayıs 1971) kuruluşundan 1 yıl 4 ay sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de, 1961 Anayasası'yla kurulmuş olan Anayasa Mahkemesi'nin kapattığı ilk siyasi parti olan MNP ile onun devamı niteliğindeki Milli Selamet Partisi'nin (MSP; 11 Ekim 1972- 12 Eylül 1980) siyasi faaliyetlerini ortaya koymaktır.

Bu çalışmada metodolojik olarak öncelikle çalışılacak materyaller tespit ve tetkik edildi. Bunun için de bu siyasi partilerin programları ve seçim bildirileri değerlendirildi. Bunun yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşiv ve Dokümantasyon Dairesi, Milli Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu'nda dönemin gazeteleri özellikle Cumhuriyet ve Milli Gazete ile birlikte dönemin etkili siyasi dergileri de tarandı. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1973 ve 1977 Genel Seçimleri sonuçları yorumlandı. Bu partilerin önde gelenlerinden olan Necmettin Erbakan, M. Gündüz Sevilgen, Süleyman Arif Emre, Recai Kutan, Hasan Aksay gibi kişilerin de yazmış oldukları eserler veya hatıratlarından yararlanıldı.

Bu noktada çalışmamız bu iki partinin MNP ve MSP'nin, siyasi faaliyetlerini kapsamaktadır. Her iki partinin de çıkış noktası siyasi-İslam'dır. Siyasi İslam, ya da İslam'ın siyasileştirilmesinin temeli 19. yüzyıla, Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar uzanmaktadır.

Birinci Bölümde, Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet'e geçiş dönemi Türk Siyasi Tarihi genel bir bakışla ele alındı. Cumhuriyet'in ilanından II. Dünya Savaşı'nın bitimi olan 1945'e kadar, Türkiye Tek Parti yönetimiyle idare edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak siyasi faaliyetlerde bir durgunluk söz konusuydu. ABD ve İngiltere'nin liderliğinde Müttefik kuvvetlerin İkinci Dünya Savaşı'nı kazanması, bu ülkelerin başını çektiği Batı bloğu ve bu gruba girmek isteyen ülkelerin milli idare sistemlerinde demokratikleşme sürecine yol açtı. Bunun bir sonucu olarak Türkiye, çok partili döneme geçiş yaptı.

İkinci bölümde 1945 sonrası çok partili sisteme geçilmesiyle, Türkiye'de yavaş yavaş değişimler başladı. Özellikle 14 Mayıs 1950 ilk demokratik seçimlerin sonucunda Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Bu dönemden sonra gerek ABD kaynaklı yardımların gerekse liberal ekonominin bir sonucu olarak, Türkiye'nin hızlı bir büyüme dönemine girmiştir. Tarımda hızla makineleşme ve bunun sonucunda Türkiye'de tarımda büyük bir üretim artışına yol açmıştır. Türkiye'nin büyük şehirlerin etrafında hızla sanayileşme, yeni karayollarının yapılması ve mevcut yolların iyileştirilmesi gibi gelişmelerin sonucunda köylerden büyük şehirlere doğru büyük bir göçe neden oldu. Bu durum Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve toplumsal yapısında büyük bir değişime yol açtı. 27 Mayıs 1960 İhtilaliyle Türkiye yeni bir döneme başladı. 1960'larda dünyadaki sol hareketlerin artması, Türkiye'nin büyük şehirlerinde özellikle üniversite gençliğinde marjinal sol akımlarının artmasına yol açtı ve öğrenci olayları artmaya başladı. Artık Türkiye'de marjinal sol, devlet düzenini tehdit eden başlıca akım oldu. Artık 'Siyasi İslam' devlet düzeni için tehdit olarak algılanmamaya, bilakis 'komünizm' karşısında dengeleyici unsurlardan biri olarak görülmeye başlandı.

Bu gelişmelerin sonucunda Milli Nizam Partisi kuruldu. (26 Ocak 1970) Fakat Anayasa Mahkemesi tarafından ‘Laik düzeni tehdit ettiği’ gerekçesiyle kapatılan ilk parti olmaktan da kurtulamadı. (20 Mayıs 1971) Bu dönemde 12 Mart 1971 Muhtırası gerçekleşti.

Üçüncü bölümde ise, kapatılan MNP’nin yerine kurulan Milli Selamet Partisi’nin (MSP) siyasi faaliyetleri incelenmektedir. MSP’nin ilk defa girdiği ve büyük bir başarı elde edip Mecliste üçüncü büyük parti olduğu 1973 Genel Seçimleri ve ardından büyük oy kaybedip hezimete uğradığı 1977 Genel Seçimleri’nin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Sonuç kısmında da her iki partiye ilişkin genel sonuçlar sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Din- Siyaset ilişkisi

Osmanlı klasik çağında, imparatorluk Müslümanları, İslam'la özdeşleşmenin dışında, devlete de bağlıydılar. Bu bağlılık, imparatorluğu kuran hanedana, padişah-halifenin şahsına, ortak ve şanlı bir tarihin anılarına bağlılık şeklinde kendini gösteriyordu. İmparatorluk, kâfirlere karşı korunması gereken bir topraklar bütünüydü yani Darü'l Harp karşısında Darü'l İslam. 17. yüzyıl sonunda Osmanlı'nın Avrupa'da gerilemeye başlamasından ve kuzeyde Rus tehdidinin ortaya çıkmasından beri, ''Memalik-i Osmaniye''nin savunulması ve korunması imparatorluğun yönetici sınıfının başlıca kaygısı haline gelmişti.[1]

Çünkü İmparatorluk 17. yüzyılın sonundan itibaren hızla çökmeye başladı. İmparatorluğun idaresinde uygulanan millet sistemi, her gayr-i müslim azınlığa kendi kültürel kimliğini muhafaza etmek imkânını veriyor ve bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nun tek bir toplum halinde bütünleşmesi önlenmiş oluyordu.[2]

Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki konumu hakkında, yönetenler katında varolan kendini tanımlayış biçimi, 17. yüzyıl sonlarında başlayan askeri yenilgilere ve toprak kayıplarına rağmen

---

[1]François Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900–1939),** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–2006, s.16

[2]Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul Matbaası, İstanbul -1967, s.10

uzunca bir süre, ‘‘Cihan İmparatorluğu’’ olma düşüncesinin yarattığı bir gurur ve üstünlük duygusu tarafından belirlenmişti**.** Dolayısıyla, askeri yenilgileri ve bunların sonucunda ortaya çıkan toprak kayıplarını, ‘‘düşman’’ın her yönüyle üstün bir toplum olmasıyla değil de, sadece askeri teknik ve taktik ögeler açısından değerlendirilen bir ileriliğe bağlamak da doğaldı. Nitekim Osmanlı Devleti'ndeki ilk yenileşme hareketleri daha çok askeri tekniğin Batı'dan alınmasına yönelik olmuştur.[3]

Fakat bu askeri alandaki yenileşme hareketleri İmparatorluğun gerilemesini durduramamıştır.

Çünkü İmparatorluk içerisindeki Hıristiyan milletler, imparatorluğun Müslüman tebaasından çok daha önce Batılı fikirlerin tesirinde kalmaya başladılar ve ekonomik durumları da İmparatorluğun diğer bölgelerine nispeten daha gelişmiş olduğundan, kendi tarihi sınırları içinde milli bağımsızlıklarına kavuşmak isteğiyle mücadeleye giriştiler. Bu milli bağımsızlık mücadeleleri Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesine çok yardım etti.[4]

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Modernleşmesi çok çetin bir yoldan geçiyordu. Eski düzenin temel kurumlarının kaldırılmasına rağmen, modern kurumlaşmanın gecikmesinden doğan otorite boşluğu ulusal ve bölgesel ayaklanmalarla dış müdahalenin başarı ihtimalini arttırmıştı. Osmanlı uluslarının bağımsızlığı elde etmelerinde dış desteğin rolü, özellikle Balkanlı ve Avrupalı tarihçiler arasında olumlu değerlendirilmiştir. Ancak madalyonun öbür yüzüne de bakmak gerekir. Yunanlıların,

[3]Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** İletişim Yayınları, İstanbul–2004. s.125
[4]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.10

Romenlerin, Bulgarların bağımsızlığı kaçınılmaz tarihi bir sonuçtu. Modernleşmesi yavaş gerçekleşen eski ve köklü bir devlet olan Osmanlı, yerel ayaklanmaları bastırmadaki aczini defalarca göstermişti. Kaldı ki, 19. yüzyıldaki bu ayaklanmalar, rasgele köylü direnişleri ve haydut hareketleri değildi; modern çağın ideolojilerinin biçimlendirdiği, doğmakta olan ulusal burjuvazi ve aydın sınıfının önderliğindeki hareketler haline dönüşmekteydiler.[5]

19. yüzyılda bu hareketlere geniş köylü kitlelerin de yer yer örgütlenmiş gruplar halinde ve ideolojik önderleriyle katıldığı görüldü. Bu nedenle büyük devletlerin müdahalesi olmasa da on veya yirmi senelik gecikmelerle Osmanlı yönetimi Balkanlardaki eyaletlerini terk etmek zorunda kalacaktı. Ne var ki, o zaman Balkan devletleri Batı Avrupa'nın iktisadi ve siyasi hegemonyasından önemli ölçüde bağımsız ulusal devletler olarak gelişme imkânına sahip olacaktı. Oysa aristokrasisi olmayan ve ulusal kurtuluş hareketlerini köylülerin, cumhuriyetçi aydınların sırtlandığı bu ülkelerin başına büyük devletler arasında yapılan pazarlıklarla Avrupa'dan ithal edilen hükümdarlar geçirildiler. 19. yüzyılda Balkan devletlerin her biri Avrupa devletlerinden birinin nüfuz alanı haline geldi. Bu durumun Balkan uluslarının kültürel ve iktisadi gelişimi açısından, en azından o kadar yerilen Osmanlı egemenliği kadar olumsuz sonuçlar meydana getirdiği açıktır.[6]

19. yüzyıl ortasına doğru, hem Avrupa'nın, hem de İmparatorlukta oluşan kamuoyunun etkisiyle, atalardan miras kalmış topraklar, kendileri için kan dökülmüş topraklar gibi eski kavramları da bünyesine katan bir vatan fikri gelişti. Kesin sınırlarla tanımlanmış devletin bu teritoryal yönü giderek önem kazandı. O dönemde ortaya çıkan, düşünce ve duygu olarak da reformcu

[5]İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** Hil Yayınları, İstanbul–1995, s.49
[6]Ortaylı, **a.g.e,** s.49

padişahlarla sadrazamların yürüttüğü Osmanlıcılık siyasetine denk düşen Osmanlı vatanseverliği başlangıçta Müslümanların ya da Türklerin tekelinde değildi, ama gayrimüslim seçkinler farklı kimlik ve iktidar kutuplarına yöneldikçe giderek sadece Müslümanlarla Türklere has bir akım olma eğilimi güçlenecekti. 1860–1870 yıllarında büyük Osmanlı şairi Namık Kemal tarafından göklere çıkarılan vatan fikrinin İslamcı bir rengi de vardı. Türkiye'de anısı günümüze kadar yaşamış bir diğer vatansever kahraman, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Plevne Kalesi'ni kahramanca savunan Gazi Osman Paşa'ydı.[7]

II. Abdülhamid 1876'da tahta çıktığı zaman sosyal ve dini gruplar halinde, görüşleri ve çıkarları birbirinden ayrılmış Osmanlı toplumu farklı ideolojilerin doğumuna uygun bir duruma gelmiş bulunmaktaydı.[8]

Namık Kemal ve Gazi Osman Paşa'nın yansıttıkları vatan fikri – ya da bu bir nevi milliyetçi ideoloji- Jön-Türk kuşağını besledi. İmparatorluğu çöküşe sürüklediğine inandıkları II. Abdülhamid'in istibdadına karşı mücadele eden bu vatansever subaylar ve aydınlar, devleti kurtaracak bir çözüm bulmak istiyorlardı. Öğretimin gelişmesi ve matbu kitapların yaygınlaşmasıyla, öncelikle, teritoryal nitelik taşıyan bir devlet temsili gelişti. Kesin sınırlarla belirlenmiş bir toprak bütünü. Okullarda yetişen bir sürü bu dönem öğrenci kuşağı, devletlerini maddi olarak temsil eden haritaları gözleriyle gördüler. 1878'den 1908'e kadar imparatorluk sınırlarının -hukuken değişmeden- kaldığını ve -genel bir anlamda sulh dönemi- olduğunu unutmamak gerekmektedir. Osmanlı topraklarının parçalanmasını sürekli devam eden bir gelişim olarak -o dönemde- görmek

[7]Georgeon, **Osmanlı-Türk…,** s.16
[8]Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-2006, s.331

yanıltıcıdır; o dönemde asıl çarpıcı olan, devletteki görece istikrar ile devlete yönelik tehditlerin giderek birikmesinin bir arada var oluşudur. Osmanlı Devleti'ne Doğu Trakya ile İstanbul'dan başka bir şey bırakmayan 1908 ile 1912 I. Balkan Savaşı'ndaki toprak kayıplarının etkisini, devletin teritoryal çerçevesindeki bu görece istikrara göre değerlendirmek gerekir.[9]

19. yüzyılın başında artık Batı dünyası, dünya tarihinde o zamana kadar görülmedik ekonomik, teknolojik, bilimsel gelişmeler sonucunda rakipsiz büyük bir endüstri medeniyeti haline gelmişti.

Halbuki Osmanlı İmparatorluğu'nda sermaye birikimi olmayışı yüzünden ekonomik durgunluk devam edip gidiyordu. Önceki yüzyıllarda ''sermaye'' harp ganimeti olarak elde ediliyor, istihlak ve askeri masraflar için kullanılıyordu. Yabancı devletlere tanınan kapitülasyonlar, ekonomik faaliyetleri köstekleyen dini tahditler, ve daha sonra el emeğinim itibardan düşmesi, İmparatorluğun Müslüman tebaası arasında iktisadi teşebbüslere girişme isteğini öldürdü.[10]

Bunun yanı sıra Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren Avrupa ülkeleri, dünyanın geri kalmış diğer yörelerini ekonomik hegemonyaları altına alabilmek için yoğun çaba harcıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sıkıntılardan yararlanarak, 1838'de yaptıkları ticaret anlaşmalarıyla onu da sömürge ağı içerisine sokmuşlardı. Avrupa'nın ekonomideki liberal uygulamaları, onlardan daha geniş bir şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nda da uygulanmaya başlamıştı. Ekonomik alandaki bu gelişme bir süre sonra siyasi liberalizmin de benimsenmesi zorunluluğunu doğurmuştu. Zira, büyük Avrupa devletleri, kendileri

[9]Georgeon, **Osmanlı-Türk…,** s.17
[10]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.10

ile daha iyi işbirliği içinde bulunan ve Müslüman olmayan unsurlara, 'siyasi haklar' tanınmasını istemeye başlamışlardı.[11]

Batının bu olağanüstü teknolojik üstünlüğü, denizleri, karaları ve okyanusları aşarak dünyanın geri kalan ülkelerinin geleneksel sınırlarını aşındırmaya başlamıştı. Tarihin bu en güçlü medeniyeti, Balkanlar'dan Yemen'e kadar tüm Osmanlı eyaletleri üzerinde etkisini hissettirmeye başlamıştı. Tarihin böyle bir döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda ise, Yeni Osmanlıların umduğu çağdaşlaşma, ilerleme atılımları yerine daha eski dönemlerde bile görülmeyen din-devlet merkezi yapısı ortaya çıkmıştı. Geçmişte İslam medeniyetinin parlak dönemlerinin esinleriyle 20. yüzyılın eşiğinde ve Batı medeniyetinin yanı başında yaşatılmak istenen böyle bir rejim, dışarıdan gelen etkilerin, içeride gelişen bozuklukların yıkıcılığından korunması kesinlikle mümkün değildi.[12]

Bu bağlamda İmparatorluğun ve sonrasında Türkiye'nin son iki yüzyıllık tarihi, bu yıkıcılığa karşı durabilmek için bir değişme ve yenileşme tarihidir. İmparatorluğun askeri teşkilatını kuvvetlendirerek Batının üstünlüğüne karşın bir denge kurabilmek amacı ile Osmanlı padişahları orduda ve devlet idaresinde ilk reformları yapmışlardı. Bu reformlar, zamanla bütün topluma tesir zincirleme tepkilere yol açarak toplum hayatının her safhasında köklü değişimleri zorunlu kıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun orduda girişmiş olduğu az sayıda ilk reformlarda ifadesini bulan ıslahat fikri, cumhuriyet devrinde inkılâp, devrim fikrine çevrildi. İnkılâp, toplumun gelenekçi hayat tarzını, fikirlerini ve müesseselerini baştan sona değiştirmek amacı güden bir devlet teorisini ifade ediyordu.

---

[11]İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923),** İş Bankası Yayınları, İstanbul-2009, s.18

[12]Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–2006, s.389

Toplumun hayatta kalabilmesi ve istiklaline sahip olabilmesi için böyle bir değişiklik kaçınılmaz bir zaruret olmuştu.[13]

Siyasi değişme, ordu ve idare teşkilatında yapılmış olan reformların kökleştirilmesi ve genişletilmesi yolunda atılması gereken mantıki bir adım gibi görünüyordu. Siyasi reformlar, Osmanlı padişahları üzerinde aynı zamanda baskısını hissettiren biri iç, diğeri dış, iki ayrı amilin tesiriyle meydana gelmişti. İçeride, yeni açılan okullarda yetişmiş ve Batılı fikirlerin tesirinde kalmış yeni bir aydınlar zümresi belirmişti. Dışarıda ise, Batılı devletler, siyasi ve ekonomik taahhütlerini yerine getirmeye muktedir, nispeten kuvvetli bir Osmanlı Devleti'yle iş görmeyi tercih ediyorlardı. Böylece siyasi değişme alanı genişleyerek bir taraftan yeni yeni sosyal grupları içine alıyor, hedeflerini daha açıkça belli ediyor, diğer taraftan da dış tesirlere daha az bağlı hale geliyordu. Bunun neticesi olarak, padişah, sahip bulunduğu mutlak iktidarı, 1839 yılında bizzat kendisi sınırlandırdı ve 1876 yılında da meşruti idare sistemini kabul etti.[14]

Fakat Batılılaşma girişimlerinin İmparatorluğun çöküşünü durduramaması, tam tersine hızlandırması, Osmanlı Devleti'ni kapitülasyonlar vasıtasıyla yarı sömürge durumuna sokarak, Batılıların deyimiyle ''hasta adam'' şekline büründürmüştür.[15]

Abdülhamit'in, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Müslümanların birliğini güçlendirme ve yurt dışında yaşayan Müslümanlar arasındaki nüfuzunu arttırma çabaları sultanın hayranları tarafından İslam'a bağlılığın bir kanıtı, kendisini eleştirenler tarafından ise yıkıcı pan-İslamist niyetlerinin delili olarak zikredilmiştir. Şurası önemlidir ki, Sultan Abdülhamit'in ''İslami'' ve

[13]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.1
[14]Karpat, **a,g,e,** s.2
[15]Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası, ''MSP Örnek Olayı'',** Alan Yayıncılık, İstanbul–1985, s.65–66

‘‘pan-İslamcı’’ faaliyetleri daha çok diyanet işlerine inhisar etmiş, fakat nihai amacı siyasi olmuştur ve Abdülhamit selefleri gibi, dini otorite ritüellerini yeni ortaya çıkarmakta olan toprağa bağlı (ulusal) devletin kabul edilmesini ve ona sadakat gösterilmesini sağlamak için kullanmıştır. Gerçekten de, Müslüman kitlelerin o zamana kadar mevcut olmayan toprağa bağlı devlet (millet) kavramına kültürel intibakını gerçekleştirme gibi can alıcı bir süreç, İslam aracılığıyla geleneksel otorite sembollerini kullanmadan mümkün olmazdı.[16]

Merkezi hükümetin eğitim, yönetim, mali dağıtım ve ideolojik önderlik politikaları, bu ‘‘ulusal-İslami’’ gelişmelere paralel bir yol izledi. Sultan II. Abdülhamit tarafından benimsenen İslami siyaset, kendisinin ülke içi toplumsal uyumu gerçekleştirmek amacıyla seçkinlerin daha Ortodoks İslami ideolojileri aracılığıyla kökten dincilik üzerinde hâkimiyet sağlamak, onu sınırlamak, denetim altına almak ve köktencilik ile seçkinlerin İslamı arasında eşgüdüm meydana getirmek için kullandığı halifelik konumu etrafında odaklanmaktaydı. Sonunda bu politika, Suriye ve Kuzey Irak kentlerindeki Araplar da dahil olmak üzere Müslüman orta ve üst sınıflarının büyük bir bölümünün ve muhacirlerin, yeni Osmanlı Müslüman ulusu olarak belirgin biçimde ortaya çıkan göreli olarak birleşik siyasi ve toplumsal bir birimle fikri ve kültürel bir bileşimi de gerçekleştirdi.[17]

Sultan Abdülhamit İslamcılığını aklında iki temel amaçla geliştirdi. İlk amacı Osmanlı Müslümanları arasında birlik sağlamak ve böylece ülkesinin toprağa bağlı ulusal devletlere bölünmesini önlemektir. Onun için içeride Osmanlı Devleti’ni güçlendirmek için mevcut bütün ekonomik, eğitim ve mali imkânları kullandı, fakat bu

[16]Kemal H. Karpat, **İslam’ın Siyasallaştırılması,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul–2003, s.411
[17]Kemal H. Karpat, **Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–2001, s.71

süreç içinde istemeyerekte olsa devletin yapısal dönüşümünü hızlandırdı ve ‘‘devlet’’in anlamını değiştirmeye katkıda bulundu. İkinci amacı ne pahasına olursa olsun barışı korumaktı, çünkü biliyordu ki, gerek Müslüman nüfusun entegrasyonu gerekse İmparatorluğun toprak bütünlüğünün korunması barışın muhafazasına bağlıydı. Abdülhamit dış politikasında büyük güçlerle dostane münasebetler içinde kalmaya ama bir taraftan da onların Osmanlıların içişlerine karışmalarına engel olmaya çalışıyor, hatta 1885’te muhtemel bir savaşı ve bunu izleyecek bir Rus veya İngiliz müdahalesini önlemek için Doğu Rumeli’yi Bulgaristan’a bırakmaktan bile kaçınmıyordu. Sultan aynı zamanda sürekli olarak, ama büyük bir maharet ve incelikle, cihad tehdidini kullanarak böyle bir müdahaleyi engellemeye çalışıyor ve bir Avrupalı devletin ihtirasını ötekine karşı dengeliyordu.[18]

Ama II. Abdülhamid’in ulusal birleşme konusundaki başarısını abartmamak gerekir. XX. Yüzyılın başında, ‘Arap’, ‘Laz’, ‘Abaza’, ‘Çerkez’, ‘Arnavut’, ‘Kürt’ ve ‘Lezgi’, imparatorluğun toplumsal gerçeğini belirten sözcüklerdi hala.[19]

1914’ten öncesine kadar Balkan ülkeleri, Avrupa’da gözlemlenen önemli ekonomik kalkınma akımının dışında kalmışlardı. Bununla birlikte Avrupa’nın bu az gelişmiş bölgesinin bile yavaş yavaş modernleşmeye başladığı 19. yüzyılın sonundan itibaren o zamana kadar izlenebilen son derece önemsiz çaptaki değişim temposunun da giderek hızlandığı, yavaş ve kör-topal ilerleyen bir gelişme olmasına rağmen ekonominin yine de ufak çapta büyüme gösterdiği çok yaygın olarak paylaşılan bir görüştür. Balkan ekonomileri, esas yapıları gelişmeye yatkın olmasa da,

[18]Karpat, **İslam’ın…,** s.571
[19]Şerif Mardin, **‘‘Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri’’,** Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, (Derleyen) Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul–2000, s.87

kendine özgü evrimsel bir dinamiğin etkisi altında kalmışlar ve bu dinamik sayesinde, bu bölgelerde değişen kurumsal düzenlemelerin itişiyle, uzun zamandır süregelen gerileme eğiliminden –kısa süreyle de olsa- kurtularak farklı bir yöne yönelmişlerdir.[20]

Tek tek Müslüman yurttaşlar, zamanla kendilerini, farklı aşiretlerden ve etnik gruplardan oluşan, fakat birleştirici ideolojinin İslam ve resmi dilin Türkçe olduğu bu yeni yapı ile tanımlamaya başladılar. Bu, ideal biçimiyle bütün Müslümanların bağlılık ve sadakat sözü verdiği teritoryal devlet, anayurt, vatandı. ‘‘Yüce bir vatan’’ kavramının gelişimiyle anlatılmak istenen, vatanın bekasının ve refahının, varlığı ve politikaları milletin ve vatanın çıkarlarına zararlı bir hale geldiğinde kendisine karşı çıkabilen sultanın yönetimine göre öncelik kazanmasıydı. Üstelik milleti güçlendirmek ve Müslümanların yaşantılarını daha iyi bir hale getirmek amacıyla anavatanda belirli koşulların iyileştirilebileceği fikri devlet katında kabul gördü. Böylece Müslümanlar, artık vatana yalnızca fazileti geliştirebilecekleri ve kendilerini öbür dünyaya hazırlayacakları bir arena olarak değil, aynı zamanda bu dünyadaki amaçlarını gerçekleştirebilecekleri bir yer olarak bakıyorlardı. Nakşibendîler tarafından benimsenen dünya işlerine aktif katılım düşüncesi, bu yenidünya görüşünün doğal bir sonucuydu. II. Abdülhamit’in İslamcı politikasıyla anlatılmak istenen kişinin varlığındaki maddi gelişme ve değişimin böylece kabulü, ya da genellikle adlandırıldığı gibi ‘‘modernleşme’’ idi.[21]

Meşrutiyet’in ikinci kez ilan edildiği sıralarda Batı’nın yayılmacılığı zirveye erişmişti. Avrupa büyük bir paylaşım savaşına doğru sürükleniyordu. Birkaç yüzyıllık, tersine bir gelişme sonucu

---

[20]Michael Palairet, **Balkan Ekonomileri 1800–1914, Kalkınmasız Evrim,** Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul- 2000, s.1
[21]Karpat, **Ortadoğu’da Osmanlı…,** s.72

kendi genişleme gücünü yitiren Osmanlı Devleti, Batı emperyalizmi için bir pazar ve hammadde kaynağı ve aynı zamanda da jeopolitik konumundan dolayı da ‘‘Doğu Sorunu’’nun da öznesi haline gelmişti. 19. yüzyıl boyunca dış saldırılardan korunmak için kendi içyapısında gerçekleştirilen düzenlemeler Osmanlı Devleti’ni, Batı’ya daha bağımlı ve aynı zamanda Batı’daki yeni, düzenin fikirlerine daha açık bir duruma getirmişti. Meşrutiyet düşüncesi de bu açıklıktan içeriye girmişti.[22]

19. yüzyıl öncesinden başlayan Batı’ya yetişme çabaları ve reform arayışları ekonomik imkânların çok önüne geçmişti. Toplumun ve yönetimin beklentileri ekonominin büyüme hızını aşmıştı. Üstelik üretimin arttırılmasını engelleyen darboğazlar vardı. Teknoloji geriydi. Gerek sermaye, gerekse teknik bilgi yetersiz ve dışa bağımlıydı. Mali sorunları çözmek için başvurulan dışarıdan kaynak aktarma, yani borçlanma ise iflasla sonuçlanmıştı.[23]

1881’de Muharrem Kararnamesi’yle, Osmanlı borçlarının alacaklarını temsil eden Düyun-u Umumiye İdaresi kuruldu. İdare Osmanlı Devleti’nin birtakım gelirlerine alacaklılar adına el koyacak ve borçları ödeyecekti. Duyun-u Umumiye İdaresi o kadar güçlüydü ki, sanki Osmanlı Maliye Nezareti’ne rakip bir yapılanma haline geldi. 1911’de İdare’nin 8931 memuru varken, Maliye Nezareti’nin memurları 5472 idi. Bu sırada Duyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı Devleti gelirlerinin %27’sini topluyordu.[24]

Birçok Avrupalı Rönesans çağında, Türkleri Romalıların saygın varisleri olarak görüyordu, oysa 19. yüzyıl sonunda onları

---

[22]Fevzi Demir, **Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908–1914),** İmge Kitapevi Yayınları, Ankara–2007, s.34
[23]Demir, **a,g,e,** s.34
[24]Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,** Remzi Kitabevi, İstanbul–1987, s.16

barbarlıkla tam bir kültür yoksunluğuyla, Avrupa'nın bağrındaki uğursuz ve yıkıcı unsur olmakla suçlamak konusunda tam bir ağız birliği edilmişti. Balkan Savaşları sonunda, Türkler Avrupa'nın neredeyse tamamen dışına atıldıkları sırada, Anadolu'daki varlıklarının meşruluğu bile tartışma konusu yapılmış ve geldikleri yere, Orta Asya'ya sürülmelerini isteyen sesler bile yükselmişti.[25]

Jön Türkler (1908–1918), Küçük Asya halkının ancak bu birleştirilmesi gerçekleştirildiği sırada iş başına geldiler. İmparatorluğun etnik farklılıklarının daha kesin olduğu ve yerel grupların daha iyi örgütlendiği öteki bölgelerinde bir kültürel ve eğitimsel politikayı siyaseti baştanbaşa uygulamaya çalıştılar. Ehliyetsizlikleri ve henüz başlangıç evresindeki milliyetçilikleri yüzünden, yönetimleri için sağlayabilecekleri desteği ziyan ettiler. Bütünleşme eksikliği, merkeziyetçi olmayan yönetim konusundaki talep ve ayrıca Jön Türklerin laik düşüncelerine karşı taşranın direnişi, onların iktidarda oldukları dönemdeki başlıca meselelerden biridir ve bu mesele sadece İmparatorluğun ''Küçük Asya''sında değil, Anadolu'nun dışındaki topraklarında da kendini iyice gösterir.[26]

Jön Türklerin hayat hikayeleri bize, onların Müslümanlar ile gayri Müslimler arasındaki gittikçe derinleşen uçurumu nasıl gördüklerini açıkça göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki şehirlerinin Müslüman mahallesinde doğanlar Rum, Ermeni ve diğer gayri Müslim sanayicilerin inşa ettikleri sokak lambalarına ve tramvaylara, şehrin gayrimüslim mahallelerindeki kaldırımlara ve azınlıkların oturduğu büyük bakımlı bahçeli konaklara hayranlıkla bakıyorlardı. Bu tezat, Jön Türklerin devlete

[25]Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006, s.29
[26]Mardin, **''Türk Siyasasını…**, s.87

sadık olan tebaa konusundaki fikirlerini kesinlikle belirlemiş oldu. İmparatorluğun Müslim ve gayri Müslim tebaası arasındaki bu derin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel farklılık 1906'da Selanik'te kurulan ve iki yıl sonra II. Abdülhamit'e II. Meşrutiyeti ilan ettirecek olan komitenin kuruluşunda iyice belirgin hale gelmişti. Müslüman olanlar komiteye sorgusuz sualsiz kabul edilirken gayri Müslimler ancak istisnai durumlarda ve sıkı bir elemeden sonra komiteye üye olarak girebiliyorlardı. Jön Türkler, 'ötekini' daha çok dini terimlerle tanımlayan öfkeli bir 'Osmanlı-Müslüman' milliyetçiliği geliştirdiler. Müteakip yıllarda, özellikle 1912-1922 arasındaki 10 yıllık periyotta, yani Balkan Savaşı ile Milli Mücadele'nin sona erdiği dönemde, Müslüman –Gayrimüslim farkı siyasete egemen olan ana etmen haline geldi. Balkan Savaşları'nın ardından Müslümanların etnik arındırılmaya maruz kalması sonucunda, başta Ortodoks Rumların Anadolu'dan sürülmeleri ve Ermenilerin Doğu Anadolu'dan tehciri gibi sonuçlara yol açtı.[27]

Balkan Savaşları daha Trablusgarp Savaşı bitmeden başlamış, 1912 yılının Ekim ayından 1913 yılının Haziran'ına kadar Osmanlı Devleti'ni bir yıl oyalamıştır. Sonuç ise Osmanlı Devleti açısından çok acıdır. 1911'deki Trablusgarb'ın İtalya tarafından işgal edilmesinden itibaren, yaklaşık bir buçuk iki yıl içerisinde Afrika-yi Osmani'den (Trablusgarp; İmparatorluğun Afrika kıtasındaki son kalan eyaleti) sonra Avrupa-yi Osmani'de (İmparatorluğun Rumeli'deki son kalan toprakları) yitirilmiştir. Toplam nüfusu 6 milyonu çok az aşkın 177.400 km2'lik, km2 başına 36 kişi (bu rakamlara Rumeli-i Şarki Vilayeti dahil değildir) düşen

[27]Erik Jan Zürcher, **'The Young Turks-Children of the Boerderlands',** International Journal of Turkısh Studies, Volume 9, No.1-2, Summer 2003, s.284

‘’Koca Rumeli’’ Osmanlı aile albümünde bir hatıra fotoğrafı olarak kalmıştı artık.[28]

Birinci Dünya Savaşı’na gelindiğinde, savaşta yenik düşen İmparatorluk yabancı devletlerin işgali altına girmişti. Hızlanan milliyetçilik akımları imparatorluğun siyasi birliğini yok etmiş, Batılı devletlerin emperyalist emelleri Osmanlı Devleti’nin ekonomik ve toplumsal yapısını büsbütün çökertmişti.[29]

Hedeflerini, Anadolu’yu Türkiye için kurtarmakla sınırlayan Mustafa Kemal Paşa, böylece, geçmişin bütün kusurlarının, yanlışlarının ve düşmanlıklarının unutulduğu ya da affedildiği bir ortamda işe başlamadı. Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’ndan çekilmesinin ardından Anadolu’da milli kurtuluş hareketinin örgütlenmesinin ilk dönemlerinde, Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’daki milli kuvvetleri, karşı çıktığı İstanbul’daki Sultan’ın hükümeti için çalıştıkları varsayılan isyancı gruplar tarafından çevrildi. Gerçi bu ‘‘isyancı’’ olarak nitelendirilen gruplar, amaçlarının Sultana başkaldıran birini ortadan kaldırmak ve İslam’ın yücelmesini gerçekleştirmek olduğunu söylüyorlardı, ama aynı zamanda Jön Türk yönetiminin bir devamı ve bir merkeziyetçi yönetim olarak görülen -Ankara Hükümeti’ne karşı harekete geçen- çevre güçlerini temsil ediyormuş gibi de görünmektedirler. 1920 ile 1923 arasında, Anadolu’nun temel gruplarının çizgileri boyunca parçalanacağı konusundaki korku, kendi merkezi hükümetlerini kurmaya çalışan Kemalizm’in mimarları arasında, derinlerde duran güçlü bir akım gibi hep hissedilmişti. Bu temel korku, tek parti

[28]Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, C.3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Partinin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul-2000, s.562
[29]Sarıbay, **Türkiye’de Modernleşme…,** s.66

yönetiminin 1950'de sona ermesine kadar, Kemalist politikanın çoğunlukla gizli de olsa, temel bir sorunu olarak devam etti.[30]

Sonuç itibari ile 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilerek, parlamenter rejimle, çok partili sisteme geçilmesiyle başlayan bu süreç, nihayet 1 Kasım 1922 yılında saltanat kaldırılmasıyla Cumhuriyet rejiminin önü tamamen açılmış oldu. Cumhuriyetin ilanından sonra, tek-parti sistemi uygulandı ve bu sistem bir iki küçük istisna ile 1945–46 yılına kadar gittikçe kuvvetlenerek devam etti. O tarihte çok partili sisteme geçildi.[31]

2. Cumhuriyet Sonrası Türk Siyasi Hayatı

1925'den başlayarak Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Milli Devleti'nin ''batılılaşma'' yolundaki inkılâpları yapmaya girişti. 24 Ağustos 1925'te Şapka Kanunu çıktı. Daha 20 Ocak 1921'de Millet Meclisi'nden çıkan Anayasa ile laiklik yani dinin devletten ayrılması esası kabul edilmişti. Bu esasa göre 17 Şubat 1926'da Türk Medeni kanunu çıkarıldı. Din adamlarının kıyafeti ibadet dışında, bütün vatandaşların resmi kılığı gibi olacaktı. 19 Kasım 1925'te tarikat ve zaviyeler kaldırıldı. 16 Ocak 1926'da milletlerarası takvim, saat, rakam ve tatil günleri kabul edildi. Aynı sırada medreseler kaldırıldı. 3 Mart 1924'te öğretimin birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat) kanunu çıkmıştı. 1 Kasım 1928'de Latin harfleri kabul edildi. 15 Nisan 1931'de Türk Tarih Kurumu kuruldu. (İlk önce Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti adı altında çalışmalara başlandı.) 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu kuruldu. Yine bu sırada Cumhuriyet Hükümeti'nin

[30]Mardin, **''Türk Siyasasını…,** s.87
[31]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.2

kırsal kalkınma siyaseti başladı. 1931'de iktisadi devletçilik, inhisar sistemleri kabul edildi. 1930'dan sonra tren yolları politikasına girişildi. Bütün bu yapılan değişiklikler, yenilikler, Türkiye'nin yeni bir siyasi yapılanmaya doğru gittiğini göstermekteydi.[32]

İki dünya savaşı arasındaki dönem, Ortadoğu'da bir dizi teritoryal devletin ortaya çıkışına tanıklık etti. Türkiye, kendini ''milli bir devlet'' olarak ilan eden Müslüman ilk devlet oldu. Türkiye, kurumsal açıdan laik bir milletti ve cumhuriyetçi önderler, milli kimlikleri için dil, folklor ve ayakta kalmış olan İslam öncesi eski Türk gelenekleri gibi dini olmayan kaynaklarda kökler bulmak için çılgınca çaba harcadılar. Bu çabalar büyük ölçüde beyhudeydi. Çünkü milli kültürün sözde laik ögeleri ya küçük bir azınlık dışında kabul görmedi ya da halkın bir özelliği haline geldiğinde dini bir boyut kazandı. Türkiye'de ''milliyet'' kavramının kendisi bir cemaat karakterine sahip bulunuyordu. Türkler tarafından tanımlandığı biçimiyle çağdaş bir milletin temel nitelikleri, cemaat niteliklerine, aslında (güçlü laik temellere sahip olmasına karşın) Türklerin tarihi dini cemaat olarak bildikleri tek bir cemaatin özelliklerine uymaktadır. Bu cemaatin uyum ve dayanışması, kökleri tarihte ve-veya inançta olan kültürel benzerliklere dayanmaktaydı. Türk milliyetçiliğinin önde gelen düşünürlerinden Ziya Gökalp ''milliyet ve milliyetçilik'' kuramını da tam bu nitelikler üzerine oturtmuştur. Türk kültürü ve Türk toplumu üzerinde çalışanlar, kaçınılmaz bir şekilde Türk Milleti'nin İslam Milleti'nden 19. yüzyılda ortaya çıkan İslam Milleti'nin bir şekilde uzantısı olduğu sonucuna varırlar. Aynı şey, Ortadoğu'nun Arap devletleri içinde söylenebilir. Gerçekte Ortadoğu'da ortaya çıkan herhangi Müslüman devlet, bir ölçüde,

[32]Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** Ülken Yayınları, İstanbul–2005. s.352

diğerleri tarafından da sergilenen ortak ‘‘milli’’ özellikleri paylaşmak durumundadır.[33]

Yaklaşık iki asırlık Batılılaşma süreci içerisince Osmanlı ve Cumhuriyetçi seçkinlerin Batı Avrupa’dan ithal ettikleri kavramlar arasında en sorunlulardan biri kuşkusuz ulus kavramıydı. İmparatorluğun sonu anlamına gelecek bu uluslaşma sürecini durdurmak, bunun için merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak, merkezkaç her çeşit eğilimin önünü almak için yapılan reformlar sonunda, uluslaşmanın önü alınamadığı gibi bu süreç, Osmanlı’nın temel bileşkeleri arasında en ağırlıklı olan Türk bileşkesini dahi etkisi altına alır. François Georgeon’un deyişiyle İmparatorluğun en son milliyetçiliği olan Türk milliyetçiliği, bu çerçevede doğal olarak ‘savunmacı’ ve ‘gönülsüz’ bir milliyetçiliktir. Kozmopolit imparatorluk tahayyülünün hezimeti anlamına gelen genel uluslaşma süreçleri Türk milliyetçiliğinin içeriğini belirleyecek olan belli başlı etkenlerden biridir. Ziya Gökalp’in ‘bu devlete bir millet lazım’ aforizmasında ifade ettiği gibi uluslaşmadan çok bir ulus gerektiği, gönülsüzlüğün ve dolayısıyla yapaylığın en veciz ifadelerinden biridir.[34]

Aslında Osmanlı tarihinin son dönemlerinde ve Türkiye’de belirgin düşünce modernleşmeydi. Türkiye’yi diğer Müslüman devletlerden ayıran, bu kesinlikle değişmeyen modernleşme çizgisidir ve bu durum Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan tüm Müslümanları etkilemiştir ama en büyük etkisini Anadolu’da Türkçe konuşan kitlenin üzerinde göstermiştir. Böylece modernleşme, toplumun entelektüel grubunun ana amacı olmuştur. Ulus-devlet, bu modernleşmenin bir aracı olarak görülmüştür. Bazı elit kesimlerce ulus olmayı bir araç olarak göstermişse de aslında ulus,

---

[33]Karpat, **Ortadoğu’da Osmanlı…,** s.74

[34]Cengiz Aktar, **‘‘Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi’’,** Modern Türkiye’de Siyasi düşünce, C.4, Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul-2003, s.77

modernleşmenin yardımcısı olarak gelmiş, fakat bilhassa tek parti döneminde ortaya çıkmıştır. Burada bir de Atatürk'ün ölümünden sonra, sahip olduğu kuvvetli halk desteğinden mahrum olan CHP'nin modernleşmeye milli, ideolojik bir yön vererek kendini sağlamlaştırmasının etkisini görmek gerekir.[35]

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, Batılılaşma-Modernleşme sürecine girmesi, aynı zamanda toplumdaki sosyal bölümler yoluyla siyasi gruplaşmaları da etkilemiştir. Siyasi gruplaşmaları Batılılaşma sürecinde sosyal bölünmeler yoluyla belirleyen oluşum, gerek Osmanlı İmparatorluğu gerek Cumhuriyet dönemlerinde söz konusu girişimlere bürokrasinin öncülük etmesi ve belirli bir dönem toplumda en etkin sosyal güç olma durumunu sürdürmesidir. Bürokrasinin söz konusu her iki dönemde kazandığı böyle toplumsal konum, siyasi gruplaşmanın niteliğini de belirlemiştir.[36]

Nitekim Cumhuriyetin ilanından sonra yavaş yavaş, ''din devleti'' görüşüne karşı ''ulus devleti'' görüşünün zaferi, çağdaşlaşma yolunda belli bir doğrultuda birbiri arkasından gelecek bir dizi reformun kapısını açmış bulunuyordu. Bunların reformların başlıcaları, hukuk, eğitim, yazı, dil ve genel olarak yaşam ve kültür alanındaki değişmeler olmuştur.[37]

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde güçlü bir girişimci sınıfının bulunmayışı, böyle bir sınıfın iktisadi yapıya ilişkin işlevlerini bürokrasiye yüklemesi bu kesimin nüfuzunu daha da artmasına yol açmaktaydı. Gerek sahip olduğu saygınlık ve nüfuz, gerek modernleşme etkeni olan laik ve Batılı eğitim görmüş kişilerin başka

[35]Emin Tanrıyar, **Dağı Delen Irmak, Kemal H. Karpat Kitabı,** İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul-2008, s:404
[36]Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme…,** s.89
[37]Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** s.521

iş alanı bulamadıkları için bürokrat olmaları gibi etkenler, bürokrasiyi toplumun öteki kesimleri için çekici duruma sokmuştur. Bürokrasinin savaş sonrası atılımların gerçekleştirilmesinde öncülük rolü oynamasına kaynaklık eden bu süreç, Kemalizm'in modernleşmeye dair çabalarında ki en önemli niteliğini kazandırmıştır.[38]

Türkiye Cumhuriyeti hakkında ilk yabancı kitaplardan birini (Turkey Today, 1928) kaleme almış olan İngiliz kadın yazar Grace Ellison, Konya'dan Adana'ya giderken bir okul müfettişi ile konuştuklarını şöyle anlatıyor:

--''Bizim peygamberimiz Gazi'dir. Arabistanlı zatla işimiz bitti. Muhammed'in dini Arabistan için gayet iyiydi, ama bize göre değil.''

--''Fakat sizin bir inancınız yok mu?'' diye sordum.

--''Var,'' dedi, ''Gazi'ye, ilme, ülkemin geleceğine ve kendime inanıyorum.''

--''Ya Tanrı ?'' dedim.

--''Tanrı hakkında kim ne bilebilir ki,'' diye cevap verdi. ''İlim vardır, iyinin ve kötünün gücü vardır, geri kalanı hakkında ise hiç kimse kesin bir şey bilemez.''[39]

Aynı kitapta, Bayan Ellison'un Gazi hakkında bir Türk yazarıyla konuşması da aktarılmaktadır:

---

[38]Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme…,** s.71
[39]Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931),** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul–1999, s.332

--‘‘Onun kusurları yoktur; belki mizaç özellikleri olduğu söylenebilir ama bunlar suçlanabilecek olan şeyler değil. Mutlak dürüsttür, siyasi tutumundan ya da vatanperverliğinden şüphe duyulamaz.’’

Ben ısrar ettim:

--‘‘Ama diyelim ki, bir suç işledi, herkesin kötü saydığı bir şey yaptı, o zaman ne derdiniz?’’

--‘‘Bu onun kendi bileceği bir iş olurdu; ben onu eleştiremem bile, buna hakkım yoktur. Hayatta değerli neyim varsa –ruhuma kendi ruhum demem kendi özgürlüğümüze kadar- hepsini ona borçluyum. Abdülhamid zamanında bizim ne olduğumuzu hatırlarsanız köle gibi dağılmış, herkes tarafından küçümsenen, sürülen, öldürülen kişilerdik, ruhumuzda bir umut yoktu. O zaman bizim Gazi’ye karşı olan duygularımızı anlayabilirsiniz. Her dürüst Türk, Gazi’den yanadır. Yaşadığı sürece ancak bir hain ona karşı oy kullanabilir.’’

Grace Ellison, ulusçuluğun Türkiye’de yeni bir din olduğunu, hatta bu dinin temel dayanağı olan Misak-ı Milli’nin Kuran-ı Kerim’den daha kutsal sayıldığını söyledikten başka, Yakup Kadri’nin Büyük Şefi, Hazreti İsa’ya benzetişine de değinmektedir. Bunlar, yabancı bir yazarın abartmalı gözlemlerinden ibaret değildir, Tek-Parti Dönemi’nin özellikle ilk yarısında olağan duygu ve düşüncelerdir.[40]

Mustafa Kemal Paşa’nın kendisi, başlangıçta, bu gibi onu yüceltme eğilimlerine karşı, soğukkanlı bir alçak gönüllülük

[40]Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde…,** s.333

göstermiştir. Fakat giderek laikleşme hareketinin, bu hareketten etkilenen şehirli kesimlerde yarattığı manevi boşluğun bir yarı-din haline getirilen ulusçulukla doldurulmaya çalışılmasına alışmış, Atatürk başta olmak üzere önderlerin de bu ideolojinin Olimpos topluluğu diye görülmesi ve gösterilmesi kaçınılmaz olmuştur. Demek ki, Atatürk'ü ya da en azından Tek-Parti Dönemi'nde yaratılan Atatürk imgesini anlamak için, yeniden laiklik sorununa bakmak gerekmektedir. Bu ise, dinin yerine ikame edilmek istenen bilim anlayışının incelenmesiyle ilgili bir konudur.[41]

Daha doğru bir anlatımla meseleleri daha iyi anlayabilmek için tarihi köklere ve anlayışlara yani Cumhuriyetten önceki anlayışa Osmanlı dönemine bir göz atmak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti İslami nitelikte bir devlet olup, yöneticisi İslam dünyasının lideriydi. Dolayısıyla her Müslüman bu kutsal kaynaklı otoriteye itaat etmesi de zorunlu bir görevdi. Osmanlı toplumunda İslam'ın gördüğü en önemli işlev, siyasi yönetimin statükoyu korumasında emin bir meşruiyet temeli olmasıydı. Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda otoritenin kaynağı din olduğu için, Sultan yalnız halkın değil, Allah'ın da yeryüzündeki temsilcisiydi. Osmanlı Devleti İslami nitelikte bir devlet olup, yöneticisi İslam dünyasının lideriydi. Dolayısıyla, her Müslüman'ın bu kutsal kaynaklı otoriteye itaat etmesi de zorunlu bir görevdi.[42]

Kısacası, Osmanlı toplumunda İslam'ın gerek sosyal alanda gördüğü sosyal kimlik işlevi, gerek siyasi alanda gördüğü meşruiyet temeli oluşturma işlevi ona aynı zamanda ideolojik bir nitelik de kazandırmış oluyordu. İslam'ın böyle nitelik kazanmasında ise, Batı'da olduğu gibi Osmanlı toplumunda bireylerle devlet arasında

[41]Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde…,** s.334
[42]Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme…,** s.76

aracılığı sağlayan kurumların, ya da gücünü pazar ekonomisinden ve özel mülkiyetten alan ve bu iki unsurla bağdaşacak kültür ve davranış kalıplarına sahip bağımsız kent yönetimleri, meslek örgütleri gibi ‘‘ikincil yapılar’’dan oluşan ‘‘Sivil Toplum’’un bulunmamasıydı.[43]

Batıdaki Sanayi Devrimi sonucunda, batıda üretilen, hammaddesi sömürgelerinden gelen, seri üretim, ucuz Avrupa malları karşısında, el emeğiyle üretim yapan Osmanlı üreticisi aciz kalmış ve bunun sonucunda Batı ile rekabet edememişti. Bunun akabinde özellikle Müslüman halkta sosyo-ekonomik yapısında ve buna bağlı olarak kültürel yapısında bir gerilik ortaya çıkarmıştı.

İşte muhafazakâr ideoloji ile devletin ideolojisinin çatıştığı alan tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Devlet kadrolarının, yeni bir değerler sistemine dayanan, bir kültür devrimi oluşturmaya yönelirken hedeflediği en önemli amaçlarından biri, İslam’ın Osmanlı toplumunda sosyal ve siyasi alanlarda gördüğü işlevleri görecek yeni bir ideoloji meydana getirmekti. Bir başka deyişle, sosyal kimlik aracı ve siyasi otoritenin meşruiyet kaynağı olarak dinin yerine seküler siyasi bir ideolojiyi geçirmekti. Bu açıdan devletin elitist tabakası için din bir tehlike sayılmış ve seküler girişimler bu tehlikeyi bertaraf etmek için yeni rejimin kurulmasıyla hemen başlatılmıştır. Bu bağlamda, elitist ve aydınlanmacı kadro İslam’a, Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyo politik yapısını muhafaza eden tutucu bir unsur olarak bakmıştır. Bu bakış açısı, tabiatıyla resmi ideolojinin ana hedefleriyle paralellik içindeydi. Çünkü elitler için esas olan ‘‘Türk toplumunu İslami bir konum yerine Batılı bir konuma oturtmaktı’’. O kadar ki, elitist aydınlanmacılar tarafından milliyetçilik kavramı bile milli bir konum yerine Batılı bir konum içinde

[43]Sarıbay, **Türkiye’de Modernleşme…,** s.77

anlaşılmıştır. Türk milleti ortak bir geçmişi olan insanlar topluluğundan değil, Batının medeni milletleriyle ortak bir geleceği paylaşacak insanlar topluluğundan ibaret sayılmıştır. Hatta bu hususta elitistler tarafından benimsenen formülasyon oldukça açıktı, ‘‘Sekülerizasyon eşittir Batılılaşma’’.[44]

Çağdaşlaşma yolunda siyasi otoriterlik, din ve bilim ilişkisi, Türkiye’nin model olarak yöneldiği ‘‘Batı’’nın, belki pek çağdaş olmayan daha eski bir bölümüyle açıklanabilir. Türk İnkılâbına çeşitli yönlerden örnek teşkil eden 1789 Fransız İhtilali’nin ideolojik çerçevesini hazırlayan Aydınlanma Çağı’nın bir başka ürünü de ‘‘Aydın Despotizmi’’dir. Geri bir düzeyde gördükleri toplumlar karşısında kendilerinin ‘‘aydınlanmış’’ olduğunu hisseden bazı hükümdarlar, halklarının neyi isteyip neyi istemediğine aldırış etmeksizin, onları kendi bildikleri yolda ilerletmek ve yükseltmek için birçok işler yapmışlardır. Avrupa tarihinde Büyük Petro’dan Napoleon Bonapart’a kadar, bunun pek çok örneği vardır. Aydın despotlar, akla (kendi akıllarına) ve bilime (o zaman bilim olduğu sanılan anlayış ve bilgilere) güvenerek halkı küçümsemişler, hatta güdülmesi gereken bir sürü diye görmüşlerdir. 1789’dan sonra Saint-Simon ve Auguste Comte’nin başlattıkları pozitivist felsefe, bu tutumla ilgisiz değildir. Ancak pozitivizm, bilimin etkinliği kavramını sivriltmiş ve gerçekten başarılı olmak için, kesin bir metafizik düşmanlığıyla, eski gelenekleri yıkma zorunluluğunu vurgulamıştır. Pozitivizmin ‘‘halkın onayı’’ diye bir sorunu yoktur. Hatta demokratik uzlaşmaları, bilimin etkinliğini köreltecek, köstekleyecek, anlamsız ödünler diye görür. Tek yasallık ölçüsü Saint-Simon’un diliyle ‘‘le regime industriel’’i geliştirmeye yararlı olmaktır. Demokrasiyi dışlayan bu erken pozitivizmlerin, din kurumunun yapıca güçlülüğünden esinlenerek, Tanrıları ve dogmaları değiştirilmiş birer

[44]Sarıbay, **Türkiye’de Modernleşme…,** s.77

yeni –Hıristiyanlığa ya da insanlık dinine varmış olmaları, onların etkisiyle yola çıkan bizim deneyimizin gelişme sürecine de ışık tutmaktadır.[45]

Bu bağlamda Cumhuriyet rejiminin kurucusu ve Türkiye'ye özgü bir modernleşme projesinin hakim paradigması olan devlet ideolojisinin taşıyıcısı CHP, kendisini hiçbir zaman muhafazakar olarak algılamamıştır. Bilakis, inkılâpçıydı, ilerlemeci ve gelişmeciydi, modernistti. Tek parti döneminin en güçlü olduğu, arzulanan parti-devlet bütünleşmesinin büyük ölçüde tesis edildiği bir dönemde Recep Peker, CHP Genel Sekreteri sıfatıyla, bu bütünleşmeyi ve CHP'nin kendine dönük algısını açıklıkla sergiler: CHP ''Ulusal Parti'' olarak tarif edilir. Devrin hayat ve muvaffakiyet şartlarına en uygun devlet şekli ''ulusal devlet''tir. ''Ulusun bağrından doğan ve ulusun malı olan şekildir ki, ayakta duracaktır, muzaffer olmuştur, muzaffer olacaktır''. Buna göre, Türkiye hayata yeni doğan, yeni inkılâplar yapan bir memlekettir. Muhafazakâr(partiler)-lar ise kendilerine karşı uyanık olmak gereken en tehlikeli mürtecilerdir.[46]

Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan, ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın, parti programının en ünlü maddesi olan ve Haziran 1925'te partinin kapatılmasının gerekçesi olarak kullanılan 6. madde ise şöyledir: ''Fırka efkâr ve itikâd-ı diniyeye hürmetkârdır''. Hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubelerini kapattığında, bu maddenin bizzat kendisinin de dinin siyasi amaçlı kullanımı olup olmadığı ve böylece vatana ihanet suçu oluşturulup oluşturulmadığı konusuna girmemişti. Kapatma eylemini, parti üyelerinin bu maddeyi siyasi amaçları için kullanmış

[45]Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde…,** s.335
[46]Özgür Gökmen, **''Tek Parti Dönemi CHP'nde Muhafazakâr Yönelimler'',** Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık**,** c.5, İletişim Yayınları, İstanbul–2006, s.132

oldukları gerekçesine dayandırmıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucularından Hüseyin Rauf (Orbay), daha sonraları İslamiyet'in Türkiye'de hâlâ devlet dini kabul edildiği bir dönemde, maddenin çoğulcu bağlamda inanç ve itikatlardan söz ettiğine dikkat çekerek, 6. maddenin parti programına dahil edilmesinin laikliğin bir ifadesi olduğunu söyleyecekti.[47]

Devletin hakim kadrosu için, Milli Mücadele başarıya ulaştıktan sonra geleneksel bürokrasiyi tasfiye etmenin en etkili yolu olarak görülen sekülerizasyonla güdülen ilk amaç, İslam dininin ve temsilcilerinin siyasi, toplumsal ve kültürel alandaki yetkilerini ve güçlerini ortadan kaldırmak, bunu yalnızca inanç ve ibadet alanında bırakmak olmuştur. Böylece, İslamı modern, Batılı bir ulus devletteki dinin rolüne indirgemek, ulemayı devleti kontrol silahlarından yoksun bırakmak, elitist-aydınlanmacı kadro için siyasi gündemde çözüm aranan ilk sorun olarak belirmiştir.[48]

Tek Parti dönemi boyunca ‘‘radikal’’ bir modernizm projesinin uygulandığı ileri sürülebilirdi. Elitistler için modernleşme, gerçekte de, büyük ölçüde bir sürekliliğe sahip olduğu İttihatçı siyasi düşünce yapısı dolayısıyla, ilerleme fikri de dahil olmak üzere temelleri Fransız İhtilali'nde ve Aydınlanma'da yatan, dolayısıyla muhafazakar siyasi düşüncenin karşısında konumlanan birçok ideolojik unsuru, siyasi eğilimi bünyesinde taşımıştır. Ancak farklı siyasi eğilimlerin hatta karşıt siyasi eğilimleri de içerisinde barındırıyordu. Birbirine karşıt görünen siyasi tutumlar, gelenekselcilik-modernizm, muhafazakârlık-radikalizm, milliyetçilik-toplumculuk, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yan yana, birçok durumda da iç içe bulundular. Ne var ki, bir arada var olan farklı

[47]Erik Jan Zürcher, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924–1925),** İletişim Yayınları, İstanbul–2007, s.141–142
[48]Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme…,** s.72–73

eğilimlerin bir kısmı hiçbir zaman hakim olamayacak, uzun vadede de siyasi etkinliklerini kaybedeceklerdi.[49]

Toplumu kurtaracak güç, hiçbir zaman bürokrasinin dışında bir kesim olamazdı. Ancak, milliyetçi aydınlar ve askerler (asker ve sivil bürokrasi) evrensel nitelik taşıyan ‘‘ilim ve fenne’’ dayanarak toplumu modernleştirebilirlerdi. Çünkü temel değer olan ‘‘ilim ve fenni’’ ancak okumuş aydınlar bilme ve uygulama imkânına sahip olabilirlerdi. Bu ise, bir yandan geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişte, topluma öncülük etmede rakip olma açısından, girişimci kesimi denetim altında tutmayı gerektiriyordu. Öte yandan, geleneksel toplumdaki muhafazakâr ideolojiyi ve gücünü bu ideolojiye dayandıran geleneksel seçkinleri tasfiye etmeyi ve yeni bir siyasi ideolojiyi etkin duruma getirmeyi zorunlu kılıyordu.[50]

Bu bakımdan, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın geçmişte reformcuların işini birçok kere geciktiren ya da bozan ulemayı tasfiyeye yönelmesi bir rastlantı değildi. Hilafetin kaldırılması, ulemanın bütün hiyerarşik örgütüne ezici bir darbe idi. Hilafetin kaldırılması ise, hem sekülerizasyonun (laikleşmenin) başlangıcını, hem de kaçınılmaz olarak eylemli ve yaygın bir tepkinin nedenini oluşturmuştur.[51]

Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran ve İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yöneten zümrenin siyasi tasarımını belirleyen kaynaklardan birisi pozitivizmin şiarı olan ‘‘Düzen ve İlerleme’’ fikridir. İttihat ve Terakki’nin sivil kanadının önde gelenlerinden ve ideologlarından Ahmed Rıza bunu, ‘‘terakki’’ için düzen gereklidir

[49]Gökmen, **‘‘Tek Parti Dönemi…,** s.132
[50]Sarıbay, **Türkiye’de Modernleşme…,** s.71
[51]Sarıbay, **a,g,e,** s.72

biçiminde özetlemiştir. Düzen ilerlemenin ön koşuludur. Bu çerçevede, Türk modernleşmesinin siyasi eylemcileri düzen ve ilerlemeyi birbirine zıt iki biçimde algılamıştır. Bir yanda, ilerlemenin geleneksel düzeni bozucu ve ‘‘yeni düzen’’ oluşturucu niteliği övülürken, diğer yandan bozulan düzenin ‘‘devlet düzeni’’ olacak olmasının uyandırdığı huzursuzluk güçlü bir biçimde dile getirilmiştir. Sonuçta bu çelişki, 20. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'nin modernleşme projesinin esas sıkıntısını özetler.[52]

Bir siyasi yapı olarak tasarlanan düzenle, yani devlet düzeniyle ilerleme-kalkınmanın çelişkisi, üzerinde uzun uzun düşünülüp taşınılmış açık bir mutabakata varılmış bir kabul değildi. Cumhuriyet yöneticileri içinde asıl dile getirilen, kalkınma sürecinin geleneksel düzeni bozma gücü karşısında huzursuzluk duyan bir yönetici sınıf tepkisidir. Bu bağlamda, kalkınma ve onunla ister istemez bağlantılı olan Batılılaşma karşısında bir medeniyet savunucusu yaparak direnen muhafazakâr akımdan farklı olarak, yönetici sınıfın ve onun etki alanında bulunan çevrelerin kalkınma dinamiğinin toplumsal etkilerine karşı son derece temkinli yaklaşmaları, bir devlet sınıfı muhafazakârlığı çerçevesinde değerlendirilebilir.[53]

3. Tek Partili Yönetime Karşı Halkın Tutumu

Türkiye için seçim olgusu kendi başına yeni bir şey değildi. Cumhuriyet'in 1923 yılında ilanından beri seçimler dört yıl –bazen üç yıl—arayla yapılmaktaydı. Cumhuriyet'in kurucusu ve ilk

[52]Ahmet İnsel, **‘‘Düzen mi Kalkınma mı?’’,** Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık, c.5, İletişim Yayınları, İstanbul–2006. s.616
[53]İnsel, **‘‘Düzen mi Kalkınma mı?’’…,** s.616

Cumhurbaşkanı, 1934'de soyadı kanunu çıkınca ''Atatürk'' soyadını alacak olan Mustafa Kemal Paşa iki kez müsamaha gösterilen bir muhalefet -1924'de 1925'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası- deneyine girişmişti. Bu deneyler başarısız olmuş ve kısa sürede bu işten vazgeçilmiş idi. Muhalefet grupları bastırılmış ve parti, bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, hükümet aygıtının bir parçası haline gelmişti. Cumhurbaşkanı meclis adaylarını bizzat kendisi seçmiş, 1935 yılındaki CHP Kongresi'nin ardından da, İçişleri Bakanlığı ve CHP Genel Sekreterliği birleştirilmişti. Aynı şekilde illerde valiler, konumları gereği CHP il örgütünün de başkanı oluyorlardı.[54]

1939'da yeni bir müsamaha gösterilen muhalefet deneyi başladı. Aynı yıl düzenlenen CHP kongresinde parti ile devlet ve parti ile hükümet atamaları arasında bir miktar ayrışma getirildi. Hatta CHP parlamentoda kendi milletvekilleri arasından, muhalefet işlevi görmekle görevlendirilmiş bağımsız bir grup bile oluşturuldu.[55]

Mustafa Kemal Atatürk döneminde uygulanan siyasi, ekonomik ve toplumsal politikalar halkın lehine olumlu sonuçlar vermişti. Çünkü halk, Atatürk'ün yaptıklarının doğru olduğuna ve olumlu sonuçlar vereceğine inanmıştı. Ancak daha önceki yıllardan arta kalan bozuk ekonomik düzende halkın yoksulluğunu gidermek kısa sürede gerçekleştirilememiş devletçilik uygulamalarının olumlu sonuçlarının alınmaya başlandığı yıllarda ise, İkinci Dünya Savaşı patlak vermişti. Bu yıllara kadar siyasi ve hukuki eşitlik önemli ölçüde sağlanmaya çalışılmış, ancak ekonomik sıkıntılar giderilememişti.[56]

---

[54]Bernard Lewis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–2007, s.10
[55]Lewis, **a,g,e,** s.10
[56]Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960),** Phoenix Yayınevi, Ankara–2004, s.24

Bu sıkıntılara rağmen Türkiye elindeki kıt kaynaklarla, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen öncesinde savunma harcamalarında büyük artışlar yapmak zorunda kalmıştı. İstanbul tersanelerinde bir ilk başarılıyor, Almanya'nın teknolojik desteğiyle denizaltımız ''Atılay'' denize indiriliyordu.[57]

İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan, ancak savaşın getirdiği sıkıntı ve tehditlerden payını alan bir devlet olarak Türkiye, savaşa hazır bulunmanın zorunluluğuna inandığı için, özellikle geniş ve yoksul halk kesimlerini ilgilendiren önlemler alma yoluna gitmiştir. Bunlar arasında Milli Korunma Yasası, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi önemli yasalar, halkın CHP'ye karşı tepki duymasına yol açmıştı. Öte yandan CHP'nin, kendi tabanının bir parçası olan bürokratları koruması ve onlara çeşitli yardımda bulunması, savaş sırasında fiyatların çok aşırı yükselmesi, mal darlıkları ve parti nüfuzundan yararlanarak karaborsacılık yapan bazı kimselerin yolsuz ve haksız kazanç sağlamaları, halkın bütün bunların sebebini CHP'ye yüklemesine sebep olmuştu.[58]

Ekmeğin karneye bağlanması, ''Lüzum olduğu takdirde, ihtiyaç maddelerini aramak, bunlara el koymak için hükümete salahiyet verildi''.[59]

Sonuç itibari ile II. Dünya Savaşı'nın tüm olumsuzlukları, Türkiye savaşa girmeyip tarafsız kalabilse de, temel gıda maddelerindeki sıkıntı, diğer ihtiyaç maddelerinde ise mal kıtlığı, yokluk, Türk ekonomi piyasasında 'karaborsa' nın da ortaya çıkmasıyla, çok acımasız bir şekilde kendini hissettiriyordu. Bunun

[57]**Cumhuriyet,** 19 Mayıs 1939**; Ulus,** 20 Mayıs 1939
[58]Albayrak**, Türk Siyasi…,** s.25
[59]**Ulus,** 20 İlkkânun (Aralık) 1941

yanı sıra tifüs gibi salgın hastalıklarda bazı bölgelerde baş göstermişti.

Savaş yıllarında fiyatlar fırlayıp temel gıda maddeleri kıtlaşınca maaşa bakan memurların durumu çok kötüleşti. Toptan fiyat endeksi, 1938'de 100 iken, 1940'da 126,6'ya, 1941'de 175,3'e, 1942'de 339,6'ya, 1943'de ise 590,1'e yükselmişti. Bu duruma bir çare olarak hükümet memurlara ayni yardımda (kömür, elbise, yağ, şeker ve pirinç) bulunmak amacıyla 13 Kasım 1942'de 4306 sayılı kanunu çıkardı. Bu kanundan sonra, zaman zaman devlet memurlarına biri yardım olmak üzere çift maaş verilmiştir. Az bir süre sonra da maaşlar iki katına çıkarılmıştır. Bu şekilde yardım görenlerin sayısı devrin başbakanı Saraçoğlu'nun beyanatına göre 1 milyon 600 bin kişi kadardı. Böylece bir yanda, genel mahrumiyetler içinde çırpınan fakir halk yanında nisbi bolluk gören memurlar vardı. Diğer yandan da harp zamanı ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için devlete yapılan mecburi mahsul teslimi ve vergiler yüzünden kendi hayat seviyelerini düşürmek zorunda kalan köylüler ve dar gelirli şehirli halkı duruyordu. Hükümet kendi personelini korumakla haklıydı. Amma bunu yapmakla devlet, sanki kendisinin ayakta kalabilmesi ve kendi menfaatleri halkınkinden üstün ve halkla ilişiksizmiş gibi davranmış oluyordu. Savaş yıllarında bir müessese olarak devletle halkın büyük bir bölümü arasına bir ayrılık girmiş oldu. Halk kendisinin devlet uğruna harcandığına inanmaya başladı. Bu durumun 1946'dan sonra çok partili sistem için yapılan mücadelede çok büyük bir tesiri oldu.[60]

Yusuf Hikmet Bayur TBMM'nde kalkıp bu durumu tenkit yollu konuştuğu zaman oldukça yaygın samimi bir görüşü ifade etmiş oldu. Bayur'a göre halk mevcut ekonomik şartlardan çok bıkmıştır

[60]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.118

ve bu halin kötü idareden değil, prensiplerden doğduğu kanaatindedir. Devletçilik ile sanayileşmenin ve daha başka amillerin buna sebep olduğuna inanmaktadır. Bayur'un fikrince halkın devletçilik ile sanayileşmeden ne kadar bıktığını söyleyeceği zaman gelecektir ve bunu öyle söyleyecektir ki, kimse durduramayacaktır. Buna meydan vermeden gerekli tedbirler alınmalıdır. Her şeyin yolunda gittiği düşüncesiyle kendi kendimizi aldatmamalıyız. Bir fırtına baş göstermiştir.[61]

4. CHP'de Büyük Değişim ve Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkışı

''Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne göre birçok özellikleri de vardır. Türk Milleti kendi bünyesine ve karakterine göre, demokrasinin kendi için özelliklerini bulmaya mecburdur.''

''İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı, 1 Kasım 1945, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeni dönem açılış nutku''[62]

Türkiye, Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olunca demokratikleşme yolunda önemli adımları da atması gereği ortaya çıktı. Bu örgüt demokrasi temeli üzerine inşa ediliyordu, son anda Almanya ve yandaşlarına savaş açan Türkiye'de düşünce, vicdan, örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanmasına, tek partili bir düzenin sürmesine kimse hoşgörüyle bakamazdı. Nitekim Milli Şef İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'deki nutkunda çok partili yaşama geçileceği müjdesini vermişti. Mecliste ve basın organlarında muhalefet daha

[61]Karpat**, a,g,e,** s.120
[62]**Cumhuriyet,** 2 Kasım 1945

bir açığa çıkmıştı. Dış dinamiklerin adeta daha kaçınılmaz hâle getirdiği demokratikleşme, iç dinamikler tarafından da öne çıkartılıyordu.[63]

1945'te, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Türkiye hâlâ kapalı bir toplumdu. 1923'de Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu Halk Fırkası, ilk önce Cumhuriyet Halk Fırkası, daha sonra da Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) dönüşmüştü. CHP tek partili bir sistem içerisinde muhalefetsiz bir iktidardaydı. Bu sistemde anlamlı olan sadece bir tek partinin varlığı değildi. Daha da önemlisi, parti ile hükümet arasında bir ayrımın olmamasıydı. Gerçekte parti eşittir hükümetti. Bu nedenle de birçok durumda partinin il yöneticileri aynı zamanda ilin valileriydi ve neredeyse tüm devlet memurları CHP üyesiydi.[64]

Din egemenliğindeki Osmanlı Devlet ve toplum sistemini, ''ulusal ve laik'' değerlerle yeniden inşa etmeyi amaçlayan CHP, 1945 yılında çok partili hayata geçiş ve oy rekabeti nedeniyle dine yönelik politikasını yeniden gözden geçirmek zorunda kaldı. 1920–1928 sürecinde, siyasal sistemde çok büyük bir dönüşüm sağlayan CHP, bu süreçte hilafet ve saltanat temeline dayalı teokratik halife sultan rejimini ortadan kaldırırken, bunun dayanağını oluşturan İslam inancının siyasi yönüne de ağır bir darbe indirmişti. Bir yandan medreseler, tekke ve zaviye gibi dini kurumlar kapatılırken, öte yandan devlet kontrolünde ''uysal bir İslam'' oluşturulmaya çalışıldı. Fakat bu tür köklü değişikler kaçınılmaz bir şekilde karşıtlarını da doğurdu. Osmanlı döneminde, yeniliklere karşı tepki gösteren ulema, cumhuriyetin ilk yıllarında da bu tavrını sürdürmeye çalıştı. Gerçi Osmanlı'da hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız

[63]Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839–1950,** İmge Yayınları. Ankara–1999, s.402
[64]Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980),** Hil Yayınları. İstanbul–1996, s.15

olamayan ve devlet güdümünde kalan ulema, bu özelliği nedeniyle devrimlere şiddetli bir tepki gösterememiştir ama devrimi sonuçlandırmaya kararlı olan kadro, ulemanın geçmişte birçok kez reformculara engel olduğu biliniyordu. Bu yüzden de Mustafa Kemal Paşa, zaten devrimlerin doğasında sertlik politikasını, muhafazakarlara karşıda izlemekten çekinmedi. Özünde, din kurumuna ve İslam inancına karşı olmayan Türk devrimi, İslam'ın siyasi istemlerine karşı çıkmıştır.[65]

1940'lardaki Türk Siyasi sisteminin kökleri, 1920'lerin başındaki ''Milli Mücadele'' dönemine ulaşır. Şehirli orta sınıf ve aydınlar, ordu ve devlet görevlileri ve Anadolu eşrafı arasında zımni bir ittifakın sonucuydu. Bu ittifak, Anadolu'yu Batılı galip güçler tarafından bölünmekten kurtardı ve sonra da yeni rejimin temellerini attı. Daha milli mücadele sırasında bile, milliyetçiler Türk devletine yeni bir yapı ve biçim vermeye başladılar. Hâkimiyet Padişah-Halife'den alınıp koşulsuz millete verildi; bütün iktidar, yeni ortaya çıkan Türk Devletini yöneten Büyük Millet Meclisi'ne verildi. Türk Siyasi sistemi, değişen koşulların gereklerine yanıt vermek için zamanla değişti. Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, Ekim 1923'de Halk Fırkası'na, Kasım 1924'de Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüştürüldü. Milli Mücadele sırasında ortaya çıkmakta olan Kemalist devletin biçim ve yapısını tanımlamak için çeşitli kararlar, 20 Nisan 1924 Anayasası'nda birleştirildi.[66]

Türkiye'de çok partili sisteme geçiş yıllarında, basın yayın araçları ve okuryazarlık düzeyinin çok yüksek olduğu söylenemezdi. Ancak 1923 Cumhuriyet'in ilanı yılları ile kıyaslandığı zaman bu

[65]Doğan Duman, **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık,** Dokuz Eylül Yayınları, İzmir–1997, s.25
[66]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.16

konudaki oranların hızlı bir gelişme gösterdiği, örneğin; okuryazarlık oranının 1927'de %8,5'den, 1935'de %20,4'ü ve 1945'de de %30,2'yi bulduğu, bu dönemde kitap gazete, dergi tirajlarında önemli artışlar olduğu ve 1940'lı yılların en hızlı kitle iletişim araçlarından birisi olan radyo sayısının 1945'de 176.242'ye yükseldiği anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi toplumda kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, o toplumdaki sosyo kültürel yapının değişmesini hızlandırır. Bu durum ise, bireylerin toplumsal, siyasi ve ekonomik ihtiyaç ve özlemlerin artmasına, bunların fark edilmesine yol açar. Bu gelişmeler 1945 Türkiye'si içinde geçerlidir.[67]

İkinci Dünya Savaşı'nı Demokrasi Cephesi'nin kazanması, Batılı ülkelerin siyasi rejimi olan demokrasiyi doğal olarak ön plana çıkarmıştır. Bu ülkelerin gücü, refahı, toplumsal ve ekonomik örgütlenme biçimi, artık Türkiye içinde ulaşılması gereken bir hedef durumundadır. Türk basınının 1945 yılının ilk gününden başlayarak demokratik gelişmelere karşı duyarlı olduğu görülmektedir. Basın için o günlerdeki başlıca konu, Türkiye'nin müttefik ülkeler arasındaki yeridir. Gazeteler, 1945 yılı başında yaptıkları bir önceki yıla ait değerlendirmelerde;

''Müttefiklerin başarılarını alkışlamakta, Türkiye'nin savaş sırasında izlediği politikanın isabetliliğini överek, bu ülkelerle dostluğunu vurgulamaktadır''.[68]

3 Ocak 1945 Çarşamba günü Türkiye Japonya ile münasebetlerini kesti. Bu Türk basınında geniş yankı buldu ve Türkiye'nin Özgür Dünya'nın yanında olduğu ve Müttefiklerle birlikteliği özellikle vurgulandı.

---

[67]Albayrak, **Türk Siyasi…,** s.34
[68]Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950),** İletişim Yayınları, İstanbul–1998, s.95

‘‘Japonya ile Münasebetlerimizi kestik. Millet Meclisi, Müttefikler davasına yeni, esaslı bir yardım demek olan harbi kısaltması beklenen tarihi kararı dün ittifakla verdi. Karar, cumartesi günü gece yarısından itibaren mer’i olacak. Hükümet, dostumuz Amerikanın temennisi ve müttefikimiz İngiltere’nin de müzahereti üzerine meseleyi Meclis’e sevk etti’’.[69]

‘‘Türk-Japon münasebetinin kesilmesi, Çin’de büyük bir memnuniyetle karşılandı’’.[70]

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Türkiye’de tek parti idaresini sona erdiren ve o zaman göründüğü gibi, ülkeyi liberal ve parlamenter demokrasi sistemine oturtan hızlı ve ani değişim şüreci başlamış oldu. Bu süreç, 1945’ de Türkiye Birleşmiş Milletler’e katıldığı ve San Francisco’da yeni kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler Anayasası’nın onaylanmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne geldiği zaman başladı.[71]

Birleşmiş Milletler Anayasası’nı kabul etmekle Türkiye bu anayasanın demokratik prensiplerine uygun, daha hür bir rejime geçmeyi taahhüt etmiş oluyordu. San Francisco’da 1945’de toplanan konferansa giden Türk delegesi, Reuters Ajansı muhabirine;

‘‘Türkiye’de cumhuriyet rejiminin siyasi bakımdan kesinlikle modern demokrasi yolunda ilerlediğini, Türk Anayasası’nın en ileri memleketlerin anayasalarıyla kıyaslanabileceğini, hatta bazılarından daha üstün olduğunu belirtiyor ve harpten sonra Türkiye’de her türlü

[69]**Cumhuriyet,** 4 İkincikanun (Ocak) 1945; **Akşam,** 4 Kianunussani (Ocak) 1945.
[70]**Cumhuriyet,** 18 Ocak 1945
[71]Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu,** Türk Tarih Kurumu, Ankara–1998, s.303

demokratik cereyanın gelişmesine müsaade edileceğini söylüyordu''. Bu beyanattan birkaç gün sonra da -19 Mayıs 1945'de – Cumhurbaşkanı İsmet İnönü,

''Cumhuriyet rejiminde meydana gelmiş bulunan siyasi sistemle halk hükümeti şeklinin her cephesiyle her bakımdan gelişeceğini ve harbin zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça memleketin siyasi ve kültürel hayatında demokrasi prensiplerinin gittikçe daha fazla yer tutacağını'' tekrarlıyordu. Bu büyük demokratik müessese olan Büyük Millet Meclisi en baştan beri idareyi elinde tutmuş ve memleketi demokrasi yolunda geliştirmiştir.[72]

CHP idaresinin liberalleşme belirtileri, bazı işaretlerini daha önce bulmak mümkünse de, 1944 yılında görünmeye başlamıştır. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı ve CHP'nin lideri, 1 Kasım 1944 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapmış olduğu şu konuşmayla bu yeni durumu teşvik etmiştir.

''İdaremiz bütün manasıyla halk idaresidir. Bu idare, demokrasi prensiplerini Türkiye'nin bünyesine ve hususi şartlarına tekâmül ettirmektedir.''

Daha güçlü bir teşvik 19 Mayıs 1945'te İnönü'nün şu sözüyle gelmiştir:

''Cumhuriyet rejiminin kurduğu siyasi rejim ve halk idaresi her veçhede ve her yönde gelişecek ve savaş koşullarının dayattığı şartlar ortadan kalkınca, demokratik ilkeler, ülkenin siyasi ve kültürel hayatında tedricen daha büyük yer edinecektir. En değerli

[72]Karpat**, Türk Demokrasi…,** s.127

demokratik kurumumuz olan Büyük Millet Meclisi, iktidarı baştan beri elinde tuttu ve sürekli olarak ülkeyi demokrasi istikametinde inkişaf ettirdi''.[73]

1945 yılında uluslar arası ortamdaki değişmelerin yanı sıra, yurt içinde de önemli siyasi gelişmeler olmuştur. Muhalefetin ortaya çıkışı ve çok partili sistem fikrine yaklaşılması 1945 yılı içinde gerçekleşmişti. 1945 yılının Ocak ayında TBMM'nde gündeme gelen, ''Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'' tasarısı muhalefetin canlanmasında ve örgütlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu tasarı Mayıs ayında mecliste görüşülmeye başlamış, görüşmeler sırasında karşı görüşte olanları da ortaya çıkarmıştır.[74]

Halkevlerinin kuruluşunun 13. yıldönümünde Başbakan Şükrü Saraçoğlu bir konuşma yaparak, ''…Tarihin memleketimizdeki derin hatalarını birer birer düzeltmek şerefi Cumhuriyet rejimimize nasip olmuştur. Şimdi sıra geç olmakla beraber, köyün ve köylünün yaralarının sarılmasına gelmiştir… Bütün bunlardan başka (halk evleri, halk odaları, köy okulları ve sıhhiye memurları v.b) en büyük yarayı saracak olan toprak kanunu tasarısını Meclis'e göndermiş bulunuyoruz…'' dedi. Bu sıralarda bu toprak kanunu tasarısı, CHP içerisinde bir muhalefetin doğmasına yol açan en önemli amillerden biri oldu.[75]

Yıllar boyunca hükümete karşı belirmiş olan muhalefet Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Mecliste görüşülmesi sırasında bazı şahıslarda kendi temsilcilerini bulmuştu. Gerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün verdiği beyanat, gerekse Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalamış olması muhalefeti cesaretlendirdi.

---

[73]Ergun Özbudun, **Çağdaş Türk Politikası**, Doğan Kitap, İstanbul–2007, s.20
[74]Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye…,** s.139
[75]Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971,** Bilgi Yayınevi, Ankara -1976. s.12

Birleşmiş Milletler Anayasası'nın tasdik T.B.M.M'ye getirilişinde muhalefet ilk defa kendini açığa vurdu. Tek parti idaresini, sözünü hiç sakınmadan tenkit eden Adnan Menderes, bu münasebetle, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın memleket idaresinde halkın egemenliğinin sağlaması gerektirdiğini belirtti. Ayrıca bunun devlet ve kişiye ait siyasi ve toplumsal hakların uygulanmasında karşılıklı saygı gösterme ve serbest seçim yolu ile mümkün olabileceğini belirterek, halk idaresini sınırlayan engellerin ortadan kaldırılmasının milletin hürriyet ve bağımsızlığının kuvvetlendirilmiş olacağını söyledi. Adnan Menderes'e göre Birleşmiş Milletler Anayasası ile Türkiye'nin Anayasası birbirine tam uyuyordu, ama CHP'nin aldığı hürriyet aleyhtarı tedbirler iki anayasa arasındaki ahengi bozuyordu. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın kabulü ile Türk hükümetinin girmiş olduğu taahhütlerin yerine getirilmesi için hürriyeti kısıtlayan tedbirlerin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Adnan Menderes'in tek parti idaresine karşı yaptığı bu konuşma Meclis'teki CHP'liler şiddetli bir tepki gösterdilerse de Birleşmiş Milletler Anayasası'na uymak isteği çok geçmeden basının ele aldığı ana konu oldu.[76]

Zaman ve atmosfer demokrasiye elverişli görünüyordu, bizzat Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945 Spor Bayramı'nda, ''toprak reformu ve demokratik gelişmelerden'' bahsetmiş ve ''siyasi hayatımızda demokratik prensipler daha büyük ölçüde hâkim olacaktır'' demiştir.[77]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Gençlik Bayramı için verdiği mesajda: ''Memleketimizin siyasi idaresi Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeye devam

[76]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.128
[77]Lewis**, Modern Türkiye'nin…,** s.303

edecektir'' dedi. Bu mesaj Türkiye'de siyasetin liberalleştirilmesinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.[78]

CHP'nin bir grup üyesi bu fırsattan yararlanarak, Türk Hükümeti'nin Birleşmiş Milletler'de teorik olarak onayladığı hak ve hürriyetleri Türkiye içinde teminat altına alacak birçok kanuni reform teklifinde bulundu. Grubun liderleri şunlardı: Bağımsızlık Savaşında rol oynamış ve 1937 ile 1939 yılları arasında Başbakanlık yapmış, bankacı ve İktisatçı, İzmir Milletvekili Celal Bayar, seçkin bir bilim adamı-tarihçi Türkiye'nin entelektüel hayatında önde gelen bir sima, Kars milletvekili Fuat Köprülü; hukukçu ve pamuk yetiştirici, Aydın milletvekili Adnan Menderes, hakim ve vali olarak geniş tecrübesi olan İçel milletvekili Refik Koraltan. Fuat Köprülü dışında, bunların hepsi Cumhuriyet Halk Partisi'nin ileri gelen ve tecrübeli parlamento üyesiydi.[79]

CHP içerisinde ilk muhalefet 1945 yılı bütçe tartışmaları sırasında ortaya çıktı. Başta Celal Bayar olmak üzere, Feridun Fikri Düşünsel, Adnan Menderes, Hikmet Bayur, Emin Sazak bu görüşmeler sırasında hükümetin –başta ekonomi politikası olmak üzere- birçok kararlarını eleştirdiler. Özellikle Celal Bayar'ın bütçe eleştirisi basında da geniş yankılar uyandırdı.[80]

Mecliste yapılan bütçe konuşmalarında bazı CHP'liler Hükümetin siyasetini eleştirdi. Tenkitler her şeyden önce şu noktalarda toplanıyordu; bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçüsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin ve

[78]Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili…,** s.13
[79]Lewis, **Modern Türkiye'nin…,** s.303
[80]Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi…,** s.409

özellikle memurların acı durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizlik ve adaletsizliği.[81]

Mecliste çekirdekleşmeye başlayan muhalefetin bir başka çıkışı da Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun ünlü 17. ve 21. maddelerinin tartışması sırasında görmekteyiz. 17. maddenin tartışılması sırasında gene Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak'tan[82] oluşan muhalefet, teklif edilen yasayı faşist bir uygulama olarak niteleyecek kadar sert hücumlarda bulunmuşlardır. Bu iki yasanın tartışılması sırasında, gelecekteki ana muhalefet partisinin de kimlerden oluşacağı iyice belli olmuştu.[83]

Yedi CHP'li bütçe aleyhine oy verdi. Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Recep Peker. Bunların ilk dördü ileride Demokrat Parti'nin kurucuları olacaktı.[84]

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıktığı günlerde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü sonraları ''dörtlü takrir'' olarak ün salacak olan bir önergeyi CHP grubuna verdiler. Bu önergede dört milletvekili ''Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri'' olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, hakiki bir murakabenin sağlanmasına, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyid eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını istiyorlardı.[85]

---

[81]Feroz ve Bedia Turgay Ahmad**, Türkiye'de Çok Partili…,** s.13
[82]M. Emin Sazak, **Meclis Konuşmaları, 1920–1950.** s.331–335, Tolkun Yayınları, Ankara–2007
[83]Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi…,** s.409
[84]Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili…,** s.13
[85]Çavdar, **a.g.e,** s.410

Esasen devletin siyasi olarak örgütlenmiş bir şekli olan CHP kendisine taban oluşturmuş kitleleri de inkar etmiş oluyordu. Ağalarla, şeyhlerle en çok işbirliği yapan CHP idi. Zaten Türkiye'nin yakın tarihinde ki kopukluk bu orta sınıfı yok etmek için başlatılan devlet teşebbüsüyle de ilgilidir. 1945'deki Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun ana amacının, bilhassa Ege Bölgesi'ndeki toprak sahiplerini, ekonominin çok önemli bir grubunu oluşturan, ihracatımıza ürünler yetiştiren (nispeten küçük işletmelerle), entansif ziraat yapan grupları yok etme düşüncesiyle çıkarıldığı görülmektedir. Yok edilmek istenen grupların arasında Andan Menderes ve bir çok milletvekili vardır. Bu grubun ileri gelenleri de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na karşı çıktılar. Türkiye'de ilk muhalefet bu kanuna karşıdır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun her ne kadar 'sosyal adalet' adına 'zavallı köylümüze toprak vermek' gibi masallarla meşru gösterilmek istense de aslında bu kanunun amacı, devlete gerçek manada karşı koyan, direnen ve toplumda büyük nüfuzu olan bir grubu yok etmekti. Bu grupta ayan döneminden beri değişerek gelmiş toprak sahipleriydi. Bu kimseler artık ağa değil, piyasa şartlarına göre sermaye sahibi olan okumuş ve işin garibi demokrasinin de yılmaz savunucusuydular.[86]

1945 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Mecliste hükümet tarafından verilen toprak reformu yasa tasarısı üzerinde yoğun ve hararetli tartışmalar meydana geldi. Bu, normalde yirmi yıldır uyum içinde olan tek partili Meclisteki hakiki ve uzun süreli ilk ihtilaf olmuştur. Gerçekten de, yasa tasarısı İnönü'nün kişisel girişimiyle kurtarılmıştır. Bu sıralarda, toprak reformu yasa tasarısına muhalif durumda olanların liderlerinden dört CHP milletvekili genel söylemler çerçevesinde, parti tüzüğünün ve bazı yasaların

[86]Tanrıyar, **Dağı Delen Irmak…,** s:330

demokratik ilkeler doğrultusunda değiştirilmesi gerektiğini içeren bir takrir-önerge- sundular.[87]

CHP'nin Meclis grubu 12 Haziran 1945'de toplanarak gizli olarak takriri yedi saat görüştükten sonra, mevcut kanun ve kaidelerin değiştirilmesine yol açacağı ve bu çeşit tekliflerin görüşülme yeri grup toplantısı olmayıp TBMM olduğu gerekçesiyle reddetti.[88]

CHP tarafından bu ''dörtlü takrir'' ilk etapta çok sert bir şekilde karşılanmadı. Hatta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu muhalefeti teşvik ettiği ve cesaretlendirdiği söylenir.[89]

Bu takrire imza koyan dört kişi eleştirilerini basın yoluyla sürdürmeye devam ettiler ve bunun üzerine ilk önce Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 21 Eylül 1945'de CHP'den ihraç edildi. Bunun üzerine Celal Bayar, 28 Eylül 1945'de hem CHP'den hem de İzmir Milletvekilliğinden istifa etti. Dörtlü Takrir'de imzası olan son isim Refik Koraltan'da partiden ihraç edildi.[90]

Çok partili siyasi hayata geçiş kararı verildikten sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu yeni yapıyı geliştirip korunmasında partisi içindeki az sayıda liberal görüşlü ve demokrasiye inanan yeni neslin aydınlarına güveniyordu. Ancak şurası açıktır ki, 1946–1950 arasındaki siyasi hayata CHP, bir yandan muhalif partilerle yarışırken, diğer yandan da kendi iç bünyesinde demokrasi mücadelesi vermiştir.[91]

---

[87]Özbudun, **Çağdaş Türk…,** s.20
[88]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.130
[89]Hıfzı Oğuz Bekata, **Birinci Cumhuriyet Biterken,** Çığır Yayınları, Ankara–1960. s.10
[90]**Cumhuriyet,** 28 Kasım 1945
[91]Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara–1988. s. 25

Bu takririn ret sebeplerini anlamak biraz zordur, çünkü bu ret kararı ile 1945 ilkbaharı ile CHP'nin yaptığı bütün hürriyet vaatleri inkâr edilmiş olunuyordu. CHP ekseriyetinin siyasi hürriyeti birden vermeyi, fazla aşırı bir hareket olarak gördükleri düşünülebilir. Şu da olabilir ki, CHP ileri gelenleri gerçek bir muhalefet partisinin kurulmasına imkân vermek için takriri kasten reddetmişlerdi. Böylece takrir sahiplerine er geç partiden ayrılmak için bir sebep verilmiş oluyordu. Gerçekten de, hemen birkaç ay sonra CHP'nin aldığı demokratik tedbirlerin hepsi veya bir kısmı o grup toplantısında kabul edilmiş olsaydı, takrirde ileri sürülen isteklerin çoğu karşılanmış olacak ve böylece takrir sahiplerinin partiye karşı tenkitçi bir tavır almaları için pek sebep kalmamış olacaktı.[92]

Partiden ayrılanlara karşı basında şiddetti saldırılar yer aldı ve bir süre sanki hükümet güçlü bir bastırma hareketi düşünüyormuş gibi göründü. Sonra, birdenbire tam bir politika değişikliği oldu. 1 Kasım 1945'de Cumhurbaşkanı İnönü, Meclis'in yeni toplantısını açış konuşmasında birçok önemli değişiklikler tavsiye etti. İki dereceli seçim yerine, doğrudan doğruya tek dereceli gizli oylu seçim yapılacaktı. Vatandaşın Anayasa hürriyetini kısıtlayan kanunlar, özellikle basın, dernek ve polis yetkileriyle ilgili kanunlar kaldırılacaktı. Türkiye'nin bir diktatörlük olmadığını, fakat bir muhalefet partisinden yoksun olduğunu söyledi. Kanunlar o şekilde değiştirilmeliydi ki, arkadaşlarından farklı düşünenler, bir klik veya hizip olarak çalışmak yerine düşüncelerini ve programlarını ilan edebilmeli ve açıkça bir parti olarak çalışabilmeliydi.[93]

---

[92]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.130
[93]Lewis, **Modern Türkiye'nin…,** s.30

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli nutku daha fazla demokratikleşme için kesin bir yeşil ışık olarak nitelendirilen konuşması şöyleydi:

''Demokratik karakter Cumhuriyet dönemi boyunca prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir. Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır.''[94]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, parti içinde bir hizip olarak çalışmak yerine açık bir şekilde ortaya çıkmaları hususunda, CHP'nin içindeki muhalifleri teşvik ederek;

''Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler'',[95]

diyerek gelişmelere karşı tepkisini koymuştur.

İsmet İnönü'nün aklında çoktan, rejimin liberalleşmesinin bir noktaya mutlaka gelinmesini gerektireceği hususu vardı. O nokta, başka bir partinin CHP karşısında kurulması noktasıydı. İşte

[94]**Cumhuriyet,** 2 Kasım 1945
[95]Bekata, **Birinci Cumhuriyet…,** s.10**;** Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye,** Milliyet Yayınları, İstanbul–1970, s.91

İnkılâpların ve Cumhuriyetin korunması bakımından kendilerine güvenilecek ‘‘dört arkadaş’’ bir harekete girişmişlerdi. Yapılacak şey bu hareketin bir yeni partiye dönüşümüydü. Muhalif olarak Celal Bayar ve arkadaşlarından daha iyisi mi bulunacaktı?[96]

Milli Şef ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945 tarihinde Büyük Millet Meclisi’ni açarken yapmış olduğu konuşmada, ‘‘söz ve yazı özgürlüğünün halk yönetiminin temeli olduğunu’’ belirttikten sonra, muhalefetin izlediği yöntemden yakınarak;

‘‘Gazetelerimizde en nazik dış meseleleri ve memleketin karşısında bulunduğu ağır ihtimaller önünde, milletin maneviyatını zayıflatacak, Devletin varlığının kanuni temeli olan Büyük Millet Meclisi üzerinde bile saygılı denilemeyecek surette dil uzatılmıştır’’ dedikten sonra, ‘‘Hürriyet ve demokrasi ile tecavüz ve anarşi arasındaki unsurların kanun yolu ile bulunmasını…’’ önerecekti.[97]

İsmet İnönü bu konuşmasında, muhalefetin Basın Yasası’ndan şikâyetini haklı bulduğunu belirttikten sonra, Dernekler Yasası’nın değiştirilmesini istedi ve sözü 1947’de yapılması planlanan genel seçimlere getirerek;

‘‘Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı, ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasi hayatımızın gelişmesi için daha

[96]Toker, **a.g.e,** s.92
[97]**Cumhuriyet,** 2 Kasım 1945

doğru yol; Milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur'' dedi.[98]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Meclis'te bu açılış konuşmasını yaparken, adeta 7 Temmuz'da (1945) işadamı Nuri Demirağ tarafından kurulmuş olan Milli Kalkınma Partisi'ni de ciddiye almadığını, güçlü bir muhalefet partisinin kurulmasını istediğini, bununda Dörtler tarafından kurulması gerektiğini ima ediyordu. Artık yeni ve güçlü bir muhalefet partisinin kurulması için bütün şartlar hazırdı.[99]

İsmet İnönü'nün teşvik edici bu ifadelerinden bir müddet sonra 7 Ocak 1946'da, daha önce sözü edilen teklife imza koyan dört kişi Celal Bayar'ın liderliğinde Demokrat Parti'yi (DP) kurdular. Bayar, DP programını, hükümete resmi olarak sunmadan önce, onayını almak için İnönü'ye götürmüştür. Cumhurbaşkanı İnönü üç noktadaki hassasiyetini açıkça belirtmiştir: devletin laik karakterinin korunması, dış politika ve ilköğretimin yaygınlaştırılmasına yönelik kampanya.[100]

Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'den sonra CHP'ye olan halkın desteğinde biraz çözülmeler görülmeye başlandı. Ondan daha küçük çapta kişilerin elinde, onun otoriter ve pederşahi hükümet tarzı, kelimenin genel olarak anlaşıldığı şekilde diktatörlüğe daha yakın bir niteliğe büründü. Atatürk'ün hakim kişiliğinin ortadan kalkması ve muzaffer Batı'nın demokratik fikirleriyle etkilenmiş bir kuşağın yükselmesi, geçmişten tevarüs edilen otoriter hükümetin halk tarafından kabulünü zayıflattı ve rejimi, gittikçe artan bir şekilde baskıya bağlanmaya zorladı. II.

---

[98] **Cumhuriyet,** 2 Kasım 1945
[99] Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde…,** s.59
[100] Özbudun, **Çağdaş Türk…,** s.21

Dünya Savaşı yıllarının sıkıntıları ve gerginlikleri, seferberlik yükü, yabancı casusluk ve sızmasının yaygın tehdidi, hep birlikte kuvvetli bir hükümet ihtiyacını arttırdı ve alınan bastırıcı tedbirlere biraz haklılık görünüşü verdi. Bu tedbirler sıkıyönetimi basın ve yayının sıkı denetimini, polis yetki ve eylemlerini de kapsıyordu.[101]

Artık değişim Türkiye'de kaçınılmazdı. Yıllar boyunca baskı altında tutulan muhalefet artık mecliste vücut bulacaktı.

23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışından 14 Mayıs 1950'ye kadar kesintisiz 30 yıl ve 8 dönem Eskişehir milletvekili olarak Meclis'te olan Emin Sazak, hatıralarında da bu olaylardan bahsederek,

''Yeni partiler kurulmaktadır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve arkadaşları, Demokrat Parti'yi kurdular. Daha önce, Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuştu. Tutunamadan hemen dağıldılar. Biraz başarı unsuru olan Birinci Devre milletvekillerinden Hüseyin Avni, kurucular arasında idi. O çekildi ve felce uğradılar. Celal Bayar'ın partisi, yeni teşkilatlanmaya çalışıyor. Bu partinin devamlı olacağı umulur. İsmet Paşa'da dünyadaki demokrasi akımının tesiri altında, bu işi himaye eder tavrı takınmaktadır. Demokrat Parti de, Paşa'yı kuşkulandıracak bir harekette bulunmuyor. Bu partinin memlekete lazım olduğu kanaati yerleşiyor. Devamı, demokrat cereyanların dünyadaki itibarına, özellikle İngiliz ve Amerikalıların bu işe verecekleri öneme, ayrıca İsmet Paşa'nın hazım ve sabrına bağlıdır. Türkiye'de, iktidardaki hükümeti denetleyecek bir kuvvete ihtiyaç olduğuna, bizler de inanıyoruz. İsmet Paşa'da inanıyor. Fakat bu parti, gelişme sürecinde İsmet Paşa'yı incitmezse iyi olur. Eğer, işleri tahlil

[101]Lewis, **Modern Türkiye'nin…,** s.303

ederken, bütün kötülüklerin İsmet Paşa'dan kaynaklandığını iddiaya kalkarlarsa, Paşa'nın tahammül edeceğine inanmıyorum. İnşallah, tarihi bir görev yapmak niyeti, gerçek olur''.[102]

Yeni partinin programı tamamlandığında Celal Bayar arkadaşlarına bir teklifte bulundu. Programı Hükümete vermezden önce Cumhurbaşkanı İnönü'ye götürmek iyi olacaktı. Bayar'a göre bu nazik bir jest idi. Nasıl olsa Hükümet, Demokrat Parti'nin programını Milli Şef'e göstermeyecek miydi? Kurucular erken davranmış olurlardı. Elbette ki bu nazik jestte, Türkiye'de kudreti elinde mutlak bir şekilde tutan adamın onayını almak gayesi de bulunuyordu. İnönü, kendisinden istenen randevuyu derhal verdi. Bayar, yeni partisinin programı elinde Çankaya Köşküne çıktı. Partinin rozeti de hazırlanmıştı ve Bayar onu da getiriyordu. Cumhurbaşkanı, kendisini köşkün kütüphanesinde kabul etti. D.P. rozeti üzerindeki şakalaşmalardan sonra Celal Bayar,

--- Paşam, bunu da yakanızda görmek bize şeref verecektir, dedi. İsmet İnönü programı aldı ve sordu,

---Terakkiperverlerde olduğu gibi, İtikadatı diniyeye biz riayetkârız, diye madde var mı?

Celal Bayar,

---Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var, dedi.

---Ziyanı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?

---

[102]M. Emin Sazak, **Emin Bey'in Defteri, Hatıralar,** Tolkun Yayınları, Ankara–2007, s.290

---Hayır.

---Dış politikada ayrılık var mı?

---Yok!

---O halde, tamam.

Refik Koraltan birkaç gün sonra program ile tüzüğü, 7 Ocak 1946'da saat 16.30'da (mesai 17.00'de bitiyor) götürüp İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a veriyor ve Hükümet aynı gün mesai saati bitmeden, Türkiye'de bir harikulade kaderi olacak Demokrat Parti'nin kurulmasına müsaade edildiğini bildiriyordu.[103]

Bu görüşme, daha sonraki yıllarda DP'nin, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den izin alınarak kurulduğu yolundaki görüşlerin ortaya atılmasına neden olacaktı. Kuruluş hazırlıklarını tamamlayan ve ciddi anlamda ilk muhalefet partisi olan DP, Dörtlü Önerge'nin imzacıları olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulmuş oldu. DP bu tarihten başlayarak Ankara, Yenişehir, Sümer Sokak, No: 8' de yer alan CHP'den 22 Aralık 1945'de istifa eden Cemal Tunca'ya ait apartmanda çalışmalarına resmen başladı.[104]

Bu olay basında şöyle yer aldı;

''Demokrat Partisi resmen teşekkül etti. B. Celal Bayar dün gazetecilerle görüştü. Demokrat Parti bugünden itibaren resmen teşekkül etmiştir. Partiyi kuranlar B. Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes'tir. Bu dört zat gazetecileri kabul ederek kendilerine izahat vermişlerdir. B. Celal Bayar yeni partinin bundan evvel kurulmuş olan partilerden hiçbirisiyle alakası olmadığını, Türk

[103]Toker, **Tek Partiden…,** s.112–113
[104]Albayrak, **Türk Siyasi Hayatında…,** s.62

milletine ve Türk tarihine karşı bir mesuliyet yüklenmiş olduklarını idrak ettiklerini söylemiştir''.[105]

5. II. Dünya Savaşı Sonunda Türkiye'yi Etkileyen Dış Gelişmeler

Çok genel bir anlamda, İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver Güçleri'nin yenilgisi kendi içinde demokratik değerlerin bir zaferi idi. Çoğulcu, kapitalist bir demokrasi olan Amerika Birleşik Devletleri savaştan egemen dünya gücü olarak çıkmış ve onun örneği bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de birçoklarını etkilemişti.[106]

Savaşın başından beri Türk Hariciyesi, bürokrasisi ve askeri çevreleri savaşın sonunda Almanya'nın kesin zaferine inanıyorlardı. Almanya'nın 1939 Eylül'ünde Sovyetler Birliği ile gizlice anlaşıp Polonya'ya saldırması ve Sovyetlerle birlikte Polonya'yı paylaşıp tamamen birkaç haftada haritadan sildi. Ardından, 1940 Mayıs ve Haziran'ında birbiri ardına ve ciddi bir dirençle karşılaşmadan Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve Fransa'nın Almanlar tarafından işgalinden sonra, Türkiye'nin müttefiki olan İngiltere'nin de Almanya'ya yenileceği Türk siyasi çevrelerinde hakim bir kanaatti. Nitekim Türkiye'nin Hollanda La Haye Büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, anılarında o günlerden şöyle bahseder;

---

[105] **Akşam,** 8 Ocak 1946

[106] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İletişim Yayınları. İstanbul–2006. s.302

‘‘1940 yılının Mayıs ayı içinde, altı gün altı gece Luft Waffe’nin[107] fasılasız bombardımanlarına maruz kaldıktan; Hollanda’nın, Belçika’nın, Fransa’nın birbiri ardı sıra yıkılıp çöküşlerinin en yakın şahidi olduktan ve haftalarca S.S. zorbalığının cevrini çektikten sonra, Berlin’in zafer çanları kulaklarımda uğuldayarak ve her milletten, her cinsten esir sürülerinin hali yüreğimi parçalayarak Almanya üzerinden memlekete döndüğüm zaman, müttefikimiz İngiltere’nin yenilmeyeceğine inancımı söylemek cüretini gösterince bütün devlet adamlarımız arasında, beni yalnız Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile rahmetli Başbakan Dr. Refik Saydam ciddiye almışlardır. Hariciyede ise, sözüme ehemmiyet verilmek şöyle dursun, adeta bir korku ile karşılaşmışımdır.’’[108]

‘‘Lakin ne acayip şeydir ki, İstanbul’a vardığımızda eş dost bizi lüzumundan fazla iyimser bulmuştu. Memlekette, hemen hemen herkes, kıyamet gününün gelip çattığına hükmetmiş, akıbetten ümidi kesmiş görünüyordu. ‘‘Ne ettik de kaderimizi İngilizlerle Fransızların kaderine bağladık’’ diye dizlerini döven başıbozuk erkânıharpler ile amatör diplomatlar, küme küme köşe başlarını tutmuş ve bozgunculuk propagandasına girişmişlerdi. Bu hava içinde, tarihi bir formüle göre ‘‘İngiltere’nin birçok muharebeleri kaybettikten sonra harbi kazanacağı’’ sözünü tekrarlamak veya ‘‘Amerika’nın er geç savaşa katılacağı’’ ihtimalinden dem vurmak hayli zor bir işti. Ama ben, yine kendimi tutamıyor, dost ve tanıdık kiminle konuşsam buna benzer mütalaalarda bulunmaktan çekinmiyordum. Çoğu, yüzüme şaşarak acıyarak bakıyor ve sanırım, Hollanda badiresinde aklımı oynatıp saçmaladığıma hükmediyorlardı. Beni, devlet erkânından

[107]Alman Hava Kuvvetleri
[108]Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006. s.49

yalnız iki zat ciddiye almıştı; İsmet İnönü ve vaktin başbakanı Dr. Refik Saydam''.[109]

İşte Türkiye'nin II. Dünya Savaşı başlangıcındaki görüntüsü böyleydi. Fakat sağduyulu etkin bir tarafsızlık politikası sonucu Türkiye, yavaş yavaş Müttefikler'in yani İngiltere ve ABD ikilisinin yanında yerini sağlamlaştıracaktı.

Türkiye, İngiltere'nin de baskısıyla Almanya ile olan diplomatik ilişkilerini 3 Ağustos 1944 tarihinde kesmişti. Bu olay gerek iç gerekse dış basında hararetli bir şekilde dünyaya duyurulmuştu.

''Hükümet tarafından yapılan teklifin Büyük Millet Meclisi'nce 411 reyin ittifakıyla kabulü üzerine, Almanya ile olan münasebetlerimizi dün gece yarısından itibaren kestik. Harpten önceki ve sonraki siyasi hadiselerin bir tarihçesini yapıp Hükümeti bu kararı almağa sevkeden sebepleri anlatan başvekilimiz dedi ki: Bu karar harp kararı değildir, harp kararına münkalıp olup olmayışı karşı tarafa bağlıdır. Bu karar muhakkak ki tarihi ve büyük bir karar olacak vatanın hayrına ve selametine yarayacaktır.''[110]

Aynı zamanda Türk-Alman siyasi ve iktisadi münasebetleri kesildikten sonra da İngiltere Başbakanı Sir Winston Churchill Avam Kamarası'nda Türkiye hakkında konuşma yaparak,

''Türkiye'nin kesin bir dönüş yaparak tamamen İngiltere'nin bir müttefiki haline geldiğini'' beyan etmişti.[111]

---

[109]Karaosmanoğlu, **Zoraki…,** s.221
[110]**Ulus,** 3 Ağustos 1944
[111]**Ulus,** 3 Ağustos 1944

Ardından Türkiye, Birleşmiş Milletler'de kurucu üye olabilmesi için 23 Şubat 1945'de Almanya ve Japonya'ya resmen savaş ilan etti. Bunu gelişmelerin akabinde 24 Şubat 1945'de ABD ile Türkiye arasında ''Ödünç verme ve Kiralama Antlaşması'' (Lend and Lease) imzalandı.[112]

Başbakan Şükrü Saraçoğlu,

''Hükümetimiz bu kararın Türk Milletine büyük faydalar temin edeceğine candan kanidir'',[113]

diyerek açıklama yapıyordu. Türk Basını bu kararı büyük bir heyecan ve sevinçle

''Mihvere Karşı Harbe Girdik, Millet Meclisi dünkü tarihi toplantısında Almanya ile Japonya'ya ilanı harp kararını oy birliği ile verdi.''[114]

''Kararımız Derin Akisler uyandırdı'',[115]

''Londra diyor ki: Bu karar; gerek Türkiye gerekse İngiltere için büyük faydalar sağlayacaktır'',[116]

duyurarak iri puntolarla Türk okuyucularına duyuruyordu.

Nisan 1945'de Türkiye San Francisco Konferansı'na kurucu üye olarak katılarak ve Birleşmiş Milletler Anlaşması'nı imzalayarak demokratik idealler için kesin söz vermiş oldu. Ancak, Türk

[112]Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili…,** s.12
[113]**Cumhuriyet,** 24 Şubat 1945
[114]**Cumhuriyet,** 24 Şubat 1945
[115]**Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945
[116]**Cumhuriyet,** 25 Şubat 1945

Hükümeti'nin kendini Batı'ya bilhassa da Amerika Birleşik Devletleri'ne daha yakınlaşmaya mecbur hissetmesinin daha doğrudan nedenleri vardı.[117]

Şubat 1945'de yapılmış olan Yalta Konferansı'nın ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), 19 Mart 1945'de, 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını feshettiler. Türkiye'ye verilen notada,

''Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan esaslı değişmeler sebebiyle, bu anlaşma yeni şartlara uymamakta ve ciddi değişikliklere ihtiyaç göstermektedir'' deniyordu.

Türkiye bakımından bu olayın önemi, feshedilen anlaşmanın bir ''saldırmazlık'' anlaşması olmasıydı ve fesih ile Sovyetlerin böyle bir taahhütten yakalarını kurtarıp serbest kalmalarıydı. Türk Hükümeti 4 Nisan 1945 tarihinde verdiği cevabi notasında, anlaşmanın yenilenmesi için yapılacak teklifleri ''dikkat ve hayırhahlıkla'' tetkike hazır olduğunu bildirdi. Fakat Sovyetler, 7 Haziran 1945'de Türk Hükümetine verdiği notada, bu ittifakın şartı olarak ''Kars ve Ardahan bölgelerinin Sovyetlere terki ile Türk Boğazlarında Sovyetlere üs verilmesini istediler''.[118]

Sovyetler Birliği Dışişleri bakanı Molotov notayı verirken Türk Büyükelçisine

''Bu toprakları size 1921'de terk ettiğimiz zaman Sovyetler Birliği zayıftı'' demiştir.[119]

---

[117]Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin…,** s.302
[118]**Cumhuriyet**, 27 Haziran 1945 (Londra Radyosu'na dayandırılarak haber veriliyor.)
[119]Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1990,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara–1993, s.415

Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, 19 Mart 1945 günü saat 15.00'de kabul ettiği Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'e, Sovyet Hükümeti adına, Rusça yazılı metnini de verdiği, aşağıda ki bildiriyi yapmıştır:

''17 Aralık 1925 tarihinde imza edilen Türk- Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın yürürlülük süresinin sonuna yaklaşılması münasebetiyle Sovyet Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanır.''

''Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostane ilişkilerin sürdürülmesi işinde 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk- Sovyet Antlaşması'nın kıymetini takdir etmekle beraber, özellikle II. Dünya Harbi esnasında ortaya çıkan derin değişiklikler münasebetiyle, iş bu antlaşmanın artık yeni şartlara uymadığını ve ciddi bir surette iyileştirmeye muhtaç olduğu lüzumunu müşahede etmektedir.''

''Yukarıda belirtilen husus sonucu Sovyet Hükümeti, söz konusu antlaşmanın ve eklerinin feshi şeklini tespit eden 7 Kasım 1935 Protokolü hükümleri gereğince, işbu Antlaşmayı feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine beyan eder.''

Bu tebligatın yapılmasından sonra cereyan eden konuşmayı Moskova Büyükelçisi Selim Sarper aşağıdaki şekilde nakletmiştir:

''Deklarasyonu tebellüğ ettiğimi ve Cumhuriyet Hükümetine derhal arz edeceğimi bildirdikten sonra, fesih ihbarında bulunan bu Antlaşmanın yerine iki memleket arasındaki münasebetlerin tanzimi

bakımından ikame etmeyi düşündükleri anlaşmanın ana hatları hakkında beni tenvir etmek isteyip istemediğimi sordum''.

''Sovyet Dışişleri bakanı Molotov cevabında henüz somut bir şey söyleyemeyeceğini, evvela Cumhuriyet Hükümetinin fesih ihbarına muttali olduktan sonra bu Antlaşmayı başka bir anlaşma ile ikame etmek arzusunu ileri sürmesi gerektiğini ve genel olarak da 20 yıl evvel yapılmış olan bu Antlaşmanın, bilhassa II. Dünya Harbi'nden sonra hâsıl olan vaziyete uygun olmadığının Cumhuriyet Hükümetince takdir edileceğini umduğunu söyledi''.

''Ben, ilişkilerimizin bir an evvel tanzim edilmesini her iki memleketin menfaatlerine çok uygun gördüğümü ve şimdiye kadar burada olduğu gibi Ankara'da dahi bu vadide gayret sarf edeceğimi ve bu fikrimin Cumhuriyet Hükümetinin de arzusuna mutabık olduğundan emin bulunduğumu söyledim''.

''Molotov bu sözlerimi memnuniyetle karşıladığını, temennilerime iştirak ettiğini söyledi. Veda ettim. İyi yolculuklar diledi ve ayrıldım.''

Sovyetler Birliği'nin Antlaşmayı feshettiği, Rus basınında 20 Mart günü yer almış ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e verilen yazılı metin aynen yayınlanmıştır.[120]

Bu olaydan hemen sonra Moskova Büyükelçisi Selim Sarper hemen Ankara'ya çağrıldı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mart 1945 tarihli Sovyet notasını büyük bir tedirginlikle karşılamıştı. Fakat Türk basını bu olayı büyük bir iyimserlikle işliyordu.

---

[120]Kamuran Gürün, **Türk- Sovyet İlişkileri,** Türk Tarih Kurumu, Ankara–1991, s.276–277

‘‘Türk- Sovyet Muahedesi Uzatılmayacak. Moskova, dostluk ve tarafsızlık muahedesini feshetmek arzusunda bulunduğunu hükümetimize bildirdi. Deklarasyonda muahedenin artık yeni şartlara uymadığı ve ciddi tadiller istenildiği bildiriliyor. Muahedenin metni, 17 Aralık 1925’de Paris’te imzalanan muahede. 1928, 1931 ve 1934 yıllarında imzalanmış olan temdid protokolleri. Muahede müddeti önümüzdeki Kasım ayının 7’sinde bitiyor ve altı ay evvelinden feshetmedikçe kendiliğinden uzayacağı kararlaştırılmış bulunuyordu’’.[121]

‘‘Sovyetler ve Boğazların Kontrolü, Türk- Rus Antlaşması’nın feshi, Karadeniz bölgesi meselelerini aydınlatmak bakımından ilk hareket sayılıyor. Başlıca mesele, Boğazlardan geçecek gemilerin kontrolü. Montrö mukavelesinin tadili milletlerarası görüşmeleri icabettireceği belirtiliyor’’du.[122]

Bunların yanı sıra Sovyet Hükümeti’nin Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’e verdiği nota 20 Mart 1945 tarihinde İzvestia gazetesinde yayınlandı. İzvestia gazetesinde yayınlanan Sovyet notası, vakit geçmeden Türk basınında ‘‘İzvestia gazetesinin makalesi’’ [123] adı altında bir nevi yumuşatılarak yayınlandı.

Sovyetler Birliği’yle yakın ilişkiler bütün 1920’ler ve 1930’lar boyunca Türk dış siyasetinin köşe taşı olmuştu. Ancak bu ilişkiler önce Ribbentrop-Molotov paktı ve sonra da Türkiye’nin savaşta tarafsız kalmasıyla tatsızlaştı. Sovyetler Birliği 1945’de süresi bittikten sonra Türkiye ile olan dostluk anlaşmasını yenilemeyeceğini açıkladı ve o yılın Haziran ayında Molotov, Türk Büyükelçisiyle olan görüşmelerde, yeni bir dostluk anlaşmasının

[121]**Cumhuriyet,** 22 Mart 1945
[122]**Vatan,** 22 Mart 1945
[123]**Cumhuriyet,** 22 Mart 1945

imzalanmasından önce yerine getirilmesi gereken bazı koşullardan söz etti. Bu koşullar, 1878–1918 yılları arasında Çarlık Rusyasına bırakılmak zorunda kalan Kuzeydoğu Anadolu'daki toprakların Sovyetler Birliği'ne iadesi suretiyle iki ülke arasındaki sınırın düzeltilmesi ve İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazı bölgesinde Karadeniz'in korunması için müşterek bir Türk-Rus savunma gücünün kurulmasını içermekteydi.[124]

Kuşkusuz bunlar Türkiye'nin asla kabul edemeyeceği şeylerdi, ama Sovyetler Temmuz ayında müttefikler arası Postdam Konferansı'nda tekliflerini ortaya attıklarında, İngilizler ya da Amerikalılar tarafından bu tekliflere hemen karşı çıkılmamıştı. Türkiye'nin savaş zamanındaki siyasetinin Batılı müttefiklerin gözünde onu sevimsiz kılmış olduğu da unutulmamalıdır. Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin konumunu giderek daha destekler hale gelmişti. Sovyet istekleri Türkiye'ye Ağustos 1946'da resmen bildirildiğinde, ABD Türk Hükümeti'ne kararlı bir yol tutmasını tavsiye etti. Böylelikle Amerikan desteğini alan Türkiye, Sovyet isteklerini kesin bir dille reddetti, ama bunu gerginliği azaltmaya çalışarak, yatıştırıcı ifadelerle yaptı.[125]

Stalin'in Doğu Avrupa'daki politikalarından duyulan endişe, bu bölgede komünist rejimler kuruldukça artıyordu. Bu yüzden Washington Türkiye'nin stratejik önemini yeniden değerlendirmeye başladı. Her ne kadar kuramsal olarak Birleşmiş Milletler uluslar arası anlaşmazlıkların havale edilebileceği ve havale edilmesi gereken bir forum idiyse de, Sovyetler Birliği'nin sürekli vetoya başvurması Birleşmiş Milletler yoluyla iş görülmesini imkânsız hale

[124]Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin…,** s.303
[125]Zürcher, **a,g,e,** s.303

getirmekteydi ve ABD yönetimi de tek yanlı olarak hareket etmeye karar verdi.[126]

Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Çarlık Rusyası'nın geleneksel siyasetini uygulamaya başladı. Doğu ve Güney Avrupa ülkelerini işgal ederek komünizmi ihraç ediyor ve bu ülkeleri kendi uydusu haline getiriyordu. ABD'nin Sovyetler Birliği ile savaş esnasında başlayan iyi ilişkilerini savaş sonrası devam ettirme umutları 1947 yılında tamamı ile yitiriliyordu. Çünkü ABD ile Sovyetler Birliği'nin siyasi ve ekonomik evrensel çıkarları birbirine zıt bir şekilde gelişmeye başladı.[127]

12 Mart 1947'de Başkan Truman ''Truman Doktrini'' ni ortaya attı. Bu doktrin, ABD'nin, varlıkları dış baskı ya da kendi sınırları dâhilindeki militan azınlıkların tehdidinde olan ''özgür ulusları'' savunmaya yardım etmesi gerektiğini ve yardım edeceğini bildiriyordu. Doktrinin ilanına sebep, Başkan Truman'ın Amerikan Kongresi'nde sunduğu, Yunanistan'a (o sırada Yunanistan'da komünistler ile monarşi taraftarları arasındaki iç savaş şiddetle hüküm sürüyordu) ve Türkiye'ye askeri ve mali destek önerisiydi.[128]

ABD'nin Yakındoğu politikasında görülen değişiklik Başkan Truman'ın 5 Nisan 1946'da yaptığı bir konuşmasında açıkça görülmektedir.

''Yakın ve Ortadoğu'ya bir göz attığımızda buranın çok kritik bir bölge olduğunu görüyoruz. Bu bölgede zengin doğal kaynaklar bulunmaktadır. En hareketli kara, deniz ve hava yolları bu bölgeden

---

[126]Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin…,** s.303
[127]Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–1990. s.8
[128]Zürcher, **a,g,e,** s.304

geçmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı bu bölge büyük ve stratejik öneme sahiptir.[129]

Bu, ABD'nin dünyanın her yerindeki komünizm karşıtı rejimlerin korunmasını taahhüt etmesinin başlangıcıydı. Kısa bir süre sonra, Haziran 1947'de, ekonomilerini onarmalarına yardım için Avrupa ülkelerine dev ölçekte mali destek öngören Marshall Planını öne sürüldü. Bu planın birbirini tamamlayan üç amacı bulunuyordu. Avrupalıların kendilerini toparlamalarına yardımcı olmak, Amerikan sanayi için kârlı ihracat pazarlarını korumak ve beslemek; komünizme neden olan yoksulluğu ortadan kaldırmak. Türk liderleri, Amerikan siyasi ve askeri desteğinden ve Marshall Planı'ndan tam olarak yararlanmak için, Amerikalıların çok önem verdiği siyasi ve ekonomik ülkülere (demokrasi ve serbest girişim) daha dikkatli şekilde uymanın Türkiye için yararlı olacağını anlamışlardı. İşte bu nedenle Türkiye'de 1945 sonrasındaki siyasi ve ekonomik değişimin hem ülke içi hem uluslar arası kökleri olduğu söylenebilir.[130]

1945 sonrasında hızla bağımsızlığını elde etmeye başlayan az gelişmiş ülkeler için, iktisadi kalkınma modeli olarak ya Batı tipi kapitalist kalkınma yolu veya Sosyalist Sovyetler Birliği modeli vardı. Türkiye, 1930'lardan sonra uygulamaya başladığı iktisadi devletçilik politikası ile özellikle Batılı devletlerce eleştirilmişti. 1939'da İngiltere, Fransa ve Türkiye ile birlikte ''Üçlü İttifak''ın kurulmasından sonra, ekonomi politikası liberal bir eğilim almaya başlamış ve savaş boyunca da bu sürdürülmüştü. Bu savaş döneminde Türkiye devlet himayesi altında güçlenen ve artık bu koruyuculuğu ayak bağı olarak gören ticari burjuvazi oluşmuştu ve bunlar Batı ile ilişkilerin geliştirilmesini istemekte idi. Çünkü Varlık Vergisi

[129]Bağcı, **Demokrat Parti…,** s.8
[130]Zürcher, **a,g,e,** s.304

örneğinde olduğu gibi, hükümetin Batılı devletlerin uyguladığı ekonomi politikası ile gücendirmemek için bazı uygulamalardan vazgeçmesi, bu kesimi cesaretlendiriyordu.[131]

[131]Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili…,** s.26

İKİNCİ BÖLÜM

A. TÜRK SİYASETİ TARİHİNDE ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ

1. Demokrat Parti'nin (DP) Kuruluşu. (7 Ocak 1946)

Türkiye'de 1946 ve 1950 yılları arasında çok partili rejim uğruna yapılan mücadele, cumhuriyetin dayandığı ideolojinin yeniden yorumlanması sonucunu doğurduğu gibi, komünizmin üstüne geniş tartışmalara ve bugünkü parti sisteminin kurulmasına yol açtı.[132]

1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, günün değişen şartlarına uygun hale getirmek için tek partili sistemde önemli siyasi düzeltmeler yapmaya hazırlandığını ima etti. Konuşmasının esası,genel başkanı olduğu CHP yönetimi adına bir özür dilemekti. Sistemdeki temel eksikliğin, bir muhalefet partisinin yokluğu, olduğunu kabul ediyordu ve 'memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır. Türkiye'de yarışmaya dayalı çok partili siyaset pandora kutusunu açan bu cümleydi.[133]

Cumhurbaşkanı ve CHP genel başkanı İsmet İnönü meclisteki bu açılış konuşmasında özellikle mecliste CHP içerisinde bulunan eski Başbakan Celal Bayar'ın başında bulunan 'muhalif gruba' üstü kapalı bir şekilde parti kurmalarını teşvik ederken, elikle Türkiye'de yakın

[132]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.211
[133]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.22

tarihimize damga vuracak siyasi mücadelenin başlatılmasına da vesile oluyordu.

1946'da başlayan siyasi mücadelenin iki yakın pratik gayesi vardı. İlk olarak, tek parti idaresinin kurulmasını ve yürütülmesini kolaylaştıran ideolojiyi ve siyasi vasıtaları tesirsiz bırakmak, ikinci olarak, muhalefet partilerinin serbestçe kurulmasını sağlamak ve halkın, belirli bir siyasi partiyi tercih ettiğini serbestçe belirtmesine imkân verecek tarafsız bir seçim mekanizması kurmak. Birinci gayenin kaçınılmaz bir sonucu olarak, muhalefet, liberasyonun başlamasıyla birlikte, Hükümeti ve CHP'yi tenkitten koruyan ve onlara arzu edilmeyen fertleri, yayınları ve dernekleri susturmak imkânı veren kanunlara karşı hücuma geçti. Matbuat kanunu ilk hedefi teşkil etti, onu Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Cemiyetler Kanunu, İskân Kanunu ve Seçim Kanunu gibi, CHP'nin iktidar tekelini kurup yönetmesini mümkün kılmış olan kanunlar takip etti. Muhalefet, bu ''demokrasiye aykırı'' veya ''antidemokratik'' kanunların değiştirilmesi yolundaki taleplerine gerekçe olarak, bunların Anayasa tarafından fert, hak ve hürriyetlerini çiğnediğini ileri sürüyordu.[134]

Bu kanunlar zamanla CHP'nin ezici bir çoğunluğa sahip olduğu TBMM tarafından değiştirildiler. Meclisin kararlarına çok kere muhalefetin baskısı tesir ettiyse de, liberalizasyon esas itibariyle CHP'nin kendi kararları ile gerçekleştirildi. Seçim konusundaki ihtilaf 1950 yılında, Demokrat Parti'nin o zamana kadar hiçbir tavize yanaşmadan istemiş olduğu gibi kaza organının kontrolü altına konulması ile tatmin edici bir çözüm şekline bağlandı. (CHP'nin Seçim Kanunu daha önce 1946' da, çok partili sisteminin

[134]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.211

gereklerine daha uygun bir hale getirmek için değiştirilmiş, fakat Demokrat Partililer bundan memnun kalmamıştı)[135]

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın Batı demokrasilerinin zaferi ile sona ermesi ve Türkiye'nin bu safta yer alma isteği, yine Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasası'nı hazırlayan San Francisco konferansına katılması gibi dış politika olayları ile iç politikada hükümetin varlık vergisi denemelerinin menfi etkileri, toprak reformu konusunda CHP içinde beliren görüş ayrılıkları, komşularına kıyasla güçlü bir siyasi seçkinler grubuna sahip Türkiye'de önemli sayıda aydının gönülden demokratik prensipleri olay ve evrimleri, sorumlu Türk devlet adamlarının siyasi rejiminin karakterini yeniden gözden geçirmelerine sebep olmuştur. Bu olayların etkisiyle devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli nutkunda demokrasi prensiplerine daha fazla yer verilmesi gerektiği tezini ileri sürmüştür.[136]

Resmi devlet mercilerinden gelen bu teşviklerin ilk etkisi, Nuri Demirağ'ın ilk teşebbüsü ile 1945'de ilk muhalefet partisi olarak Milli Kalkınma Partisi'nin kurulması olmuştur. Daha sonra parlamentoda tek iktidar partisi CHP içinde tenkitçi görüşlerini geçiremeyen bir grup faal milletvekili (Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes) Demokrat Parti adı ile yeni bir parti kurma yolunu seçmişlerdir. Bu süratli gelişmeden cesaret alan diğer gruplar da benzer faaliyetlere girişmişler, böylece 1950 yılına kadar Türkiye'de 20 siyasi parti kurulmuştur.[137]

Demokrat Parti'nin (DP) kurucuları olan ''Dörtlü Takrir''in sahipleri olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik

---

[135]Karpat, **a,g,e,** s.212
[136]Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili,** Sevinç Matbaası, Ankara -1966, s.22
[137]Abadan, **a,g,e,** s.22

Koraltan, 7 Ocak 1946 Pazartesi günü parti genel merkezinde bir basın toplantısı düzenleyerek, kurdukları partinin programı ve amaçları hakkında kamuoyuna bilgi verdiler.[138]

Basın toplantısında sorular daha çok Bayar'a soruldu. Ancak Köprülü daha çabuk davranarak, soruları yanıtlamaya çalışıyor, Menderes ise, daha çok susmayı tercih ediyordu. Bu toplantıda kurucular, partilerin kişilere değil, ilkelere bağlı olduğunu açıkladılar. Parti Genel Başkanı olacağına kesin gözüyle bakılan Bayar ise; kadın haklarının ''tatbikatta tecellisini'' istediklerini, yabancı sermayeden yararlanacaklarını, Anayasa'ya bağlı kalacaklarını. Çünkü ''Anayasa'nın Demokrasi ruhu ile düzenlenmiş Kemalizm'e uygun olduğunu'', ancak gerektiği zaman Anayasa'yı, ''milletin içtimai ve siyasi hayatına uydurmak'' amacıyla, bazı maddelerde değişiklikler yapılacağını vurguladı. Köprülü de, ''Anayasa'nın hakkı ile uygulandığı düşüncesinde olmadıkları için bu işe girdiklerini'' dile getirecekti.[139]

DP'nin kuruluş günlerinde muvazaa söylentileri yeni liderler için ilk güçlüğü teşkil etti. Daha birinci gün 7 Ocak tarihinde ki basın toplantısında bir gazetecinin, Celal Bayar'a;

''Serbest Fırka hikâyesi hatırlarda olduğuna göre; Demokrat Parti'nin de bir danışıklı dövüş mahsulü bulunmadığını temin edebilir misiniz?''

yolundaki sorusuna verdiği yanıtta;

''Serbest Fırka'nın dahi bir ''muvazaa partisi'' olmadığını belirttikten sonra, görüşlerini söyle açıkladı; ''Zihinlerde müphem

[138] **Akşam,** 8 Ocak 1946**; Ulus,** 8 Ocak 1946
[139] Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde…,** s.63

suallerin yaşadığını biz de biliyoruz. Muvazaa hafifliktir. Ne bunu teklif edecek, ne bu teklifi kabul edecek kimseler olmadığı gibi, memleketin muvazaalı işlere de tahammülü yoktur… Biz partiyi kendiliğimizden kurduk. En büyük kuvveti de Türk Milletinin siyasi olgunluğunda bulduk.''[140]

Celal Bayar, bu hususu, yeni partisinin 7 Ocak 1947'de toplanacak 1. Büyük Kongresi'nde daha da açık olarak söyleyecektir;

''Partimizin kuruluşu bir emrivaki olunca, iktidar partisinin geniş bir müsamahası ve hatta teşviki ile karşılaşmış olduğumuzu itiraf etmek lazımdır. İki parti adeta uzun zamandır birbirinin hasretini çekiyormuş gibi idiler. O kadar ki iktidar partisinin gösterdiği bu ruh haleti bir muvazaa karşısında bulundurulduğu kanaatine her iki, partiyi de küçülten bir mana olduğundan şüphe edilemez.''

Celal Bayar, o ilk günün basın toplantısında üstelik şöyle devam ediyordu;

''Şeref ve mesuliyetleriyle mazi hepimizindir. Ne yapılmışsa iyi niyetle ve inkılâbı kurmak, korumak için yapılmış ve bence zamanın en mükemmel tedbirleri alınmıştır. Mazinin mesuliyetleri varsa bizim hisselerimiz şunun bunun mesuliyetinden az değildir''[141]

Politik analizcilerin öngördüğü gibi, yeni partinin programı eski partininkinden neredeyse hiç farklı değildi. Demokrat Partililer, Kemalizm'in altı ilkesini, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık ilkelerini –her birine farklı vurgu ve

[140]Toker, **Tek Partiden…,** s.116
[141]Toker, **a,g,e,** s.116

yorum katmalarına karşın- benimsiyordu. Esasında bu ilkeleri kabul etmek zorundaydılar; böyle yapmamak, Anayasa'nın teknik ihlali olur ve CHP'li aşırılara yeni kurulmuş olan partiyi kapattırma bahanesi vermiş olurdu. Bu altı temel çizginin ötesinde DP'liler, kendilerini partilerini partilerinin ''demokrasiyi geliştirme'' görevine adamışlardı. Bu, siyasi gücün yukarıdan çok aşağıdan –halktan- alınmasını güvenceye almak kadar, hükümet faaliyetlerinin frenlenmesini ve bireysel özgürlüklerin artmasını da gerektirecekti. Demokrat Parti programının bu iki yanı, yönetici partiye esas saldırı hattı oldu. Hükümet faaliyetlerinin kesin bir tanımı olmadığı için, bu konudan yararlanmanın sınırsız imkânları vardı. Bu nokta, esas şikâyeti, üstü örtük CHP ile özdeşleştirilen bürokrasinin tiranlığına karşı olan halk kitlesinin hoşuna da gidiyordu. Son olarak DP'liler, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla özel sektöre inançlarını da vurguluyorlardı ve özellikle Batılı gözlemciler arasında, en çok dikkati çeken konu da buydu.[142]

CHP ve Hükümeti, Demokrat Parti'nin kuruluşunu iyi karşılayarak bu yeni partinin CHP'den farklı bir programla ortaya çıkacağını umduklarını ifade ettiler. Kuruluşundan iki ay sonra DP o zaman mevcut atmış üç vilayetten ancak on altısının vilayet merkeziyle, otuz altı kaza merkezinde ve sayısı belirsiz köyde şubeler açmıştı. Bu yavaş bir gelişmeydi. Çünkü birçok gelişme 1930'daki Fethi Bey'in Serbest Fırkası gibi yeni partinin de gerçek bir muhalefeti temsil etmediği kanaatindeydi. Yaygın olan bu görüşü düzeltmek için gerek CHP'liler, gerekse Demokratlar muhalefetin katıksız, gerçek olduğunu tekrarlamak zorunda kaldılar.[143]

CHP'ye sempati duyan hemen hemen herkes, DP'nin CHP ile aynı temel ilkeleri benimsemesinden hoş bir şaşkınlığa uğradı.

---

[142]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.27
[143]Karpat, **Türk Demokrasi…,** s.135

CHP'deki reformist kanat, örneğin devletçiliğe ve halkçılığa yapılan farklı bir vurguya bile saygılıydı. Kısaca, eskinin neredeyse tıpa tıp tekrarıydı. Bu bir tesadüf değildi, çünkü DP'nin kurucuları siyasi yaşamlarının tamamını CHP içinde geçirmişti. DP'liler, iktidara gelmek amacıyla CHP'lilerle yarışmak için kendi partilerini kurdular; zira Türkiye'nin ilerlemesi açısından gerekli ve rakiplerinden daha iyi bir programı uygulayabileceklerine inanıyorlardı. Türk siyaset yaşamının dar sosyo-ekonomik temeli veri alındığında, partiler arasında gerçek hiçbir farklılık olamazdı.[144]

Artık muhalefet partisi kurulmuştu. Basın bu kuruluşu çoğunlukla iyi karşıladı. Fakat mevcut kanunlar, muhalefetin serbest teşekkülü için yetersizdi. Yeni seçime gitmeden CHP 1946'nın ilk aylarında bu hazırlıkları tamamladılar. Birçok kanunu değiştirildi. Bu son değişikliklerle artık, cemiyet ve parti kurmak için hükümetten müsaade almak yerine, sadece hükümete haber vermek kafi gelecekti. Bu değişiklikleri yeni kararlar takip etti. Belediyeler, vilayetler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenecekti. 21 temmuz 1946 seçim günü olarak kabul edildi.[145]

Gerek CHP gerekse DP, Mareşal Fevzi Çakmak'ı yanlarına çekmek için çaba saffettiler. Mareşal CHP'nin ısrarlı tekliflerini redderek DP listesinden ama bağımsız aday olmayı kabul etti.[146]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 10 Mayıs 1946'da toplanan CHP'nin kurultayında;

---

[144]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde….,** s.27
[145]Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950),** Cilt.2, Remzi Kitabevi, İstanbul-2000, s.446
[146]**Vatan,** 27 Haziran 1946

‘’Seçimi kaybedersek, kazanan partinin başkanının devlet başı olmasını tabii göreceğiz ve onu samimi bir hürmetle karşılayacağız’’

diyerek seçim öncesi gerek dünya kamuoyuna gerekse muhalefete güvence vermeye çalışmıştır ve ayrıca seçim artık önceki yapılan seçimlerin aksine, iki dereceli değil, tek dereceli genel bir seçim olması kararı alınmıştır.[147]

Nihayet ilk defa tek dereceli seçimler yapıldı. DP, İstanbul’da Mareşal Fevzi Çakmak’ın da etkisiyle zafer kazandı ve 60’ın üzerinde milletvekili alarak Meclis’e girdi.[148]

Seçimlerden sonra özellikle CHP’li devlet görevlilerinin büyük baskısı altında yapıldığı söylentisi çıktı. Demokratlar kentlerde iyi sonuçlar aldı. İstanbul’daki olağan üstü zafer, belki de Fevzi Çakmak’ın nüfuzundan ileri geldi. CHP kırsaldan daha çok oy topladı, özellikle tekelleri altındaki Doğu Anadolu’da…[149]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947’de bir beyanname yayınladı. İnönü bu Beyanname’de,

‘’Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasındaki temel şartın yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin, emniyeti manasını taşıdığı için, gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet teminat içerisinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır; iktidar muhalefetin kanuni haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise iktidarın şu

[147]**Son Posta,** 12 Mayıs 1946**;** Aydemir, **İkinci Adam …,** s.447
[148]**Akşam,** 24 Temmuz 1946
[149]Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili…,** s.23

partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünülebilecektir.''[150]

CHP İktidarı 1948'de İstiklal Mahkemeleri Kanunu kaldırılmıştır. Bu mahkemelerin kaldırılması demek Türkiye'de olağanüstü yargı yollarından artık vazgeçilmesi demektir. 1949'da muhalefete radyodan görüşlerini açıklama hakkı veriliyor, ardından 1950'de de önemli bir adım atılarak seçimlerde gizli oy, açık tasnif ilkesi benimseniyordu.[151]

Cumhuriyet'in katı laikliğinin İslam'la uzlaşmaya yönelecek şekilde dönüşmesinde etkili olan kişilerden biride M. Şemsettin Günaltay'dı. Erzincan'ın Kemaliye ilçesinde doğan Günaltay, İbrahim Efendi adında mahalli bir müderrisin oğluydu. İdadide öğrenim gördükten sonra, önce muallim mektebine, sonra da doğa bilimleri eğitimi görmek üzere Lozan Üniversitesi'ne gitti. Dönüşünde İstanbul Darülfünunu'nda dinler tarihi dersleri verdi ve aynı zamanda Sebil-ür Reşad dergisinde yazılar yazdı. 1913'de İslam Mecmuası'nı yayınladı ve İslamcı-Türkçü gruba katıldı. Ertesi yıl İlahiyat Fakültesi dekanı oldu. 1923'te CHP listesinden Meclis'e milletvekili olarak seçildi ve 15 Ocak 1949'dan 22 mayıs 1950'ye kadar Başbakanlık yaptı. Bu dönemde Türkiye'de İslami eğitim serbestleştirildi ve devletin inanca ilişkin politikalarıyla toplumun İslami gelenekleri arasında uzlaşma sağlayacak çeşitli tedbirler alındı. Örneğin İmam Hatip okulları bu siyasetin bir parçası olarak bu dönemde kuruldu.[152]

---

[150]Necdet Uğur, **İsmet İnönü,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–1995, s.21
[151]Uğur, **İsmet…,** s.21
[152]Kemal H. Karpat, **''İfta ve Kaza: Türkiye'de İlmiye, Devlet ve Modernizm (1820-1960)'',** Osmanlıdan Günümüze Elitler ve Din, Timaş Yayınları, İstanbul-2009, s.233

Halbuki şimdiye kadar kabul gören resmi görüşe göre, din eğitimi özel olarak evlerde verilmeli, ve okullarda yapılmamalıydı. Fakat bu konuda yetkili kişiler çok dikkatli hareket etmişlerdi. Bazı yazarların iddialarının aksine, din dersleri müfredattan hemen kaldırılmamış fakat yavaş yavaş geri çekilmiştir. Bu önce gönüllü bir temele dayandırıldı, sonra ortaokullarda ve daha sonra da liselerde kaldırıldı. Son olarak da 1932 yılında, din eğitimi ilk okulların müfredatından çıkarıldı.[153]

Böylelikle Türkiye 14 Mayıs 1950 genel seçimlerine doğru, CHP'nin ılımlı din Profesörü Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığında, gittikçe demokratikleşen bir ülke olma yoluna girmiş bulunuyordu.

2. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ve DP'nin İktidara Gelmesi

Genel seçim havası, daha 1950 yılı başından itibaren estirilmeye başlandı. İktidar ile muhalefet arasındaki ''kalem savaşı''na ise, basında hiç ara verilmemişti. Seçim havasına girilince bu mücadele biraz daha hızlandı. İktidar yanlısı basın, sürekli olarak Demokratları acemilikle suçladı.[154]

1950 Mart'ından itibaren seçim ve meseleleri, üzerinde bütün memleketin ön planda durduğu konu oldu. Tek dileği, yüzyıllar boyu hasretini çektiği hürriyete, kendi kaderine hakim olma hakkına

[153]Michael Winter, **'Kemalist Türkiye'de Eğitimin Modernleşmesi',** Jacob M. Landau (editör), Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi, Sarmal Yayınevi, İstanbul-1999, s.240
[154]Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde…,** s.155

kavuşmak olan halkın heyecanına, üç partinin (Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Millet Partisi) hiçbirisine bağlanmadan politika arenasına girmek isteyenlerin, gizli ideolojilerini, emellerini bu partilerin maskelerini yüzlerine takarak ayakta tutmaya gayret edenlerin yarattıkları heyecan karışıyor, bir tarih devrinin sona ererek, yeni bir tarih devrinin başlaması gibi, millet hayatında çok önemli bir dar geçit günleri böylece başlamış bulunuyordu.[155]

İktidarla muhalefet arasındaki güven bunalımı seçimler öncesinde had safhaya çıkmıştı. Bu durum Samet Ağaoğlu'nun anılarında da açıkça görülmektedir.

''CHP'nin 1950 seçimlerinde şansını biraz olsun yükseltmek için son sığındığı köşe mevsim oldu. Hiçbir sonuç vermeyen DP ile pazarlığı bırakıp, seçimin hangi mevsimde yapılacağı pazarlığına girişti. Seçimi ilkbaharda, hemen bütün memleketin, hele Doğu illerinin soğukları, karlı yağmurlu ve fırtınaları arasında bir çırpıda yapıp bitirmek istiyordu. 1946 seçimlerinin hileleri, baskıları yerine, havaların tatsız sürprizlerini koyacak, kendi adaylarını, hükümetin her çeşit vasıta ve kolaylıklarından faydalanılarak sandık başlarına götürülecek, seçim, yine kendi mensuplarının oyları ile kazandıracak, sonra da ''Milli irade bizi istedi'' diye zafer şenlikleri düzenleyecekti.''[156]

Mustafa Kemal Atatürk sonrası Türkiye'nin demokratik gelişiminde belki en önemli tek olgu, 1950 Mayısında muhalefetin iktidara karşı ezici bir zaferiyle sonuçlanan gerçekten serbest ve dürüst seçimin yapılmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, çoğu kez kendisine meydan okuyacak herhangi bir muhalefet partisi

[155]Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu,** İletişim Yayınları, İstanbul–1993, s.385
[156]Ağaoğlu, **a.g.e,** s.385

olmaksızın, hemen hemen kesintisiz yirmi yedi yıllık idaresinden sonra, bu partinin bir hükümeti, kendi yenilgi ve düşmesiyle sonuçlanan serbest ve sakin bir seçimi yönetti. Ülkenin ve bölgenin tarihinde daha önce bir örneği bulunmayan bu önemli olay, Kemalist rejimin yapıcı çalışmasına ve onun sayesinde Türk halkının siyasi olgunlaşmasına, dikkate değer bir delil teşkil eder. Bir anlamda Halk Partisi'nin seçim yenilgisi onun en büyük başarısı –Partinin kendisinin içinden fışkırdığı önceki devrimi tamamlayan ikinci bir devrim- idi.[157]

14 Mayıs 1950'de Pazar günü yapılan genel seçimler genelde olaysız geçti. Basın bu olayı söyle duyuruyordu;

''Yurdda dün baskısız bir seçim yapıldı. Her tarafta sandık başlarındaki ekseriyeti kadınlar teşkil ediyordu.''[158]

''Türk Milleti nihayet beklediği güne erişti. 9 Milyon vatandaş rey veriyor. Seçimler bugün saat 17'de biter bitmez, rey tasnifine sandık başlarında başlanacak. İlk neticelerin gece yarısına doğru belli olacağı tahmin ediliyor. Başkan Celal Bayar seçimleri İstanbul'da takip edecek. Bu akşam saat 17'ye kadar bütün eğlence yerleri kapalı bulunacak''[159]

Demokrat Parti'nin Mayıs 1950'deki ezici seçim zaferinin, modern Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Hem DP'nin (CHP'nin 69 sandalyesine karşılık 408 sandalye) ezici bir çoğunluğa sahip olduğu yeni meclisin ve hem de yeni hükümetin niteliği eskisinden çok farklıydı.[160]

---

[157]Lewis, **Modern Türkiye'nin…,** s.302
[158]**Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1950
[159]**Zafer,** 14 Mayıs 1950
[160]Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin…,** s.321

Hatta DP'nin bu kadar ezici bir sonuç alabileceğini basın bile tatmin edemedi. Bazı gazetelerin ikinci baskılarında atılan başlıklar şöyleydi; ''Demokrat Parti'nin Yurdun birçok illerinde seçimi kazandığı anlaşıldı. Demokrat Parti'nin Meclis'te 350'ye yakın bir ekseriyet temin edeceği Ankara'dan bildiriliyor, bazı bakanlar seçimi kaybettiler''[161]

diye okuyucularına duyuruyorlardı.

Zaman ilerledikçe CHP'nin hezimetinin daha da arttığı yavaş yavaş ortaya çıkıyordu.

''D.P. 36 ilde tam liste halinde kazandı. 385 Milletvekili çıkarması bekleniyor. Kabinenin durumu günün başlıca mevzuu. Bir ikisi müstesna milletvekili dahi seçilmeyen kabine üyeleri derhal çekilmek istiyorlar. İktidar değişikliği dolayısıyla İsmet İnönü'nün millete bir beyanname neşretmesi bekleniyor, bunun 19 Mayıs'ta kendisi tarafından okunması muhtemel. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in Başbakan olacağı şayiaları dolaşıyor.''[162]

ABD'nin seçim sonuçları ile açıklamaları ise çok netti.

''Seçimlerin neticesi ve Türkiye ile Amerika, Washington: Hangi parti kazanırsa kazansın askeri ve iktisadi yardım devam edecektir'',[163]

diye basın yoluyla duyuruluyordu.

---

[161]**Cumhuriyet,** 15 Mayıs 1950 (II. Baskı)
[162]**Cumhuriyet,** 16 Mayıs 1950
[163]**Cumhuriyet,** 16 Mayıs 1950

‘‘9 uncu Büyük Millet Meclisi dün açıldı. Gizli reyle yapılan seçim neticesinde Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar seçildi. Koraltan B.M.M. Başkanı oldu, Menderes de yeni kabineyi kurmaya memur edildi.’’[164]

Bir hükümet için seçim kaybetmek ve muhalefet ile yer değiştirmek demokrasisi oturmuş toplumların siyasi hayatında hiç de olağan dışı durum değildir. Ancak, Türkiye’de bu kadar sakin bir geçiş yeniydi—sadece ülke tarihinde değil-- tüm bölgede, hatta benzer bir tarihi ve geleneği paylaşan diğerleri için de durum buydu. Yeni bir çağın başlangıcını simgeliyordu ve o sırada pek çoklarına göre yeni bir tarih yazılıyordu. Hatta bazıları, Atatürk’ün kurduğu CHP’nin yenilgisinin ve iktidarı bırakmasının, bu partinin Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundaki son ve en büyük başarısı olduğunu öne sürdüler.[165]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu anılarında ise bu durumu şöyle ifade eder;

‘‘1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin uğradığı hezimet, diyebilirim ki, İsmet Paşa önde olmak üzere bu partinin başında bulunanları son derece sarsmış, şaşkına çevirmiş, fakat yıllardan beri bir ağıl gibi idare edilmekte olan teşkilatında, bunun tam tersine, bazı uyanış ve toparlanış belirtileri meydana getirmişti. Bu belirtilerden en dikkate değerinin o tarihlerde Ankara’da toplanan CHP kurultayı delegelerinin bir davranışında göze çarptığını pek iyi hatırlıyorum: Bu kurultayda alışılmadık bazı hadiseler cereyan etmişti; mesela, genel merkezin tertiplediği ve delegelere ‘‘ Paşa böyle emrediyor, şöyle istiyor’’ diye körü körüne kabul ettirdiği parti meclisi ya da yönetim kurulu aday listeleri üstünde oldukça sert

[164]**Hürriyet,** 23 Mayıs 1950
[165]Lewis, **Demokrasinin Türkiye…,** s.9

tartışmalar olmuştu. Mesela, -işin en ehemmiyetli tarafı- genel sekreter seçiminde Şef'in aday gösterdiği Nihat Erim'le adaylığını doğrudan doğruya kendisi koymuş olan Kasım Gülek arasındaki yarışma berikinin başarısıyla neticelenmiştir.''[166]

Demokrasi Türkiye'ye kolay gelmedi. Fikir ve istek yeni değildi. Hürriyetin bağımsızlıkla eş anlamda olduğu pek çok doğu ülkelerinden farklı olarak, Türkiye'de, sadece ulusların diğer uluslara karşı haklarıyla değil, ulus içinde kişilerin haklarıyla da ilgili gerçek bir demokratik hareket var idi. Fakat bu hareket, yaygın entelektüel nüfuzuna rağmen, pek az bir siyasi başarıya ulaşmıştı. 1876 ve 1908'deki iki meşruti rejim yüksek ümitlerle başlamış, hayal kırıklığı ve iflasla sonuçlanmıştı, hatta Mustafa Kemal Atatürk'ün halkçı rejimi bile, hoş görülen muhalefet ile iki denemesinde başarısızlığa uğrayarak, devlet başkanının kişisel otokrasisi haline dönmüştü.[167]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu kutuplaşmayı anılarında şöyle izah eder;

''CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, keskin muhalefetini, 'Meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı milletin direnmesi haktır' şeklindeki hukuki formüle bağlamıştı. DP yöneticileri, İsmet Paşa tarafından ya bir hükümet darbesi, ya bir ihtilal hazırlanmakta olduğu vehmine kapılarak bu tehlikeyi ''Tahkik Komisyonu'' adını verdikleri olağanüstü bir koruyucu, önleyici tedbir cihazıyla önlemek istediler. Bu ise tam tersi bir etki yaparak, 27 Mart ihtilaline giden yolu kısaltmış olacaktı''.[168]

---

[166]Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006, s.171
[167]Lewis, **Modern Türkiye'nin…,** s.302
[168]Karaosmanoğlu, **a,g,e,** s.202

‘‘Daima yanında bulunduğum İsmet Paşa’nın bir ihtilal teşebbüsünde bulunabileceğine asla ihtimal vermezdim. Ta genç subaylık çağından beri ordu içindeki kımıldanışlarda ve bu kımıldanışları takip eden Meşrutiyet İnkılâbı hareketinde belli başlı bir rol almaktan sakınmış, Milli Mücadele’ye ise ancak her şey yoluna girdikten, düzene bağlandıktan sonra katılmak ihtiyarında bulunmuş ve Atatürk İlkelerini daima ihtirazi kayıtlarla izleyip uygulamış olduğunu bildiğin bu ‘nizam’ adamı ömrünün yetmiş beşinci yılında ihtilal gibi tehlikeli bir maceraya atılamazdı’’.[169]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, anılarında bu gidişat ve gerginliğe dikkat çekerek CHP genel başkanı İsmet İnönü ile aralarında geçen şu anekdotu bize aktarmaktadır;

‘Bir gün özel bir konuşmada, kendisinden gidişata müdahale etmesini isteyen hararetli İsmet Paşa taraftarı olan birisine, ‘‘Yani bir ihtilal mi yapmamızı istiyorsunuz? Şimdiki rejim tam bir ihtilal rejimidir. Biz buna son vermek ve bir kanun devri açmak için uğraşıyoruz.’’ Evet, pek iyi hatırlıyorum, İsmet Paşa böyle demişti ama kanun devri açmak için tuttuğu yol onu günden güne uzaklaştırmakta idi’.[170]

DP iktidarıyla muhalefetteki CHP arasındaki iktidar mücadelesi Türkiye’de, gittikçe gerginleşen ve ağırlaşan siyasi bir atmosfere dönüşüyordu. Bunun neticesi de bir şekilde demokrasiye müdahale, yani askeri ihtilal sonucu ortaya çıkmaktaydı. Yazdığı anılarında, eserlerinde, bize naklettiği üzere Yakup Kadri Karaosmanoğlu’da gittikçe artan bu tehlikeye işaret etmektedir. Özellikle İsmet İnönü’nün bu gerginlik ve gidişat konusundaki yıkıcı etkisine dikkat çekmektedir.

---

[169]Karaosmanoğlu, **Politikada…,** s.203
[170]Karaosmanoğlu, **a,g,e,** s.203

CHP 1957 seçimlerinde nisbi bir başarı kazanmış ve bu sayede hatta mücadele gücü de artmış olmakla beraber bu partinin lider kadrosu, her nedense, iktidara seçim yoluyla gelmek ümidini kaybetmişti.[171]

Metin Toker, İsmet Paşayla 10 Yıl adlı eserinde, bu olaydan şöyle bahseder;

'27 Mayıs 1960 ihtilalinin aslında 27 Ekim 1957'de başladı. Zira çok kimse Adnan Menderes'in bu seçimde tekrar iktidara getirilmesini 'her şeyin bittiğinin' delili olarak saydı. Ama ben Menderes rejiminin devam etmeyeceğini 27 Ekim 1957'den itibaren biliyordum. Menderes'in nasıl devrileceğini biliyordum, bilmediğim ise, ne zaman devrileceğidir. Adnan Menderes'in devrileceğini İsmet Paşa'da biliyordu. İsmet Paşa Menderes'in nasıl devrileceğini de biliyordu ve bu konuda Andan Menderes'i defaatla ikaz da etmiştir'.[172]

Böylelikle Türkiye 1957 genel seçimlerinden sonra dozajı gittikçe artan ve 1960'a doğru da gittikçe gerginleşen iktidar – muhalefet ilişkilerinin sonucunda çok farklı bir sürece doğru gidiyordu. Bunun neticesinde, Türkiye için demokratik düzen için, çıkmaz bir yol olan askeri darbe ve akabinde demokrasinin rafa kaldırılması sürecine doğru, Türk demokratik düzeni hızla yol almaktaydı.

---

[171]Karaosmanoğlu, **Politikada…,** s.204
[172]Metin Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl, 1957-1960,** C:2, Akis Yayınları, Ankara-1966, s:7

B. 27 MAYIS 1960 İHTİLALİ VE SONRASINDA TÜRK SİYASİ HAYATI

1. 27 Mayıs'a Doğru Giden Süreçte İktidar- Muhalefet İlişkileri

DP iktidarındaki Türkiye'de toplumsal gelişmeler de 1950'lerin siyasi hayatını derinden etkileyen bir diğer önemli etken olmuştur. 1950–1953 arasında ekonomi hızla büyümüştür. Bu yıllarda başlayan karayollarını yaygınlaştırma politikası, tarımdaki makineleşmenin ve toprak kullanımının da hızlanmasıyla beraber ortaya çıkan emek fazlası ile birleşince, yetersiz toprak sahibi veya işsiz kırsal kitlelerin daha yüksek gelir temin etmek için kente göç etme olgusu ortaya çıkmıştır. Yolculuk etmenin kolaylaşması emek akışkanlığını arttırmış, büyük kentlerin emek piyasaları birdenbire genişlemeye başlamıştır. Büyük kentlerin civarında kurulmaya başlayan çeşitli ölçekteki sanayi tesislerine emek arz eden bu niteliksiz işçi kitlesi iktisadi büyümeyi hızlandırmıştır. Alınan dış borcun da devreye girmesiyle ekonomik büyümede büyük bir sıçrama ortaya çıkmıştır.[173]

Ayrıca DP iktidarı Atatürk'ün hatırasına da büyük bir saygı göstermiştir. Kağıt paralarda, posta pullarının üzerinde yine Atatürk'ün resmi basılmaya başlandı. 1953 yılında Atatürk'ün naaşı görkemli bir törenle anıt mezarına taşındı. Adnan Menderes Hükümeti, 25 Temmuz 1951 yılında çıkarılan 5816 sayılı kanunla, Atatürk'ün anısına saygısızlık göstermeyi suç olarak tanımladı.

[173]Ersin Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960 İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar'',** 27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve Anayasası, (Editör) Suna Kili, Boyut Kitapları, İstanbul–1998, s.40

Yasaklanan bir dini tarikatın üyelerinin (Ticaniler, liderleri de Kemal Pilavoğlu) Atatürk'ün büstlerini parçalaması, bu kanunun çıkmasına sebep olmuştur. Bu saldırılar İslam'ın sosyal ve siyasi bir güç olarak çıkmaya başladığının ciddi bir işaretiydi. Zaten DP iktidara gelir gelmez 16 Haziran 1950'de 5665 sayılı kanunla ezanın Arapça aslı gibi okunmasını sağladı. Finansmanının çoğu gönüllü bağışçılardan toplanarak, ülkenin dört bir yanında binlerce camii inşa edildi. Gerçi resmi olarak DP Hükümeti, Kemalist kanunlardan pek uzaklaşmıyordu ama, Türk Milleti, İslami duygularını daha rahatça ve daha yüksek bir sesle ifade edebiliyordu.[174]

Bu ekonomik kalkınmanın niteliği, yarattığı ve yeniden canlandırdığı sosyal grupların yapısını ve tutumunu belirledi. Demokrat Parti'nin 1950'ler de Amerika'nın yoğun maddi desteği ve tavsiyeleriyle başlattığı politika, şahsi teşebbüs ve rekabete dayanarak ekonomik kalkınmayı sağlamayı amaçlıyordu. Bu politikanın ardında ayrıca orta sınıfları güçlendirerek demokrasinin temeli haline getirmek gibi daha genel bir fikir de vardı. Rahat kredi koşulları ve yatırım ayrıcalıkları alt orta sınıflardan ve çalışan sınıfların üst tabakasından gelen yeni bir girişimci grubunun doğmasını sağladı. Bu insanlar daha önce devletçiliğin sunduğu sosyal imkanlardan faydalanmışlar, ama aynı zamanda onun yol açtığı israf, verimsizlik ve aşırı bürokrasiyi görerek ekonomik bir bilinç kazanmışlardı.[175]

1955 yılı, hem DP hem de CHP için dönüm noktası oldu. DP'nin talihi, 1954'de ulaştığı zirveden düşmeye, CHP'nin ki de dipten yükselmeye başladı. Bu iki hareketin, nedeni de aynıydı.

---

[174]Andrew Mango, **Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu,** Remzi Kitabevi, İstanbul-2007, s.605

[175]Kemal H. Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında Siyasi Gelişmeler ve Toplumsal Kökenleri '',** Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, Timaş Yayınları, İstanbul-2009, s.121

Artan ekonomik güçlükler, hükümetin enflasyonu düşürme, ve piyasada temel malların kıtlığının üstesinden gelmedeki başarısızlığı, muhalefet partilerinin eline halka gidecekleri bir konu verdi. Aynı zamanda muhalefetin, liberal özgürlükleri, -basın, yargı ve siyasi faaliyet özgürlüğü- savunması, CHP'nin aydınlar arasında eski konumunu yavaş yavaş yeniden elde etmesini sağladı. Dahası muhalif unsurların çoğu, gittiği için, parti 1955 ortalarından itibaren istikrar da kazanmıştı. İsmet İnönü, bir kez daha karşı konulmaz bir lider olarak kabul edildi ve partide artık onun emekliliğini isteyenler de yoktu.[176]

Bunun yanı sıra, CHP'nin genelde fikir ve zihniyet olarak karşısında olan, Türkiye'de çok partili hayata gedişten sonra yavaş yavaş oluşan bu müteşebbis grup artık gittikçe güçlenmeye ve etkisini arttırmaya başlamıştı.

Bu müteşebbis grup, Türkiye'ye özgü sosyal ve ekonomik şartların bir sonucu olarak enflasyonun yol açtığı etkilerin yardımıyla, çok geçmeden kendi rekabet yeteneklerine, üretkenliklerine ve becerilerine dayanan bir ekonomik statü elde ettiler. Bütün bu nitelikler Demokrat Parti yönetiminin ilk yıllarında belli ölçüde bir refaha yol açtı. Bunlara bir de fiyat sübvansiyonu, ucuz makine ve tarımsal vergilerin kaldırılması sayesinde güç kazanmış yeni toprak sahibi gruplar eklendi. Köylülerin önemli bir kısmı, Demokrat Parti yönetiminin ilk yıllarında, tarımsal ürünlerin fiyatındaki artıştan, yeni iş imkanlarından ve yüksek devlet yetkililerin uygulamakta olduğu denetim ve baskının kalkmasından faydalandı. Yeni girişimci gruplar ticaret faaliyetlerin önemli büyük kısmını kasaba ve köylerde yürütüyorlardı ve kırsal kesimlerdeki artan bu ekonomik faaliyet hem köylülere hem de tüccarlara fayda

[176]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.118-119

sağlamaktaydı. Bu yüzden yeni ekonomik gruplar hem çıkarları hem de işleri gereği halk kitlelerine yönelmişti. Bu arada devlet bu liberal sistemin bir aracı haline geldi. Yalnız Demokratların liberal devletçiliği, en azından ilk beş yıl, CHP'nin devletçiliğinden bir hayli farklıydı.[177]

Böylece, DP'nin ilk iktidar yılları II. Dünya Savaşı ile tam bir tezat oluşturmuştur. Ekonomik büyüme ve DP'nin izlediği popülist politikalar kendi iktisadi durumlarının ve ülke ekonomisinin ileriki yıllarına da yansıyacağı beklentisini iyice yerleştirmiştir. DP'nin laiklik ve eğitim politikaları ve kamu bürokrasisinin hırpalanması dolayısıyla CHP'nin özellikle partizanlık eleştirilerinin yaygınlaştığı görülse bile, ekonomik büyümenin nimetleri bu tartışmaları gölgede bırakmışa benzemektedir. 1954–1955 yıllarında önce hava koşullarında ki olumsuzluktan etkilenen tarımsal üretim daralması, beraberinde ihracattaki duraklama, izlenen liberal politikalarla ithalattaki artışla birlikte ortaya çıkan mal zenginliğine karşı başlayan enflasyonist baskılar, ABD'nin popülist ekonomik politikalar terk edilmedikçe borç vermekteki isteksizliği, kentlere yığılmaya devam eden nüfusa iş sahası açmakta doygunluk noktasına erişen sanayi, ekonomik duraksamaya neden olmuştur. 1956 yılındaki dünya ekonomik daralması (recession) da bu sürecin üzerine eklenince, 1950'lerin başında hızla gelişen ve yılda %10 civarına varan bir ekonomik büyüme duraksamıştır. Bu şartlarda beklentilerin tersine, hayatlarının birdenbire iktisadi bir zorluk ve darlık içine düştüğünü gören sabit gelirli kitlelerin, DP iktidarına karşı tutumlarında da bir değişme görülmeye başlanmıştır. Bunu hisseden DP iktidarı hemen erken seçim kararı alarak 1957 yılında

[177]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…**, s.121

seçimlere gitmesine karşın, oy tabanının erimesini engelleyememiştir.[178]

1957 seçimlerinde yine en fazla oyu DP almakla birlikte, hem bu kez %50'den daha az oyla yetinmek zorunda kalmış, hem de CHP'nin TBMM'deki sandalye sayısında önemli bir artış olmasını engelleyememiştir. Üstelik CHP seçimlere hile karıştırıldığını yoksa kendisinin seçimleri kazanmış olacağı iddiasını ileri sürerek, DP iktidarının meşruluğunu sorgulamaya başlamıştır. 1958 yılında tüm kaynakların tükenmesi üzerine mal kıtlıkları boy göstermiş ve başka çare kalmaması neticesinde, 4 Ağustos 1958'de TL'nin %330 oranında devalüe edilmesi (1$ = 2,80 TL den; 1$ = 9 TL'ye) ile sabit gelirlilerin satın alma gücünde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Bu şartlarda iyice gerilen iktidar –muhalefet ilişkileri Türkiye'yi bir siyasi ayaklanma ortamına doğru sürüklemiştir.[179]

1951'de ara seçimlerde ana muhalefet partisi CHP'nin başkanı İsmet İnönü'nün radyoda yaptığı bir konuşma da;

''Demokratik rejim yüz senelik bir tekabülün neticesidir, ileri merhalesine bizim iktidarımız zamanında ulaşmıştır. Millete hizmet aşkımız ve rehberimiz olmasaydı irşatlarımızdan ve dehamızdan bahsetmek yarışı yapanlara ve kasidecilere itibar gösterirdik''.[180]

CHP'liler, yeniden kendi konumlarını elde etmek için fiilen olumlu hiçbir şey yapmamış, sadece DP'lilerin hatalarından ve gerilemesinden yararlanmışlardır. CHP halâ ideolojisizdi ve bir kişi partisi İsmet İnönü'nün partisi olarak duruyordu. Bu hiç de şaşırtıcı olmayabilir, 1955 Türkiyesi, düşüncelerin, ve programların siyasi

[178]Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960…,** s.41
[179]Kalaycıoğlu, **a,g,e,** s.41
[180]Uğur, **İsmet…,** s.22

yönelişlere yön verdiği bir ülke değildi. Siyasi partilerin kaderi liderlerine, yerel elit grupların seçmenler üzerindeki nüfuzuna bağlıydı.[181]

1953 Kurultayı'nda CHP'nin programı değişiyor ve sosyal adalet, sosyal güvenlik, yargı bağımsızlığı, hukuk devleti gibi kavramlar programa giriyordu. Böylece CHP yeni bir kimlik kazanmaya başlıyor, yavaş yavaş Sosyal Demokratlığa doğru yöneliyordu. 1957'deki seçim bildirgesi de siyasi yaşamımıza yeni kavramlar getiriyor, yeni kurumlar öneriliyordu. Üniversite Özerkliği, grev hakkı, söz, basın ve toplanma özgürlükleri ve anayasa mahkemesi gibi. Bu atılımlar Ocak 1959'da 14. Kurultay'da kararlaştırılan İlk Hedefler Beyannamesi'ne de yansıtılıyordu. Bu beyannameye göre, demokratik inkişafımızı durduran, gerileten bütün anti demokratik kanunlar, usuller, zihniyet ve tatbikat kaldırılmalıdır. Anayasa, ''Modern Demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve sosyal emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre'' değiştirilmelidir.[182]

1958 ve 1959 yılları boyunca CHP'nin durumu, DP'nin durumunun gerilemesiyle, ters orantılı olarak iyileşti. 24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi'nin kendisini feshedip, CHP ile birleşmeye karar vermesiyle birlikte, partideki liberal güçler çoğaldı.14. Genel Kongrede (12-15 Ocak 1959) bir çok eski Hürriyet Partisi üyesi CHP'ye katıldı ve bunlardan sekizi parti divanına seçildi. (Bunlar, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Turan Güneş, Enver Güreli, Cihat Baban, İbrahim Öktem, Emin Paksüt, Feridun Ergin,ve Muammer Aksoy)[183]

---

[181]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.119
[182]Uğur, **İsmet…,** s.22
[183]Ahmad, **a,g,e,** s.123

1959'da İsmet İnönü ve CHP'nin amacı Anayasayı değiştirmek ve belirtilen ilkeleri hayata geçirmektir. İnönü'ye göre; ''Bu Anayasada ırk, dil, din, mezhep, siyasi fikir, içtimai menşe, doğuş ve servet farkı olmaksızın bütün Türklerin, müşterek malı olan hak ve hürriyetler yer alacaktır''. Bu hak ve hürriyetler şunlardır;

Basın, ilim ve sanat, din ve vicdan, toplanma ve dernek kurma hürriyetleri; şahıs ve mesken dokunulmazlığı; mal ve mülk güvenliği; çalışma ve iktisadi teşekkül kurma hürriyeti; grev hakkı, sendika ve mesleki teşekkül kurma hakkı, kanun önünde eşit muamele görme amme hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı. İnönü, ''bunlar bütün medeni âlemin kabul ettiği insan hakları ve hürriyetleridir, hukuk devletinin prensipleridir. Bütün bunları biz önümüzdeki seçimde iktidara geldiğimizde, anayasayı değiştirerek gerçekleştireceğiz.''[184]

İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in çıkarmış olduğu haftalık Akis dergisi, tamamen CHP'nin çizgisinde olup, iktidara karşı acımasızca muhalefet ediyordu. Akis Dergisinde çıkan yazılar, Hükümetin en özel toplantılarından bile haberdar olduğunun işaretiydi.

''Başbakan Adnan Menderesi en çok düşündüren Akis dergisinin istihbaratının kudreti oldu. Konyak kadehindeki soğutulmuş rakısından bir yudum daha alan Menderes ''çalıştığım ekipten emin değilim'' dedi. Menderes'e göre, ekipte ağzını tutamayanlar vardı. Akis dergisinin bilmemesi, bilememesi icap eden meseleleri biliyordu. Menderes, ''bu haberleri ya ben, ya siz

[184]Uğur, **İsmet…,** s.22

veriyorsunuz'' cümlesini sarf etmekten dahi çekinmedi. Emniyet işleriyle vazifeli İçişleri bakanı Namık Gedik, bu acı sözleri üzerine aldı ve cevap vermek lüzumunu duydu. Namık Gedik'e göre, Beyefendi (Başbakan Adnan Menderes) ''insafsızlık ediyordu''. Beyefendi, rakısından bir yudum daha aldıktan sonra ''Yok, yok ben ne söylediğimi gayet iyi biliyorum'' mukabelesinde bulundu ve yanındakilerden birine Akis'i getirmelerini söyledi. Maiyetteki bir zat kapağında Sıdık Sami Onar'ın (Ord. Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Rektörü) resmi bulunan 257 sayılı Akis'i getirdi. Mecmua 4. sayfasından katlanmıştı. Başbakan Menderes, ''işte'' diyerek ''Hükümet'' başlıklı yazıyı gösterdi. 5. sayfada ''Bu iktidar Bu Ekiple Yumuşamaz'' mevzulu başmakale gözüküyordu. Makalede bazı cümlelerin altı, Başbakan Menderes'in her zaman kullandığı yeşil mürekkepli kalemle çizilmişti. Başbakan'ı kızdıran ''Hükümet'' başlıklı yazıydı. Yazıda Cahan heyeti dolayısıyla yapılan kabine toplantıları, konuşulan mevzular ve Koordinasyon Heyeti üyeleri, Zorlu, Polatkan ve Ataman arasındaki görüş ayrılıkları belirtiliyordu. Meseleler, kabine toplantısında hemen konuşulduktan sonra Akis'te çıkmıştı. Başbakan Menderes, Akis'in böyle bir şeyi bilemeyeceği kanaatindeydi. Hiç şüphe yok, ya o, ya başkaları Akis'e bu haberleri veriyorlardı. Başbakan Adnan Menderes bu münakaşayı fazla uzatmadı ve mesele kapandı.''[185]

1958 yılının sonlarına doğru DP'li iktidar ile CHP'nin arasındaki gerilim gittikçe artıyordu. Artık tartışmalar Meclis'in dışına da taşmış, bu gerilim sokaklara yansımaya başlamıştı. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün her bir yurt gezisi olaylı olmaya başlamıştı. Bunlardan biride Burdur-Antalya gezisi olmuştu. İsmet İnönü 30 Kasım 1958'deki Parti kongresindeki konuşmasında;

[185] **Akis,** 27 Ekim 1958, sayı; 274, s.4

‘‘Demokratik rejimi kaldırmaya teşebbüs etmek zihniyeti, memleketi tahmin olunamayacak musibetlere sevk edecektir. Hiçbir tehdit, bu milleti kendi haklarını fedaya icbar edemeyecektir’’[186]

diyerek iktidarı diktatörlüğe doğru gitmekle suçlamıştı.

Bir taraftan da İktidara muhalif, CHP’nin bir nevi sözcülüğünü yapan, 1954’ten beri Haftalık Akis dergisini çıkaran İsmet İnönü’nün damadı ‘‘Milli Damat’’ Metin Toker de, yazılarından dolayı açılan davaların sonucunda, cezaevine giriyordu.[187]

Böylelikle iktidar –muhalefet ilişkileri gün geçtikçe gerileyerek içinden çıkılmaz bir hale doğru gidiyordu.

Ekonomik genişleme dönemlerini izleyen ani iktisadi daralmaların insanları ayaklanmaya yönelttiği hipotezini ilk kez Alexis de Tocqueville Fransız Devrimi’ni açıklamak için önermiştir. Bunu daha yakın tarihlerde J- eğrisi adı altında Davies, ekonomik gelişmelerin halkın beklentilerine olumlu bir hava verdiğini, buna karşın ekonomi aniden kötüye giderse, düş kırıklığına uğrayanların bu durumun sorumlusu olarak hükümeti gördüklerini ve onun meşruluğunu sorun haline getirip, ona itaat etmemeye ve nihayet başkaldırmaya kadar varan bir tepkinin doğduğunu öne sürmüştür. Türkiye’de 1950’lerde yaşanan gelişmelerin de bir ölçüde bu açıklamaları anımsatan bir içeriğe sahip olduğunu görüyoruz. 1950’lerin başında iktisadi büyümeden etkilenen kitlelerin beklentileri 1955’ten itibaren hayal kırıklığına dönünce hükümetin meşruluğu giderek artan bir biçimde sorgulanır hale gelmeye başlamıştır. Bu gelişmelere karşı DP’nin muhalefeti susturmaya yönelmesi, hem TBMM içinde hem de dışında siyasi gerilimin

[186] **Cumhuriyet,** 1 Aralık 1958
[187] **Cumhuriyet,** 1 Aralık 1958

tırmanması sonucunu doğurmuştur. Ana Muhalefet Partisi Başkanı'nın yasama organından uzaklaştırılması, çıktığı siyasi gezilerde, mesela Kayseri'de olduğu gibi kente Valilik tarafından sokulmaması, Uşak ve Topkapı'da olduğu gibi saldırıya uğraması hem siyasi gerginliğin en belirgin işaretleri, hem daha da tırmanmasını teşvik eden nedenler olmuştur.[188]

Liberalizm ruhunun gelişmesi, CHP'nin iktidara gelir gelmez, rejimi reforme etme vaatlerini tekrarlayan İlk Hedefler beyannamesi'nde, ifadesini buldu. ''Anayasamız'' diye belirtiyordu program, ''modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir. [189]

Gerçekten de muhalefet yılları CHP içinde siyasi ve sosyal eğitimini çok partili mücadele içinde edinmiş, daha sosyal bir zihniyete sahip ve daha genç bir kanadı yönetime taşıdı. Bu kişiler geçmişin kültürel doktriner yaklaşımı yerine, siyasi liberalizmi ve sosyal adalet fikrini benimsediler. Bunun sonucu olarak planlı bir ekonomi ve yeni tipte bir refah devleti önerilerini ön plana çıkardılar. Toplumun pratik ihtiyaçlarına cevap verecek bir reform geçirmiş tarafsız bir devlet aygıtı ihtiyacı gitgide yakıcı hale gelmişti ve halk kitleleri CHP'nin bu işi başarabileceğine güvenir gibiydi.[190]

Gerçekten de bu düşünceler zamanın ruhuna çok uygundu ve bunların birçoğu, DP'nin devrilmesinden sonra kurulan yeni rejimde ifadesini buldu. CHP'de İsmet İnönü'nün siyasetten emekliye ayrılmasını isteyen sesler, canlanma ve seçimlerdeki başarılarıyla birlikte susmuşlardı. 1950'lerin sonunda siyasi baskılar

[188]Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960…,** s.42
[189]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.123
[190]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.123

artarken İnönü, bir parti liderinden çok, bir kurtarıcı gibi görülmeye başlandı. Sanki CHP ile Menderes arasında sadece İnönü var gibiydi. Fakat kendisinde olan bu bağımlılığa karşı, parti safları üzerinde, mutlak bir kontrol uygulayamadı.[191]

DP iktidarının 1960 ilkbaharında artan huzursuzluk ve başlayan öğrenci hareketlerini denetim altında tutmak için askeri birlikleri kullanmaya başlaması ile ordu, kışlasından çıkarak siyasetin en sıcak alanında görev yapmaya başlamıştır. Üstelik 1950'lerin sonundaki iktisadi, gelişmelerden en fazla yıpranan sabit gelir gruplarından birisi de genç subaylar olmuştur. Maaşlarının satın alma gücü hızla eriyen subaylar, iktisadi zorlukları halkla birlikte yaşayan ve bu olumsuzluktan tam anlamıyla etkilenen bir konumda yer almışlardır. Maaşlarıyla birlikte toplumdaki itibarları da 1950'lerde hızla düşmüştür. Üstelik DP'nin karşısında bulunduğu değerler sistemini paylaşan genç subaylar, Laiklikten ve Atatürk devrimlerinden ödünler verilmesinden, İstiklal Savaşı kahramanı İsmet İnönü'ye yapılan muameleden, kamu bürokrasisinin taşra kökenli politikacıların sultasına girmesinden de pek hoşlanmayan bir konumdaydılar.[192]

Öte yandan köylüler ise bir güç ve onur duygusu kazanmışlardı. Bunun sonucunda iktidara kim gelirse gelsin onların statü ve özgürlüklerine saygı göstereceğine güvenleri tamdı. Kendi güçlerine ve bu gücü sağlayan sisteme inanıyorlardı ve Demokrat Parti'ye karşı hissettikleri sadakat, sonunda şahsi karakterini yitirmeye başlamıştı. Üst düzey CHP yöneticileri de dahil olmak üzere Türkiye'deki çoğu politikacıyı, doğru bir liderlik sağlanırsa köylülerin demokrasiyi kalıcı bir temelde inşa etmeye muktedir, belli başlı güçlerden biri olduğuna inandıran işte bu tutum değişikliği idi.

---

[191]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.124
[192]Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960…,** s.42

Bunun yanında işçi sınıfının muazzam ölçüde büyüyerek beş yıl gibi kısa zaman aralığında sayıca yarım milyondan bir milyona ulaşması ve toplumsal güçlerin liberal fikirleri desteklemesi toplumun alt tabakasını demokrasi safında birleştirmiş gibiydi.[193]

Demokrat Parti Hükümeti gittikçe gerginleşen ortamda, 1959'un ikinci yarısından sonra basın ve üniversitelere karşı gittikçe şiddetlenen olağan üstü sert tedbirler almaya başlamıştır. Bu tedbirlerde sonuç vermeyince, siyasi partilerle, bir kısım basının yıkıcı faaliyetlerini araştırmak üzere yargı, yürütme ve yasama yetkileriyle donatılmış bir 'Meclis Tahkikat Komisyonu' kurulmuştur.[194]

CHP nihayet küllerinden doğmuştu. Artık bir muhalefet rolü oynayabilir ve DP'lilere bir alternatif olabilirdi. Fakat iki parti demokratik oyunun kuralları doğrultusunda ve sonunda ordu müdahale edip, demokrasiyi kurtarmak bahanesiyle, demokrasiyi yok etti. Tıpkı 1950 seçimleri gibi, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, ve bunu izleyen ara rejim de, Türkiye'de yeni bir politik durum meydana getirdi. CHP bir kez daha bir anakronizm oldu; bu kez ''İkinci Cumhuriyet'' siyasetine uygun yeni bir kimlik aramak zorunda kaldı.[195]

Sıkıyönetim ilanı, sivil siyasetçilerin ülkede asayişi sağlayamadıklarının veya bir başka terminolojiyle, geniş halk kitlelerinin siyasi destek ve itaatini temin edemediklerinin ilanı olarak algılanabilecek bir gelişmedir. Sıkıyönetim yasal bir kurum olmakla birlikte, sivil otoritenin, askeri otoritenin fiziki güç kullanımına gereksinim duyması anlamını taşıdığından, sistemde bir itaat

[193]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.123
[194]**Ulus**, 5 Nisan 1960
[195]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.124

bunalımı olduğu izlemini verir. Aynı zamanda, askeri otorite dış güvenlik yerine iç istikrar sorunlarını çözmeye, kısa süreli de olsa yönlendirilmiş olur. Bu nedenle sıkıyönetim demokrasiler için çok sınırlı olarak, kısa süre için ve yaygın olmayan bir uygulama biçiminde, ancak bir felaket anında uygulanması düşünülen bir araç olursa, demokrasinin devamını tehdit eden bir hal almaz. Aksi halde, sıkıyönetimin süresinin uzaması halkta, askeri otorite de rejime hatta devlete itaati temin edemiyor, türünden bir izleminin doğmasına neden olmaktadır. Bunu gidermek içinde askerin daha yoğun ve güçlü bir biçimde siyasi kararlara katılmasını engellemek zorlaşır. Kısacası, sıkıyönetim ilanı ile asker siyasi hayata katılmaya teşvik olunmuş ve içine düşünülen durumdan çıkmak için onun etkin katılımına gereksinim duyulduğu ilan olunmuştur. Bu durumda, genç subayların DP iktidarından çok farklı değerler ve önceliklere sahip olduğu bilinmediğinden, askerin üniversite gençleri üzerine yöneltilmesi, gençlik hareketlerini durdurmayıp, genç subayların siyasi hayatta görmek istedikleri gelişmeleri ortaya koymaları için altın bir fırsatı onlara vermiştir.[196]

Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı on yıl Türkiye'nin görünümünü değiştirdi. Atatürk'ün, köylünün ülkenin efendisi olduğu yolundaki sözleri sadece kağıt üstünde kalmıştı. Oysa artık Türk Milleti, ya da ondan destek alan iktidardaki siyasi parti, artık gerçek efendi haline gelmişti. Ama Menderes Hükümeti, onu destekleyenlerin maddi anlamda hemen iyileşme isteğini tatmin etmeye çalışırken, İnönü'nün ekonomide sağladığı denge bozuldu. Aynı zamanda kendisini destekleyenlerin kültürüne saygı gösterilmesi isteğini karşılarken, özellikle Atatürk'ün inkılaplarından sonra kültür değişikliği yaşamış olanları aleyhine çevirdi. DP'nin iktidardan devrilmesinin nedeni 'gericiliğe verilen ödünler' değildi.

[196]Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960…,** s.43

Ekonomik dengeleri alt üst ettiği için desteğini yitirmişti. Böylece DP iktidarı 27 Mayıs'ta askeri bir darbeyle devrildi. Kemalizm bayrağı DP'nin muhaliflerince kullanıldı ve darbeden sonra hazırlanan 1961 Anayasası'nın önsözünde 'Atatürk'ün, 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh' ilkesine, ve Milli Mücadele ve Atatürk'ün reformlarının ruhuna sadık kalınacağı açıklandı.[197]

27 Mayıs 1960 Askeri hareketi genç subayların iktidara el koymaları biçiminde olmuştur. Ordunun emir ve komuta zinciri dışında gelişen bu hareketini denetim altına almak bir hayli zor olmuş, 21 Mayıs 1963 tarihindeki son genç subaylar hareketi bastırılıncaya kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra da yapılan tüm askeri darbelerde emir ve komuta zinciri içinde kalınarak hareket edildiği özellikle vurgulanan bir husus olacaktır. Aksi takdirde kurum olarak ordunun çökerek, Ortadoğu ve Latin Amerika'da görmeye alışık olduğumuz türden bir darbeler teşebbüsleri ile karşılaşmamız içten bile olamazdı. İşte bu nedenden dolayı, yakın tarihimizde 27 Mayıs 1960 Askeri Hareketi bir genç subaylar müdahalesi olarak istisnai ve tekil konumunu korumuştur. 1960–1961 yılındaki gelişmelerin atılımcı, köktenci ilerici bir içerikte görünmesi, üzerinde kurumsal denetim olmayan genç, idealist ve genellikle Atatürk İlke ve İnkılâplarını benimseyen asker bir heyeti tarafından yürütülmüş olmasının önemli rolü olmuştur. 1961 Anayasası'nın algılanmasını da derinden etkileyen bu gelişmeler DP'nin devamı olan AP ve diğer siyasi parti ve hareketlerin 1961 Anayasası'nın karşısında yer almasını ve adeta onu gayrı meşru ilan etmelerini de etkilemiştir.[198]

1961 Genel Seçim sonuçları Türkiye'yi başka bir krizin eşiğine getirdi. Ordu alması gereken tutum konusunda bölündü ve Talat Aydemir gibi, subayların öncülük ettiği belli hizipler seçim

[197]Mango, **Atatürk, Modern Türkiye'nin…,** s.606
[198]Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960…,** s.43

sonuçlarının iptal edilmesini, siyasi partilerin ve Milli Birlik Komitesi'nin dağıtılmasını ve bir askeri cunta rejiminin kurulmasını istiyordu. Bu gruplar kuşkusuz etkili ve potansiyel tehlikeliydiler. Fakat Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın etrafında toplanan komutanlar tehlikenin farkındaydı ve bu nedenle karşı koymak için zamanında önlemler aldılar. Kullandıkları yöntem, siyasi ortam harekete geçmeyi gerektirdiğinde Yüksek rütbeli komutanların harekete geçeceğine müdahalecileri inandırmaktı. Generaller, alt rütbeli subaylarla bağlantıyı koparıp onlara bağımsız hareket etme imkanı vermenin tehlikesini 27 Mayıs deneyiminden öğrenmişti. Ordu siyasi bir harekette bulunmak zorundaysa bunun üst düzey komutanlarla olması daha iyiydi. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin işlevi, inisiyatifi koruyacak şekilde, alt rütbeli subayların bir önünde olmaktı. Bu durum sonraki on yıl için model halini aldı ve ''12 Mart 1971 Muhtırası''yla son noktaya vardı.[199]

27 Mayıs 1960 Askeri hareketine verilen destek olarak baktığımızda, üniversite gençliği, öğretim üyeleri, memurlar gibi eğitim düzeyi ve toplumsal statüleri yüksek, fakat 1950'lerde ciddi ekonomik daralmadan bunalmış bir toplumsal kesimler mozaiği ile karşılaşıyoruz. Bunların temsil ettiği değerler ve inanç sisteminin CHP'nin de temsil ettiği 1920–1930 dönemi merkezi'nin değer sistemiyle örtüşmesi, DP ve ona yakın olan orta sınıf, tüccar, işadamları, taşra eşrafı ve köylüler arasında merkez'in demokrasi dışına çıkarak taşrayı sindirmeye davranması olarak algılanmıştır. Yine merkez-kenar kültürel fay hattının belirlediği alanda oluşan değerlendirme ve algılamalar 1960'larda da 1950'lere benzer bir siyasi yapının doğmasına yol açmıştır. Bu anlamda da 27 Mayıs

[199]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.176-177

1960 Askeri Hareketi siyasi hayatta bir duraksamadan ibaret kalmıştır.[200]

2. İhtilal Sonrasında Genel Durum

Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen askeri darbe Türk halkının doğrudan seçtiği ilk sivil hükümet olan Demokrat Parti hükümetini iktidardan indirdi ve iktidarın sivillere devredildiği Kasım 1961'e kadar ülkeyi ordu mensuplarından oluşan Milli Birlik Komitesi yönetti. Ordunun siyasete bu şekilde müdahale etmesi Cumhuriyet'in ilanından sonra temel bir ilke olarak kabul edilen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasi tarafsızlığını sona erdirdi. Bu müdahale Osmanlı geleneğine de aykırıydı, zira yeniçeriler iktidara doğrudan el koymak yerine yönetici grup içinde değişiklik sağlamaya yönelik bir baskı yapmakla yetinmekteydi. Bu yönlerden 1960 ihtilali gelenekten ciddi bir kopuşu simgelemekte ve uzun vadeli etkilere yol açabilecek bir örnek teşkil etmektedir.[201]

27 Mayıs sabahı Türkiye, radyoda yayınlanan marşlar ve silahlı kuvvetlerin yönetime el koyduğu anonsuyla uyandı. Darbe, en yüksek rütbelisi albay olmak üzere bir grup subay tarafından planlanmıştı. Lider olarak Kara Kuvvetleri Kumandanı Org. Cemal Gürsel belirlenmiş bu durum kendisine 'lisan-ı münasiple' bildirilmişti. Ne var ki, Cemal Gürsel'in izine ayrılarak İzmir'e gitmesi, genç subayları zor duruma düşürdü. Harekât bir kez ertelendikten

[200]Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960…,** s.44
[201]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.111

sonra, 27 Mayıs sabahı erken saatlerde, fazla bir mukavemetle karşılaşmadan gerçekleştirilmişti.[202]

27 Mayıs'ın erken saatlerinde askeri müdahale gerçekleştiğinde, hükümete bağlı birliklerden hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmadı ve darbe en az kanla başarıldı. Radyodaki anons şöyle yapılmaktaydı;

''Muhterem Vatandaşlar…''

''Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır.''

''Bu harekete silahlı kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi… seçimi kazanana devir ve teslim etmek üzere girişmiştir. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esasına göre muamele görecektir.''

İktidarı ele geçiren subayların 27 Mayıs günkü bu radyo konuşması, eylem amaçlarını vurgulamaları açısından dikkate değerdi. ''Partileri çıkmazdan kurtarmak'', ''Partiler üstü bir yönetim kurmak'', ''Serbest seçimleri yapmak'', ve ''Siyasi iktidarı tekrar

[202]Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze),** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–2004, s:85

kazanan partiye devretmek''. Ülkede bir rahatlama havası vardı, çünkü siyasi partiler siyasi bir çıkmazda tuzağa düşmüştü ve bu müdahale bir kurtuluş sağlar gibi göründü. DP'liler İnönü yanlısı bir darbeden korkmuştu; fakat ilk bildiriyi radyoda okuyan Albay Alparslan Türkeş'in sesini tanıyanlar, İnönü yanlısı olamayacağını biliyorlardı. Yine de, bakanların ve Meclis üyelerinin gözaltına alındığının ilan edilmesi o kadar içaçıcı değildi. Ancak zaman müdahalenin niteliğini gösterecekti.[203]

Darbeyi gerçekleştirenlerin, ilk bildirilerinde üzerinde ısrarla durdukları iki nokta vardı. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

1- Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkede bir kardeş kavgasını engellemek için yönetime el koymuş bulunmaktadır.

2- Türkiye, dış politikası açısından NATO'ya ve CENTO' ya bağlıdır.

Radyodaki ilk anonsla birlikte sokağa çıkma yasağı da ilan edilmiştir. Başlangıçta darbenin kimler tarafından yapıldığı konusunda tam bir belirsizlik hakindi. Darbenin lideri olan Orgeneral Cemal Gürsel, öğle saatlerinde İzmir'den bir askeri uçakla Ankara'ya geldi ve radyodan bir konuşma yaptı. Konuşmasında önemle şu noktayı vurguladı: ''Asla diktatör olmayacağım''[204]

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri, dünya basını tarafından 'Beyaz' ya da 'Kansız İhtilal' adı verilen bir devrim hareketi ile T.B.M.M.'ni dağıtmıştır. Bu arada D.P. lağvedilmiş ve diğer siyasi partiler de faaliyetten menedilmişlerdir. Siyasi Partilerin işleyişi açısından son derece önemli bir olay, ihtilali hazırlayan Milli

[203]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s. 163
[204]Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi…,** s.86

Birlik Komitesi'nin, ihtilalin gerçek sebeplerini belli başlı dört esas etrafında toplaması olmuştur:

1- İktidar partisi (DP) tarafından Anayasa'nın çiğnenmesi,

2- Türk milletinin bütün insanlık hak ve hürriyetlerinin ortadan kaldırılması,

3- Muhalefet murakabesinin işlemez hale getirilerek tek parti diktatoryasının kurulması,

4- Bütün bunlardan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir parti grubu haline dönüştürülmesi ve meşruluğunu yitirmiş bulunmasıydı.[205]

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Refik Koraltan başta olmak üzere DP liderlerinin tutuklandığı radyoda açıklandı. 1 Haziran'a kadar 17 DP'li milletvekili dışında DP'li milletvekillerinin hepsi tutuklandı. Genelkurmay Başkanı Erdelhun'la yüksek rütbeli daha başka generallerin de tutuklandığı açıklandı. General Cemal Gürsel İzmir'den getirilerek Milli Birlik Komitesi'nin başkanı oldu. Gürsel gelene kadar General Cemal Madanoğlu bu görevi üzerine aldı. Daha sonra Madanoğlu Ankara komutanı oldu. Aynı gün Cemal Gürsel radyoda yaptığı bir konuşmada, askeri idarenin gelişinin nedenlerini halka açıkladı. Milli Birlik Komitesi'nin 13 Numaralı bildirisinde Prof. Dr. Sıdık Sami Onar'ın başkanlığında bir komisyonun yeni bir anayasa hazırlayacağı açıklandı. Yeni Anayasa'nın ilanına kadar siyasi partilerin her türlü faaliyetleri yasaklanmıştı. 14 Numaralı bildiri, Menderes Hükümeti'nin basına

[205]Abadan**, Anayasa Hukuku…,** s.25

koyduğu yasağı kaldırdı. DP hükümeti tarafından tutuklanan subaylar, öğrenciler ve gazeteciler derhal serbest bırakılacaklardı. Üniversiteler ve okullar 6 Haziran'da açılacaktı.[206]

İhtilal, Demokrat Parti'nin katı yönetiminden usanmış olan insanların yaşadığı özellikle büyük şehirlerde coşkulu bir destek buldu. Gerçi aydınlar, demokrasi ve modernleşmeyi birbiriyle çatışan yorumlarla ele almaktaydı ama yine de ihtilali bu ikisinin zaferi olarak selamladılar. Bu çerçevede demokrasi siyasi liberalizm olarak yorumlanmakta, modernleşmeyse liberal fikirlerle pek uyuşmayan zorlayıcı reformlar aracılığıyla sağlanacak hızlı bir sosyal ve ekonomik ilerleme olarak görülmekteydi.[207]

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde yönetime el koyan silahlı kuvvetlerin belirtilen amaçları, tarafsız bir yönetimin denetlediği serbest seçimleri yaparak siyasi partileri siyasi açmazlardan kurtarmak ve iktidarı seçimleri kazanan partiye devretmekti. Başlangıçtaki amaç bu olmuş olabilir; fakat 27 Mayıs'ta İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıdık Sami Onar'ın başkanlığında Anayasa komisyonunun oluşturulması hareketin niteliğini değiştirip farklı bir yöne itti. Profesörlerin darbeyi bir devrime dönüştürdüklerini ileri sürmek çok fazla abartma olmayabilir. 28 Mayıs 1960'da sunulan ilk Anayasa komisyonu raporu DP'lileri devirmeleri için orduya bütünüyle yeni ve meşru bir motivasyon vermişti.[208]

Darbe, güvenilirliği zedelenmemiş tek grup olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin demokrasiyi kurtarmak için faydalanabileceği tek çare olduğu gerekçesiyle meşrulaştırıldı. 27 Mayıs'tan önce Demokrat

---

[206]Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili…,** s.215
[207]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.112
[208]Ahmad**, Demokrasi Sürecinde…,** s.165

Parti, muhalifler hakkında soruşturma yürütmek üzere tek partili bir meclis komisyonu oluşturmuş ve sıkı yönetim ilan etmişti. Ayrıca hükümetin otoriter tedbirlerini, yolsuzlukları ve ekonomik planlama eskilliğini eleştiren basını ve muhalefeti tamamen susturmak istemişti. Darbenin meşrulaştırılması için ileri sürülen bir diğer gerekçe de Atatürk İlke ve İnkılapları'nın korunması ve devletin onuru ve prestijinin yeniden tesis edilmesiydi.[209]

12 Haziran 1960'da Anayasa Komisyonu'nun Mili Birlik Komitesi'nin (MBK) yetkilerini tanımlayan Geçici Anayasası kamuoyuna açıklandı ve iki gün sonra da yürürlüğe girdi. Bu belgeye göre, bir genel seçim yapıldıktan ve yeni anayasa yürürlüğe girdikten sonra Büyük Millet Meclisi'nin tekrar yönetimi devralmasına kadar MBK, Türk Milleti adına egemenlik hakkını kullanacaktı. MBK, yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini Devlet Başkanı'nın atadığı ve MBK'nın onayladığı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanacaktı. MBK'nın bakanları görevden alma yetkisi vardı; fakat sadece Devlet Başkanı bakanları atayabilirdi. Sadece yargı yetkisi MBK' dan bağımsız bırakıldı; gerçi yine de ölüm cezalarını onaylama ya da veto etme yetkisine sahipti.[210]

27 Mayıs İhtilalini takiben Milli Birlik Komitesi tarafından kabul edilen geçici Anayasa rejimi süresince siyasi partilerin il ve ilçe merkezleri dışında herhangi bir isim altında teşkilat kurmaları yasak edilmiştir. Bu kararın hedefi seçmen kitlelerinin geniş ölçüde okuryazar olmadıkları ocak ve bucak seviyesindeki mahalli idare alanında sürekli bir ikilik havasının devamını önlemek ve siyasi faaliyetleri daha kesif nüfus bölgelerine kaydırmaktır.[211]

---

[209]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…**, s.112
[210]Ahmad**, Demokrasi Sürecinde…,** s.166
[211]Abadan, **Anayasa Hukuku…,** s.25

MBK, Devlet Başkanı'ndan ve Geçici Anayasa'da imzası bulunan diğer 37 üyeden oluşuyordu. Üyeler MBK' den çekilebilirlerdi. Fakat ancak yeminlerini ihlal ettikleri mahkeme kararıyla saptananlar görevden alınabilirdi. Ayrıca bir üye, vatan hainliğinden ya da diğer suçlardan hüküm giyerse de, üyelik geçersiz sayılırdı. Fakat ancak komite üyelerinin beşte dört oyuyla bir üye aleyhine dava açılabilirdi. Komite toplantıları gizli yapılacak ve hem tartışmalar hem de kararlar kamuoyuna açıklanmayacaktı. Rütbeleri ne olursa olsun, komitede bütün üyeler eşitti. Bu belge, adları ilk kez kamuoyuna açıklanan bütün üyeler tarafından imzalandı.[212]

Darbeden hemen sonra ordu, demokrasiyi yeniden tesis etmeye koyuldu. Basın özgürlüğü yeniden sağlandı, Demokrat Parti Hükümeti'nin hapse attığı siyasi mahkumları özgürlüğüne kavuşturdu ve genç Türk demokrasisinin ayakta kalmasını sağlayacak kurumları ve dengeleyici mekanizmaları yürürlüğe sokacak yeni bir anayasa hazırlamak üzere profesörlerden oluşan bir komisyon görevlendirdi. Ne var ki askeri yönetim, bir süre sonra, son yıllarda yaşadığı dönüşüm nedeniyle gitgide karmaşıklaşmış ve geleneksel otorite kalıplarından bağımsızlaşmış olan bir sivil toplumu yönetmek konusunda ciddi hatalara düşmeye başladı. Sonuçta, hem ihtilalin mimarı olmanın sağladığı kahraman Türk ordusu imajı hem de ordunun birkaç kanun ve nutukla Türkiye'nin dertlerine deva bulmaktaki mucizevi yeteneğine duyulan inanç gitgide söndü. Bunun sonucunda, darbenin aslında aydınların demokrasiye ve bilhassa onun eşitlikçi sonuçlarına gösterdiği reaksiyonu temsil ettiği ve köylülüğün iktidara gelmesini ve kentli sınıfların ve bilhassa aydınların üstünlüğüne dayanan eski rejimin

[212]Ahmad**, Demokrasi Sürecinde…,** s.167

yıkılmasını engellemeyi amaçladığı görüşü ihtiyatlı bir şekilde ifade edilmeye başlandı.[213]

İsmet İnönü, 9 Eylül 1960'da verdiği bir demeçte şöyle diyordu; 27 Mayıs'ı partiler arası bir boğuşmaya son verecek bir müdahale şeklinde görmek yanlış bir teşhistir. Böyle bir tedhiş zorbalık yolunu tutmuş olan, aslında millet azınlığını teşkil eden zümre ile millet hakları için hapishanelerde ve meydanlarda canla başla mücadele edenleri, yani millet çoğunluğunu aynı gözle görmek olur.[214]

27 Mayıs ihtilalinin başlıca gayelerinden biri Türkiye'yi, 1924'den bu yana değişen dünya şartlarına daha fazla uyan bir anayasaya kavuşturmaktı. Bu yeni anayasanın eski sistemin çökmesinde önemli bir rol oynamış bulunan siyasi partiler sorunları üzerinde teferruatlı olarak eğileceği pek tabii idi. Bununla beraber siyasi partilere anayasa çerçevesinde yer verilmesi problemi, 1950–60 yılları arasındaki Türk kamuoyunu, üniversite muhtariyeti, iki meclis sistemi, hakim teminatı, Anayasa Mahkemesi, nisbi temsil gibi ana sorunlar ölçüsünde ilgilendirmemiştir.[215]

Türkiye artık kentli ve kente yeni gelmişler arasındaki güç mücadelesi, Türkiye'nin geniş kapsamlı demokrasi deneyimi açısından gayet doğal ve beklenen bir tutumdu. 1945-46'da benimsenen çok partili sistem ve genel seçim hakkı sıradan insanların sosyal ve kültürel isteklerinin siyasi bir ifade kazanmasına yol açmıştı. Çok partili hayata refakat eden ve onu şartlandıran ekonomik gelişme, kitlelere yeni bir canlılık ve hareket getirdi ve kısa bir süre içinde mevcut sosyal düzeni ve değer yargılarını sarstı.

---

[213]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.112
[214]Metin Toker**, İsmet Paşayla 10 Yıl 1960-1961,** Akis Yayınları, Ankara-1967, C:3, s.5
[215]Abadan, **Anayasa Hukuku…,** s.26

Farklı çağlara ait olan ve farklı kültürel saiklerin yön verdiği iki sosyal düzen artık birbiriyle çatışma halindeydi.[216]

Milli Birlik Komitesi'nin üyelerinden olan Orhan Erkanlı, Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu mülakatta bu durumu şöyle ifade etmekteydi;

''1954'ten sonra iktidarda bulunmuş olan zümre, milletin bütün haklarını çiğnedi. Milleti aldattı. Memleketi iktisadi ve sosyal alanda bir felakete sürükledi. Manevi değerler unutuldu veya unutturuldu. Devlet kurumu tam bir parti kurumu haline getirildi. Memlekette tek organize güç olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin her vesile ile gururu kırıldı, tarihin en asil mirası olan üniforma taşıyanları utandıracak hale getirildi.''[217]

Başından beri MBK, olabildiğince çabuk, iktidarı sivillere devretmek isteyenler ile partilerin politik faaliyetlerine izin verilmeden önce ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformları gerçekleştirmek isteyenler olarak bölündü. İkinci gruptakilerin planı askeri yönetimin en azından dört yıl, gerekirse daha fazlasını sürmesini gerektirirdi. Cemal Gürsel'in ve generallerin yönettiği birinci grup ılımlılar, albay ve daha aşağı rütbeli subaylardan oluşan ikinci grup radikaller ya da aşırılar olarak anıldı. Hiyerarşi ögeleride de doğal olarak bölünmede rol oynadı; zira üst düzey subaylar, yüzbaşı ve binbaşılarla iktidarı paylaşma düşüncesine kolayca adapte olamazlardı. İki grubun tutumu siyasi olarak İnönü ve CHP üzerinde odaklandı. Ilımlılar, DP feshedildikten sonra en güçlü siyasi örgüt olduğu için iktidarın CHP'ye devredilmesini öneriyordu. Diğer yanda radikaller, iktidarı basitçe CHP'lilere teslim etmeye istekli değildi. Temizlenmiş bir DP'nin yarışabileceğini ummuşlar, fakat

[216]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.113
[217]**Cumhuriyet,** 20 Temmuz 1960

bunun artık imkansız olduğu anlaşılınca ülkede yeni bir siyasi ortam meydana getirilinceye kadar iktidarın orduda kalmasını tercih ettiler.[218]

1961 Anayasası, Kurucu Meclis'in yapısından doğan bürokratik bir kimlik taşır. Askeri müdahale etkisinde yapılan anayasal düzenlemeler bir ölçüde müdahalenin izlerini taşıyor, müdahale yapanları kurulacak, yeni anayasal düzende güvence altına alacak önlemler öngörüyor. Buna karşın 1961 Anayasası ilerici, çağdaşlığa, sivil topluma yönelik bir anayasadır.[219]

Bazı CHP'liler bunu şöyle ifade ediyordu; Birinci Cumhuriyeti hüzünle uğurlarken, Türkiye'ye bütün esaslarıyla ve müesseseleriyle tam bir hürriyet nizamını, gerçek anayasaya müstenit, gerçek bir hukuk devleti nizamını getirecek ve bu utanç veren günleri bize bir daha tekrarlatmayacak; vatanperver, örnek, ileri insanların, ileri zihniyetlerin ışık tutacakları bu yurdu korkusuz, emin hür ve mesut insanların ülkesi yapacak ikinci cumhuriyetimizi bu arzular ve dileklerle benimsiyoruz.[220]

Bazı kimselerin, pek doğru olmayan bir tabirle ''İkinci Cumhuriyet'' olarak adlandırdıkları 1961 Anayasası Cumhuriyetinin ilk meclisi, o yıllın 25 Ekiminde Ankara'da açıldı. Meclis'in açıldığının ertesi günü, 20–25 Ekim 1961 günlerinin pazarlığı gereğince, ihtilalin başı Cemal Gürsel bir CHP milletvekilinin teklifi üzerine T.B.M.M. tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanı olarak seçildi.[221]

---

[218]Ahmad**, Demokrasi Sürecinde…,** s.167
[219]Uğur, **İsmet…,** s.22
[220]Bekata, **Birinci Cumhuriyet…,** s.16
[221]Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961–1965,** Bilgi Yayınevi, Ankara–1992, s.11

Yerleşik demokrasilerde büyük siyasi güçler olan siyasi partiler, işveren ve işçi sendikaları, belli başlı basın ve yayın organları ve diğer etkin baskı grupları demokratik rejimin üzerine oturduğu temelde uzlaşmış bulunmaktadır. Onun için yerleşik demokrasilerde seçimden seçime mülkiyet haklarına, parlamenter veya başkanlık rejimine ve devlet tipine (cumhuriyet veya monarşi), seçim sistemine, ekonomik rejimin temellerine ve benzeri esaslara meydan okuyan gelişmelere rastlanılmamaktadır. Yerleşik demokrasilerde de siyasi partiler arasındaki yarışma, zaman zaman bir çatışma görüntüsünü almaktadır; ancak, bu çatışmalar daha çok özgül konular ve siyasi politikalar üzerine olmaktadır. Devlet sisteminin temel hususlarında o ölçüde birlik mevcuttur ki, artık geri kalan tüm konu ve sorunlarda siyaset adamları sonuna kadar çekişme içerisine girebilmektedir. Bu çekişme ve çatışmalarda demokrasi zarar görmediği gibi, bilakis daha da güçlenerek çıkmaktadır.[222]

1961 Anayasası birden ortaya çıkmış değildir. İlkeleri, on yıl boyunca meydan meydan anlatılmış, tartışılmış, topluma benimsetilmiş ilkelerdir. 1957 seçimlerinde sonuç alınabilmiş olsaydı ya da demokratik rejim 1960'da kesintiye uğramamış olsaydı bu ilkeler bu ilkeler daha o zaman belki daha da eksiksiz gerçekleştirilebileceklerdi.[223]

Oysa demokrasiye geçiş sürecinin başından itibaren siyasi rejimin temelleri ve demokrasinin kuralları üzerine, siyasi güçler arasında uzlaşılamamış bulunan Türkiye'de siyasi meşruluk bir sorun olarak kalmaya mahkûm edilmiş bulunmaktadır. Bu uzlaşma sağlanamadığı sürece birbirinin iktidara gelişini meşru olarak kabul etmeyen siyasi parti ve baskı grupları ile demokrasiyi sürdürmek

[222]Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960…,** s.45
[223]Uğur, **İsmet…,** s.22

mümkün olsa bile, istikrarlı kılmak mümkün değildir. Sürekli olarak rejimin temellerini tartışan Türkiye, bu konularda deneyerek ve yanılarak bir uzlaşma oluşturmaya çalışmaktadır. Bu durumda da siyasi partiler ve baskı grupları arasındaki ilişkiler çok gerginleşmekte ve adeta sürekli bir istikrarsızlık ortamı içinde yaşanmaktadır. Burada siyasi meşruluk sorunu bir çözüme ulaştırılmadan siyasi partiler arasındaki gerginliği ve siyasi hayattaki istikrarsızlığı gidererek demokrasiyi yerleştirmek mümkün olmayacaktır.[224]

Bir partinin Meclis'te çoğunluğu sağlayarak basını susturmaya yöneltecek kanunlar çıkartmasını önlemek amacıyla, 1961 Anayasası'nda basın özgürlüğünü güvence altına alacak önemli maddeler konmuştu. Kurucu meclis, eski acı deneylerden ders alarak basına karşı hükümetlerden gelecek baskıları önlemeye çalışmıştı.[225]

1961 Anayasası, siyasi istikrarsızlığa bir anlamda çözüm getirmeyi amaçlamıştır. Yasama organındaki çoğunlukların, azınlıkta kalan parti ve görüşlere karşı hoşgörüsüzlüğünü de dikkate alarak, bilim, medya (TRT), yargı gibi kurumları yasama organındaki çoğunlukların etkilerinden koruyan bir ''özerklik'' kalkanı geliştirilmiştir. Bu yolla bu kurumların, bağımsız ve özgür olarak çalışması, siyasi baskı altında kalmaması amaçlanmıştır. Ancak bu gelişme, Adalet Partisi tarafından merkez, bürokratik yapının aşırı korunması ve ''Milli İrade''nin sınırlandırılarak, seçimle işbaşına gelenlerin iktidarının keyfi paylaşımı olarak algılanmış ve 1961 Anayasası'nın hem yapılış biçimi hem de içeriği dolayısıyla meşru olmadığı sık sık dile getirilmiştir. ''Kenar''ın temsilcileri seçimleri

[224]Kalaycıoğlu, **''27 Mayıs 1960…,** s.45
[225]Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi,** Remzi Kitabevi, İstanbul-2003, s.233

kazandığına göre, merkez, bürokratik ve elitist yapıyla uzlaşmasına ve onun ‘‘iyi toplum imgesi’’ ni kabul etmesine gerek olmadığı düşünülmüştür. Bu da 1961 Anayasası’nın yeterli siyasi desteği almasını engelleyerek, bu anayasanın da ileride sonunu getirecek gelişmelere katkıda bulunacaktır.[226]

Çok partili rejime geçişle beraber dinin denetim işlevinin etkinlik kazanması 1960 sonrasında da devam etmiştir. Demokrat Parti iktidarının dini politikaya alet etmiş oldukları görüşünü paylaşan Türk aydınları, din ve politika arasında bu tür bir ilişkinin önlenebilmesi için anayasal ve hukuki bir takım önlemlerin alınması gerektiğinde birleşmişlerdir. 1961 Anayasası’nın 19. maddesi ve 1965 yılında çıkan Siyasi Partiler Kanunu’nun bireylerin ya da partilerin ‘dini’ politik amaçlar için kullanmalarını yasaklamıştır. Nitekim, 1971 yılında Milli Nizam Partisi’nin kapatılması ve ardından Necmettin Erbakan aleyhine açılan soruşturma bu hükümlere dayalıdır. Fakat 1960’da Demokrat Parti’nin iktidardan düşürülmesiyle beraber, devletin dini güçleri yeniden denetim altında tutma çabası, tek parti dönemindeki sıkı kontrole kıyasla sınırlı kalmıştır. Ayrıca, 1960’larda sol akımların etkinlik kazanması ve giderek politik yelpazede ilerici-gerici ayrımının sağ-sol boyutları içinde düşünülmesi, laiklik sorununun gerek kamuoyunda gerekse politik çevrelerde önem kaybetmesine sebep olmuştur.[227]

---

[226]Kalaycıoğlu, **‘‘27 Mayıs 1960…,** s.45

[227]Binnaz Toprak, **‘Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi’**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 33, Mart- Haziran 1978, No:1-2, s:183

3. 1961 Sonrasında Siyasi Durum

Siyasi Partiler bakımından da temelden yeni olan çok bir şey yoktu. Gerçi DP darbeden sonra yasaklanmıştı, ama 13 Ocak 1961'de siyasi faaliyetlerin üzerindeki yasak kaldırıldı. Partilerin faaliyetlerine devam etmelerine, ve bir ay içinde başvurmak kaydıyla yeni partiler kurulmasına izin verildi. Yeni partiler doğdu.[228]

Darbeden bir yıl sonra ülke eski konumuna geri döndü. Resmen kapatılmış olan DP'ye esasen dokunulmamıştı ve parti yeni liderlerini bekliyordu. Sonuçta siyasi faaliyetlere izin verilir verilmez, Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) kuruldu. Bu partiler üzerindeki çeşitli baskılara rağmen hemen teşkilatlarını güçlendirdiler. AP'nin genel başkanı General Ragıp Gümüşpala, kötü niyetli raporlarda yazılanların aksine, yetenekli bir teşkilatçıydı, görüşleri ölçülüydü ve gerek orduya gerekse parti içindeki aşırı gerici kanada karşı bir hayli cesurdu. Yeni Türkiye Partisi lideri Ekrem Alican, yetenekli bir iktisatçı ve saygın bir entelektüel olmasına karşın, esasen taktik ve stratejik hatalardan dolayı partisine fazla bir destek sağlayamadı ve potansiyel destekçilerin büyük kısmını Adalet Partisi'ne kaptırdı. Bu iki parti esasen Demokrat Parti üyelerine dayanmaktaydı ve taşra teşkilatlarının çoğu eski Demokratlardan oluşuyordu. Seçimlerden sonra Demokratların as takımının hapiste, yedek takımının görevde olduğu şekilde şakalar yapılıyordu. Ulusal düzeydeyse liderler yeni insanlardı ve bu güven verici bir olguydu.[229]

---

[228] Jacob M. Landau, **Türkiye'de Aşırı Akımlar, 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler,** Turhan Kitabevi, Ankara-1978, s.21

[229] Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.128

1960 öncesinin iki partisi, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) faaliyetlerini sürdürdüler, CHP, Atatürk'ün partisi olarak biliniyordu. 1945'den sonra çok partili sisteme geçilmesinin akabinde 1950 seçimlerinde DP tarafından iktidardan düşürülmüştü. Önce Atatürk, daha sonra da İsmet İnönü tarafından yönetilmiş olan CHP görece daha ileri bir birlik gösteriyordu. Her ne kadar, Türkiye'deki öteki siyasi partiler gibi, bazen kendi aralarında çatışan çeşitli gruplardan oluşmaktaysa da, önderliğin niteliğinden ve amaç birliğinden ötürü, bu grupların sadece bir kaçı kopmuş ve partiyi bırakmıştı. Dahası CHP'nin parti programı devlet politikasına yol gösteren ilkelerle özdeşleşmişti. 1950'ler de, DP iktidarı boyunca, CHP en büyük muhalefet partisiydi ve DP ile arasındaki rekabet 27 Mayıs 1960 darbesine yol açan siyasi gerilimin -kutuplaşmanın- başlıca nedenlerinden biriydi. CHP muhalefette, kapsamlı bir anayasal bir reform kampanyası yürütmüştü. Yeni bir anayasa yapılması, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, nisbi seçim sistemine yani her seçim bölgesinde oyların çoğunu alan partinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, o seçim bölgesinin tüm sandalyeleri alması yerine daha adaletli olan nisbi temsili savundu. Bunların hepsi 27 Mayıs Darbesi'nden sonra gerçekleşti.[230]

Şubat 1961'de kurulan AP adını, önderlerinin DP'ye yapılan haksızlığı düzeltme isteklerinin anlatımından almıştır. 1960-1961 arasında hüküm giyen Demokrat Partililerin affedilmesi meselesi birkaç yıl en çok tartışılan siyasi konu olmuştur. Adalet Partisi, 27 Mayıs İhtilali'ni resmen kabul ederken, gayri resmi olarak DP'nin ardılı olduğunu savunarak ve dolayısıyla öcünü alacağını sezdirerek DP'nin tüm yerel örgütlerini yeniden kurmaya ve onun sahip olduğu desteği yeniden kazanmaya girişmiştir. Bu iddianın delilleri çok

[230]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.22

benzer ideolojisi ve liderlerinin benzerliğidir. Gerçekten de AP, DP'yi yöneten eşraf, memur ve siyaset adamları tarafından yönetilmekle kalmıyor, bazı eski DP üyeleri de giderek etkinlik kazanıyordu. Bu özellikle AP'nin, DP'nin yaygın örgütünü ele geçirmesi, AP'nin 1961 seçimleri sonucu TBMM'nde CHP'den sonra ikinci, Senato'da ise birinci sırayı almasını sağladı. Bunun anlamı ise son derece açıktı: 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin etkileri hızla ortadan kalkıyordu.[231]

AP'nin ilk yıllarının tarihi partinin ilk genel başkanı olan Orgeneral Ragıp Gümüşpala'dan bahsedilmese eksik kalır. 1897 yılında Edirne'de doğan Gümüşpala, Milli Mücadele'de görev alarak İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiş bir askerdi. 27 Mayıs öncesinde Erzurum'da bulunan Üçüncü Ordu Komutanlığını yürüten Gümüşpala'nın müdahaleyi planlayan subay kadrosu ile bir bağlantısı olmamıştır. Ancak, MBK tarafından, DP sempatizanı olan bir subay olarak da görülmemiş ve darbenin hemen akabinde Genelkurmay Başkanlığı'na atanmıştır. Gümüşpala'nın 27 Mayısçılarla olan bağının zayıflığı kendisinin bu görevde ancak 3 ay kadar kalabilmesi sonucunu doğurmuş ve Gümüşpala ordunun yeniden yapılandırılması operasyonu çerçevesinde emekli edilmişti.[232]

Darbecilerin alelacele bu hareketleriyle, Gümüşpala'yı eski DP'li çevrelerin etkisine ittikleri anlaşılıyor. Ayrıca İsmet İnönü, Ragıp Gümüşpala'nın, yeni anayasayı hazırlamak üzere kurulan Kurucu Meclis'e üye olarak seçilmesini tavsiye etmiş, böylelikle eski Genelkurmay Başkanı'nın bir nevi ''onore edilmesini'' düşünmüştü.

---

[231]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.23
[232]Tanel Demirel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika,** İletişim Yayınları, İstanbul-2004, s.31

Fakat İnönü'nün bu tavsiyesine rağmen, Devlet Başkanı Cemal Gürsel, bunu yapmadı.[233]

Herkesin daha yumuşak olacağını beklediği Yassıada kararları Demokratların acılarına bir yenisini daha ekledi ve ılımlı kesimi düşman safa itti. Kamuoyu önünde açıkça ifade edilmemiş olsa da bu durum 15 Ekim 1961 seçimlerine derin etkide bulundu.[234]

İsmet İnönü süratle çok partili siyasete dönülmesi için MBK başkanı Orgeneral Cemal Gürsel ve diğer MBK üyeleriyle birlikte çalışmaya başladı. İnönü, Cemal Gürsel'le dirsek temasına girerek ona üç şey tavsiye etti:

1- Silahlı kuvvetler ile yakın ilişkilerini sürdürmesini ve dolayısıyla orduya hakim olmasını,

2- Cunta üyeleri arasındaki birliği korumasını ve ayrılığa düşmemelerini,

3- Mümkün olan en kısa sürede kesinlikle seçimlere gidilmesini önerdi.[235]

İnönü Milli Birlik Komitesi'yle samimi bir ilişkisi olmasa bile bir yakın çalışma ilişkisi kurmaya ve onların çok partili politikaya geri dönmelerini kolaylaştırmaya da dikkat ediyordu. İnönü, onlardan dişe dokunur bir şey çıkmayacağının farkında olduğunda bile Komite'nin bazı isteklerine uyma niyetindeydi.[236]

---

[233]Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961,** Bilgi Yayınevi, Ankara-1991, s.221
[234]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.128
[235]Toker, **a,g,e,** s.24-25
[236]Heper, **İsmet…,** s.204

Mesela, Milli Birlik Komitesi'nin Çankaya Köşkü'nde Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında yuvarlak masa toplantılarında bir araya gelerek, seçimleri kardeş kardeş yürütülmesi, yani diğer siyasi parti liderleriyle aralarında yakın işbirliği anlaşmasına varmaları istendiğinde İsmet İnönü;

--Canım, madem ki istiyorlar, öyleyse olsun…

diyerek bu konudaki fikrini açıkça ifade etti.[237]

Bunun yanı sıra da İsmet İnönü kendisinin pek gönüllü olmamasına rağmen, Kurucu Meclis üyesi olmayı da Milli Birlik Komitesi'yle arasının açılmaması için kabul etti. Komiteyle yakın ilişkiler sürdüren İnönü, bu nazik dönemde çok partili siyasete nispeten hızlı dönülmesinde can alıcı bir rol oynadı. Komite içinde, bir süre kısıtlaması olmadan iktidarda kalarak 'Türkiye'nin şiddetle ihtiyacı olan yapısal reformları' tamamlama isteğindeki Alparslan Türkeş'in başını çektiği radikallerle, görece kısa sürede çok partili siyasete dönmeyi seçen Cemal Gürsel'in liderliğindeki ılımlılar arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştı. 18 Ekim 1960'ta Komite'nin iki üyesiyle (Ekrem Acuner ve Fikret Kaytak) görüşen İnönü, onlara ara dönem sonrası cumhurbaşkanlığına niyeti olmadığını söyledi. Bu koşullarda, tek uygun aday, Cemal Gürsel'di. Bu durum, Gürsel'in yönetimdeki ılımlıların konumunu güçlendirdi, böylece ılımlılar radikalleri Komiteden uzaklaştırmayı başardılar ve onları dünyanın bir çok ülkesinde önemsiz diplomatik görevlere sürdüler.[238]

---

[237]Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1950-1964) III.Cilt,** Remzi Kitabevi, İstanbul-2000, s.516
[238]Heper, **İsmet…,** s.205

CHP bütün bu gelişmelerin olumsuz sonuçlarını yaşadı. Kurucu Meclis'in çoğunluğu CHP vekillerinden oluşuyordu ve Silahlı Kuvvetlerin gücünü dengelemek ve denetlemek için kurulmuş olmasına rağmen bu meclis önüne gelen çok sayıda yasayı onaylamıştı. Bu yüzden halkın gözünde CHP askeri rejimle özdeş hale geldi. CHP'liler askeri rejimin kimi adımlarına açıkça karşı çıkamadılar. Çünkü orduyu tahrik ederek bütün siyasi partileri kapatıp iktidara süresiz olarak yerleşmesine yol açmaktan çekiniyorlardı. Gerçekten de çoğu insan yaşanan siyasi fiyaskodan DP kadar CHP'yi de sorumlu tutuyordu.[239]

Genel seçimler 15 Ekim 1961'de yapıldı. Seçimler huzurlu bir ortamda dürüstçe oldu. Herhangi esaslı bir olay göze çarpmadı. Fakat seçimlerin neticesi bazı çevreler için biraz şaşırtıcı oldu. Çünkü seçimlerde, hiçbir siyasi parti mutlak çoğunluğu sağlayamamıştı. Halbuki, başta CHP'li çevreler, hatta bazı ihtilal idarecileri neticeden ümitliydiler. Ordu kademelerinde de böyle bir netice bekleniyordu. Gerçi İnönü, daha önce Çankaya Köşkü'ndeki yuvarlak masa toplantılarında;

-- Halk Partisi seçimleri kazanabilir de, kazanamaz da…

şeklinde konuşmuştu. Neticeler İsmet İnönü'yü haklı çıkarmıştı ama, bu neticeyi İsmet İnönü'de beklemiyordu. Akis dergisi de neticeden çok emindi. Hatta netice için tahmin rakamları veriyor, hatta Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlıkla ilgili fikirler ortaya atıyordu.[240]

1960-1961 askeri ara dönemi 15 Ekim 1961 genel seçimleriyle sona erdi. Beklentilerin aksine, CHP bu seçimlerde

[239]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.128
[240]Aydemir, **İkinci Adam…,** s.530

çoğunluğu sağlayamadı. Ordu karşıtı partiler –Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi- birlikte çoğunluğu elde ettiler. Generaller, İsmet İnönü liderliğindeki bir koalisyon hükümetinden yanaydılar. Bunun siyasi açıdan parti için çok zararlı olacağını düşünen CHP örgütü, böyle bir koalisyona şiddetle karşıydı. Özellikle de Demokrat Parti'nin asıl devamcısı olan AP ile koalisyona ters bakıyorlardı. Parti meclisi, 21 Ekim 1961'de, CHP'nin bu kritik dönemde yıpranmamak için mümkünse muhalefette kalması gerektiği kararını aldı.[241]

Seçim sonuçları şöyleydi, Türkiye nüfusu, 28.771.000, seçmen sayısı 12.295.395, seçime katılan 10.522.716 oldu. Yani seçmenlerin %81.4 seçime katıldı. Geçerli oyların 10.138.035, yani %96.3 oluşu da tatmin edici bir neticeydi. CHP; %36.7 173 Milletvekili, 36 Senatör; AP; %34.8, 158 Milletvekili 71 Senatör, CKMP, %14 54 Milletvekili ve 16 Senatör, YTP; %13.7 65 Milletvekili ve13 senatör kazandılar.[242]

Bunun üzerine bütün dikkatler İnönü üzerinde yoğunlaştı. Karara uyarak ikinci planda kalıp kalmayacağı merak edilen 77 yaşındaki İnönü şöyle cevap verdi: ''Hayır… Ben yetişmem itibariyle çekilmeyi geniş zamanda düşünürüm. Vaziyet nezaket kesbettikçe benim sebatım çelikleşir.'' Bekleneceği üzere İnönü, orduyla olan yakın ilişkilerini sürdürmek ve onları ne kadar süreceği belli olmayan bir müddet iktidarda kalmaya itmemek için AP'yle bir koalisyon kurmaktan yanaydı. Rejimi kurtarmak için bir kez daha önemli bir siyasi fedakarlıkta bulunuyordu. 1960'ların ilk yarısında iki koalisyona daha liderlik etmeyi kabul ederken de aynı düşünceyle hareket ediyordu. Başından beri, askeri müdahalelerin Türk siyaseti ve toplumunda açtığı yaraları koalisyon hükümetlerinin iyileştireceği

[241]Heper, **İsmet…,** s.209
[242]Aydemir, **İkinci Adam …,** s.530

fikrini taşıyordu. AP ile kurduğu ilk koalisyon sırasında, radyodan şu açıklamayı yapmıştı: Koalisyon hükümeti vatandaşlar arasında kardeşliği temsil etmektedir. Siyasi hayatımızdaki işbirliği sürekli gelişmektedir. Bu, gerilim nedenlerini azaltacak ve sonuçta ortadan kaldıracaktır. Geleceğe güvenle bakıyoruz.[243]

CHP ile AP arasında İsmet İnönü'nün başbakanlığında kurulan alışılmadık koalisyon hükümeti, bütün partilerin üzerinde birleştiği ve uğruna farklılıklarından taviz vererek uzlaşmaya hazır olduğu sivil yönetim kurma hedefini gerçekleştirmenin tek yolu olarak görünmekteydi. Bu koalisyonun oluşumu, bir şekilde Türk devlet adamlığı anlayışının bir başarısıydı. Ne var ki hükümet kurulur kurulmaz doğal olarak zorluklar ortaya çıkmaya başladı. Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin bazı vekilleri, temel sürtüşme konularından birini ortadan kaldırmak ve karşılıklı güveni tesis etmek için hapisteki Demokrat Partililere af talep etti. CHP; affa karşı olmamasına rağmen, bu adımın hemen atılmasının bir tepki ve ihtilaf oluşturup yeni bir askeri müdahaleye neden olabileceğini hissetmekteydi. Cuntanın bazı eski üyeleri tarafından yapılan sert açıklamalar ve af talebine karşı düzenlenen öğrenci eylemleri bu hissi kuvvetlendirdi. Gerçekten de af darbenin ve onu hazırlayıp destek olanların açıkça mahkum edilmesi olarak algılanabilirdi.[244]

1962 Şubat'ında Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir başarısız bir darbe teşebbüsünde bulundu. İnönü Hükümeti darbe girişimini kansız bir şekilde bastırdı. 500 Subay, 8 bin asker ile hükümeti devirmek maksadıyla Aydemir'in yönetiminde harekete geçen birlikler, İnönü'nün verdiği af sözü üzerine kan dökülmeden hükümet kuvvetlerine teslim oldular. 22 Şubat 1962 darbe girişiminde 69 subay ordudan uzaklaştırıldı. Aydemir'in ikinci darbe

[243]Heper, **İsmet…,** s.210
[244]Karpat, **''27 Mayıs Sonrasında…,** s.133

girişimi 1963'te oldu. Kurmay Albay Aydemir ordudan uzaklaştırılmasına rağmen organik ilişkisi devam ediyor, özellikle Harp Okulu çevresinde geniş bir sempatizan kesimine fiili bir önderlik ediyordu. 20-21 Mayıs 1963 darbe girişiminin arkasında böyle bir dinamik vardı. Bu kez olaylar tamamen farklı bir seyir izledi. Darbe bu kez kanlı bir şekilde bastırabildi. Olaylarda 1 Hava Albay, 1 Binbaşı, 2 Harp Okulu öğrencisi ve 4 er öldü. Birçoğu yüksek rütbeli subay toplam 26 kişi yaralandı. İnönü Hükümeti duruma hakim olduktan sonra Albay Talat Aydemir ve Binbaşı Fethi Gürcan idam cezasına çarptırıldılar. Olaya karışan Harp Okulu'nun bütün öğrencileri (62 ve 63 devresi) ordudan çıkarıldı. Hükümete karşı isyan tertip etmekten yargılandıkları davada 1293'ü beraat etti. Darbe girişimi içinde aktif görev alanlara 3 ay ile 4 yıl arasında cezalar verilerek ordu ile ilişkileri kesildi.[245]

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 1961 Anayasası ile inşa edilen yeni Türk Demokrasisinin tepesinde, rejimin ahenk içinde çalışmasını sağlayacak konumdaydı. Ancak, bunu artık, sivil müttefiklerle başarabilirdi. Fakat siyasi aktörlerin en iyimser tahminiyle en azından yarısı, 27 Mayıs'ın meşruiyetine inanmayan sinmiş siyası güçlerdi. Rejimin ayakta kalmasını sağlayacak en önemli siyasi aktör, İnönü ve CHP idi. Ordu içinden İnönü'ye, Atatürk İnkılabına sadakatsizlik tezi ile darbe girişimi temelsiz olurdu. Kara Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963'teki başarısız darbe girişimleri başbakanın İnönü olması sayesinde savuşturulabildi. Aydemir olayının bastırılması hem sivil otoritenin üstünlüğü hem de orduda Genelkurmay'dan aşağıya doğru emir komuta zincirinin yeniden tesis edildiğini simgeliyordu.[246]

---

[245]Rıdvan Akın, **Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2009, s.87
[246]Akın, **a,g,e,** s.88

4- 1965 Genel Seçimleri ve Adalet Partisi'nin Tek Başına İktidara Gelmesi

Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığı dönemi Adalet Partisi'nin devrik Demokrat Parti'nin Yeni Türkiye Partisi ile arasında dağılmış olan oylarını tekrar toplayarak iktidara yürüyüşü olarak yorumlanabilir. Bu dönüm noktasına kadar, İsmet İnönü'nün ikinci ve üçüncü koalisyon hükümetleri parlamento aritmetiği itibariyle gittikçe zayıflamış, arkasındaki parlamenter desteği 200'e (Meclis'te toplam 450 Milletvekili var) kadar düşmüştü. İnönü Hükümeti'nin düşürülememesi alternatif bir hükümet modelinin ortada bulunmamasından kaynaklanıyordu. 1963 mahalli idare seçimleri 1964 senato üçte bir yenileme seçimleri CHP'nin gerilediğini gösteriyordu. 1964 Kıbrıs bunalımı zayıf İnönü Hükümeti'ni daha zor durumda bıraktı. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ölümü ve DP'ye yakınlığı ile malum eski DSİ Genel Müdürü Süleyman Demirel'in partiye genel başkan seçilmesi alternatif hükümet seçeneğini berraklaştırdı. Bu, CHP dışındaki bütün partilerin katılacağı bir koalisyon hükümeti olacaktı.[247]

AP'nin ilk genel başkanı, eski Genelkurmay başkanı Ragıp Gümüşpala'nın Haziran 1964'de ansızın ölümü üzerine Süleyman Demirel'in AP genel başkanı olmasının önünü açtı. Süleyman Demirel, ılımlı ve DP politikasına pek karışmamış bir kişi olarak düşünülüyordu. Bu durum AP'nin genel başkanlığına adaylığını koyan rakiplerini saf dışı etmesinde önemli bir durumdu. Eski Başbakan ve DP'nin genel başkanı rahmetli Adnan Menderes'in himayesi altında bulunmuş, Devlet Su İşleri'nin çok yetenekli bir yöneticisi olmuş bir kişiydi. Becerikli bir siyaset adamı ve bir partide

[247]Akın, **Gazi'den Günümüze …,** s.90

en üst düzeye kadar yükselen nadir teknokratlardandı. Türkiye'de partilerin üst kadroları genellikle emekli askerlerden, yüksek düzeyli memurlardan ya da eşraftan oluşurdu. Ayrıca, öteki AP'li bakanların yanında İsmet İnönü'nün başbakanlığındaki koalisyon hükümetinde, başbakan yardımcılığını da yapan Süleyman Demirel'di. AP Süleyman Demirel'in genel başkanlığında 1965 seçimlerine giriyordu.[248]

1965 seçimleri, siyasi partilerin kendilerini sağ-sol skalasında tanımlamaya çalıştıkları, sadece siyasi hak ve özgürlükler değil, ekonomik kalkınma, gelir dağılımı, toprak reformu, dış politika gibi konularda da fikir beyan ettikleri bir seçim oldu. 27 Mayıs sonrasının göreli özgürlükler ortamında, sosyo-ekonomik meseleler, sosyalist akımlarım yükselişine de paralel olarak gündeme gelmiş ve partiler kendilerini bu yeni gündemi dikkate almak zorunda hissetmişlerdi.[249]

CHP'nin 'Ortanın Solu' politikasına karşın, AP'nin yerli ve yabancı sermayeyi öne çıkarıyor, planlamanın özel sektör için yol gösterici olmasını gerektiğini vurguluyordu. 'Toprak Reformu' yerine 'Tarım Reformu' diyen AP, kalkınmanın özellikle kamu yatırımları aracılığıyla hızlandırılması yoluyla gelir dağılımının düzeleceği iddiasındaydı.[250]

AP ayrıca NATO ittifakı içinde kalınmasını savunurken, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerin geliştirileceğini de ifade ediyordu. Bunun dışında AP dönemin kritik meselelerinden biri olan DP'lilerin siyasi hakları veya 1961 Anayasası'nın eleştirisi gibi hassas konularda suskundu. Netice de AP %52.9 oyla birinci parti oluyor ve kendisine tek başına hükümet kurma imkanını sağlayan

[248]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.28
[249]Demirel, **Adalet Partisi…,** s.46
[250]Abadan, **Anayasa Hukuku…,** s.120-142**;** Demirel, **a,g,e,** s.47

240 milletvekilini çıkarıyordu. İktidar partisi AP'nin çifte söylemli çizgisi, bu ikiliğin keskinliği giderek azalarak da olsa devam etti. Başbakan Süleyman Demirel Meclis'te hükümet programını okurken AP'nin 'bir intikal devrinin mübalağalı, tezatlı kırıcı hadiselerinin bütün tesirleri ve neticeleri itibarıyla kapanmış olduğuna yürekten inandığını' belirtirken, 'Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs inkılabına dayanan ve milli iradenin tasvibine mazhar olan Anayasamızı ruhu ve metni ile hakim kılmanın şaşmaz hedefleri arasında olduğunu' da ifade ediyordu.[251]

Seçimlerin akabinde AP genel başkanı Süleyman Demirel ve CHP genel başkanı İsmet İnönü, seçim sonuçlarıyla ilgili olarak birer demeç verdiler. Süleyman Demirel sonuçlardan memnun olduğunu, fakat zaferin halka ait olduğunu söyledi. İsmet İnönü ise, hayal kırıklığına uğramakla birlikte, 'demokrasiyi samimiyetle kabul ettiğimiz zaman böyle bir sonucu kabul etmekte son derece tabiidir' dedi.[252]

AP genel başkanı Süleyman Demirel, başbakanlığı sırasında 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra Türk siyasetinde her zamankinden daha fazla ağırlığını hissettiren orduyla siyasi bir uzlaşma içine girmiştir. 1965'de hükümeti kurduğunda orduyu, sivil denetimine sokmayı tümden bırakmış, Silahlı Kuvvetlerin yönetimini komutanlara vererek orduya tam bir özerklik imkanı tanımıştır.[253]

Gerçi AP Hükümeti, ordunun ihtiyatlı denetiminden, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in eski Genel Kurmay Başkanı olmasından ötürü karar verme mekanizmasında bir ölçüde kısıtlanmıştı. Gerçekte, 1966'da Genel Kurmay Başkanı Cevdet

[251]Demirel, **Adalet Partisi…,** s.47
[252]Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili…,** s.299
[253]Ümit Cizre, **Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık,** İletişim Yayınları, İstanbul-2005, s.65; Ahmad**, Demokrasi Sürecinde…,** s.236-237

Sunay, hasta olan Cemal Gürsel'in yerine Cumhurbaşkanı oldu. Böylece, ülkenin siyasi iktidar yapısında, 'silahlı kuvvetlerin ortaklığının kurumsallaşmasına' yardımcı oldu. Ayrıca 1961 Anayasası'nın niteliğinden ötürü de, Anayasa Mahkemesi'nin işleyişinden ötürü, AP Hükümeti'nin siyasi hareket özgürlükleri de engellenilmekteydi.[254]

C. 1969 GENEL SEÇİMLERİ ve MİLLİ NİZAM PARTİSİ'NİN KURULUŞU

1. 1969 Genel Seçimleri

Seküler Modernleşmeci ve toplumun 'aydınlatılmasını' amaç edinen zihniyet, merkez tarafından, geleneksel Anadolu sosyal hayatına büyük ölçüde empoze edilmeye başlanınca, din aşamalı olarak siyasallaştı ve geniş taşranın baskın bir şekilde aykırı kimliği haline geldi. Sonraları seküler kesim içindeki içsel güç mücadelesi, taşradan yardımı zaruri hale getirdiğinde, bu desteği sağlamak için, dinin sınırlı kamusal ifadelerine izin verme gibi tavizler verildi. Önce Demokrat Parti (DP) ve sonra da onun halefi Adalet Partisi (AP) daha önceki dönem, yani Tek Partili döneminden dikkat çekici bir ayrılışla dini fikirlere karşı daha duyarlı bir yaklaşım sergilediler.[255]

Mayıs 1968'in başlarında Türk işadamlarının Başbakan Süleyman Demirel'in politikalarına ciddi çekinceler koymaya

[254]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.29
[255]Hakan Yavuz, **Modernleşen Müslümanlar,** Kitap Yayınevi, İstanbul-2005, s.280

başladığına dair işaretler vardı. Odalar Birliğinin 18 Mayıs 1968 tarihli bir toplantısında, 'Türkiye'nin Avrupa ve Amerika'nın bir açık pazarı haline geldiğini' ileri süren Necmettin Erbakan'ın önderliğindeki bir grup, Demirel'in politikalarını eleştirdi. Birçok sert tartışmadan sonra Birliğin Başkanı Enver Sırrı Batur, 'bu ekonomik düzen değiştirilmeyecek' diye ilan etti.[256]

1960'larda doğan burjuvazi kendisini devletin bürokratik kontrolünden kurtarma çabasına girişince, AP hür inisiyatifleri desteklemeye ve sanayi projelerini sübvanse etmeye başladı. Her ne kadar başlangıçta, Müslüman taşranın desteği, bürokrasinin etkin gücünü azaltmak için kullanıldıysa da, daha sonraları AP, devlet destekli büyük iş çevreleriyle olan bağlarıyla seküler merkezin egemenliğini sürdürmeye devam etti. Bu noktada, küçük tüccar, zanaatkar ve çiftçiler, kendi taleplerini ifade etmek ve AP'nin büyük sermaye ve devlet merkezci politikalarına muhalefet etmek için yeni kurumlar ve yollar aramaya başladılar.[257]

1967 yılında Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP) içinde bir avuç milletvekiliyle senatör, İslami özellikleri ağır basan yeni bir parti arayışı içerisine girmişlerdi. Kahramanmaraş Senatörü A.Tevfik Paksu, Adana milletvekili Hasan Aksay ve Rize milletvekili Arif Hikmet Güner'in çalışmalarına Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanı olan Prof. Dr. Necmettin Erbakan'da dahil oldu. Erbakan, 1968'de büyük sermaye sahipleri karşısında güç ve etkinliklerini yitirmeye başlayan 'küçük ve orta çaptaki iş adamlarının temsilcisi olarak 'Odalar Birliği Başkanlığına' seçildi. Ancak İzmir ve İstanbul Ticaret Odaları'nın tepkileri sonucu, AP

[256]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.240
[257]Yavuz, **Modernleşen…,** s.281

iktidarının Ticaret Bakanı Necmettin Erbakan'ı başkan olarak tanımadı ve görevden aldı.[258]

Bir yıl sonra, 24-25 Mayıs 1969'da, Ankara'da Selim Sırrı Tarcan spor salonunda Necmettin Erbakan, Sanayi ve Ticaret Odaları Birliği Başkanlığı seçimlerinde, Anadolu tüccarlarının oylarıyla Batur'u yenilgiye uğrattı. Bu durum AP içerisindeki muhafazakarların zaferi bir nevi 'Hakkın Zaferi' olarak görüldü.[259]

Başbakan Süleyman Demirel için bu gerilemeden daha da önemlisi, Türkiye'nin önde gelen sanayicisi Vehbi Koç'un yaptığı konuşmaydı. Koç gerekli önlemler alınmadığı taktirde rejimi tehlikeye sokacağını iddia ettiği büyüyen ekonomik kriz tehlikesini ifade etti. AP yönetimine güveni kalmadığını itiraf etti. Demirel'in AP'sine uygun bir alternatife gereksinim duyulduğunu ileri sürdü. Bu alternatif başka bir siyasi parti olabilirdi, ve eğer buna uygun bir parti yoksa, partiler üstü bürokratik ve teknokratik bir hükümet alternatif olabilirdi.[260]

Necmettin Erbakan ve arkadaşlarının, muhafazakar bir parti kurma isteği 1969 Genel Seçimleri'ne yetiştirilemeyince, bazı isimlerin sağ partilerden ya da bağımsız olarak aday gösterilmesi kararlaştırıldı. Örneğin Erbakan, Konya'dan aday olmak için AP'ye başvurdu ama adaylığı bizzat AP'nin Genel Başkanı, Başbakan Süleyman Demirel tarafından veto edildi.

Bunun üzerine bir basın toplantısı yapan Türkiye Odalar Birliği Başkan Necmettin Erbakan, Odalar Birliği olayları, veto meselesi ve iktisadi konularla ilgili önemli açıklamalarda bulundu.

---

[258]Ruşen Çakır, **Ayet ve Slogan, Türkiye'de İslami Oluşumlar,** Metis Yayınları, İstanbul-1990, s.214
[259]**'Söz'** Dergisi, **'Hakkın Zaferi',** 1 Haziran 1969, Yıl:4, Sayı: 59, s.5
[260]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.241

AP Genel İdare Kurulu'nun milletvekili adaylığını veto etmesi konusunda,

'AP'deki arkadaşlarıma kızmıyorum. Onlar sadece hata ettiler, yanıldılar, diyen Erbakan,

'Gerekli kanuni formaliteleri tamamlayarak AP'den Konya milletvekili aday adayı olmak üzere müracaat ettim. Kanaatimizce müracaatın tabii seyri, diğer b,in kadar müracaat gibi, normal olarak kabul edilmesi, hatta AP'deki arkadaşlarım tarafından memnuniyetle karşılanması gerekirdi. Müracaatımın kabul edileceğini düşünerek Konya'ya gittim. Konya'da büyük bir tezahüratla karşılanmıştım. Fakat bir iki gün sonra veto işi ortaya çıktı. Ben AP'deki arkadaşlarıma yardımcı olmak için müracaattaki büyük faydayı kavrayamadılar. Veto basit bir mesele değildir. Büyük ve mühim neticeler doğurabilir. Ancak müracaatın sahibi biziz, ama vetodan çıkacak neticelerin sorumlusu biz olmayız',[261]

diyerek üstü kapalı bir şekilde AP genel başkanı Başbakan Süleyman Demirel'e cevap vermiştir.

Bunun üzerine Erbakan yılmadı aynı ilden bağımsız olarak seçime girdi ve kazandı. Bu seçimlerde aynı İslami çevreden çok sayıda aday bağımsız olarak seçime katılmıştı ama, hiçbiri, TBMM'ye giremedi.[262]

Necmettin Erbakan ve arkadaşları, ilk başlarda Osman Bölükbaşı'nın genel başkanlığını yaptığı Millet Partisi'ne (MP) girmeyi düşündüler. Ama gelecekte parti içinde Osman Bölükbaşı-

[261] **'Söz'** Dergisi, **'Prof. Dr. Necmettin Erbakan, Vetodan biz sorumlu değiliz',** 1 Eylül 1969, Yıl:4, Sayı: 65, s.7
[262] Çakır, **Ayet ve Slogan…,** s.214

Necmettin Erbakan liderlik çekişmesi olabilme ihtimaline karşı bu fikirden vazgeçildi.

Esasen bu konu basına da yansıdığı gibi, Necmettin Erbakan'ın MP'ye olan ilgisi ve temasları şu şekilde gelişmiştir: Osman Bölükbaşı, MP'ye katılmaya ilgi gösteren Erbakan ile iki kez görüşmüş ve kendisini MP'ye davet etmiştir. Erbakan, bu davete cevaben aracılar vasıtasıyla şu mesajı göndermiştir:

'MP'ye girmekten büyük bir memnuniyet duyarım, ancak MP'ye girersem partinin yönetimini elime alırım. Osman Bölükbaşı çok sevdiğim, saydığım bir kimsedir. Ona fahri genel başkanlık veririz. MP'nin hazır bir teşkilatı vardır, ve MP'ye oy veren seçmenler bizim fikriyatımıza yakındır. Bu yapıldığı takdirde MP'nin bu seçimlerde kazanamamış olan milletvekillerini haziran seçimlerinde senatör olarak Parlamentoya sokmak bizim için mümkündür. Anadolu tüccarları bize yardım edeceklerdir.'

Necmettin Erbakan'ın genel başkanlık şartı ile MP'ye geleceğini söylemesi, son seçimlerde, parlamentoya seçilemeyen bazı eski milletvekilleri arasında ilgi toplamıştır. Osman Bölükbaşı ise, görüşünü şu şekilde açıklamıştır. 'Bir arkadaş partiye gelirse ona önemi derecesinde bir görev verilir, ancak peşinen genel başkanlık pazarlığı yapılmaz. Sonuçta Erbakan pazarlık şartları karşılanmadığı için MP'ye girmemiş ve Mili Nizam Partisi'ni kurmuştur.[263]

Necmettin Erbakan ve arkadaşları, 1969 seçimleri öncesinde AP'den ayrıldılar ve daha sonra da 26 Ocak 1970'de Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurdular. Kuruluş Deklarasyonu'nda Osmanlı

[263]Deniz Bölükbaşı, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı,** Doğan Kitap, İstanbul-2005, s.408-409

devrinin altın çağına atıfta bulunulmaktaydı. Parti tüzüğünde, taklitçi batılılaşma, ve Osmanlı-İslam mirasının yıkılmasını ülkenin sorunlarının temel sebebi olarak belirlediler ve çare olarak Osmanlı-İslam tarihine saygı gösteren bir kimliği, teknolojiyi ve sanayileşmeyi önerdiler.[264]

MNP, sosyal ve kültürel bakımlardan küçük Anadolu şehirleri ve köylerinde kök saldı ve yerel çıkarları temsil etti. Kurucu üyelerinden beşi mühendis, beşi küçük işadamı, geri kalanlar ise hukukçular ve memurlardı. Nurcular ve bazı Sufi tarikatları da, MNP'nin kurulmasında aktif rol oynadılar. Aynı zamanda, Bugün ve Sabah gazeteleri partiyi, 'ezilen Müslüman kitlelerin sesi' ve 'mukaddesatçı Müslümanların partisi' olarak sundular.[265]

Necmettin Erbakan, daha önce İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Profesör olarak çalışmış, birkaç sanayi grubunda görev almış, Türkiye, Ticari ve Sanayi Odaları Birliği'nde başkanlık yapmıştır. 1969 milletvekili seçimlerinde Erbakan Adalet Partisi'nden (AP) Konya milletvekili adayı olmak istemiş bu AP Genel başkanı Süleyman Demirel tarafından AP'den adaylığı veto edilmiştir.[266]

Necmeddin Erbakan'da AP Hükümeti'ni Siyonizm ve Sol'u himaye etmekle suçladı.[267]

Bunun üzerine Konya'dan bağımsız aday olan Erbakan, Meclis'e milletvekili seçilmiştir ve seçimin 'Sağcıların Zaferi' olarak nitelendirmiştir.[268]

---

[264]**Milli Nizam Partisi, Program ve Tüzük,** Haktanır Basımevi, İstanbul-1970
[265]Yavuz, **Modernleşen…,** s.281
[266]**Cumhuriyet,** 20 Ağustos 1969, AP'nin veto ettiği aday….
[267]**Cumhuriyet,** 2 Ekim 1969
[268]**Cumhuriyet,** 14 Ekim 1969

2- Milli Nizam Partisi'nin (MNP) Kuruluşu (26 Ocak 1970)

Necmettin Erbakan ve yakın çevresindeki arkadaşlarında, 1969 yılının ortalarından itibaren yeni, farklı ve 'bağımsız' bir partinin kurulması fikri ağırlık kazanmaya başlamıştı. Bu kurulacak yeni partinin 'milli ve manevi ve tarihi değerlere' saygılı ve kesinlikle bu değerlere de 'içten' bağlı olması, partininde 'Anadolu insanına' yakın olması hedefleniyordu.

1968-1971 yılları arasında, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nı yapmış olan Lütfi Doğan, bu durumu şöyle belirtmektedir:

''Partinin fikir babası Mehmet Zahid Kotku idi. Müslümanların kendilerini evlerinde hissedecekleri bir partiye sahip olmak istiyordu. Aslında bizler diğer merkez-sağ partiler tarafından kullanılmaktan bıkmıştık. Bu partiyle (MNP) Zahid Efendi yüzünden ilgilenmeye başladım. Zahid Efendi'nin beş kişiyi davet edip, bizlere şunları söylediği o akşamı hatırlıyorum: 'Hepiniz, bu milleti koruma ve ilerletme davasına kendinizi adamış insanlarsınız. Bu yaralı milletin kimlik ve kişiliği İslam'dır. Sizin ana mirasınız İslam'dır ve Müslümanlar olarak sizler bu yarayı Türk ve Müslüman halkımızın isteklerini dinleyerek iyileştirebilirisiniz. Halkın isteği, İslam'ın adalet duygusu ve kendi Osmanlı-Müslüman kimliklerinin yeniden kazandırılmasıdır.**''**[269]

İskenderpaşa Cemaatinin ünlü Nakşibendi lideri Mehmet Zahid Kotku, MNP'nin oluşumuna fikir babalığı yapmış Nakşibendi Tarikatı'nın önde gelen çağdaş Türk-İslam sosyo-politik

[269]Yavuz, **Modernleşen…,** s.279

hareketlerinin büyük bir kısmının kaynağı olma konumunun bir kez daha altını çizmiştir. Kotku, makro sosyoekonomik güçlerle, bireysel düzeydeki mikro etik sorunlar arsındaki bağlantıların bilincindeydi. Türk toplumunun geniş kesimlerini harekete geçiren iki prensip ‘’kimlik’’ ve ‘’adalet’’ arayışını tespit etmek suretiyle, Milli Görüş Hareketi’nin koordinatlarını belirlemişti. Nakşibendi İskenderpaşa cemaati ilk olarak bir grup cemaat lideri ve tüccarı seferber ederek, 1969 yılında Necmettin Erbakan’ın Konya’dan bağımsız milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne seçilmesini sağladı. Kısa süre sonra Kotku ve sevenleri, Milli Görüş Hareketi’nin, Necmettin Erbakan’ın İslami siyasi partisinin ilk biçimi olan MNP’ye dönüştürülmesi için bir teşkilatlanma modeliyle gerekli ağları kurdular. Adalet ve kimlik taleplerini savunmak, hareketin iki temel ilkesi olmaya devam etti. Modern Türkiye’de İslami kimlik, siyasi alanda açıkça ilk kez Milli Görüş Hareketi tarafından dile getirildi.[270]

Milli Görüş Hareketi, Türkiye’deki muhafazakar grupların seslerini kamu sektörüne iletti, T.B.M.M’de muhafazakarları temsil etti ve ayrıca, bu dönemde daha açık bir şekilde muhafazakar kişileri, belediyelerin yönetimine ve geniş devlet bürokrasisinde de hakça elinden geldiği gücünün yettiği ölçüde, temsil edilmelerini sağlamaya çalıştı. Bunun sonucu olarak Milli Görüş Hareketi, toplumun büyük bir kısmını oluşturan marjinalleştirilmiş Anadolu insanını, köklerini Osmanlı, Türk–İslam geleneğinden alan daha kapsayıcı bir kimliği temsil etmek suretiyle, siyasi süreçlere entegre etmede hayati bir rol oynadı.

İslamiyet, bin yıldır bu topraklarda en önemli güç olmuştur. İslamiyet’in kendine özgü bir dini hiyerarşisi olmamakla birlikte düzen içerisinde kurumsallaşmıştır. Türkiye’de Cumhuriyetin

[270]Yavuz, **Modernleşen…,** s.279

ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde yapılmış olan inkılapların, yani reformların, birkaç büyük şehirlerin dışında, özellikle kırsal alanda, küçük kasaba ve köylerde, etkisinin sınırlı olduğu çok partili hayata geçişte, iyice ortaya çıkmıştı.

Bir köy, başkent Ankara'dan ya da herhangi büyük bir şehir merkezinden ne kadar uzaksa, o yerleşim yerinin insanlarının da, laiklikle ve öteki inkılaplarla ilgili kanunlardan pek haberli olmamaları ve bunlara karşı direnmek değil ama, bunları pek dikkate almamaları da doğaldı. Gerçekten Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanını müteakip, 'Tek Parti' iktidarı boyunca hükümet halkın dine karşı bağlılığını kırmak için önemli çaba harcadı. Sonuçta, bu tutum, günlük yaşam ve biçim açısından, Türkiye'de kırsal alanlardan çok kentlere bir yaşam tarzı olarak laikliği getirdi. Ancak laikliğin daha çok gelişme gösterdiği şehirlerde yaşayan aydınlar arasında bile, dini duygular ve İslam'a olan bağlılıklar kalkmadı.[271]

Bu laiklik anlayışı, sadece devlet aygıtlarından dinin etkisini temizlemek için değil aynı zamanda bir inanç sistemi olarak dinin etkisini sınırlandırmak için de uğraş verdi. Günlük alışkanlıklarla yakından bağlantılı dini semboller, örneğin fes yasaklandı. Modern Türkler, Batı'daki denkleri gibi şapka takmalıydı. Ezanın Arapça okunmasından Türkçe okunmasına geçildi. (1932) Türbelerde açıktan Kuran-ı Kerim'in okunması yasaklandı ve tarikatlar kapatıldı. Dini eğitim ağır biçimde ihmal edildi. Henüz 1924 yılında kurulan İlahiyat Fakültesi 1933'de kapatıldı. Hoca ya da imamlara ve ilahiyatçılara yüksek eğitim imkanı verilmedi.[272]

---

[271]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.245

[272]Elizabeth Özdalga, **İslamcılığın Türkiye Seyri, Sosyolojik Bir Perspektif,** İletişim Yayınları, İstanbul-2006, s.55

Ancak Türkiye'de muhafazakarlığın kalesi olarak nitelendirilebilecek olan bölgeler genelde kırsal bölgeler olmuştur. 1940'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte, laikliğe karşı tavır daha dikkat çekici bir durum halini almıştır. Kırsal kesimde yaşayanlar, enflasyondan kentlerde yaşayanlardan daha az etkilenmişlerdir. Gene de, II. Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında maddi güçlükler, parasızlık, yokluk, açlık halkın CHP iktidarına ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye karşı muhalefetini arttırmıştı. Bunun yanı sıra CHP'nin dine karşı soğuk ve mesafeli tavrı, halkın CHP'ye karşı cephe almasını sağlayan genel bir hoşnutsuzluğa önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Yerel dini önderler, devlet makamlarına ya da CHP'ye karşı olumsuz duygular besleyenler, başlangıçta bu cephe almayı körüklediler ve CHP ile özdeşleşmiş olan hükümeti ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü, Müslüman Türk halkına laikliği zorla benimsetmekle suçladılar. Bunun oldukça yaygın olduğu, -1946'dan başlayarak oy kazanmak için öteki partilerle yarışa girişen, CHP'nin, -giderek seslerini yükselten- dini çevrelere yönelik bazı önemli iyi niyet gösterilerine girişmiş olmasından anlaşılmaktadır. Bunlar arsında, ilk okullarda seçmeli ders olarak dini eğitime yeniden izin verilmesi ve Ankara'da bir İlahiyat Fakültesi'nin kurulması beklide bunlar içinde en önemlileridir.[273]

Tek Parti yönetimine karşı tepkiler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili sisteme geçilmesiyle bağlantılı olarak özellikle güçlendi. Modern Türkiye tarihinde 1950'de yapılan ilk serbest seçimlerde CHP, o dönemde dini ve siyasi özgürlüğün olduğu kadar, ekonomik liberalizmin de temsilcisi olan DP tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı.[274]

---

[273]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.246
[274]Özdalga, **İslamcılığın Türkiye Seyri…,** s.55

Biçimsel parlamentarizmin kalıplarında, kurumsallaşmış olan siyasi önderliğin, parçalarındaki bölünme de daha az şaşırtıcı değildi. 1969 yılında yapılan TBMM seçimlerinde gerek AP, gerek CHP, küçük siyasi partilerin aleyhine olarak TBMM'deki güçlerini gözle görülür ölçüde arttırmayı başarmışlardı. Bunun sonucu olarak da AP genel başkanı Süleyman Demirel ile CHP'li Bülent Ecevit'in partilerinin içindeki güçleri arttı. AP lideri, Başbakan Süleyman Demirel Kasım 1969'da kurduğu Bakanlar Kurulu'na ılımlı kişileri bakan olarak aldı. Bu ılımlı görüşlere karşı çıkan azımsanmayacak sayıda kişi 1969 seçimlerinden hemen önce ya da sonra iki büyük parti olan AP ve CHP'den ayrıldılar. Bir başka büyük olay ise 1969 milletvekili seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekili olarak seçilen Necmettin Erbakan'ın Ocak 1970'de Milli Nizam Partisi'ni kurmasıydı. Demokratik Parti adını alan, TBMM eski başkanı Ferruh Bozbeyli'nin önderlik ettiği bir başka parti de Aralık 1970'de, AP'den ayrılan bir grup tarafından kuruldu. Demokratik Parti, Mart 1971'deki 38 milletvekili ve yedi senatör ile Parlamento'da üçüncü grubu oluşturmuştu. 1969 ve 1970 yıllarında parti ve siyasi dernek sayısında görülen artış, Türkiye'deki bulanık havanın belirtileriydi.[275]

İslam'ın etkisi, sadece siyasette değil aynı zamanda sosyal hayatın başka alanlarında da atmayı sürdürdü. Özellikle 1970'lerin başlarından itibaren ilahiyat kurumlarının (hem lise hem de üniversite sayesinde) yanı sıra tipik İslami başörtüsü takan bayan öğrencilerin sayısı arttı. İslami yayınların çeşitliliği ve sayısı da, dini meselelere büyük ve dinamik ilginin delili olarak çoğaldı. Farklı türde İslami tarikatların faaliyetleri de artış gösterdi. Böyle faaliyetler kanunla yasaklanmasına rağmen, üst düzey görevlerde bulunan birçok kişinin bu gibi İslami üyeleri olduğu da iddia edilir.[276]

---

[275]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.56
[276]Özdalga, **İslamcılığın Türkiye Seyri…,** s.56

Konya Bağımsız Milletvekili Necmettin Erbakan'ın parti kuracağı artık basında yer alıyordu.[277]

Milli Nizam Partisi'nin kongresi 8 Şubat 1970'de Ankara'da yapıldı. Parti yönetimi MNP' nin kurulduğu gün olan 27 Ocak'ta partiye 1500 kişinin üye olduğunu açıkladı. Kongrede dini içerikli sloganlar atıldığı Komünizm ve masonluk aleyhine de konuşmalar yapıldı.[278]

MNP'nin kurucuları, Necmettin Erbakan (Prof. Dr. Makine Yüksek Mühendisi, Konya Milletvekili), A. Tevfik Paksu, (Tüccar, Kahramanmaraş Eski Senatörü), Ali Haydar Aksay (Avukat, Haruniye, Adana), Süleyman Arif Emre (Adıyaman Eski Milletvekili), Ömer Çoktosun (Tüccar, Konya), Ekrem Ocaklı (Çiftçi, Gümüşhane Eski Milletvekili), Ömer Faruk Ergin (Emekli Memur, Yozgat), Saffet Solak (Prof. Dr. Sarayönü- İzmir), Hasan Aksay (İlahiyatçı, Adana Eski Milletvekili), Ali Oğuz (Avukat, Kayseri), İsmail Müftüoğlu (Avukat Trabzon), Nail Sürel (Tüccar, Tekirdağ), İ. Fehmi Cumalıoğlu (Dr. Kayseri Eski Milletvekili, Tekirdağ), Hüsamettin Fadıloğlu (Müteahhit, İnşaat Yüksek Mühendisi, Gaziantep), Bahaddin Çarhoğlu (Tüccar, Urfa), Mehmet Satoğlu (Harita Mühendisi, Kayseri), Rifat Boynukalın (Makine Yüksek Mühendisi Karaman)[279]

MNP'nin bu olaylı kongresi üzeride, kongredeki konuşmalardan dolayı da savcılık soruşturma açtı.[280]

1970 başında Milli Nizam Partisi, Necmettin Erbakan'ın önderliğinde AP'den ayrılan milletvekilleriyle kuruldu. Genelde,

---

[277]**Cumhuriyet,** 24 Ocak 1970
[278]**Yeni Gün,** 9 Şubat 1970
[279]**Milli Nizam Partisi, Program ve Tüzük,** s.61
[280]**Cumhuriyet,** 21 Şubat 1970, 'MNP Hakkındaki Savcılık Soruşturması İlerliyor..'

partiyi destekleyenler, köylü, taşralı tüccar ve şehirlerdeki küçük esnaftır. MNP'nin kurucusu ve lideri Necmettin Erbakan, demeçlerinde bu durumu şöyle açıklamaktadır;[281]

'Ekonomik mekanizma büyük kent tüccarlarından yana işlemekte, Anadolu tüccarı kendilerini üvey evlat olarak bilmektedir. İthalat kotalarından arslan payı üç dört kentin tüccarına ayrılmakta, Odalar Birliği'ni bunlar yönetmektedir. Kısa zamanda anlaşılmıştır ki Odalar Birliği tümüyle komprador-mason bir azınlığın vasıtası halinde çalışmaktadır. Koca teşkilat, komprador ticaret ve sanayinin mutlak bir kontrolü altındadır.[282]

MNP'nin hakkında soruşturmanın devam etmesi ve bunun sonucu olarak, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Anayasa Mahkemesi'ne kapatma davası açması, basında farklı tepkilerle karşılaşmıştı. Bu olayın, Necmettin Erbakan için, 'Dert mi, yoksa imkan mı', yani bir fırsat mı olduğu dile getiriliyordu.[283]

Milli Nizam Partisi, adında 'milli' kelimesini taşımakla beraber bu kelimeye evrensel İslam semantiği içinde anlam vermektedir. Başka bir değişle, milli ya da millet kavramı ile belirlenen koşulları tanımlamış, belli bir tarihi perspektife oturtulmuş toplumsal kategori kastedilmektedir. Partinin kullandığı anlamda 'milli' sözcüğü, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanıldığı gibi dini kategorileri işaret etmektedir. Mili sözcüğü böyle bir semantik içerisinde tanımlanmış ve böylece evrensel bir İslam düzeninin amaçlandığı dolaylı bir biçimde ifade edilmiştir. Böyle bir yaklaşımın ve ideolojik bakışın,

---

[281]**Cumhuriyet,** 10 Aralık 1969, Ümit Yaşar'ın Röportajı, 'Namaz-Niyaz Ehli Bir Profesörümüz'
[282]Stefanos Yerasimos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e,** III. Cilt, Gözlem Yayınları, İstanbul-1977, s.1731
[283]**'Yankı'** Dergisi, 15-21 Mart 1971, Sayı:3, s.11

devletin geleneksel laiklik anlayışı ile, uyuşması çok zordur ve nitekim MNP de çok uzun ömürlü olamamıştır.[284]

3- Türkiye'nin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durumu

1960'lı yılların sonundan itibaren Türkiye'de, gittikçe artan sağ ve sol kutuplaşmasının önüne geçilemiyordu. Sağ eğilimli gençlik grupları sayıca daha az ve köken olarak 'Milli Şuuru', temsil ediyorlar, referans olarak da Türk-İslam tarihi kendilerine temel alıyorlardı. Türkiye'deki solcu gençlik gruplarının böylesine kendilerine dayanak teşkil edecekleri bir ''milli kaynak'' yoktu. Türkiye'deki sol gençlik gruplarının beslendiği kaynaklar ise dışarıdan geliyordu. Karl Marx, Frederic Engels, Vlademir İlyiç Ulyanov namı diğer Lenin, Josef Stalin, Mao Zedong, Che Guevera bunların hepsi Türk Milletine yabancı, dışarıdan kimselerdi. Türkiye'deki solcu gençlik grupları bu kişilerin eserlerini, fikirlerini ve hayat hikayelerini Türkçe çevirisinden okudukları, kendilerine idol olarak aldıkları aşikardı. Fakat bu durum kendi içlerinde de çeşitli aşırı fraksiyonlara bölünmeye de yol açmıştı. Fakat bu durum Türkiye'deki 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki siyasi durumu da çok iyi bir şekilde yansıtmıştır.[285]

---

[284]Gencay Şaylan, **Türkiye'de İslamcı Siyaset,** Verso Yayınları, Ankara-1992, s.101

[285]**'Ant'** Dergisi, 31 Ekim 1967, Sayı: 44

D. 12 MART 1971 ASKERİ MUHTIRASI VE SONRASI

1- Muhtıra Sonrası Siyasi Gelişmeler

1965 -1971 arasındaki AP iktidarı ile, 1950-1960 arasındaki DP iktidarı arasında çarpıcı bir benzerlik vardır. Gerek AP'nin gerekse DP'nin iktidarlarının son yılları, gerginlik ve krizlerle dolu idi. Dış politikalarında Batı'ya yönelmiş olan DP, sonra da AP, Batı'dan aldıkları mali yardımları, iktidarın köylü kitleler arasındaki saygınlığını arttıracağı hesaplanan, ama sonuçta çoğu aydınlar tarafından geriletici olarak görülen bir atılım ile önceleri ekonomik kalkınma için kullandılar. Sonraları ise gerek DP'nin gerekse AP'nin, ekonomik kalkınma programları canlı bir piyasa eşliğinde ekonomiye, gittikçe artan enflasyonu yük olarak getirdi. Hem DP, hem de AP iktidarları enflasyonun sosyal etkisini pek önemsemediler. Gerçekte açık ve gizli işsizlik, eğitim ile okuma yazma oranında ki yavaş artış gibi zorlayıcı sorunların varlığına karşın, Türkiye'nin sosyo-ekonomik sorunlarına genellikle pek az eğildiler. Yılda yaklaşık bir milyon nüfus artışı ekonomik gelişmenin büyük bir kısmını yuttu. Aynı biçimde, hükümetler, artan kentleşmenin yanı sıra kır-kent nüfus oranını önemli ölçüde değiştiren, köyden kente göçün getirdiği sorunları çözmek içinde hemen hemen hiçbir şey yapmadılar.[286]

1971 yılı başlarında sokakta ve basında konuşulup yazılanların genellikle yalnızca artan fiyatlara değil, devrime de ilişkin olmasıydı. Millet, -sonra anlaşıldığı gibi, yanlış olarak- tersine çevrildiği üzere, iki büyük partinin AP ve CHP'nin, tüm reformları

[286]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.29

belirsiz bir tarihe erteleyerek suç işlediğinden kuşkulanmaktaydı. Başkaları da gittikçe dozu artan anarşiden korkuyorlar, biraz da abartılmış olarak, Türk Komünistlerin darbe yapacaklarını ileri sürüyorlardı. Basının bir kesiminin sansasyonel haberleriyle zaten yaygınlaşmış olan heyecanları arttıran söylentilerle genel hava üzüntü verici ve kötümserdi.[287]

Türkiye'deki bu genel havayı bu yıllarda sanki yansıtırcasına, Ankara'da yeni çıkmaya başlayan haftalık haber dergisi Yankı'nın birinci sayısında kapağında ve başyazısında 'Silahlı Kuvvetler Kimin Yanında?' sorusu soruluyordu.[288]

12 Mart 1971'deki Askeri Muhtırayı müteakip devletin, dine ve dindarlara karşı baskısı gittikçe artmış bir çok kişi tarikat üyesi olmak ve kurulu düzeni bozma iddiasıyla mahkeme önüne çıkarılmaya başlamıştı.[289]

2- Millî Nizam Partisi'nin Anayasa Mahkemesi'nce Kapatılması (20 Mayıs 1971)

Milli Nizam Partisi (MNP), 26 Ocak 1970'de, Necmettin Erbakan tarafından kurulmuş hem radikal solu hem de İslamcı sağı dağıtmak ve fiili siyasetten çıkartmak için Türk silahlı Kuvvetleri'nin 12 Mart 1971'de verdiği Muhtıranın bir sonucu olarak 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır.[290]

---

[287]Landau, **Türkiye'de Aşırı…,** s.55
[288]**Yankı,** 1 Mart 1971, Sayı: 1
[289]**Akşam,** 3 Eylül 1971**; Yankı,** 13-19 Eylül 1971, s.21
[290]**Yankı;** 24-30 Mayıs 1971, Sayı: 13, s.9

Anayasa Mahkemesi'nin MNP'nin karatılması ile ilgili gerekçeli kararı, 'Laik devlet niteliğinin ve Atatürk Devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı hareket ettiği', 14 Ocak 1972 gün 14072 sayılı Resmi Gazete'de yayınlandı.[291]

Askeri darbeden iki ay sonra, 20 Mayıs 1971 tarihinde, Anayasa Mahkemesi'nin devletin laik prensiplerini değiştirmek ve Kemalist sistemin yerine İslami bir düzen kurmak istediği gerekçesiyle MNP'yi kapattı. MNP Genel Başkanı Erbakan, yargılanmaktan kurtulmak için İsviçre'ye kaçmak zorunda bırakıldı ve 1972 yılına kadar orada kaldı.[292]

Sağ kitle partilerinin, baskın liberal eğilimleri nedeniyle, ancak seçim zamanları hatırladıkları milliyetçi-muhafazakar talep ve istekleri her şeyin önüne çıkaran MNP kısa bir süre içerisinde acemiliğinin ve tabanındaki heyecanın yani toyluğunun kurbanı oldu. Anayasa Mahkemesi, 20 Mayıs 1971'de, kısa bir süre içerisinde Türkiye'nin dört bir yanında örgütlenmiş olan bu partiyi kapattı. Tabii bu kapatmanın 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın hemen sonrasına denk gelmesi de bir tesadüf değildi.[293]

MNP Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasından hemen önce, MNP'nin savunması basında da geniş bir şekilde de yer almıştı. MNP'nin kapatılması davası, 1961 Anayasası'na göre kurulan Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatılmasıyla ilgili ilk kararı olacaktı.[294]

---

[291]**Resmi Gazete,** 14 Ocak 1972
[292]M. Gündüz Sevilgen, **M.S.P.'de Dört Yıl (1973-1977),** Yüksel Matbaası, Ankara-1980, s.34
[293]Çakır, **Ayet ve Slogan…,** s.216
[294]**Yarın,** 14 Nisan 1971

Dönemin ileri gelen MNP yöneticilerinden Süleyman Arif Emre'ye göre:

'Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri General Refet Ülgenalp, MNP'nin Kapatılması Kararına muhalifti. Türk Milli İstihbarat Teşkilatı ajanı Nuri Emre, bana Refet Paşa'nın raporunu gösterdi. Bu raporda Refet Paşa solcu ideoloji ve faaliyetlerle mücadele etmek üzere dini eğitimin vurgulanmasının gerekli olduğunu savunuyordu. Hatta, Refet Paşa dini eğitime karşı bir hareketi önlemek üzere Milli Eğitim Kongresi'ne bir subay bile göndermişti.'[295]

Süleyman Arif Emre'nin, ordunun kendi iktidarlarına yönelik sözde solcu tehdide karşı koymak için İslamı kullanabileceği iddiası, MNP'nin yeniden açılması için kullanılan argümanlardan biriydi. Aslında Anayasa Mahkemesi'nin, partiyi kapatma kararının halkın gözünde Erbakan ve arkadaşlarının devletin mağduru haline getirdiği ve böylece popülaritelerini arttırdığı yönündeki yaygın bir kanaat vardı.[296]

[295]Süleyman Arif Emre, **Siyasette 35 Yıl,** I. Cilt, Akabe Yayınları, İstanbul-1990, s.237
[296]**Yankı,** 15-21 Mart 1971, Sayı:3, s.11**;** Yavuz, **Modernleşen…,** s.282

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A. MİLLİ SELAMET PARTİSİ (MSP) (1972–1980)

1- MSP'nin Kurulması (11 Ekim 1972) ve 1973 Genel Seçimleri

Anayasa Mahkemesi 20 Mayıs 1971 tarihinde oybirliği ile Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kapattı. MNP'nin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılma gerekçesi 'Laiklik Karşıtı Eylemlerin Odağı' ve 'Laik Devlet Niteliğinin ve Atatürk Devrimciliğinin Korunması prensiplerine aykırı olduğu' idi.[297]

Böylelikle MNP, 26 Ocak 1970'deki kuruluşundan 1yıl 4 ay sonra Anayasa Mahkemesi'nce kapatılacaktı. Davanın neticesinde, parti kapatıldı. Şahıslar hakkında kanuna göre Anayasa Mahkemesi yargılama yetkisine sahip olmadığı için bir karar verilmedi. Yani MNP' nin kurucuları yeni bir siyasi parti kurabilir veya başka partilere de geçebilirlerdi. Ama gazetelerde, başta Necmettin Erbakan olmak üzere, bir çok partilinin 5 sene süresince siyasi yasaklı olduğu, hakkında yanlış yayınlar yapıldı.[298]

MNP'nin ileri gelenlerinden ve MSP'nin ilk Genel Başkanı olan Süleyman Arif Emre bu durumu şöyle izah etmektedir;

---

[297] **Cumhuriyet,** 21 Mayıs 1971
[298] **Akşam,** 21 Mayıs 1971

Gazetelerde yapılmış olan yanlış yayınlar, MNP'nin rakibi olan partileri, en başta da AP geliyordu, çok rahatlatmıştı. Bu yanlış gazete haberlerini tekzip etmek isteyen arkadaşlara mani oldum. 'Varsın böyle zannetsinler, şimdi bu yalan haberlerle biraz uyusunlar, böylece onların karşısına en ummadıkları bir zamanda çıkarız ve o zaman da onlar, küçük dillerini yutarlar' dedim.[299]

MNP'nin kapatılmasına karşı çıkan ve AP lideri Süleyman Demirel'in, siyasi spektruma egemen olmasına muhalif generaller, Necmettin Erbakan'ın bazı dostlarından yeni bir parti kurmalarını istediler. Bu yeni parti, MSP, 11 Ekim 1972 tarihinde kuruldu. Ancak kurucu üyelerden hiçbiri, Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmış olan MNP'den değildi ve kendisi de İskenderpaşa Nakşibendi cemaatinin mensubu olan Süleyman Arif Emre bu partinin ilk genel başkanı oldu. Necmettin Erbakan ancak Mayıs 1973'de MSP'ye üye oldu ve parti Ekim 1973 genel seçimlerinde Süleyman Arif Emre'nin liderliğinde katıldı. Seçimden sonra MSP Yürütme Kurulu Necmettin Erbakan'ı genel başkanlığa atadı. 1961 Anayasası önceki partisi Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan bir kişinin, bir başka partinin genel başkanı olmamasına izin vermemesine rağmen, generaller gelecek seçimde AP'yi zayıflatacağı umuduyla yeni kurulmuş olan MSP'nin başına Necmettin Erbakan'ın geçmesini istediler.[300]

Böylelikle 12 Mart dönemi, MNP'yi kapatmayı göze almışsa da MSP'nin bir bakıma ''muhafazakar ideoloji'' olarak siyasete soyunmasına göz yumulmuştur. Fakat MNP'nin

---

[299]Süleyman Arif Emre, **Siyasette 35 Yıl,** I. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002, s.220

[300]**Devir,** 12 Kasım 1973, Sayı: 53, s.14-15**;** Yavuz, **Modernleşen…,** s.282

kapatılması ve genel başkanı Necmeddin Erbakan ile işleyen ‘‘yasal prosedür’’ de çeşitli mahfiller tarafından da dile getirilmişti.[301]

Hatta bu haberler basında da genişçe yer alıyor,

‘‘AP’yi tek başına tekrar iktidara getirmemek için çare aranıyor’’ ve bu haberin yanı sıra, ’’MSP’nin kuruluşu da halka duyuruluyordu.’’[302]

1972 yılında Milli Selamet Partisi’nin (MSP) kurulmasıyla beraber dinin denetim işlevinin yeni bir boyut kazandığı görülmüştür. Türkiye’deki dini çevreler için artık sorun laiklik uygulamasının şeklinin ve yönünün saptanması olmaktan çıkmış, belirli bir politik görüşün meşruiyet kazanması ve bu görüşü paylaşan kişilerin iktidara katılmaları sorununa dönüşmüştür.[303]

1970’lerin ilk yıllarında birçok Müslüman-Türk eskiden yasaklanan kimliklerini dile getirmek için yeni açılan fırsat alanlarından yararlanmaya başladı. Laiklik, sanayileşme, kentleşme, bilginin kitlesel eğitim ve iletişim yoluyla popülerleşmesi gibi modern gelişmelerle bu sayede başa çıkacaklarını düşümdüler. Bu insanlar yeni oluşan bu bilinci kucaklamak ve ifade etmek için MNP’nin ve onun Anayasa Mahkemesi’nce 20 Mayıs 1971’de kapatılmasından sonra da 1972’de MSP’nin kurulmasını desteklediler.[304]

---

[301]Sadık Albayrak, **Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı,** Araştırma Yayınları, İstanbul-1989, s.73
[302]**Günaydın,** 12 Ekim 1972
[303]Toprak, **‘Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi’**, s:184
[304]Yavuz, **Modernleşen…,** s.280

MSP 11 Ekim 1972 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. İlk genel başkanı Süleyman Arif Emre'dir. MNP'nin kurucuları arasında yer alan ve genel başkanlığını da yapan Necmettin Erbakan MSP'nin de kuruluş çalışmalarına katılmış, ancak partiye Mayıs 1973 tarihinde üye olmuştur. MSP, 14 Ekim 1973 seçimlerine hukukçu Süleyman Arif Emre'nin genel başkanlığında girmiştir. Seçimler ertesi, 20 Ekim 1973 tarihli Genel İdare Kurulu[305] kararıyla parti başkanlığına Necmettin Erbakan getirilmiştir. Erbakan bu görevini 12 Eylül 1980 tarihine kadar sürdürecektir.[306]

Ünlü Siyaset Bilimci Maurice Duverger, 'Siyasi Partiler' adlı ünlü eserinde, 'İnsanlar, çocukluklarının izini bütün hayatları boyunca taşıdıkları gibi, siyasi partiler de, kökenlerinin derin etkisi altında kalırlar' der.[307]

MNP, görüldüğü gibi uzun ömürlü bir parti olamamıştır ama yine de böyle bir partinin kurulabileceğinin kanıtlanması açısından son derece önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Nitekim bir süre sonra, demokratik sistemin yavaş yavaş işlemeye başlamasıyla beraber kurulan, Milli Selamet Partisi'ni (MSP), bir bakıma MNP'nin devamı olarak saymak pek yanlış olmayacaktır. MSP'nin de daha önce benimsenmiş ideolojiyi ya da ideolojik çizgiyi daha açık biçimde izlediği ileri sürülebilmektedir. Parti, genel anlamda, muğlak bir biçimde de olsa, İslam Devleti'ni savunmaktadır ve diğer siyasi partilerin

[305]**Milli Gazete,** 22 Ekim 1973, ''MSP Genel İdare Kurulu bildiri yayınladı. Necmettin Erbakan Genel Başkan''
[306]Binnaz Toprak, **'Milli Selamet Partisi',** Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul-1983, s.2104
[307]Maurice Duverger, **Siyasi Partiler,** Bilgi Yayınevi, Ankara-1974, s.15

‘batıl’ olduğunu belirterek kurulacak İslam Devleti’nde bunlara yer olmayacağını ima etmektedir.[308]

MSP’de kurulduğu zaman yeni bir pratikte yeni bir parti, yeni bir örgüttü, ama realitede Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış olan MNP’nin devamıydı. Fakat, kanuni olarak da ‘yeni kurulmuş’ bir partiydi.

MSP’nin 19 kurucusu içerisinde hiçbir MNP kurucusu yoktur. Tüccar ve mühendis ağırlıklı genel idare kurulu, partinin başına Süleyman Arif Emre’yi geçirdi. Kısa süre içerisinde, 21 Ocak 1973’te toplanan Birinci Büyük Kongre’de MSP, 42 il ve 300 yakın ilçede örgütlenmişti.[309]

MSP’nin Genel Başkanı Süleyman Arif Emre gözükmesine rağmen, 11 Ekim 1972’den 20 Ekim 1973’e kadar, geçen bir yıllık sürede, partinin perde arkasındaki genel başkanı olarak Necmettin Erbakan olarak gözüküyordu. Basında da,

’’MSP’nin perde arkası genel başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan; -Ben dini hisleri istismar etmiyorum, gerçek laikliğin uygulanmasını istiyorum’’,

diye demeçler veriyordu.[310]

MSP kendi politik görüşünü ‘milli’ olarak nitelendirmektedir. Buradaki ‘milli’ tanımı, MSP’nin tarihi ve İslam Medeniyeti’ni yorumlamasına dayanmaktadır. Bu yoruma göre, güçlü bir imparatorluk geçmişine rağmen Türk toplumunun

---

[308]Şaylan, **Türkiye’de…,** s.101
[309]Çakır, **Ayet ve Slogan…,** s.216
[310]**Devir,** 20-26 Ağustos 1973, Sayı.42

1970'lerde gelişmiş ülkeler düzeyine erişememe nedenleri 'Batı' ile olan ilişkilerde aranmalıdır. Türk toplumunun eski gücünü kaybetmesini MSP, kendi kültürel mirasını reddetmesi ve bunun sonucunda endüstrileşememesi ile açıklanmaktadır. Laik aydınlar Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü bir ölçüde Osmanlı politik ve sosyal yapısında İslamiyet'in tutucu bir işlev görmüş olmasına dayandırmalarına karşın, MSP bu çöküşü İslam Medeniyeti yerine Batı Medeniyeti'nin benimsenmiş olmasına bağlamaktadır. İslamiyet'in tarihe verdiği öneme paralel olarak MSP' de güçlü bir toplum oluşturulmasını en önemli amaçlarından biri olarak görmüştür. MSP'nin ''Yeniden Büyük Türkiye''si endüstrileşmiş bir toplum olacaktır. Çünkü bugünün dünyasında güçlü bir toplum ve devlet olmanın koşulu endüstrileşmektir. Fakat Türk toplumu bu endüstrileşmeyi ancak kendi tarihine ve kültürüne geri dönmekle başarabilecektir.[311]

1970'lerin başında Milli Nizam'dan Milli Selamet'e, uzanan isim değişiklikleri, seküler aydınlanmacı merkezle, Türk-Müslüman taşra arasında süregelen güç mücadelesinin baskılarını ve aynı zamanda her bir dönem boyunca partinin ana siyasi platformunu yansıtmaktadır. Mesela Milli Nizam, popüler Türkçe'de din kökenli 'adil düzen' kavramıyla aynı anlama gelmektedir. 'Milli' yalnızca 'ulusal' anlamına gelmez, aynı zamanda dini etnikliği de çağrıştırır ve adalet, sadakat ve cemaatin etik işareti olarak kullanılmaya devam eder.[312]

Gerek parti içerisinde, gerekse dini cemaatlerde kullanıla gelen 'Milli', kolaylıkla 'dini' bağlamda tanımlanmış toplum ile yer değiştirebilir ve aynı zamanda bu terimin kullanılmasının bir sebebi de bir siyasi parti için dini bir isim kullanılmasının yasak

[311]Toprak, **'Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi'**, s:185
[312]Yavuz, **Modernleşen…,** s.280

olmasıdır. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Prof. Dr. Fehmi Yavuz'un ifadesiyle, bu aynı zamanda devletin laiklik ilkesine karşı gizli bir dirençtir.[313]

Bir başka deyişle Türkiye'deki İslami hareket daima dini sembolleri maharetle kullanarak toplumla temas kurmayı başarmıştır. MNP'nin 1970 yılındaki program ve tüzüğünde bu ifadelere açıkça yer verilmiştir. Milli Nizam, selamet, refah, fazilet ve saadet sembolik konuşma dili terimleridir ve bu sebeple sıradan Müslüman Türkler için anlaşılabilir ama 'sembolik' bir anlam taşır.[314]

Seküler aydınların çağdaşlaşma anlayışının karşısına MSP, ilk defa olarak, yapısal değişiklikleri içermeyen ikinci bir çağdaşlaşma tanımı getirmektedir. MSP'nin tanımında Batılılaşma, çağdaşlaşmanın bir şartı olmaktan çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında elit kültürü artık eskisi kadar monolotik değildir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez merkez elitin karşısında ikinci bir merkez oluşmaktadır. Başka bir deyişle, elit-kitle ayrımının yanı sıra bir elit-elit ayrımından bahsedebiliriz. MSP'nin dayandığı taban da ya iktisadi ya da sosyal ve siyasi yönden Aydınlanmacı merkezin dışına itilmiş kitlelerden oluşmuştur. MSP ile beraber dinin denetim işlevi çok daha etkinlik kazanmıştır. Türkiye'deki muhafazakar seçmenlerin yine muhafazakar bir siyasi parti etrafında örgütlenmeleri ve iktidara ortak olmaları meşrulaşmıştır. MSP'nin bu başarısı, laik bir devlet çerçevesinde muhafazakar seçmenlerin siyasi yapıya ağırlıklarını koymalarını meşru olarak kabul ettirmiş olmasıdır.

---

[313]**Yankı**, 22-28 Eylül 1975, s.9, Fehmi Yavuz, 'Milli' sözcüğü yerine 'Dini' sözcüğü

[314]**Milli Nizam Partisi, Program ve Tüzük,** s.37

Bu da, Türkiye'de dinin denetim işlevi açısından küçümsenmeyecek bir başarıdır.[315]

MSP'nin ideolojisi, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında Batılılaşma çabalarıyla birlikte gündeme gelmiş olan İslamcı akımın bir devamı niteliğinde görülebilir. Din temasını belirgin bir biçimde ele alarak kurulan partilerin yanı sıra çok partili dönem süresince Türk toplumunda din ve dini geleneklerin konumu partiler arası sürekli bir tartışma ortamına yol açmıştır. MSP, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa bu tartışmayı çok boyutlu olarak gündeme getirmiş ve muhafazakar akımın merkezindeki elitler açısından, bir ideoloji oluşturmaya çalışmıştır. MSP, siyasi felsefesini ve programını 'Milli Görüş' adı altında sunmuştur. Buradaki 'milli' kavramı, MSP'nin kendi konumunu o dönemin diğer partileriyle karşılaştırması sonucunda ortaya atılmıştır. CHP'yi 'Solcu Görüş' ve AP'yi 'Liberal ya da Renksiz Görüş'[316] sahibi partiler olarak nitelendiren MSP, her ikisini de dış kaynaklı ideolojilerden esinlenmiş partiler olarak tanımlamış, kendi dünya görüşüne 'milli' derken bunu Türk kültür ve medeniyetinin özüne dayandırdığını savunmuştur.[317]

MSP'nin siyasi boyuttaki fikirlerindeki muğlaklığa rağmen, ekonomi ve dış politikadaki fikirleri çok daha açık ve ayrıntılı bir biçimde tanımlanmış bulunmaktadır. Ekonomik yaklaşım, esas olarak, 'İslam düşmanı olan Batı'nın' sömürü ve baskısından kurtulmak için ağır sanayi kurma noktasında odaklaşmaktadır. Yani ekonomi boyutunda çağının sosyalist çözümlemeleri ile paralellik göstermektedir. Dış politika anlayışı ise, evrensel

[315]Toprak, **'Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi'**, s:186
[316]**Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi,** Fatih Yayınevi, İstanbul-1973
[317]Toprak, **'Milli Selamet Partisi',** s.2105

İslam Devleti düşüncesinde diğer İslam ülkeleriyle her alanda alabildiğine yakınlaşmayı hedeflemiş bulunmaktadır.[318]

2- 1973 Genel Seçimlerinin Değerlendirilmesi

1973 Genel Seçimleri kampanyası, esasında resmen olmasa da gayrı resmi olarak, genel seçimlerden tam bir yıl önce, 1972 sonbaharında başladı. AP, genel seçimlerden o an için, zaferle 1. parti olarak çıkması en muhtemel görülendi. Fakat Ordu'nun üst kademesinin, 12 Mart 1971 Muhtırası ile dışladıkları birinin tekrar ülkeyi yönetmesine izin verip vermeyecekleri konusunda epey spekülasyon yapılıyordu. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'i Cumhurbaşkanı seçtirmemesi, ya da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı süresini uzattırmaması, Demirel için bir başarıydı. Zira, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler ve kendisi de eski genelkurmay başkanı olan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 12 Mart 1971 Muhtırası ile Süleyman Demirel'in başbakanlıktan düşüşünde önemli rol oynamışlardı. Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, AP'nin yani Demirel'in tekrar seçim sandığıyla başbakanlığa çıkması, büyük bir ihtimal gözüküyordu.[319]

Bu bağlamda İşadamı Vehbi Koç'un bir vatandaş olarak 1973 genel seçimlerden önce kaleme aldığı ve 1973 Türkiye'sini kendi gözlemleriyle oluşturup özetlediği raporu şöyleydi:

---

[318]Şaylan, **Türkiye'de…,** s.102
[319]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.311

1- Toplumun durumu:
a- İlerleyen haberleşme
b- Radyo ve TV'nin tesiri
c- Okuyup yazma bilmeyen vatandaşın radyoları yakından takip etmesi
d- Türkiye'nin beş sene evvelki Türkiye olmadığı
2- Muhalefet:
a- CHP toplumu kazanabilmek için her çareye başvurmakta,
b- Büyük mağazacılığın iş çevreleri tarafından istismar edileceği,
c- Köylü ve işçinin haklarının yenildiği,
d- Köylünün mahsulünün karşılığını alamadığı, şeklindeki konuşmalar.

Köylü düne nazaran çok daha iyi durumdadır. Teknik ziraata ehemmiyet vermektedir, daha fazla mahsul almaktadır.

İşçi, 1963'te kabul edilen toplu sözleşme kanunundan sonra imtiyazlı bir sınıf haline gelmiştir. 1963'ü 100 kabul edersek hayat pahalılığı 200-220, toplu sözleşmelerle işçilere verilen ücret %450-500 olmuştur.

Tüccar, sanayici, işçi ve köylü iyi vaziyettedir. Fena vaziyette olan tek sınıf dar gelirli memur ve emeklilerdir.

3-Ordu maalesef 1954'de kurulan cuntalarla tam politikaya girmiş durumdadır. Mart ayında başlayıp Nisan sonunda neticelenen Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra bugünkü sakin devreyi partilerimizin, her şey bitti şeklinde mütalaa etmeleri hatalı olur. Gürler ve Sunay olayları ordu

içinde tam birlik olmadığını açığa koymuştur. Cuntaya bağlı zinde kuvvetler durumu yakından takip etmektedir.

4-1969'da başlayan anarşik hareketlerin sıkıyönetimden dolayı kısmen durmuş olması ve birtakım kimselerin tutuklanmış bulunmalarına rağmen mesele kökünden halledilmiş değildir. Nisanın son günlerinde sıkıyönetim tarafından yakalanan 85 kişi bunu açıkça göstermektedir.

Memleket böyle bir ortam içinde seçime gidecektir. Bülent Ecevit'in bugünden başlayan konuşmalarının ne derece tesirli olduğunu seçimlerden sonra göreceğiz…[320]

Vehbi Koç'un yukarıda ki raporu 1973 Türkiyesinin toplumsal yapısını, sosyo-ekonomik durumunu ve asker-sivil ilişkilerinin çok iyi bir özetidir. Türkiye bu koşullar altında genel seçimlere girmiştir.

1973 Genel Seçimlerinde AP genel başkanı Süleyman Demirel'in üstesinden gelmek zorunda olduğu bir engel de, aynı seçmen tabanı için yarışan partilerin çoğalmasıyla belirginleşen sağdaki parçalanmaydı. Bu durum, AP'nin oy tabanından bir kısım oyların diğer sağ partilere kayması demekti. Bu özellikle Demokratik Parti için geçerliydi. Güven Partisi kağıt üzerinde 1969'dan daha güçlüydü ve sağ kanat CHP oylarını almayı umabilirdi. MSP ise bilinmiyordu. Fakat, 'muhafazakar' oyları çekmesi bekleniyordu. Beklenti AP'nin yine birinci parti olacağı yönündeydi.[321]

---

[320]Can Dündar, **Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç, 1961-1976,** 2. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2008, s.151
[321]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.311

12 Mart 1971'de sivil idareye karşı verilmiş olan anti demokratik askeri muhtıradan sonra gerçekleştirilen Ekim 1973 genel seçimlerine şu partiler katıldı. Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokratik Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Millet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Türkiye Birlik Partisi.

Seçim geniş çapta AP ve CHP'nin mücadelesi içinde geçti. Bu arada seksen yaş dolaylarındaki Celal Bayar, Demokratik Parti'nin kampanyasına katılarak il il dolaştı. Seçimin kampanya döneminin en başarılı ismi Bülent Ecevit'ti. 12 Mart'ın kara düzenine karşı çıkan, bu düzen değişmelidir yaklaşımını gündeme getiren söylemiyle Ecevit, halkın deyimiyle bir yiğit 'Karaoğlan' dı. Mavi gömleği (Ecevit mavisi), mitinglerde uçurduğu ak güvercinlerle hürriyet kahramanı gibi algılanıyordu. Dağlara, yollara, her yüksek yere 'Umudumuz Ecevit' sloganı yazılmıştı. Mitinglerdeki kalabalıklar on binler, yüz binlerle ölçülüyordu. Kampanyanın son günü Ankara'ya gelişi ise, yıllarca unutulmayacak bir coşkuya sahne olmuştu.[322]

Siyasi yelpazenin Sol tarafından gelen hiçbir tehlike kesinlikle yok gibiydi. İşçi Partisi kapatılmıştı. CHP, İnönü'nün genel başkanlıktan istifasından ve Satır grubunun ayrılmasından sonra, hala ayaklarını basacak yer bulma sürecindeydi. İsmet İnönü'nün 5 Kasım 1972'de partiden istifası gelecek seçimlerde ağırlığın CHP'nin aleyhine olacağını gösteriyordu. İstifalar devam ediyordu ve CHP, her zamankinden daha güçsüz gibiydi. Dahası Bülent Ecevit, aydınlar içerisindeki hayranları arasında samimiyeti konusunda belli bir kuşkuya neden olan radikal-solcu sloganları kullanma tarzına dikkat etmeye başlamıştı. Yine de,

[322]Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze),** s.227

dönecekleri başka bir lider olmadığı için, bu aydınların kendisine mahkum olduğunu Bülent Ecevit tahmin etmiş olmalıdır. 28 Kasım 1971'de Türkiye Birlik Partisi (TBP) adını alan Birlik Partisi'nin, Sol bir parti rolüne soyunması anlamlıdır. Mehmet Ali Aybar ve İşçi Partisi'nin yedi eski üyesi, 1973 seçimlerinde TBP listesinden bağımsız aday olarak seçimlere katıldılar. Fakat TBP, seçmenleri etkileyebilecek bir örgütlenme ve liderden yoksundu. Türkiye'deki 'Alevilerin partisi' olma ünü de, önündeki en büyük engeldi.[323]

14 Ekim 1973'de Türkiye'de yapılan genel seçimlerde ve MSP'nin ilk defa girdiği bu genel seçimlerde, MSP büyük ve sürpriz bir başarı kazanmıştır. 1.265.771 oyla tüm oyların %11.8'ini almış ve parlamentoda toplam 48 sandalye kazanmıştır. Aynı seçim sonuçlarına göre; 3.570.583 oyla (%33.3), CHP 185 milletvekili, 3.197.897 oyla (%29.8) AP 149, 1.275.502 oyla (%11.9) DP 45, 564.343. oyla (%5.3) CGP 13, 362.208 oyla (%3.4) MHP 3, 121.759 oyla (%1.1) TBP 1, 303.218 oyla (%2.8) Bağımsızlar 6 milletvekili kazanmıştır. 62.377 oy alan (%0.6) MP ise, meclise temsilci sokamamıştır.

[323]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.311

Tablo 1: 1973 Milletvekili Genel Seçimleri: Oyların Partilere Göre Dağılımı ve Kazanılan Milletvekili Sayısı			
Partiler	**Oy Sayısı**	**Oy Oranı (%)**	**Milletvekili Sayısı**
CHP	3.570.583	33.3	185
AP	3.197.897	29.8	149
MSP	1.265.771	11.8	48
DP	1.275.502	11.9	45
CGP	564.343	5.3	13
MHP	362.208	3.4	3
TBP	121.759	1.1	1
MP	62.377	0.6	-
BAĞIMSIZLAR	303.218	2.8	6
TOPLAM	10.723.658	100.0	450

Kaynak: D.İ.E., 14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Ankara 1974

Yukarıda, Tablo-1'de görüldüğü üzere Bülent Ecevit liderliğindeki CHP en çok oyu alan ve milletvekilini çıkartan parti olmuştur. Fakat CHP'nin çıkarmış olduğu 185 milletvekili tek başına iktidar olup hükümeti kurabilmesini engelliyordu. Ancak koalisyon yaparak hükümeti kurabilecekti.

Aşağıdaki tabloda 14 Ekim 1973'te Genel Seçimleri'nde MSP'nin aldığı oylar ve milletvekili sayısı görülebilir.

Tablo 2: 1973 Seçimlerinde MSP'nin Milletvekili Çıkardığı İller ve Bu İllerdeki Oy Gücü					
İller	**MV Sayısı**	**Geçerli Oy Sayısı**	**Oy Sayısı**	**MSP Oy Oranı %**	**MV Sayısı**
Adana	11	321.422	26.270	8.2	1
Adıyaman	4	88.210	19.504	22.1	1
Afyon	7	140.881	23.061	16.4	1
Ağrı	4	81.656	12.063	14.8	1
Amasya	4	92.681	16.523	17.8	1
Ankara	26	643.409	59.837	9.3	2
Balıkesir	9	241.685	20.666	8.6	1
Bingöl	2	54.475	13.424	25.5	1
Bolu	4	142.994	23.597	17.3	1
Bursa	11	312.841	28.395	9.4	1
Çorum	7	161.985	23.450	21.7	2
Diyarbakır	7	154.645	27.566	18.5	1
Elazığ	3	105.239	28.153	27.8	2
Erzurum	9	201.277	56.513	29.5	3
Gaziantep	4	173.359	19.162	11.6	1
Gümüşhane	4	85.510	19.427	24.9	1
İstanbul	38	1.066.535	85.554	8.4	3
Kars	8	183.221	13.536	7.7	1
Kayseri	8	174.897	27.383	16.5	1
Kocaeli	5	133.443	23.247	18.1	1
Konya	16	378.545	59.242	16.5	3
Malatya	6	151.608	29.138	19.9	1
Manisa	10	271.689	24.140	9.3	1
Maraş	7	160.528	41.454	26.7	2
Mardin	6	140.872	16.694	12.1	1
Muş	3	73.264	10.383	14.7	1

Nevşehir	3	64.599	11.161	18.4	1
Rize	4	102.305	21.614	21.9	1
Sakarya	6	143.878	24.792	18.2	1
Samsun	10	259.612	32.872	13.4	1
Sivas	6	201.746	49.532	25.7	3
Tokat	7	176.515	30.082	18.2	1
Trabzon	8	181.482	26.565	15.1	1
Urfa	7	130.588	22.198	17.6	1
Yozgat	7	136.281	27.767	21.5	1
Zonguldak	9	271.103	20.889	8.2	1

Kaynak: D.İ.E. 14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları

Yukarıda, Tablo-2'de görüldüğü üzere MSP, daha kuruluşunun ilk yılında 1973 Genel Seçimlerine girmiş ve kendinden hiç beklenmeyen büyük bir başarıyla çıkmıştı. Özellikle Orta ve Doğu Anadolu'daki illerden çok yüksek oranda oy almıştır.

Aynı şekilde MSP başarısını Cumhuriyet Senatosu Seçimleri'nde de gösterdi.

Tablo 3: 1973 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri, Oyların Partilere Göre Dağılımı ve Kazanılan Senatör Sayısı			
Partiler	**Oy Sayısı**	**Oy Oranı (%)**	**Senatör Sayısı**
CHP	1.412.051	33.6	25
AP	1.300.801	31.0	22
MSP	516.822	12.3	3
DP	438.276	10.4	-
CGP	246.888	5.9	1
MHP	114.662	2.7	-
TBP	89.824	2.1	-
BAĞIMSIZLAR	82.233	2.0	1
TOPLAM	4.201.557	100.0	52

Kaynak: D.İ.E., 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Seçimi Sonuçları, Ankara 1974

Yukarıda, Tablo-3'de de görüldüğü üzere MSP, 1973 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri'nden %12.3 olarak 3 Senatör kazanarak, CHP ve AP'nin ardından 3. parti oldu.

Tablo 4: 1969 ve 1973 Genel Seçimlerinin Partilere Göre Karşılaştırmalı Oy Dağılımı				
Partiler	**1969 Seçimleri**		**1973 Seçimleri**	
	Oy oranı (%)	**Milletvekili**	**Oy oranı (%)**	**Milletvekili**
CHP	27.4	143	33.3	185
AP	46.5	256	29.8	149
MSP	-	-	11.8	48
DP	-	-	11.9	45
CGP (GP)	6.6	15	5.3	13
MHP	3.0	1	3.4	3
TBP	2.8	8	1.1	1
MP	3.2	6	0.6	-
TİP	2.7	2	-	-
YTP	2.2	2	-	-
BAĞIMSIZLAR	5.6	13	2.8	6
TOPLAM	100.0	450	100.0	450

Kaynak: D.İ.E., 14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Ankara 1974

Yukarıda, Tablo-4'de görüldüğü üzere CHP, 1969 Genel Seçimleri'nde almış olduğu %27.4 oy oranını, 1973'de %33.3'e çıkararak büyük bir başarı elde etmiştir. T.B.M.M.'deki toplam milletvekili sayısını da 143'den 185'e çıkartmıştır. CHP'nin bu başarısının altında iki sebep gözükmektedir. Birincisi, CHP'nin genel başkanlığına, efsanevi lider İsmet İnönü'yü yenilgiye uğratan genç, dinamik Bülent Ecevit'in geçmesi, ikincisi ise CHP lideri Bülent

Ecevit'in 21 Mart Askeri Muhtırasına karşı demokratik dik duruşudur. AP ise 1969 genel seçimlerinde elde ettiği %46.5 oy oranını, 1973 genel seçimlerinde %29.8'e düşürerek büyük bir başarısızlık elde etmiştir. Özelde AP'nin genelde sağ oylar, 1973 genel seçimlerinde ilk defa seçime katılan başta MSP olmak üzere DP ve CGP tarafından bölünmüştür. Özellikle 1973 seçimlerinin sonucu seçime ilk defa giren ve %12'ye yakın oy alan T.B.M.M'ye 48 milletvekili sokan ve üçüncü parti olan MSP ve lideri Necmettin Erbakan için büyük bir başarıdır.

Tablo 5: 1973 Seçimlerinde AP'nin Kaybettiği Oylarının Bir Kısmının MSP Lehine Olma İhtimalinin Bulunduğu İller					
İller	**AP Oyları (%)**		**AP Oylarının Yüzde Değişimi**	**MSP Oyları 1969**	**MSP Oyları 1973**
	1969	**1973**			
Adana	42.5	23.1	-19.4	-	8.2
Afyon	58.8	36.2	-22.6	-	16.4
Ağrı	36.2	15.5	-20.7	-	14.8
Burdur	50.0	25.5	-24.4	-	9.3
Çorum	46.6	19.0	-27.6	-	21.7
Diyarbakır	35.5	19.9	-15.6	-	18.5
Erzincan	42.2	25.6	-16.6	-	16.1
Erzurum	55.7	22.9	-32.8	-	29.5
Gaziantep	35.0	17.7	-17.3	-	11.6
Giresun	40	27.3	-12.7	-	8.7
Kars	42.9	15	-27.9	-	7.7
Kayseri	48.3	27.3	-21.0	-	16.5
Kırşehir	28.1	14.1	-14.0	-	13.8
Konya	49.6	13.5	-36.1	-	16.5
Mardin	27.8	18.8	-9.0	-	12.1
Niğde	46.0	25.3	-20.7	-	11.4
Rize	52.9	29.7	-23.2	-	21.9
Sakarya	53.5	29.3	-24.2	-	18.2
Sivas	29.3	16.9	-12.4	-	25.7
Tokat	34.9	19.3	-15.6	-	18.2
Trabzon	48.6	25.1	-23.5	-	15.1
Yozgat	41.3	18.3	-23	-	21.5

Kaynak: D.İ.E., 14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Ankara 1974

Yukarıda, Tablo-5'de görüldüğü üzere MSP, AP'nin 1973 genel seçimlerinde özellikle Orta ve Doğu Anadolu'da ki birçok ilde oylarını bölmüştür. Hatta MSP'nin oyları Konya, Erzurum, Sivas, ve Yozgat'ta AP'yi dahi geçerek bu illerde MSP'yi sağın lider 1. partisi haline getirmiştir.

MSP, 1973 Genel Seçimleri'nde oyların %11.8'ini, Senato seçimlerinde ise oyların %12.3'ünü almış ve Senato'da 3 sandalye kazanmıştı. Genel olarak, askeri yönetime karşı çıkan ve 1971 darbesi sonrasında kapatılan partiler, 1973 seçimlerinde iyi sonuçlar aldılar. Buna rağmen darbecilerle işbirliği yapmakla suçlanan AP'nin oyları 1969 seçimlerinde %46.5 iken, 1973 seçimlerinde %29.8'e düştü. Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin oyları ise %6.6'dan %5.3'e geriledi.[324]

Özellikle MSP ve Demokratik Parti (DP), AP'nin oylarını 1969 seçimlerine nazaran böldü ve Bülent Ecevit'in genel başkanlığındaki ilk seçime giren CHP büyük sürpriz yaptı.[325]

Bu 1973 genel seçimlerinin sonuçlarının karşısında AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, ''Millet bize muhalefet görevi vermiştir'' diyerek durumu kabullendi.[326]

MSP'nin seçim başarısı mezhepsel dini bölünmeler ve Sünni-Alevi cemaatleri arasındaki gerilimler sebebiyle fazla Doğu ve Güneydoğu illerindeydi. Aslında bu mezhepçi bölünmenin altında yatan sebep, ekonomik kaynaklar ve hükümet kadroları üzerindeki rekabet idi. Muhafazakar gruplar

[324]**Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü,** 14 Ekim 1973 Milletvekili Sonuçları, DİE, Yayın No.702. Ankara-1974; **Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü,** Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Yenileme Seçimi Sonuçları, DİE, Ankara-1977
[325]**Hürriyet,** 15 Ekim 1973
[326]**Hürriyet,** 16 Ekim 1973

ve ekonomik bakımdan zayıf çiftçiler, MSP'ye oy verdiler. MSP'nin programında İslamileşmekten çok, 'hızlı sanayileşme' çağrısı yapılması, bir çok seçmenin dini bir yönetim tarzı için değil, elektrik, yol ve su için oy verdiğinin bir delili olarak sayılabilir. Ancak MNP'nin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasından sonra, aynı liderlik, bu hareketi, dini bir terimi çağrıştıran ve kurtuluşu ifade eden 'selamet' terimine yönelik yeni bir hareket olarak tanımlayarak, maddi ve manevi olmak üzere iki tür kurtuluş olduğunu savundu.[327]

3- MSP'nin Yükselişi

Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte birçok alanda yavaş yavaş da olsa demokrasi alanında değişiklikler başlamıştı. Dünyada, ABD ve İngiltere'nin öncülüğündeki bu demokrasiye doğru değişim Türkiye'ye de yansımaya başlamıştı.

Türkiye'de 1940'lı yılların sonlarında, genellikle din konusunda ve özellikle din eğitimine yönelik resmi tutum değişmeye başladı. Temmuz 1947 tarihinde, Milli Eğitim Bakanlığı, 'özel din öğretimi' kurslarının açılmasına izin verdi ve bu derslere yalnızca ilkokul mezunlarının katılmasına izin verildi. Din eğitimi yalnızca Türkçe harflerle (Latin harfleri) verilebilecekti. Arapça ve Farsça okul müfredatlarından 1928 yılında kaldırılmıştı. Bu kursları siyasi amaçlarla veya yabancıların menfaatlerini savunmak amacıyla kullanabilecek kimselere karşı da uyarı yapılmıştı. Okullarda din öğretiminin yeniden başlatılması için toplumsal baskılar azalmadan sürdü. Ocak 1949 tarihinden itibaren, dördüncü ve beşinci sınıflarda

[327]Albayrak, **Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı,** s.69-70-247-248

haftada iki saat olmak üzere, yalnızca isteyenlere, din eğitimi verilmeye başlandı. Öğrencilerin büyük çoğunluğu derslere katılmayı tercih etti. DP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinde kazandığı zafer sonucunda devletin dine yönelik tutumunda keskin bir değişime uğradı. İslam dini dersleri seçmeli ders olarak kaldı. Fakat seçim imkanı derslere katılmak için değil, tersine derslere katılmamak için açık bırakıldı. 1956-1957 ders yılında din öğrenimi orta dereceli okullarda da başlatıldı.[328]

Dini eğitime yönelik alınmış bir diğer resmi önlem de, devlete ait imam hatip okullarının geçmişinde görülebilir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi, medreselerin kapatılmasına karşılık, bunların yerine ikame edilmek üzere din görevlileri yetiştirilmesi için özel okullar açılmasına imkan tanıyordu. Eylül 1924 tarihinde bu tür 26 okul açıldı. Bu okulların müdürleri herhangi bir dini eğitim almamışlardı. Devletin imam hatip okullarına atamış olduğu müdürler, alanlarında deneyimli eğitimciler olup, 'Cumhuriyet'e bağlı aydın din adamları' yetiştirme amacı taşıyorlardı. Bu okullarda ders saatlerinin çoğu pozitif bilimlere ve Fransızca derslerine ayrılmıştı. Kuran ve hadis gibi din dersleri de geri plana itilmişlerdi. Bu garip müfredat bir çok öğrenciye çekici gelmedi. Zaten yaygın olan din karşıtı atmosfer bu kurumlarında gelişmesine pek fırsat vermeyecekti. Bunun tabii sonucu olarak okullardaki öğrenci sayısı hızla düştü ve son okul da 1930-31 döneminde kapatıldı. 1951-52 ders yılında imam hatip okulları yeni ve daha aslına uygun dini bir yapılanmayla tekrar açıldı. Bu okullara katılım, 1955 yılında yedi okulda 875 öğrenciden 1972-73 öğretim yılında 150 okulda 38.000 öğrenciye yükseldi (hem orta hem de lise düzeyinde). Din dersi öğretmenlerinin hepsi ya Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunuydular ya da Yüksek İslam Enstitüleri'nden mezun olmuşlardı. İmam hatip okulları her ne kadar

[328]Michael Winter, **'Kemalist Türkiye'de Eğitimin Modernleşmesi',** Jacob M. Landau (editör), Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi, s.241

Milli eğitim Bakanlığı tarafından denetleniyorlarsa da, bazı yetkililerin kökten dinci ve Cumhuriyet karşıtı akımların yayılması ihtimalinden çekindikleri de apaçıktır.[329]

Yüksek din eğitimi içinde benzer bir yol izlenmişti. Tevhid-i Tedrisat Kanunu İstanbul'da bir İlahiyat Fakültesi açılmasına imkan sağladı. 1924 yılında açılan bu fakülte, öğrenci bulamaması nedeniyle dokuz yıl sonra, 1933'de kapandı. 1949 yılından bu yana, Ankara Üniversitesi'nde bir İlahiyat Fakültesi modern eğitimine devam etmiştir. İlk Yüksek İslam Enstitüsü 1960-61 öğretim yılında din adamları ve orta eğitim okullarına din öğretmenleri yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. 1972-73 öğretim yılında 2.060 öğrencinin devam ettiği toplam beş enstitü bulunmaktaydı.[330]

Bu durum Türkiye'de artık 'muhafazakarların' eskisi gibi sadece kırsalda-köylerde yaşamadığı, artık şehirlere göç etmeye başladığını ve çocuklarını da okutmaya başladıkları görülmektedir. Bu okullarda okuyan öğrenciler, özellikle AP'nin dışındaki sağ partilerin, MSP ve MHP'nin siyasi olarak gençlik kollarının tabanını besleyen ana unsurlardan biri haline gelmiştir.[331]

Necmettin Erbakan, kapitalizmin gelişmesinin Anadolu'daki geleneksel toplumun sosyo-ekonomik temelini nasıl aşındırdığını pek çok kişiden daha iyi biliyordu. Doğal olarak İslami olan, geleneksel simgeleri kullanan Erbakan, kısa sürede parti içi desteği harekete geçirebildi. MSP, MNP'nin yaptığından daha az kaba bir şekilde dini vurguladı. Ortaya çıkan imaj, MSP için İslam köktenciliğinden çok 'İslam Sosyalizmini' savunan bir parti imajı oldu. MSP 1973 Genel

---

[329]Winter, **'Kemalist Türkiye'de…**, s.242
[330]Winter, **a,g,e,** s.243
[331]Bakınız; **Milliyetçi Harekat Partisi 1977 Seçim Beyannamesi,** Emel Matbaacılık Sanayi, Ankara-1977**; Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi,** Fatih Yayınevi, İstanbul-1973

Seçimlerinde üçüncü parti olarak beklenmedik şekilde zaferle çıktığında, bu propagandanın başarısı da ortaya çıkmış oldu.[332]

B. MSP – CHP Koalisyonu (1 Şubat 1974- 18 Eylül 1974)

1- Koalisyon Hükümetinin Kurulması

MSP, 24 Ocak 1974 tarihinde Sosyal Demokrat-sol CHP ile bir koalisyon hükümeti kurdu. Necmettin Erbakan başbakan yardımcısı oldu ve altı bakanlığı (İçişleri, Ticaret, Adalet, Gıda ve Tarım, Sanayi ve Teknoloji, Diyanet İşlerinin de bağlı olduğu Devlet Bakanlığı) yönetmeye başladı. MSP'nin koalisyon hükümetindeki imajı İslam ahlakı, Osmanlı mirası, vicdan özgürlüğü, Türkiye Ekonomisinin hızlı sanayileşme yoluyla modernleşmesi ve 'küçük insanların' meseleleriyle ilgili bir parti biçimindeydi. Bu imaj, MSP'nin Türk siyaseti ve toplumunda etkin bir güç olarak İslami değerlere yönelik çağrısını tekrarlamasına yardım etti. Parti, ailenin, ülkenin gençliğinin ahlaki ve manevi karakterini şekillendirmede hayati bir önem taşıdığını düşünüyordu. MSP ayrıca sosyal ve ekonomik adaleti, milli servetin adil dağılımını vurguluyordu.[333]

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin güven oylamasında Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'a tezahürat yapan bir kısım dinleyicinin susturulmasını isteyen AP'li bir grup milletvekili

[332]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde…,** s.310
[333]Yavuz, **Modernleşen…,** s.283

yuhalanınca Meclis'te olaylar çıktı. Bunun üzerine Muhalefet Meclis'i terk etti.[334]

Bu durum özellikle 'sağ'ın büyük temsilcisi olarak gören AP'nin kendi bakış açısına göre, 'kendi oylarını bölen (çalan)' MSP'ye karşı 'olağan' bir tepkisiydi.

2- Kıbrıs Türk Barış Harekâtı ve Sonrası

1974'ün yazında TBMM tatile girmişti. Temmuz ayında Kıbrıs Krizi ilk kez baş gösterdi. Bu kriz 1963-1964-1967 krizlerinden farklıydı. 15 Temmuz sabahı Nikos Samson, Yunan subay ve askerlerinin desteği ile Kıbrıs'ta darbe yapmış ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlandığını yani Enosis'i ilan etmişti. Haber ajansları Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un öldürüldüğünü bildirdiler. Sonradan Makarios'un kaçtığı, İngilizlerin yardımı ile Londra'ya gittiği anlaşıldı. Atina'da durumları sarsılan Yunan Albaylar Cuntası'da böyle bir hareketle rejimlerini kurtarmayı düşünmüş, daha önceki ciddi krizlerde Türkiye'nin müdahale hususunda geçirdiği tereddütlere bel bağlamıştı. Bu hareket tüm Türkiye'de büyük bir heyecana yol açtı. [335]

MSP'nin karşılaştığı temel siyasi meydan okuma, 1974 yılında meydana gelen Kıbrıs Barış Harekatı idi. Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs'ın %36'sını alınca tehdit altındaki Kıbrıs Türk halkı güvenceye kavuştu. Başbakan Bülent Ecevit ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, ulusal kahramanlar haline geldiler. İnsanlar Necmeddin Erbakan'ı 'gazi' olarak adlandırırken, Bülent Ecevit, rakibinin

[334] **Tercüman,** 8 Şubat 1974
[335] Kâmran İnan, **Senatör 1973-1979,** Timaş Yayınları, İstanbul-2007, s.44

popülerliğini aşındırmak ve koalisyonu sona erdirmek için fırsat aramaya başladı.[336]

Süleyman Arif Emre şöyle diyor; Bülent Ecevit koalisyonu bozmak istiyor. Çünkü, bildiğimiz kadarıyla bazı tartışmalar dışında, kabineyi teşkil eden CHP'li bütün bakanlar hükümetin gidişinden ve ortakları olan bizlerden memnun idiler. Sayın Bülent Ecevit'in koalisyonu bozma manevraları başlayınca bizden daha fazla bu işe onlar hayret ettiler ve üzüldüler. Hatta bu tesirler Başbakan Ecevit'e ulaşınca, 'Ben bu işi bir kere daha özenle inceleyeceğim' demek zorunda kaldı. Bu konuda yaptığı ilk manevra, İskandinav ülkelerine giderken, yerine protokol kaidelerini çiğneyerek Başbakanlığa vekaleten, CHP'li Devlet Bakanı Orhan Eyüboğlu'nu bırakmak istemesi oldu.[337]

Halbuki Protokol gereği, Başbakan Bülent Ecevit, Başbakanlık vekaletini, koalisyonun ortağı, yani hükümet ortağı Başbakan Yardımcısı, Necmettin Erbakan'a vermesi gerekiyordu. Bunun gerçekleşmemesi üzerine Koalisyon ortağı Bakanlar Kurulu'nda ki MSP'li bakanlar, Başbakan Bülent Ecevit'in yurt dışına gitmesine izin veren Bakanlar Kurulu Kararı'nı imza atmadılar. MSP'nin bu tutumu karşısında Başbakan Bülent Ecevit İskandinav ülkelerine seyahate çıkamadı. Çıksaydı da kendi kesesinden turist olarak gidecekti, resmi herhangi bir sıfatı olmayacaktı.[338]

CHP-MSP koalisyon hükümetinin iki yüz otuz beş günlük ömründe üç konudaki karar ve eylemleri dikkat çekmiştir. Haşhaş ekim yasağının kaldırılması, Genel Af Yasası ve Kıbrıs Harekatı. 12 Mart'tan sonra kurulan Nihat Erim Hükümeti, ABD'nin baskıları sonucu

---

[336]Süleyman Arif Emre, **Siyasette 35 Yıl,** II. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002, s.206-207**;** Yavuz, **Modernleşen…,** s.284
[337]Emre, **Siyasette…,** s.206
[338]Emre, **a,g,e,** s.207

haşhaş ekimini yasaklamıştı. Genel Af konusu ise Cumhuriyetin 50. yılı dolayısıyla daha 1973 Ekiminde gündeme gelmiş, fakat Naim Talu Hükümeti bu konuya sıcak bakmamıştı. Bülent Ecevit seçim propagandası sırasında, özellikle düşünce suçları üzerinde durarak bir genel af çıkaracaklarını vurgulamıştı. Af konusu hükümet programında da ele alındı. [339]

Başarılıyla gerçekleştirilen Kıbrıs Harekatı da, bu koalisyon döneminin üçüncü başarılı olayı olmuştur.

C. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ'NDE (MC) MSP (6 Nisan 1975 - 5 Haziran 1977)

1- I. MC Hükümeti'nde İç Politikadaki Gelişmeler

Başbakan Bülent Ecevit'in erken seçim planı başarısız olduysa da, sonun da 18 Eylül 1974 tarihinde koalisyon bozuldu. MSP'de AP lideri Süleyman Demirel'in başbakanlığında kurulan Birinci Milli Cephe koalisyon hükümetine katıldı. (Nisan 1975'den Haziran 1977'ye kadar) Necmeddin Erbakan, başbakan yardımcısı olurken, MSP, Devlet, İçişleri, Adalet, Gıda ve Tarım, Sanayi ve Teknoloji ve Bayındırlık bakanlıklarını aldı.[340]

---

[339]Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze),** s.227
[340]Yavuz, **Modernleşen…,** s.284

D. 5 HAZİRAN 1977 GENEL SEÇİMLERİ ve MSP

1- Genel Seçimin Sonuçları ve Sonuçların Analizi

1977 erken genel seçimlerinde, MSP'nin oy oranı %8.6'ya geriledi. 1973 genel seçimlerine almış olduğu oy oranı %11.8'di. Milletvekili sayısı da 1973 genel seçimlerinde almış olduğu 48 milletvekilliğinden 1977 genel seçimlerinde yarı yarıya azalarak 24'e düştü.[341]

1977 Genel Seçimleri'nde, en yüksek oyu yine CHP aldı. Başbakan adayı olarak Bülent Ecevit görülüyordu.[342]

Fakat CHP tek başına hükümeti kurabilmek için yeterli milletvekili olan 226'yı çıkaramamış 213 milletvekilliğinde kalmıştı. Bu da 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile sonuçlanacak siyasi istikrarsızlık döneminin başlıca müsebbibi olacaktır.

[341] **Cumhuriyet,** 15 Haziran 1977
[342] **Günaydın,** 6 Haziran 1977

Tablo 6: 1977 Milletvekili Genel Seçimleri: Oyların Partilere Göre Dağılımı ve Kazanılan Milletvekili Sayısı			
Partiler	**Oy Sayısı**	**Oy Oranı (%)**	**Milletvekili Sayısı**
AP	5.468.202	36.9	189
CHP	6.136.171	41.4	213
CGP	277.713	1.9	3
DP	274.484	1.8	1
MHP	951.544	6.4	16
MSP	1.269.918	8.6	24
TBP	58.540	0.1	-
TİP	20.565	0.1	-
BAĞIMSIZLAR	370.035	2.5	4
TOPLAM	14.827.172	100.0	450

Kaynak: D.İ.E. 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, (Ankara 1978)

Yukarıda, Tablo-6'de görüldüğü üzere MSP, 1973 Genel Seçimlerine göre 1977 Genel Seçimlerinde oy oranında büyük bir gerileme vardır. Bunun en başta sebebi MSP genel başkanı Necmettin Erbakan'ın aşırı popülist, mübalağlı ve oportünist siyaset biçimine bağlamak pek yanlış olmaz. Çünkü, 1973 genel seçimlerinden sonra, ilk koalisyon ortağı CHP'nin, ve diğer Milli Cephe Hükümetlerindeki koalisyon ortakları AP ve MHP oylarını büyük oranda arttırmışlardır. Bunun yanı sıra Demokratik Parti (DP)'de ve Cumhuriyetçi Güven Partisi de (CGP) büyük bir oy kaybına uğramıştır. DP ve CGP 1977 genel seçimlerinde, aldıkları büyük yenilgiyle adeta Türk siyasi hayatından bir daha geri dönmemek üzere silinmişlerdir.

CHP 1973 genel seçimlerinde almış olduğu %33.3 oy oranı ve 185 milletvekilini, 1977 genel seçimlerinde %41.4'e ve 213 milletvekilliğine çıkarmıştır. Aynı şekilde AP'de 1973 genel seçimlerinde almış olduğu %29.8 oy oranı ve 149 milletvekilliğini, 1977 genel seçimlerinde oy oranını %36.9'a ve 189 milletvekilliğine çıkartmıştır. MSP ise 1973 genel seçimlerinde almış olduğu %11.8 oy oranı ve 48 milletvekilliğini, 1977 genel seçimlerinde oy oranını %8.6'ya milletvekilliğini ise yarı yarıya kaybederek 24'e düşürüyordu. MHP ise 1973 genel seçimlerinde almış olduğu %3.4 oy oranı ve 3 milletvekilliğini, 1977 genel seçimlerinde oy oranını neredeyse ikiye katlayarak %6.4'e ve 16 milletvekilliği elde ediyordu.

Tablo 7: 1977 Seçimlerinde MSP'nin Milletvekili Çıkardığı İller ve Bu İllerdeki Oy Gücü					
İller	**MV Sayısı**	**Geçerli Oy Sayısı**	**Oy Sayısı**	**MSP Oy Oranı %**	**MV Sayısı**
Adana	14	452.072	28.490	6.3	1
Adıyaman	4	117.647	22.625	19.2	1
Ankara	29	897.872	55.223	6.1	1
Bitlis	2	62.417	17.013	27.3	1
Diyarbakır	7	186.651	33.324	17.9	1
Erzurum	8	249.591	38.670	15.5	1
İstanbul	44	1.530.966	101.078	6.6	3
Kars	8	209.417	20.831	10.0	1
Konya	16	469.368	92.694	19.8	3
Malatya	6	189.419	38.516	20.4	1
Maraş	7	216.000	33.772	15.1	1
Mardin	6	183.958	42.751	23.2	2
Muş	3	84.060	15.079	17.9	1
Siirt	4	118.612	26.074	22.0	1
Sivas	8	247.113	34.701	14.0	1
Trabzon	8	238.298	23.942	10.0	1
Urfa	7	169.964	38.432	19.5	1
Van	4	116.448	23.798	20.5	1
Yozgat	6	164.693	21.347	13.0	1

Kaynak: D.İ.E., 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları

Yukarıda Tablo-7'den de anlaşılacağı gibi MSP 1977 Genel Seçimleri'nde, 1973'deki Genel Seçimlerine göre oy kaybetmiş, buna

rağmen Orta ve Doğu Anadolu'da çok büyük bir oranda varlığını hissettirmiştir.

Tablo 8: 1977 Cumhuriyet Senatosu Seçimi. Oyların Partilere Göre Dağılımı ve Kazanılan Senatör Sayısı			
Partiler	**Oy Sayısı**	**Oy Oranı (%)**	**Senatör Sayısı**
AP	1.842.396	38.3	21
CHP	2.037.875	42.3	28
CGP	89.484	1.9	-
DP	107.278	2.2	-
MHP	326.967	6.8	-
MSP	407.702	8.4	1
TBP	-	-	-
TİP	-	-	-
BAĞIMSIZLAR	5.624	0.1	-
TOPLAM	14.827.326	100.0	49

Kaynak: D.İ.E., Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte bir Yenileme Seçimi Sonuçları, Ankara 1977

Yukarıda, Tablo-8'de görüldüğü üzere MSP, 1977 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde 1973'e seçimlerine göre oy kaybetmiş ve sadece 1 senatörlük kazanabilmiştir. Halbuki 1973 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde 3 senatörlük kazanmıştı. 1973'de aldığı %12.3'lük oy oranını, 1977 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri'nde %8.4'e düşürmüştür.

Tablo 9: 1973 ve 1977 Genel Seçimlerinin Partilere Göre Karşılaştırmalı Oy Dağılımı					
Partiler		**Oy Sayısı**	**Oy Oranı (%)**	**MV Sayısı**	**1973-1977 Yüzde Farkı**
AP	1973	3.197900	29.8	149	
	1977	5.468.202	36.9	189	+7.1
CHP	1973	3.570.583	33.3	185	
	1977	6.136.171	41.4	213	+8.1
CGP	1973	564.343	5.3	13	
	1977	277.713	1.9	3	-3.4
DP	1973	1.275.502	11.9	45	
	1977	274.484	1.9	1	-10.0
MHP	1973	326.208	3.4	3	
	1977	951.544	6.4	16	+3.0
MSP	1973	1.265.771	11.8	48	
	1977	1.269.918	8.6	24	-3.2
TBP	1973	121.759	1.1	1	
	1977	58.540	0.4	--	-0.7
TİP	1973	katılmadı	-	--	
	1977	20.565	0.1	--	--
BAĞIMSIZLAR	1973	303.218	2.8	6	
	1977	370.035	2.5	4	-0.3

Kaynak: D.İ.E., 13 Ekim 1973 ve 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları

Yukarıda, Tablo-9'de görüldüğü üzere 1977 Genel Seçimlerinin galipleri CHP, AP ve MHP olmuştur. DP, seçimlerde en büyük oy kaybına uğrayan partidir. 1973 genel seçimlerinde %11.9 oy oranı ve 45 milletvekilliği alan DP, 1977 genel seçimlerinde oy oranını %1.9'a düşürmüş ve sadece 1 milletvekilliğini elde edebilmiştir. Adından, diğer oy kaybeden partiler CGP ve MSP'dir.

Tablo 10: 1977 Seçimlerinde MSP'nin Türkiye Ortalamasından (% 8.6) Yaklaşık (%15) oranından fazla oy aldığı iller ve bu illerdeki oy gücü (1973 seçimlerindeki oransal oy gücü ile karşılaştırmalı olarak)					
İller	**Oy Sayısı Geçerli**	**MSP'nin Oy Sayısı**	**MSP Oy Oranı %**	**MSP'nin 1973'teki oy oranı (%)**	**1973–1977 Yüzde Farkı**
Adıyaman	117.647	22.625	19.2	21.1	-2.9
Bingöl	62.752	15.922	25.4	25.5	-0.1
Bitlis	62.752	17.013	27.3	11.3	+16
Diyarbakır	186.651	33.324	17.9	18.5	-0.6
Elazığ	138.332	19.423	14.0	27.8	-13.8
Erzurum	249.591	38.670	15.5	29.5	-14.0
Gümüşhane	93.045	13.824	14.9	24.9	-10
Hakkâri	39.941	7.372	18.5	2.1	+16.4
Konya	469.368	92.694	19.8	16.5	+3.3
Malatya	189.419	38.516	20.4	19.9	+0.5
K. Maraş	216.000	33.772	15.1	26.7	-11.6
Mardin	183.958	42.751	23.2	12.1	+11.1
Muş	84.060	15.079	17.9	14.7	+3.2
Siirt	118.612	26.074	22.0	9.5	+12.5
Sivas	247.113	34.701	14.0	25.7	-11.7
Urfa	196.964	38.432	19.5	17.6	+1.79
Van	116.448	23.798	20.5	7.0	+13.5

Kaynak: D.İ.E. Milletvekili Genel Seçimleri ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte bir Yenileme Seçimi Sonuçları, Ankara 1977

Yukarıda, Tablo-10'de görüldüğü üzere MSP Türkiye'nin birçok ilinde oy kaybederken, özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1977 genel seçimlerinde oy oranını arttırmıştır. MSP'nin oylarını arttırdığı bu iller, Hakkari, Bitlis, Konya, Mardin, Muş, Malatya, Siirt, Urfa ve Van'dır.

Tablo 11: 1977 Seçimlerinde MSP'nin Türkiye Ortalamasından (% 8.6) Yaklaşık (%5) oranından fazla oy aldığı iller ve bu illerdeki oy gücü (1973 seçimlerindeki oransal oy gücü ile karşılaştırmalı olarak)

İller	Oy Sayısı Geçerli	MSP'nin Oy Sayısı	MSP Oy Oranı %	MSP'nin 1973'teki oy oranı (%)	1973–1977 Yüzde Farkı
Aydın	256.038	7.053	2.8	3.0	-0.2
Çanakkale	175.641	8.564	4.9	5.5	-0.6
Denizli	226.504	7.358	3.7	5.3	-1.6
Edirne	138.816	3.005	2.2	2.2	0.0
Isparta	120.870	4.629	3.8	7.1	-3.3
İçel	261.944	6.910	2.6	2.8	-0.2
İzmir	727.826	21.389	2.9	4.2	-1.3
Kırklareli	113.607	1.662	1.5	2.6	-1.1
Muğla	172.421	3.849	2.2	3.6	-1.4
Tekirdağ	130.742	3.269	2.5	3.3	-0.8
Tunceli	48.222	498	1.0	2.6	-1.6

Kaynak: D.İ.E. Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte bir Yenileme Seçimi Sonuçları, Ankara 1977

Yukarıda, Tablo-11'de görüldüğü üzere MSP, 1977 genel seçimlerinde, 1973 genel seçimlerine göre oy aldığı Türkiye'nin bütün Batı illerinde oy kaybına uğramıştır. Bu iller, Aydın, Çanakkale, Denizli, Isparta, İçel, İzmir, Kırklareli, Muğla, Tekirdağ ve Doğu Anadolu'dan da Tunceli'dir.

Bu seçimlerde MSP'nin oylarının gerilemesinin başlıca sebebi, solcu-Alevi ve radikal solcu-bölücü gruplarına muhalefet için radikal stratejiler benimsemesi nedeniyle Sünni-Türk nüfusun ağırlıkta olduğu illerde halkın önemli bir desteğini alan Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) ortaya çıkışı idi. Buna ek olarak da, 1977 yılında 5 Haziran'daki seçimlerden önce, cemaat bağlantısı olan bir grup milletvekili Necmettin Erbakan'ın siyaset biçimini protesto ederek MSP'yi terk ettiler. Bunun bir sonucu olarak, parlamentodaki 11 sandalyeyi de beraberlerinde götürmüşlerdi.[343]

Manisa milletvekili M. Gündüz Sevilgen'in başını çektiği Necmettin Erbakan'ı protesto edip MSP'den ayrılan grup, Türkiye çapında MSP'nin gittikçe marjinalleşen, boş yere gerçekleşmesi imkansız vaatler veren ve pragmatist eğilimler gösteren bir parti görümünü almıştır.[344]

Bunların yanında MSP'ye yakın bir dergide seçimden sonra, kısmen özeleştiri niteliği taşıyan tespitte MSP'nin gerileme nedenleri altı noktada toplanmaktadır:

1- Parti kendi tabanıyla sağlam ilişkiler kuramamıştır. Ülke, sayısız sıkıntılar içerisinde kıvranırken, insanlar iktisadi zorlukların amansız baskıları altında bunalırken parti görevlileri, halkı

[343]M. Gündüz Sevilgen, **M.S.P.'de Dört Yıl (1973-1977),** s.241-242**;** Süleyman Arif Emre, **Siyasette 35 Yıl,** III. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002, s.121
[344]**Cumhuriyet,** 22 Mayıs 1977**;** Sevilgen, **M.S.P.'de…,** s.270-281

ilgilendirmeyen bir takım imajlarda ısrar etmişlerdir. Ayasofya,[345] Fatih,[346] Fetih ve Patrikhane gibi meseleleri tek ve biricik mesele haline getirmek, halktan bu imajlarla oy toplamaya çalışmak herhalde, yanlış ve isabetsiz bir karardır.

2- MSP içinde gençlik teşkilatları gereken ilgiyi göstermekle beraber, teşkilatlara yöneltilen ilgi zayıf temellere oturtulmuş muhtevası yeterli olmamıştır.

3- Menfaat gruplarının partiyi işgal etmeleri en büyük ve amansız tehlike sayılmalıdır. 1973 genel seçimlerinde zor adam bulan parti, 1977 genel seçimlerinde aday tespitinde olağanüstü çıkmazlara düşmüştür. Bununda aslında, partide biriken şekerli suya sineklerin nasıl bir iştahla saldırdıkları şüphesini doğurur. Öyle ki kendisine bakanlık verilmese intihar edeceğini söyleyenlere bile şahit olduk. Hakkı olmadığı halde köşe başını elinde tutanların nice becerikli ve ehliyetli Müslüman'a hayat hakkı tanımadıklarını da gördük. Bu elbette genel bir memnuniyetsizliğe sebep oldu. Bu yüzden birçok müminin kalbi kırılmıştır.

4- Parti seçim kampanyası boyunca israf nehyine (yasağına) dikkat etmemiştir. Bu parti ilk planda fakir fukara, gariban Müslümanların partisidir. Kapitalizmin baş patronları debdebeler yapıyorlar diye herhalde bizimde 500.000 liralık maketler yapmamızı gerektirmez.

---

[345]**Milli Gazete,** 27 Mayıs 1977, ''Ayasofya açılacağı günü bekliyor''**; Milli Gazete,** 29 Mayıs 1977, ''Erbakan: 'Ayasofya'yı açıyoruz.''

[346]**Milli Gazete,** 21 Mayıs 1977, ''Milli Görüş, Alpaslanların, Fatihlerin Yoludur. Ayasofya camiini tekrar ibadete açmak isteyenler bizimle gelsin''

5- Elimizde bulunan ve halen partinin sözcüsü durumundaki iki gazete de (Yeni Devir ve Milli Gazete) yetersizdirler. Bu basınla kitleye inilememiştir.

6- 1977 genel seçimlerinde etki eden olumsuz faktörlerden bir tanesi de aday tespitinde yapılan yanlışlıklar olmuştur. Gerçekten de ehil olmayan, kitle tarafından istenmeyen ve il teşkilatlarının özellikle kabul etmedikleri kişiler, adeta -partiden senetli tasvip almış gibi- bir çok kimseye tercih edilmişlerdir. Bazı teşkilatlar, fasik (günah işlemiş), çıkarcı ve şöhret düşkünü adamlar adaydır, diye sandık başına gitmemişlerdir.[347]

Bunların yanı sıra MSP'den istifa eden Ahmet Tevfik Paksu'nun, 'partinin gerilemesine sebep olan hususları' araştırmaya ek olarak, şu başlıklar altında ifade edip , özetlemektedir;

Yapılan araştırmada ortaya çıkan hususlarda umumen müşterek kanaatte olmakla beraber ehemmiyetine binaen bazı mevzulara açıklık getirmek ve bazı ilaveler yapmak suretiyle MSP hadisesine daha geniş bir zaviyeden bakmayı düşünüyorum. Müspet husus olarak gösterilenlerin içerisinde bir çok zararlar olmakla beraber onlara çok fazla temas etmeden yalnız hatalı gördüğüm mevzular üzerinde kısaca durmak istiyorum.

MSP'nin Gerilemesine Sebep Olan Hususlar:

1- Koalisyon: Kanaatimizce millet 1973 Genel Seçimleri'nde, MSP'lilerin gerek sözlerine gerek yaşayış ve mazilerine bakarak inanmıştı. Bütün gayri müsait şartlara rağmen MSP'ye verilen 51 milletvekili ve senatörlük rey, aslında kısa bir tecrübeden sonra büyük

[347]**Düşünce,** Temmuz 1977, S: 4, **''Seçimlerin Ardındaki Gerçek ve MSP Olayı''**, s.8-10

bir iktidarı müjdeliyordu. Bu müjdeyi verirken milletin MSP'den istediği şey, şimdiye kadar zulme uğramış hakaret görmüş Müslümanları tam manası ile temsil edip davasına sahip çıkılması hususudur.

CHP-MSP koalisyonu MSP'ye rey vermiş veya verecek olan vatandaşları sarsmıştır. O kadar ki 1973 Genel Seçimleri'nden üç beş gün sonra bazı solcu gazetelerde, böyle bir koalisyonun mümkün görülmesi şeklindeki haberler bütün MSP teşkilatında infial ve dehşetle karşılanmıştır. Ben seçimler münasebeti ile Kahramanmaraş'ta bulunuyordum. Bu havadisler dolayısı ile daha seçim mazbatasını almadan teşkilatın gösterdiği hassasiyet ve tepkiyi çok iyi hatırlıyorum. Bu münasebetle kendilerine böyle bir şeyin mümkün olamayacağını anlatmaya çalıştım. Bu dedikodular devam ederken yapılan 1973 Aralık belediye seçimlerinde MSP, söylentileri tekzip edemediği için, yalnız dedikodular yüzünden hezimete uğramıştır. Gözler önünde cereyan eden bu hadiseden ibret alınmamış, CHP ile koalisyon yapılmak sureti ile daha büyük hezimetlere zemin hazırlanmıştır.

Benim bu koalisyona hiç taraftar olmamama rağmen hatta Genel İdare Kurulu'nda muhalefet şerhim olmasına rağmen rey vermek sureti ile yaptığım hata büyüktür. Parti bölünmesin diye, Millete ve parti yüksek kademesinde meydana gelen muhalefete rağmen Ocak 1974'de CHP-MSP koalisyonu kurulmuş ve MSP yıllarca milletin zulmüne uğradığı CHP ile yan yana gelince, millette büyük bir hayal kırıklığı meydana gelmiştir. MSP idarecilerinin büyük gayretlerine rağmen millet MSP'yi büyük bir davanın tahakkukçusu olmak yerine, diğer partilere benzeyen fakat onlardan şahıs bakımından daha iyi bir parti hüviyetinde görmeye başlamıştır. Netice olarak büyüyen MSP[348] ağacının boynu CHP ortaklığı ile vurulmuştur.

[348]**Milli Gazete,** 20 Kasım 1973, ''Dış Basın, MSP'yi gelecek seçimlerde iktidarda görüyor', 'Erbakan, anahtar ile Anadolu'yu partisine bağlamayı başardı'

2- Af Meselesi: Anarşistlerin affedilmesi maddi yönden çok büyük bir kıymeti haiz olmamakla beraber, memleketi anarşiye sürüklemek ve devlet otoritesini yıkmak isteyenlerin taraftarlarına moral vermek bakımından ehemmiyeti çok büyüktü.

Zira, anarşistlerin ilerideki harekatlarında önlerinde hiçbir maninin kalmadığını, yaptıkları her işin sonunda hiçbir zarara uğramadan her istedikleri işi rahatça yapabilecekleri mümkün hale getiriyordu.

Diğer taraftan hasım gruplar tarafından, aleyhte istismara müsait olan anarşistlerin affı meselesi MSP'ye zarar verdiği gibi, 12 Mart'tan sonra bunlarla mücadele eden Türk ordusunun adavetini celbetmesi bakımından da çok büyük ehemmiyete haizdir. MSP siyasi hayatına devam ettiği müddetçe af mevzuu aleyhte kullanılacak bir silah olarak kalacaktır. MSP affa rey vermek ve taraftar olmaktan ziyaden büyük hatayı vatan sathında müdafaa ederek yapmıştır.

Koalisyonlar ve af meselesi dışarıda MSP'ye bu kadar zarar vermiş olmasına rağmen bizce daha büyük zararı ise, parti içi ayrılığa sebep olmasıdır. Şu husus çok iyi bilinmelidir ki, eğer MSP koalisyona girmeseydi ne halkımız tarafından ne de milletvekilleri tarafından herhangi bir hücuma maruz kalmayacaktı. MSP anarşistlerin affına rey vermeseydi yine hiçbir hücuma maruz kalmayacaklardı. Aksine her iki halde de çok memnunluk meydana geleceği aşikardı. Şu halde hüküm olarak diyebiliriz ki MSP genel başkanı yalnız kendi fikrinin kabul görmesi için MSP'yi milletin arzu ettiği ittifak yoluna değil, ihtilaf yoluna sevk edilmiştir.

Bu kısmı bitirirken CHP ile neden koalisyon yapıldığı hakkında bir sebep aranırsa bu sebebin CHP'nin MSP'yi bazı kuruluşlarda

müdafaa ve muhafaza edeceği görüşüdür. Bugün Allah'tan gayrının yardımına sığınmanın cezası çekiliyor.

3- Şahıs Diktatörlüğü: Yukarıda arz edilen iki ana sebebin esas kaynağı şahıs diktatörlüğüdür. İslam esasına göre istişare ile yapılması lazım gelen hususlar bir genel başkanın arzusuna bağlanmıştır. CHP ile koalisyon meselesi belki on defa MSP'nin gerek Genel İdare Kurulu'nda gerekse Parti Meclis Grubu'nda reddedilmiştir.

Hatta o kadar ki partililer yeniden seçimlere razı olmuş, CHP ile koalisyona razı olmamıştır. Buna rağmen Genel Başkanın partiyi bağlayıcı beyanlarda bulunmuş olması ve milletvekilleri üzerinde akla hayale gelmez baskı ve vaatleri ile milletvekilleri daha işin başında Genel Başkanla ihtilafa düşülmüş bir durum göstermemek düşüncesiyle, arzu etmediği halde koalisyona evet demiştir. Bu netice MSP genel başkanının parti içinde bir zaferi olarak göründüyse de milletvekillerini hiçe sayan bu davranış partiyi içerde ihtilafa düşüren ilk hadise olmuştur.

Af meselesinde de durum aynı olmasına rağmen ilk tecrübeden ders alan milletvekilleri tamamı aleyhte olmalarına mukabil ancak yarısı affa rey verememiştir. Burada bir hususa iyi dikkat edilmelidir ki, koalisyon ve af aslında iyi olmamakla beraber, aftaki 22 milletvekilinin direnişi bir bakıma genel başkanın parti içinde ki diktatörlüğüne karşı bir direniştir.

Netice olarak sınır tanımayan diktatörlük hevesi bütün diğer meselelerde de devam edip gitmiştir. O kadar ki bir gün Meclis Grubu'nda milletvekillerinin aleyhinde olduğu bir meselede, 'Siz kırk sekiziniz de karşıma çıksanız ben fikrinden dönmem' diyebilmiştir. Bu hal ciddi istişare usulünü kaldırmış ve MSP'nin bu hale gelişinin en büyük amili olmuştur.

4- MSP Eşittir İslam Görüşü: MSP eşittir İslam olarak gösterilmiş,[349] MSP dışındaki Müslümanlar İslamiyeti bilmemekle suçlanarak gafil oldukları veya ihanet içinde bulundukları her yerde yayılmaya çalışılmıştır.[350] Başındakilere inanan teşkilat mensupları diğer partilerde olan Müslümanlara düşman edilmiştir. Netice olarak İslam'a hizmetkar olarak yetiştirilmesi icap eden MSP teşkilatı, ''İslam yalnız bize aittir'' görüşü[351] ile diğer Müslümanları gücendirmiş ve birçok yerde MSP'lilerin yaptığı hata ve noksanlıklar İslamiyet'e mal edilmiştir. Bu suretle İslamiyeti iyi bilmeyen insanlar nezdinde, bu yüzden İslamiyet'e aleyhtarlık meyli uyandırılmıştır.[352] Her devir ve asır da güneş gibi parlak İslam hakikatleri, zayıf insanların inhisarında zaafa uğratılmıştır. İslam davasına hizmet eden gençlik teşkilatları, dernek, cemiyet ve din adamlarının mutlaka MSP bayrağını açıktan çekmeleri istenmiş, başka türlü İslam davasına hizmet edilemeyeceği[353] fikri aşılanmaya çalışılmıştır. Tarafsız göründükleri takdirde kitlelere çok büyük tesirleri olması mümkün bu insanların parti taraftarı olmaları sebebiyle sözlerinin tesiri azalmış ve kıymetleri yok olmuştur. MSP bayrağını çekmeyenler ise karşıya alınarak zararlı noktaya itilmişlerdir.

5- Nefis Muhasebesi (yapılmaması): Nefis muhasebesi hiç yapılmamıştır. Başkasının kötülükleri ile uğraşılmış, aslında kendi

---

[349]**Milli Gazete,** 28 Mayıs 1977, ''Erbakan: MSP Hakk'ın, Ötekiler Batılın hizmetindedirler''

[350]**Milli Gazete,** 16 Haziran 1973, 'Of ve Pazar'da Milli Görüş'ü Halka Anlatan Erbakan', 'Türkiye'de Üç Grup İnsan Var, MSP Maddi ve Manevi Kalkınma Getirecek' dedi; **Milli Gazete,** 2 Haziran 1977, ''İnananlar birleşelim, AP ve CHP çökecektir'',dedi.

[351]**Milli Gazete,** 25 Ekim 1973, ''MSP Grubu ilk toplantısını yaptı. Erbakan; ''Artık Meclis'te üç görüş temsil ediliyor''

[352]**Milli Gazete,** 20 Mayıs 1973, 'Milli Görüş'ü Adana'da anlatan Prof. Dr. Erbakan', 'Mutlu ve Putlu Azınlık Dışındakiler Eziliyor'

[353]**Milli Gazete,** 10 Nisan 1973, 'Prof. Dr. Erbakan Konya'yı fethetti', 'Kurtuluşumuzun İlacı Milli Selamette'

fikirlerinin güzelliği ile milletin karşısına milletin karşısına çıkılacağı yerde MSP'nin iyiliğine başkalarının kötülüğü hüccet gösterilmiştir.

Şimdiye kadar kurulmuş diğer siyasi partilerin mücadele usulü benimsenmiş, 'Kendilerini her işte haklı, muhalifler her yerde haksız' düsturundan hareket edilmiş, noksanlık, hata ve günahlar hiçbir zaman kabul edilmemiştir. İslamın ve yükselmenin esası olan tevazu, tekebbüre inkılab ederek mahviyetin yerini kendilerinde güç ve kuvvet tevehhümü ile mağrurluk almıştır. Suçu kabullenmenin, pişmanlık duymanın günahı ortadan kaldıracağı inancı kabul görmemiş, bir nevi masumiyet fikri revaç bulmuştur.

Ben de hata edebilirim diyerek, hatayı kabullenme büyüklüğü gösterilememiştir.

6- Söz ve Fiil Ayrılığı: MSP idarecilerinin çok güzel sözler söyleyerek vaatlerde bulunmuş olmalarına rağmen,[354] bunlar icraatta unutulur görünmüş hatta bazı yerlerde aksine hareket edilmiştir. Misal olarak; faize karşı çıkılmış[355], yüksek kademede bir çok MSP'lilere faizle kredi temin edilmiştir. İsraftan bahsedilmiş, devletten bedava para alma, devlet kesesinden ziyafet, gösterişli törenler ve araba saltanatı MSP'nin hiç burkulmadan yaptığı hususlar olmuştur. Kumar, rüşvet ve haksızlıkla en küçük bir mücadele örneği verilmemiştir. Bir çok mevzularda doğru ve ciddi teşhis konmuş, yanlış icraatla MSP gözden düşürülmüştür.

Misal olarak bir hususu daha zikretmek icap ederse, yıllarca Ortak Pazar'ın Türkiye'yi Avrupa Siyasi Topluluğu içerisinde eriteceği

---

[354]**Milli Gazete,** 30 Nisan 1977, ''Erbakan; İşçileri fabrikalara ortak edeceğiz''
[355]**Milli Gazete,** 25 Nisan 1977, ''Erbakan: Faizi kaldıracağız, Biz AP gibi, yabancı sermayenin trafik memuru değiliz''**; Milli Gazete,** 13 Mayıs 1977, ''Faiz yerine kar ortaklığı''

ve Türk Milleti'nin ortadan kaldırılacağı ifade edildiği halde [356], bilahare koalisyon devrelerinde ve muhalefet zamanlarında Ortak Pazar'ın yalnız maddi yönünden yani, Türkiye'den az mal aldığı ve sanayi hamlelerimizi kösteklediği meseleleri zikrederek şikayette bulunulmuş,[357] esasa dair hiçbir görüş ortaya atılmamıştır.

7- Partizanlık ve Tarafgirlik: MSP iktidarda bulunduğu devrelerde aşırı partizan ve tarafgir olarak icraat yapmamıştır. Bunu söylerken mühim mevkilere yapılan tayinleri ve yeniden alınacak elemanların iyi seçilmeye çalışılmış olmasını kastetmek istemiyorum. Bunlar yapılması icap eden şeylerdi. Yapılan partizanlıklar daha ziyade millet arasında yapılan ayrımlardır. İmam kadrolarından, tohumluk buğday tevziine, fabrika yerleri mevzuundan, traktör tevziine, dışarıdan ithal edilecek mallar için tahsis belgelerinden, cami yardımına kadar ve daha bir çok hususlarda MSP'li olmak veya MSP'lilerin önüne düşerek getirdiği adam olmak vasfı aranmış, bu suretle bir çok dedikodulara vesile olunduğu gibi, MSP'nin adil icraatını bekleyen tarafsız insanlar nezdinde sukutu hayal meydana getirmiştir.

8- Maddeye Yöneliş: Başlangıçta sırf Allah rızası için partiye girmiş veya taraftar olmuş teşkilat mensupları baştakilerin müsamahası ve hatta teşviki ile, otomobil, kamyon, traktör sahibi olmak, kredi almak, hatta çalışmadan para kazanmak için İdare Meclisi azalıkları, murakıplık, müşavirlik, torba kadrolardan memur olmak hevesine düşürülmüşlerdir. (Bu sözlerimiz ehil olanlara ve çalışanlara raci değildir) Bu yollara tenezzül etmeyen ve sağlam kalmak isteyen bir çok teşkilat mensupları, menfaat için çalışan ve birçok yerlerde parti görüşü ile alakası olmayanlar tarafından

---

[356] **Milli Gazete,** 26 Temmuz 1973, Erbakan Doğu halkına 'Milli Görüşü' anlatıyor; 'MSP Avrupa'ya hizmeti ortadan kaldıracak'

[357] **Milli Gazete,** 28 Temmuz 1973, Erbakan Batman'da konuştu. 'AP Milleti Avrupa'ya uşak yaptı.'

teşkilattan uzaklaştırılmışlardır. Hele partiye gelir temini diye teşkilat mensuplarının bir çok insanların iş adamlarının önlerine düşerek iş gördürmek için kılavuzluk etmesi ve bu hareketlerinin baştakilerce benimsenmesi telafisi mümkün olmayan rüşvet dedikodularına vesile olmuştur. Bu hususların doğruluğuna, parti gelirleri ile bunun çok üstünde ve göz önünde yapılan büyük sarfiyatlar delil olarak gösterilmiştir. Diğer partiler aday olanlardan para aldıkları halde, MSP kazanma şansı olan adaylara para dağıtmıştır. Burada MSP idarecilerinin kanaati şudur. Maddi imkan olursa her türlü propaganda yapılır, her köye gösterişle gitmek mümkün olur ve bu suretle seçimler kazanılır. Evet 1977 milletvekili seçimlerinde çok fazla imkana sahip olunmasına ve cidden çok çalışılmış olmasına rağmen netice 1973 seçimlerinin yarısı kadar olabilmiştir. Maddi yön ehemmiyetli olmasına rağmen, mananın önemi bu netice ile bir daha tezahür etmiştir.

9- CHP'ye Yakın Görünmek: MSP Genel Başkanı, hücum propaganda ve beyanatları ile sağda gözüken partilere yaptığı düşmanlığı aynı ölçüde CHP'ye göstermemiş ve hatta CHP'ye karşı kırıcı olmaktan kaçınarak her zaman bir araya gelebileceği imajını vermiştir. Türk milletine yıllarca kan kusturan ve bu hale gelmesinin başlıca sebebi, bütün kötülüklerin anası olan CHP'nin zulmü MSP tarafından küçük gösterilmeye çalışılmıştır. Bu suretle eskiyi bilmeyen yeni nesil de, MSP'nin AP ve MHP'ye daha çok hücum etmesi sebebiyle CHP husumetinin millet nezdinde hafiflemesine ve CHP'nin inkişafına bilmeyerek yardımcı olmuştur.

Üzülerek bir misal vermek istiyorum. Bir toplantıda, bütün ömrü boyunca CHP ve onun zihniyetiyle mücadele ile geçmiş bir MSP il başkanı idarecilerin hal ve tavırları icabı şöyle konuşabilmiştir: 'Eğer Türkiye'de yalnız iki parti CHP ve AP kalsa, benimde yüz tane reyim olsa hepsini CHP'ye verir, bir tanesini bile AP'ye vermem.' Netice olarak MSP teşkilatı (rey veren veya taraftar olanları kastetmiyorum)

büyük ekseriyetle bu görüşe getirilmiş, bilerek veya maslahat icabı yapılan bu hareket büyük hata olmuştur. Bu suretle MSP'ye rey vermesi muhtemel olan kitle olan kitle uzaklaştırılmış, hatta MSP'ye oy veren vatandaşların dahi, bir çoğunu aleyhe çevirmiştir. Bizce bu görüşün iki sebebi vardır. Birincisi, CHP'yi MSP'yi koruyor onun için CHP ile hoş geçinelim. İkincisi, biz reyimizi sağ görüşlü partilerden alıyoruz, onun için onları yıkmamız lazım. Yukarıdaki politik mülahazalarla MSP'ye zarar verilmiş, Allah'ın koruyuculuğu esası geriye atılmıştır.

10- Mübalağalı Konuşma: Bilhassa MSP Genel Başkanı hem çok konuşmuş,[358] hem de çok mübalağa etmiştir.[359]

Konuşulan şeyler doğru dahi olsa çok konuşulduğu taktirde hem kıymetini kaybeder hem de dinleyenleri usandırır.[360]

Burada bir televizyon yetkilisinin sözlerini anlatmak en iyi misaldir. O görevli diyordu ki: 'MSP Genel Başkanı'nın karşısına televizyon kamerasını getiriniz, mikrofonu ağzına tutunuz, ne istiyorsanız hepsini konuşturabilirsiniz'. Evet, Hakkın mübalağaya ihtiyacı olmadığı halde,[361] güya harp hiledir düsturunu tatbik ettiğini zannederek çok mübalağa edilmiş ve hatta zaman zaman yalana varan[362] bu sözler MSP'yi zor ve gülünç durumlara düşürerek her

[358]**Milli Gazete,** 8 Şubat 1977, ''Diğer partilerin, MSP karşısında gelip teslim olmaktan başka çaresi yok. Biz laf değil hizmet peşindeyiz''
[359]**Milli Gazete,** 28 Nisan 1977, ''Erbakan: 5 yılda elli yıldan fazlasını yaptık''**;** **Milli Gazete,** 25 Nisan 1977, ''Erbakan: Faizi kaldıracağız, Biz AP gibi, yabancı sermayenin trafik memuru değiliz''
[360]**Milli Gazete,** 21 Temmuz 1978, 'Batılılar, İslam Dünyası'nın iktisadını çökertme çarelerini gözden geçirdiler'
[361]**Milli Gazete,** 4 Ekim 1973, Erbakan'ın konuştuğu Manisa mitingi muhteşem oldu.''Milyonu aşan üyeyle en büyük parti MSP''**;** **Milli Gazete,** 8 Ekim 1973, 'İnsanlık tarihinin en büyük mitingi yapıldı', 'Yeniden Büyük Türkiye', Erbakan, 'MSP'yi hiçbir güç kapatamaz' dedi. 'Milletin nabzı dün Konya'da attı.'**;** **Milli Gazete,** 9 Ekim 1973, 'MSP'yi kapatacak kimse anasından doğmadı'
[362]**Milli Gazete,** 8 Haziran 1977, ''İç ve dış hücumlara rağmen MSP oy kaybına uğramadı''

mübalağa yapılan yerde 'Erbakan'ın Sözüne Benziyor' sözü halk arasında darbımesel olmaya başlamıştır. Yüz bin tank sözünden tutunuzda, Avrupa'dan MSP'ye yardıma gelen 30 arabalık konvoyun bin araba diye söylenmesine, 27 senatör 250 milletvekili çıkaracağız sözünden, 1981'e kadar iktidardayız gibi konuşmalara ve 10 yılda Almanya'ya ulaşacağız gibi geleceğe ait beyanlar ve daha niceleri MSP'lileri sözüne inanılmaz hale getirmiştir. Her sözün doğru olmalı, Hakkın mübalağaya ihtiyacı yoktur.

11- Ahde Vefa Gösterilmemiştir: Gerek MNP gerekse MSP'nin kuruluş ve güçlenmesinde ilk sırayı alanlar unutulmuş, veya bir köşeye atılmıştır. MNP kurulduğu zaman AP'den istifa ederek MNP'ye iltihak etmek suretiyle büyük hizmetleri geçen Hüsameddin Akmumcu ve Hüseyin Abbas,[363] MNP'de Genel Başkan Vekili olarak vazife gördükleri halde MSP'de, Genel Merkez'in kontenjanı ilan edilmesine rağmen Genel İdare Kuruluna dahi alınmamışlardır. En korkulu ve ümitsiz günlerde her türlü fedakarlığa katlanan bu kardeşlerimizin hizmetleri unutulmuş ve ancak MSP'ye 1973 Genel Seçimleri'nde milletvekili seçilmek için girenlerle seçimlerinden sonra MSP'de külah kapmak ve menfaat temin etmek için giren birçok insanlar baş tacı edilmiştir. İnsanların değeri fedakarlık ve davaya bağlılık ölçülerine göre değil, genel başkana körü körüne bağlılık derecesine göre hesap edilmeye başlanmıştır. Kara gün dostları, ak gün dalkavuklarına feda edilmiştir. MNP'yi kurmuş olan bir çok değerli insan unutulmuş, onlarla istişare dahi etmek lüzumu hissedilmemiştir.

Buraya kadar izah etmeye çalıştığımız sebeplerin dışında hedefi ve gayesi tespit edilmemiş 'Ağır Sanayi'[364] sloganının ne

[363]**Milli Gazete,** 17 Mayıs 1973, 'Erbakan, Akmumcu ve Abbas MSP'ye girdiler'.
[364]**Milli Gazete,** 29 Haziran 1973, Erbakan Van'da Konuştu: 'Ağır Sanayi'yi MSP Kuracak'**; Milli Gazete,** 3 Eylül 1977, ''Erbakan, Erken seçim, 'Ağır Sanayi Hamlesini' 4 ay aksatmıştır.''**; Milli Gazete,** 1 Temmuz 1973, Doğu Anadolu

olduğunu ancak konuşanlara göre izah edilmeye çalışılan 'Milli Görüş' bilinmezliği,[365] hazırlıksız iktidara gelindiği için olmayan 'Devlet Tecrübesi', yüksek mevkilere liyakatli insanlar yerine çoğu zaman lidere itiraz etmeyecek, robot insan aranması ve bütün hareketlerde evvela devletin yaşaması parti menfaatlerinin düşünülmesi gibi daha bir çok sebepleri saymak mümkündür. Bunların yanı sıra müspet sayılabilecek gelişmelerde olmuştur. Bunların en başta geleni de İslam fikriyatının diğer fikirler yanında ortaya atılıp münakaşa edilir hale gelmesidir.

Netice olarak denilebilir ki; MSP'nin kuruluşu bir mektep hüviyetinde olmalıydı. Teşkilata İslam'ın esasları ve bugünkü hadiseler karşısındaki bilgi ve hareket tarzı öğretilmeliydi. Neticeye varmaktan ziyade, vazifenin hak yolda sebat etmek ve tebliğ olduğu anlatılmalıydı. Yapılan bütün işlerde asıl gayenin Allah'a itaat ve ihlas olduğu bilinmeliydi. Kanaatimize göre bunlar layıkı ile yapılmamış daha ilk başta bu ''zatın'' yanlış görüşüne, [366] MSP kurban edilmiştir. MSP hazırlıksız, fikirsiz ve elemansız, fikriyatına zıt olan partilerle ortak olmak mecburiyetinde bırakılmıştır. Yapılan hatalar ve günahlar MSP'nin şahsında İslam'a verilerek İslam zaafa uğratılmış ve kötülükler İslam'a atfedilmiştir.

İhlaslı hareket politik harekete inkılap ettiği için, din istismarcısı durumuna düşülmüş[367] ve milletin büyük bir ümit ve heyecanla beklediği hakiki dava, yerini siyaset cambazlığına[368] ve koltuk

---

Gezisinden Dönen Profesör Erbakan Gazetemize Özel Beyanat Verdi; Sanayimize Gereken Önem Verilmemiştir. Konuşan: N. Erbakan.'

[365]**Milli Gazete,** 21 Mayıs 1977, ''Milli Görüş, Alpaslanların, Fatihlerin Yoludur. Ayasofya camiini tekrar ibadete açmak isteyenler bizimle gelsin''

[366]**Milli Gazete,** 14 Haziran 1977, ''Erbakan; 'Sağ-sol yok, Hak ve Batıl vardır' dedi''.

[367]**Milli Gazete,** 18 Temmuz 1973, 'Kalkınma İçin Sağcı Davranışta Bulunmak Lazımdır' diyen Erbakan; 'Hayat pahalılığının gerçek sebebi faizdir'.

[368]**Milli Gazete,** 21 Nisan 1977, MSP'nin seçim sloganını Erbakan açıkladı. ''Devri kapananlar; İnananlara tahakküm; CHP; Gazoz, kola,montaj AP; Yeni Devir; Yeniden Büyük Türkiye: MSP''

sevdasına terk etmiştir. Hüküm olarak da denilebilir ki; MSP, bugünkü hüviyet ve gidişiyle büyümeye değil küçülmeye mahkumdur. Arzu edilen manada bir ekip ve zihniyet değişikliği olsa bile epey bir müddet inkişaf beklenemez. Bu kötü emsale rağmen, yeni hareketlerden, ümitsizliğe düşülmemeli ihlasla hareket edilerek Allah'ın yardımına güvenilmeli ve MSP'nin şahsında kötülenen İslam'ın hakiki hüviyeti, ehliyetli ellerde mutlaka gösterilebilmelidir.[369]

A. Tevfik Paksu. 05.07.1978

Sonuç itibariyle 1977 Genel Seçimleri MSP'nin hezimetiyle sonuçlanmıştır. 1973 Genel Seçimlerinde %11.8 ve 48 milletvekili kazanan MSP, 4 yıl sonra 1977 Genel Seçimlerinde oyları %8.6, milletvekili sayısı da 24'e inmiştir. Oylarını başta MHP olmak üzere diğer sağ partilere kaptırdığını söyleyebiliriz.

Seçim sonuçları Necmettin Erbakan'ın siyasi oportünizminin ve kaypaklığının yarattığı düş kırıklığı ile dar açılı milliyetçi ideolojisini bırakıp Türk milli kimliğini yeniden tanımlamak amacıyla milliyet ve din öğelerini birleştirerek oluşturduğu daha geniş bir bakış açısını benimseyen MHP'nin başarısını yansıtıyordu. MHP başlangıçta esas olarak Orta Anadolu'da üstlenmiş küçük bir radikal sağ partiydi. İlk adı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olan bu parti, Millet ve Köylü partilerinin birleşmesiyle oluşmuştu. 1965'de Alparslan Türkeş ve arkadaşları tarafından devralınmış ve sıkı disiplinli, hiyerarşik ve milliyetçi bir gruba dönüştürülmüştü. Dokuz Işık ilkeleriyle ifade edilen Alparslan Türkeş'in felsefesi sosyalizmi ve kapitalizmi reddediyor ve laikliğe sıkı bir şekilde bağlı kalıyordu. Ancak, nazizim ve faşizm suçlamalarını reddeden Türkeş'in felsefesi, 1973'den sonra, kendisinin laik çizgiyi ve demokrasiyi benimsediğini savunmasına karşın, gittikçe

[369]Sevilgen, **M.S.P.'de…,** s.270-281

artan oranda muhafazakar renklere büründü. 1973'de parti orta kesimin alt sınıfları da dahil olmak üzere Anadolu'daki tüm büyük kentlerde güçlü bir şekilde temsil edilen bir taşra teşkilatına sahip bulunuyordu.[370]

1977 genel seçimlerinde MSP inişe geçerken buradan çıkan oylar gittikçe artan bir oranda MHP'ye kayıyordu.

E. II. MİLLİYETÇİ CEPHE (MC) HÜKÜMETİ VE MSP (21 Temmuz 1977 – 31 Aralık 1977)

1- II. MC Hükümeti'nde İç Politikadaki Gelişmeler

MSP, Meclisteki 24 milletvekiliyle, AP ve MHP ile birlikte kurulan İkinci Milli Cephe koalisyonuna katıldı ve bu koalisyon 21 Temmuz 1977'den 31 Aralık 1977'ye kadar 5 ay sürebildi. Bu hükümet, koalisyon ortakları arasında derin siyasi farklılıklar yüzünden uzun ömürlü olmadı. Ocak 1978'de CHP genel başkanı Bülent Ecevit 11 eski AP'li milletvekilini bakanlık teklifiyle ikna ederek yeni bir hükümet kurdu. Ancak, bu hükümet yükselen enflasyon ve artan terörizmle başa çıkmayı başaramadı. Üstelik petrol krizi, bütçe açığı ve dış ticaret açığını büyük ölçüde arttırdı. 14 Ekim 1979 tarihindeki yerel seçimle, Bülent Ecevit hükümetinden hoşnutsuzluğu ortaya çıkardı ve Ecevit'i istifaya mecbur etti. 12 Kasım 1979'da MSP, Süleyman Demirel'in

[370]Kemal H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-2007, s.342

liderliğindeki azınlık koalisyonunu destekledi; bu durum 12 Eylül 1980'deki askeri darbeye kadar sürdü.[371]

Ekim 1979 yerel seçimlerinden sonra istifa eden Bülent Ecevit'in ardından Süleyman Demirel bir azınlık hükümeti kurdu. Sağa kayma suçlamaları, MSP ve MHP ile girdiği ortaklık sonucunda kamuoyunda bozulan parti imgesi nedeniyle canı yanan Demirel, Parti'nin başlangıçtaki orta yol, yani sosyal açıdan tutucu, ama ekonomik açıdan liberal politikalarına geri döndü ve hem solculara ve hem sağcılara karşı kapsamlı sert önlemler alarak devlet otoritesini yeniden kurmaya çalıştı. Aynı zamanda Türkiye'nin dış borç alabilmesi için Uluslararası Para Fonu tarafından talep edilen geniş kapsamlı ekonomik reformları da başlattı. Ne var ki artık çok geç olmuştu. Enflasyon aynı düzeyde sürüyordu. Terörizm şiddetinden bir şey yitirmeden devam ediyordu. Bir yandan da Hükümetin dışında bırakılmış olan Necmettin Erbakan (MHP Demirel'i desteklemişti) bir kez daha Bülent Ecevit'le güç birliği yaparak bir dizi güvensizlik oylaması aracılığıyla Demirel Hükümeti'ni düşürmek için tüm gücüyle çalışıyordu.[372]

1973 ve 1977 genel seçimleri, MSP'nin ana destek kaynağının Türkiye'nin kırsal kesimleri olduğunu ortaya koydu. Mesela 1973 seçimlerinde MSP'nin toplam oylarının yalnızca %32.8'i kent merkezlerinden gelirken, %67.2'si köylerden geliyordu. 1977 genel seçimlerinde ise MSP oyların %8.6'sını aldı ve bu oyların %36.8'i kent merkezlerinden, %63.2'si köylerden geldi.[373]

İlginç bir şekilde, hem 1973, hem de 1977 seçimlerinde MSP en çok Elazığ, Bingöl ve Diyarbakır gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu

[371]Yavuz, **Modernleşen…,** s.285
[372]Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980,** s.346
[373]Toprak, **'Milli Selamet Partisi',** s.2109

vilayetlerinde popüler idi. Önemli miktarda Alevi nüfusun geleneksel Sünni-Alevi tartışmasının bulunduğu vilayetlerde (mesela Erzurum, Kahramanmaraş, Malatya ve Sivas) MSP mezhepçi gerilimin bulunmadığı vilayetlere nazaran daha başarılı sonuçlar aldı. MSP'nin düzenli olarak oylarını arttırdığı diğer vilayetler Elazığ, Adıyaman, Diyarbakır ve Bingöl gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu vilayetleridir. Alevi seçmenlerin, Kemalist CHP ile özdeşleşmesi, MSP'nin Sünni İslamın temsilcisi olarak ortaya çıkmasına yardım etti.[374]

Buna karşılık Türkiye'nin Akdeniz ve Ege gibi gelişmiş bölgelerinde MSP oyları çok düşüktür. 1973 genel seçimlerinde Akdeniz ve Ege bölgelerinden sadece birer MSP milletvekili seçilmiştir. 1977 genel seçimlerinde ise Akdeniz Bölgesi'nde durum değişmemiş, Ege Bölgesi'nden ise hiç milletvekili çıkaramamıştır. MSP'nin seçimlerde en çok oy topladığı illerin özelliklerini incelersek, bu illerin gerek gelişmişlik, gerek kentleşme endekslerinde oldukça düşük sıralarda olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, 1973 seçimlerinde MSP'nin en çok oy aldığı 10 ilin kentleşme düzeyi, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) verilerine göre Türkiye ortalamasının altındadır. Ayrıca 10 ilden 7'sinde kentleşme hızı Türkiye ortalamasından düşüktür. Gene DPT verilerine göre, bu 10 ilin hiçbiri gelişmişlik düzeyi açısından Türkiye ortalamasının üstünde değildir. 10 ilden 7'si ülkedeki en az gelişmiş 20 il arasındadır. Biri 67 il arasında en sonuncudur. Buna karşın, bu 10 ilin gelişme hızları gelişmişlik düzeyine göre çok daha yüksektir. 10 ilden 5'inde gelişme hızı Türkiye ortalamasının üstündedir. İki il, 67 il arasında ikinci ve üçüncü gelmektedir.[375]

Bu sayılardan ortaya çıkan duruma göre, MSP oylarının önemli bir kısmını az gelişmiş kırsal bölgelerdendir. Gelişmişlik ve kentleşme

[374]Yavuz, **Modernleşen…,** s.284
[375]Toprak, **'Milli Selamet Partisi',** s.2110

düzeyleri düşük olmasına karşın, en fazla oy aldığı illerin yarısının gelişme hızı yüksektir. Üçünde ise kentleşme hızı, Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Özetle, MSP, ya az gelişmiş ya da hızla gelişen bölgelerden oy toplamıştır.[376]

MSP'nin geleneksel İslami görüşün hakim olduğu az gelişmiş yörelerdeki başarısını açıklamak güç değildir. Hızlı bir değişim sürecine girmiş bölgelerdeki başarısı ise bir protesto hareketi olarak nitelendirilebilir. İktisadi değişime ayak uyduramayan, sanayileşme ile birlikte ekonomik uğraşları açısından sanayi toplumunun kenarına itilmiş kişilerin (küçük esnaf, zanaatkar vd.) dini akımlara veya partilere eğilim göstermelerini beklemek mümkündür. Bu bağlamda MSP endüstrileşme ile kültür arasında ilginç bir ilişki kurmayı denemiştir. Hızlı endüstrileşmenin bazı kişiler için beraberinde getirdiği çöküntüyü, İslam dinindeki eşitlik, kardeşlik ve yardımlaşma ilkeleriyle gidermenin yollarını aramıştır. MSP ideolojisinde Türkiye'nin hızla endüstrileşmesi vurgulanmıştır.[377]

Bu hızlı gelişim, kapitalist modele özgü, maddeci dünya görünüşü sonucu bireyi kitle toplumu içinde tek başına bırakmıştır. MSP, kapitalizmin bireyciliği yerine ümmet kavramını oturtmayı denemiştir. Diğer bir deyişle, MSP ideolojisi gerek ekonomik, gerek kültürel açıdan merkezdeki elitlerin dışına itilmiş 'küçük adama' korkmaması gerektiğini aşılamıştır. Korkmamalıdır, çünkü endüstrileşme MSP'nin istediği biçimde gerçekleşirse, arkasında ümmet vardır.[378]

---

[376]Toprak, **a,g,m,** s.2110
[377]**Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi,** s.44-48
[378]Toprak, **'Milli Selamet Partisi',** s.2110

2- 12 Eylül'e Doğru Giden Siyasi Kriz

MSP'nin ana karakteristiği, onun melez popülizmi ve devlet işlerinde söz haklarının artmasını isteyen taşra güçlerini (yeni tüccarlar, aydınlar ve esnaf) temsil etmesiydi. Popülizmi ekonomik milliyetçilik, kültürel ve dini hareketliliğe dayalı bir programa dayanıyordu. Bu program devlet öncülüğündeki sanayileşme ve ekonomik faaliyetlerin şirketleşmesine sebep olduğu göçlerin ıstırabını yaşayan topluma, bir ahlaki istikrar ve çerçeve sağlamak için, Osmanlı-Müslüman değerler sistemine başvurulmasıyla başarılacaktı. MSP, hegemonyacı güçlere ve Türk toplumundaki seküler söyleme meydan okumak için İslam'a dayalı yeni bir muhafazakar ideoloji geliştirdi. Bu kampanya, toplumdan gittikçe koptuğu ileri sürülen seküler devlete karşı açıkça dile getirildi. Ancak MSP hiçbir zaman etkin bir patron-müşteri ağı geliştirmeyi başaramadı. Çünkü hükümette bulunmanın nimetlerinden pek yararlanamadı. MSP'nin üç farklı koalisyon hükümeti döneminde, koalisyon ortağı olarak kaldığı toplam süre yalnızca iki yıl oldu.[379]

MSP'nin en önemli ideolojik katkısı, 1920'lerdeki radikal Kemalist-pozitivist devrimlere karşı Türk toplumunda egemen olan Osmanlı –İslami liberal reformist geleneğin yeniden canlandırılması oldu. Müslüman Osmanlı reformcuları Türk toplumunun Avrupa kurumlarını ve teknolojisini benimseyebileceği, ama aynı zamanda kendi kültürel ve dini birçok olumlu ve hayati unsuru muhafaza edebileceği görüşündeydiler. Bu sebeple MSP platformu, radikal Kemalist projeye karşı doğrudan bir protesto idi. Her ne kadar MSP, Kemalist reformlara karşı İslami bir protestonun ilk siyasi ifadesi olmasa da, yarı demokratik bir siyasi sistem içerisinde, MSP İslami

[379]Yavuz, **Modernleşen…,** s.285

protestoyu ilk kez kurumsallaştırıyordu. MSP, sosyal sözleşmesini Milli Görüş olarak formüle etti ve bunu dört esasa göre tanımladı; Kültür, sanayileşme, sosyal adalet ve eğitim.[380]

Görünür dini platformlara yönelik mevcut laiklik düzene aykırılık nedeniyle, ince İslami semboller ve normlar, yorumlanarak, dinden çok kültür kavramı içinde sunuldu. Bu bağlamda MSP, İslami normların ortak kültürel lisan yoluyla yayılmasında kilit rol oynadı. Bu kültürel canlanmayla MSP, açık bir İslami dirilişi programını kastetmiyor, daha çok laikçi radikal pozitivizm projesinin yabancılaştırıcı unsurlarına karşı koymak için, Osmanlı–Türk normlarını ve sosyal yapılarının yeniden inşasını amaçlıyordu. MSP, CHP lideri Bülent Ecevit'in liderliğindeki koalisyon hükümetinin ortağı iken, daha fazla imam-hatip okulu açtı ve lise müfredatına ahlak konusunda İslami prensiplerden derlenen yeni bir ders ekledi.[381]

Milli Görüş platformuyla MSP, toplumdaki siyasi tartışmanın sınırlarını genişletti ve İslami söylemleri siyasi alna entegre etti. Bu durum ülke nüfusunun büyük bir kısmını temsil eden taşranın daha önceleri marjinalleştirilmiş bulunan sesinin entegrasyonu yoluyla toplumun demokratikleşmesini ateşledi. Kültüre yaptığı bu vurgunun yanı sıra MSP, toplumun maddi boyutuna da dikkat çekti ve sanayileşme meselesini öne çıkardı. MSP ideolojisinin bir başka esası da toplumdaki İslami motifleri, özellikle sosyal adalet kavramına ilişkin olanları gündeme getirmekti. Parti, yüksek vergilerden yarar sağlayan büyük şirketlere karşı, küçük tüccar ve üreticileri savundu ve devletten küçük esnaf ve sanatkarın çıkarlarını koruması için ekonomiyi

[380]Necmettin Erbakan, **Milli Görüş,** Dergah Yayınları, İstanbul-1975, s.25-32**;** Yavuz, **Modernleşen…,** s.286
[381]Yavuz**, Modernleşen…,** s.286

düzenlemesini istedi. Son olarak MSP toplumda geleneksel değerler ve kültürün yeniden aşılanmasında eğitimin rolünü vurguladı.[382]

'Milli Görüş', Türkiye'nin Tanzimat'tan beri izlediği 'Batılılaşma' sürecinin bir eleştirisidir. MSP'ye göre XX. Yüzyılda İslamiyet'in yeniden canlanmasına tanık olunmaktadır. İslam dünyası 'Batı'nın kültürel ve iktisadi emperyalizmi karşısında artık uyanmıştır. İslam ülkeleri kendi aralarında kardeşlik bağlarına dayalı bir işbirliğine girmişlerdir. Bu işbirliği sonucu Müslüman Ülkeler Birleşmiş Milletler'i, Müslüman Ülkeler Ortak Pazarı, Müslüman Ülkeler Müşterek Müdafaa Teşkilatı gibi örgütlenmelere gidilmeli, İslam dinarına geçiş sağlanmalıdır. İslam Devletleri efendi-köle ilişkisi türünden Batı yanlısı dış politikalardan artık vazgeçmelidir. MSP, Batılılaşmayı çağdaşlaşmanın bir ön koşulu olarak görmemekte, milli kültürden kaynaklanan değerler yeniden benimsendiği takdirde hızlı bir kalkınmanın gerçekleşeceğini savunmaktadır.[383]

Necmettin Erbakan ve arkadaşları, İslami geleneği, Türkiye'nin çağdaş kimlik ve adalet sorunlarını çözmek için modernist bir söylem olarak yeniden tasarlamıştır. Bu radikal kavramsallaştırmayı, Avrupa'nın henüz tam anlamıyla içselleştirilmemiş olan modernite ve sanayileşme nosyonları etkilemiştir. Bu nosyonlar İslamlaşmanın yanı sıra modernitenin gelişim süreçlerinin, İslamın modern kavramlar ve kurumlar bağlamında, radikal biçimde yeniden düşünüldüğü yeni bir sentez oluşturulmuştur. Modern Türkiye'de süregelen gelişme, İslami geleneğin, dünyanın her yerindeki Müslümanlar için siyasi, ekonomik, ve kültürel başarı örneği olabilecek bir yeni Türkiye oluşturulmasına yönelik modern söylemler bağlamında yeniden yapılandırılmasıdır. Bu durumun oluşturduğu İslami siyasi kimlik, dini oryantasyona sahip sosyal gruplar arasında bir yeni bir kimlik ve bağlılık nosyonundan

[382]Yavuz, **Modernleşen…,** s.286
[383]Toprak, **'Milli Selamet Partisi',** s.2108

ibarettir. Bu kimlik hem doğal bir değere, hem de daha iyi bir hayat sürme ve ortak söylemleri kullanarak uyumlu bir iletişim kurmak üzere ritüelleştirilmiş ortak davranış kalıplarını dışsallaştırma maksadını gerçekleştiren için araçsal bir değere sahiptir.[384]

MSP, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası kapatılmış, Şubat 1981'de MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile Genel İdare Kurulu üyesi 33 kişi hakkında Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde laikliğe aykırı davranıldığı gerekçesiyle dava açılmıştır.[385]

Hatta 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerekçeleri arasında, MSP'nin düzenlediği 6 Eylül 1980 Konya'da ki Kudüs mitinginin askeri darbeye giden yolda bardağı taşıran son damla, olduğu askeri yönetimin gerekçeleri arasında da sayılmıştı.[386]

[384]Yavuz, **Modernleşen…,** s.322
[385]Toprak, **a,g,m,** s.2110
[386]Recai Kutan, **Kirazlıdere Tutukevi Penceresinden 12 Eylül,** Keşif Yayınları, İstanbul-2001,s.9

SONUÇ

Bu çalışmada, Türk Siyasi Tarihinde Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri'nin yeri ele alınmaktadır. Bu iki partinin doğru değerlendirilmesi için Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeleri de değerlendirmek gerekir. 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilerek, parlamenter rejimle, çok partili sisteme geçilmesiyle başlayan siyasi modernleşme süreci, nihayet 1 Kasım 1922 yılında saltanatın kaldırılmasıyla, Cumhuriyet rejiminin önü tamamen açılarak bu süreç tamamlanmış oldu. Cumhuriyetin ilanından sonra, tek-parti sistemi uygulandı ve bu sistem bir iki küçük istisna ile 1945–46 yılına kadar gittikçe kuvvetlenerek devam etti. O tarihte çok partili sisteme geçildi.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yöneten zümrenin siyasi tasarımını belirleyen kaynaklardan birisi pozitivizmin şiarı olan ‘‘Düzen ve İlerleme’’ fikridir. İttihat ve Terakki'nin sivil kanadının önde gelenlerinden ve ideologlarından Ahmed Rıza bunu, ‘‘terakki’’ için düzen gereklidir biçiminde özetlemiştir. Düzen ilerlemenin ön koşuludur. Bu çerçevede, Türk modernleşmesinin siyasi eylemcileri düzen ve ilerlemeyi birbirine zıt iki biçimde algılamıştır. Bir yanda, ilerlemenin geleneksel düzeni bozucu ve ‘‘yeni düzen’’ oluşturucu niteliği övülürken, diğer yandan bozulan düzenin ‘‘devlet düzeni’’ olacak olmasının uyandırdığı huzursuzluk güçlü bir biçimde dile getirilmiştir. Sonuçta bu çelişki, 20. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'nin modernleşme projesinin esas sıkıntısını özetler.

1945 sonrasında hızla bağımsızlığını elde etmeye başlayan az gelişmiş ülkeler için, iktisadi kalkınma modeli olarak ya Batı tipi kapitalist kalkınma yolu veya Sosyalist Sovyetler Birliği modeli vardı. Türkiye, 1930'lardan sonra uygulamaya başladığı iktisadi devletçilik politikası ile özellikle Batılı devletlerce eleştirilmişti. 1939'da İngiltere, Fransa ve Türkiye ile birlikte ''Üçlü İttifak''ın kurulmasından sonra, ekonomi politikası liberal bir eğilim almaya başlamış ve savaş boyunca da bu sürdürülmüştü. Bu savaş döneminde Türkiye devlet himayesi altında güçlenen ve artık bu koruyuculuğu ayak bağı olarak gören ticari burjuvazi oluşmuştu ve bunlar Batı ile ilişkilerin geliştirilmesini istemekte idi. Çünkü Varlık Vergisi örneğinde olduğu gibi, hükümetin Batılı devletlerin uyguladığı ekonomi politikası ile gücendirmemek için bazı uygulamalardan vazgeçmesi, bu kesimi cesaretlendiriyordu. Savaşın bitimini müteakip Türkiye, Batı cephesinde yer almış ve Batı'nın da etkisiyle Tek Partili düzenden, çok partili hayata geçiş yapmıştır. 14 Mayıs 1950'de yapılan ilk demokratik seçimlerde Demokrat Parti, iktidara gelmiştir. Türkiye'de hızlı bir büyüme, değişim süreci, başlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve toplumsal yapısında köklü değişikliğe yol açmıştır. 27 Mayıs 1960 İhtilaliyle Türkiye'de yeni bir döneme girmiştir.

27 Mayıs 1960 Askeri hareketine verilen destek olarak baktığımızda, üniversite gençliği, öğretim üyeleri, memurlar gibi eğitim düzeyi ve toplumsal statüleri yüksek, fakat 1950'lerde ciddi ekonomik daralmadan bunalmış bir toplumsal kesimler mozaiği ile karşılaşıyoruz. Bunların temsil ettiği değerler ve inanç sisteminin CHP'nin de temsil ettiği 1920–1930 dönemi merkezi'nin değer sistemiyle örtüşmesi, DP ve ona yakın olan orta sınıf, tüccar, işadamları, taşra eşrafı ve köylüler arasında merkez'in demokrasi dışına çıkarak taşrayı sindirmeye

davranması olarak algılanmıştır. Yine merkez-kenar kültürel fay hattının belirlediği alanda oluşan değerlendirme ve algılamalar 1960'larda da 1950'lere benzer bir siyasi yapının doğmasına yol açmıştır. Bu anlamda da 27 Mayıs 1960 Askeri Hareketi siyasi hayatta bir duraksamadan ibaret kalmıştır.

Çok partili rejime geçişle beraber dinin denetim işlevinin etkinlik kazanması 1960 sonrasında da devam etmiştir. Demokrat Parti iktidarının dini politikaya alet etmiş oldukları görüşünü paylaşan Türk aydınları, din ve politika arasında bu tür bir ilişkinin önlenebilmesi için anayasal ve hukuki bir takım önlemlerin alınması gerektiğinde birleşmişlerdir. 1961 Anayasası'nın 19. maddesi ve 1965 yılında çıkan Siyasi Partiler Kanunu'nun bireylerin ya da partilerin 'dini' politik amaçlar için kullanmalarını yasaklamıştır. Nitekim 20 Mayıs 1971 yılında Milli Nizam Partisi'nin (MNP) kapatılması ve ardından Necmettin Erbakan aleyhine açılan soruşturma bu hükümlere dayalıdır. Fakat 1960'da Demokrat Parti'nin iktidardan düşürülmesiyle beraber, devletin dini güçleri yeniden denetim altında tutma çabası, tek parti dönemindeki sıkı kontrole kıyasla sınırlı kalmıştır. Ayrıca, 1960'larda sol akımların etkinlik kazanması ve giderek politik yelpazede ilerici-gerici ayrımının sağ-sol boyutları içinde düşünülmesi, laiklik sorununun gerek kamuoyunda gerekse politik çevrelerde önem kaybetmesine sebep olmuştur.

MNP'nin bir devamı ve siyasi mirasçısı olan Milli Selamet Partisi (MSP), 11 Ekim 1972'de Ankara'da kurulmuştur. MSP daha kuruluşunun 1. yılında 1973 Genel Seçimlerine girmiş ve kendinden hiç beklenmeyen büyük bir başarıyla çıkmıştı. Özellikle Orta ve Doğu Anadolu'daki illerden çok yüksek oranda oy almıştır.

MSP'nin karşılaştığı temel siyasi meydan okuma, kendinin de iktidar ortağı olduğu 1974 yılında meydana gelen, Kıbrıs Barış Harekâtı idi. Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs'ın %36'sını alınca tehdit altındaki Kıbrıs Türk halkı güvenceye kavuştu. Başbakan Bülent Ecevit ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, ulusal kahramanlar haline geldiler. İnsanlar Necmettin Erbakan'ı 'gazi' olarak adlandırırken, Bülent Ecevit, rakibinin popülerliğini aşındırmak ve koalisyonu sona erdirmek için fırsat aramaya başladı ve koalisyon dağıldı. Fakat erken seçimlere gidilemedi ve Türkiye'de zayıf hükümetlerin kurulduğu bir döneme girildi.

MSP, 1977 Genel Seçimleri'nde, 1973'deki Genel Seçimlerine göre oy kaybetmiş, buna rağmen Orta ve Doğu Anadolu'da varlığını hissettirmiş ve genel olarak Türkiye çapında oy ve milletvekili kaybetmesine rağmen Güneydoğu'da oy ve milletvekili kazanmıştır.

Sonuç itibariyle 1977 Genel Seçimleri MSP'nin hezimetiyle sonuçlanmıştır. 1973 Genel Seçimlerinde %11.8 ve 48 milletvekili kazanan MSP, 4 yıl sonra 1977 Genel Seçimlerinde oyları %8.6, milletvekili sayısı da 24'e inmiştir. Oylarını başta MHP olmak üzere diğer sağ partilere kaptırdığını söyleyebiliriz. 1977 Genel Seçimlerinden sonra da, Türkiye'de bir türlü arzu edilen sosyo-ekonomik ve siyasi istikrar sağlanılamadı. Süresi dolan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine aylarca defaatla yapılan meclisteki seçim turlarına rağmen, yeni bir Cumhurbaşkanı seçilemedi. Gittikçe artan enflasyon, mal darlığı ve provokatörlerin profesyonelce yönettiği ve körüklediği sağ-sol çatışmalarının sonucunda, zaten bir kısım şer odaklarının da arzu ettiği gibi, antidemokratik 12 Eylül askeri darbesine doğru giden süreç bir türlü engellenilemedi.

MSP, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası kapatılmış, Şubat 1981'de MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile Genel İdare Kurulu üyesi 33 kişi hakkında Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde laikliğe aykırı davranıldığı gerekçesiyle dava açılmıştır.

KAYNAKÇA

RESMİ YAYINLAR

Ayın Tarihi; Haziran 1946

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 14 Ekim 1973 Milletvekili Sonuçları, DİE, Yayın No:702, Ankara-1974

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Yenileme Seçimi Sonuçları, DİE, Ankara-1977

Milliyetçi Hareket Partisi, 1977 Seçim Beyannamesi, Emel Matbaacılık Sanayi, Ankara-1977

Milli Nizam Partisi, Program ve Tüzük; Haktanır Basımevi, İstanbul-1970

Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, Fatih Yayınevi, İstanbul-1973

Resmi Gazete; 14 Ocak 1972

SÜRELİ YAYINLAR

A- GAZETELER

Akşam; 4 Kianunussani (Ocak) 1945
Akşam; 8 Ocak 1946
Akşam; 24 Temmuz 1946
Akşam, 21 Mayıs 1971
Akşam; 3 Eylül 1971,

Cumhuriyet; 19 Mayıs 1939
Cumhuriyet; 4 İkincikanun (Ocak) 1945
Cumhuriyet; 18 Ocak 1945
Cumhuriyet; 24 Şubat 1945
Cumhuriyet; 25 Şubat 1945
Cumhuriyet; 22 Mart 1945
Cumhuriyet; 2 Kasım 1945
Cumhuriyet; 28 Kasım 1945
Cumhuriyet; 27 Haziran 1945
Cumhuriyet; 15 Mayıs 1950 (II. Baskı)
Cumhuriyet; 16 Mayıs 1950
Cumhuriyet; 1 Aralık 1958
Cumhuriyet; 20 Temmuz 1960
Cumhuriyet; 20 Ağustos 1969
Cumhuriyet; 2 Ekim 1969
Cumhuriyet, 14 Ekim 1969
Cumhuriyet, 10 Aralık 1969, Ümit Yaşar'ın Röportajı, **''Namaz-Niyaz Ehli Bir Profesörümüz''**
Cumhuriyet, 24 Ocak 1970

Cumhuriyet; 21 Şubat 1970

Cumhuriyet, 21 Mayıs 1971

Cumhuriyet, 22 Mayıs 1977

Cumhuriyet, 15 Haziran 1977

Günaydın, 12 Ekim 1972

Günaydın, 6 Haziran 1977

Hürriyet; 23 Mayıs 1950

Hürriyet, 15 Ekim 1973

Hürriyet, 16 Ekim 1973

Milli Gazete, 10 Nisan 1973, 'Prof. Dr. Erbakan Konya'yı fethetti.', 'Kurtuluşumuzun İlacı Milli Selamette'

Milli Gazete, 17 Mayıs 1973, 'Erbakan, Akmumcu ve Abbas MSP'ye girdiler'

Milli Gazete, 20 Mayıs 1973, 'Milli Görüş'ü Adana'da anlatan Prof. Dr. Erbakan', 'Mutlu ve Putlu Azınlık Dışındakiler Eziliyor'

Milli Gazete, 16 Haziran 1973, 'Of ve Pazar'da Milli Görüş'ü Halka Anlatan Erbakan', 'Türkiye'de Üç Grup İnsan Var, MSP Maddi ve Manevi Kalkınma Getirecek'

Milli Gazete, 29 Haziran 1973, Erbakan Van'da Konuştu: 'Ağır Sanayi'yi MSP Kuracak'

Milli Gazete, 1 Temmuz 1973, Doğu Anadolu Gezisinden Dönen Profesör Erbakan Gazetemize Özel Beyanat Verdi; 'Sanayimize Gereken Önem Verilmemiştir'. Konuşan: N. Erbakan.

Milli Gazete, 18 Temmuz 1973, 'Kalkınma İçin Sağcı Davranışta Bulunmak Lazımdır' diyen Erbakan; 'Hayat pahalılığının gerçek sebebi faizdir'.

Milli Gazete, 26 Temmuz 1973, Erbakan Doğu halkına 'Milli Görüşü' anlatıyor; 'MSP Avrupa'ya hizmeti ortadan kaldıracak'

Milli Gazete, 28 Temmuz 1973, Erbakan Batman'da konuştu. 'AP Milleti Avrupa'ya uşak yaptı.'

Milli Gazete, 4 Ekim 1973, Erbakan'ın konuştuğu Manisa mitingi muhteşem oldu.''Milyonu aşan üyeyle en büyük parti MSP''

Milli Gazete, 8 Ekim 1973, 'İnsanlık tarihinin en büyük mitingi yapıldı', 'Yeniden Büyük Türkiye', Erbakan, 'MSP'yi hiçbir güç kapatamaz' dedi. 'Milletin nabzı dün Konya'da attı.'

Milli Gazete, 9 Ekim 1973, 'MSP'yi kapatacak kimse anasından doğmadı'

Milli Gazete, 22 Ekim 1973, ''MSP Genel İdare Kurulu bildiri yayınladı. Necmettin Erbakan Genel Başkan''

Milli Gazete, 25 Ekim 1973, ''MSP Grubu ilk toplantısını yaptı. Erbakan; ''Artık Meclis'te üç görüş temsil ediliyor''

Milli Gazete, 20 Kasım 1973, ''Dış Basın, MSP'yi gelecek seçimlerde iktidarda görüyor', 'Erbakan, anahtar ile Anadolu'yu Partisine bağlamayı başardı'

Milli Gazete, 8 Şubat 1977, ''Diğer partilerin, MSP karşısında gelip teslim olmaktan başka çaresi yok. Biz laf değil hizmet peşindeyiz''

Milli Gazete, 21 Nisan 1977, MSP'nin seçim sloganını Erbakan açıkladı. ''Devri kapananlar; İnananlara tahakküm; CHP; Gazoz, kola,montaj AP; Yeni Devir; Yeniden Büyük Türkiye: MSP''

Milli Gazete, 25 Nisan 1977, ''Erbakan: Faizi kaldıracağız, Biz AP gibi, yabancı sermayenin trafik memuru değiliz''

Milli Gazete, 28 Nisan 1977, ''Erbakan: 5 yılda elli yıldan fazlasını yaptık''

Milli Gazete, 30 Nisan 1977, ''Erbakan; İşçileri fabrikalara ortak edeceğiz''

Milli Gazete, 13 Mayıs 1977, ''Faiz yerine kar ortaklığı'''

Milli Gazete, 21 Mayıs 1977, ‘‘Milli Görüş, Alpaslanların, Fatihlerin Yoludur. Ayasofya camiini tekrar ibadete açmak isteyenler bizimle gelsin’’

Milli Gazete, 28 Mayıs 1977, ‘‘Erbakan: MSP Hakk’ın, Ötekiler Batılın hizmetindedirler’’

Milli Gazete, 29 Mayıs 1977, ‘‘Erbakan: ‘Ayasofya’yı açıyoruz.’’

Milli Gazete, 2 Haziran 1977, ‘‘İnananlar birleşelim, AP ve CHP çökecektir’’

Milli Gazete, 8 Haziran 1977, ‘‘İç ve dış hücumlara rağmen MSP oy kaybına uğramadı’’

Milli Gazete, 14 Haziran 1977, ‘‘Erbakan; ‘Sağ-sol yok, Hak ve Batıl vardır’ dedi’’.

Milli Gazete, 27 Mayıs 1977, ‘‘Ayasofya açılacağı günü bekliyor’’

Milli Gazete, 3 Eylül 1977, ‘‘Erbakan, Erken seçim ‘Ağır Sanayi Hamlesini’ 4 ay aksatmıştır.’’

Milli Gazete, 21 Temmuz 1978, ‘Batılılar, İslam Dünyası’nın iktisadını çökertme çarelerini gözden geçirdiler’

Son Posta; 12 Mayıs 1946

Tercüman, 8 Şubat 1974

Ulus; 20 Mayıs 1939

Ulus; 20 İlkkânun (Aralık) 1941

Ulus; 3 Ağustos 1944

Ulus; 8 Ocak 1946

Ulus; 5 Nisan 1960

Vatan; 22 Mart 1945

Vatan; 27 Haziran 1946

Yeni Gün, 9 Şubat 1970

Zafer; 14 Mayıs 1950

B- DERGİLER

Akis; 27 Ekim 1958, Sayı: 274

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi; Cilt: 33, No.1-2, Mart-Haziran 1978

Ant; 31 Ekim 1967, Sayı: 44

Devir, 20-26 Ağustos 1973, Sayı: 42

Devir, 12 Kasım 1973, Sayı: 53

Düşünce, Temmuz 1977, Sayı: 4, **''Seçimlerin Ardındaki Gerçek ve MSP Olayı''**

Söz, 1 Haziran 1969, Yıl: 4, Sayı:59, **'Hakkın Zaferi'**
Söz, 1 Eylül 1969, Yıl:4, Sayı:65, **'Prof. Dr. Necmettin Erbakan, Vetodan biz sorumlu değiliz'**

Yarın, 14 Nisan 1971
Yankı; 1 Mart 1971, Sayı: 1
Yankı, 15-21 Mart 1971, Sayı:3
Yankı; 24-30 Mayıs 1971, Sayı: 13
Yankı, 13-19 Eylül 1971, Sayı: 21

Yankı, 22-28 Eylül 1975, Sayı:236

TELİF ve TETKİK ESERLER

ABADAN, Nermin; **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili,** Sevinç Matbaası, Ankara -1966

AHMAD, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, Hil Yayınları, İstanbul–1996

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay; **Türkiye'de Çok partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara–1976

AKIN, Rıdvan; **Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2009

AKŞİN, Sina; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,** Remzi Kitabevi, İstanbul–1987

ALBAYRAK, Mustafa; **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara–2004

ALBAYRAK, Sadık ;**Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı,** Araştırma Yayınları, İstanbul-1989

ARMAOĞLU Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1990**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara–1993

AĞAOĞLU, Samet; **Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu,** İletişim Yayınları, İstanbul–1993

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam (1938-1950) II. Cilt,** Remzi Kitabevi, İstanbul-2000

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam (1950-1964) III.Cilt,** Remzi Kitabevi, İstanbul-2000

BAĞCI, Hüseyin; **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası,** İmge Kitabevi Yayınları. Ankara–1990

BEKATA, Hıfzı Oğuz; **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Çığır Yayınları, Ankara–1960

BERKES Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–2006

BÖLÜKBAŞI Deniz; **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası, Osman Bölükbaşı,** Doğan Kitap, İstanbul-2005

COPEAUX, Etienne; **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006

CİZRE, Ümit; **Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık,** İletişim Yayınları, İstanbul-2005

ÇAKIR, Ruşen; **Ayet ve Slogan, Türkiye'de İslami Oluşumlar,** Metis Yayınları, İstanbul-1990

ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839–1950**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara -1999

ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, (1950'den Günümüze)**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara -2004

DEMİR, Fevzi**; Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908–1914),** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–2007

DEMİREL, Tanel; **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika,** İletişim Yayınları, İstanbul-2004

DUMAN, Doğan; **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir–1997

DUVERGER, Maurice; **Siyasi Partiler,** Bilgi Yayınevi, Ankara-1974

DÜNDAR, Can; **Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç, 1961-1976,** 2. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2008

ERBAKAN, Necmettin; **Milli Görüş,** Dergah Yayınları, İstanbul-1975

EMRE, Süleyman Arif; **Siyasette 35 Yıl,** I. Cilt, Akabe Yayınları, İstanbul-1990

EMRE, Süleyman Arif; **Siyasette 35 Yıl,** I. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002

EMRE, Süleyman Arif; **Siyasette 35 Yıl,** II. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002

EMRE, Süleyman Arif; **Siyasette 35 Yıl,** III. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002

GEORGEON, François; **Osmanlı-Türk Modernleşmesi,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–2006

GÜRÜN, Kamuran; **Türk- Sovyet İlişkileri,** Türk Tarih Kurumu, Ankara–1991

GÜRKAN, Nilgün; **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul–1998

GÜNEŞ, İhsan; **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920–1923),** İş Bankası Yayınları, İstanbul–2009

HEPER, Metin; **İsmet İnönü,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul–2008

İNAN, Kâmran; **Senatör, 1973-1979,** Timaş Yayınları, İstanbul-2007

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul–2006

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Zoraki Diplomat,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006

KARPAT, Kemal H.; **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul–1967

KARPAT, Kemal H.; **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–2006

KARPAT, Kemal H.; **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–2001

KARPAT, Kemal H.; **İslam'ın Siyasallaştırılması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul–2003

KARPAT, Kemal H.; **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-2007

KÖKER, Levent; **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** İletişim Yayınları, İstanbul–2004

KUTAN, Recai; **Kirazlıdere Tutukevi Penceresinden 12 Eylül,** Keşif Yayınları, İstanbul-2001

LANDAU, Jacob M.; Türkiye'de **Aşırı Akımlar, 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler,** Turhan Kitabevi, Ankara-1978

LEWİS, Bernard; **Demokrasinin Türkiye Serüveni,** Yapı Kredi Yayınları. İstanbul–2007

LEWİS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara–1998

MANGO, Andrew; **Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu,** Remzi Kitabevi, İstanbul–2007

PALAİRET Michael; **Balkan Ekonomileri 1800–1914, Kalkınmasız Evrim,** Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul–2000

ORTAYLI, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** Hil Yayınları, İstanbul–1995

ÖZBUDUN, Ergun; **Çağdaş Türk Politikası**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul–2007

ÖZDALGA, Elizabeth; **İslamcılığın Türkiye Seyri, Sosyolojik Bir Perspektif,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006

SARIBAY, Ali Yaşar; **Türkiye'de Din ve Parti Politikası, ''MSP Örnek Olayı''**, Alan Yayıncılık, İstanbul–1985

SAZAK, M. Emin; **Emin Bey'in Defteri, Hatıralar**, Tolkun Yayınları, Ankara -2007

SAZAK, M. Emin; **Meclis Konuşmaları, 1920–1950**, Tolkun Yayınları, Ankara–2007

SEVİLGEN, M. Gündüz; **M.S.P.'de Dört Yıl (1973-1977),** Yüksel Matbaası, Ankara-1980

ŞAYLAN, Gencay; **Türkiye'de İslamcı Siyaset,** Verso Yayınları, Ankara-1992

UĞUR, Necdet; **İsmet İnönü,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–1995

TANRIYAR, Emin (Söyleşi); **Dağı Delen Irmak, Kemal H. Karpat Kitabı,** İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul–2008

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt. 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir kuşağın, Bir partinin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul–2000

TUNÇAY, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931),** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul–1999

TOKER, Metin; **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul–1970

TOKER, Metin; **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973, Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960–1961,** Bilgi Yayınevi, Ankara–1991

TOKER, Metin; **İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961–1965,** Bilgi Yayınevi, Ankara–1992

TOKER, Metin; **İsmet Paşayla 10 yıl 1957–1960,** C.2, Akis Yayınları, Ankara–1966

TOKER, Metin; **İsmet Paşayla 10 yıl 1960–1961,** C.3, Akis Yayınları, Ankara–1967

TOPUZ, Hıfzı; **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi,** Remzi Kitabevi, İstanbul–2003,

ÜLKEN, Hilmi Ziya; **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul–2005

YAVUZ, Hakan; **Modernleşen Müslümanlar,** Kitap Yayınevi, İstanbul–2005

YERASİMOS, Stefanos; **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e,** III. Cilt, Gözlem Yayınları, İstanbul–1977

YEŞİL, Ahmet; **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara–1987

ZÜRCHER, Erik Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul–2006

ZÜRCHER, Erik Jan; **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924–1925),** İletişim Yayınları, İstanbul–2007

MAKALELER

AKTAR, Cengiz; ''Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi'', **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik,** Cilt.4, İletişim Yayınları, İstanbul–2003

GÖKMEN, Özgür; ''Tek Parti Dönemi CHP'nde Muhafazakâr Yönelimler'', **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık,** c.5, İletişim Yayınları, İstanbul–2006

İNSEL, Ahmet; ''Düzen mi Kalkınma mı?'', **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık,** Cilt.5, İletişim Yayınları, İstanbul–2006

KARPAT, Kemal H. ; ''İfta ve Kaza: Türkiye'de İlmiye, Devlet ve Modernizm (1820–1960)'', **Osmanlıdan Günümüze Elitler ve Din,** Timaş Yayınları, İstanbul–2009

KARPAT, Kemal H. ; ''27 Mayıs Sonrasında Siyasi Gelişmeler ve Toplumsal Kökenleri '', **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji,** Timaş Yayınları, İstanbul–2009

KALAYCIOĞLU, Ersin; ''27 Mayıs 1960 İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar'', **27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, (Editör) Suna Kili,** Boyut Kitapları, İstanbul–1998

MARDİN, Şerif; ‘‘Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri’’, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, (Derleyen) Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay,** Alfa Yayınları, İstanbul–2000

TOPRAK, Binnaz (Sayarı) ; ‘‘Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi’’, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 33, No.1–2, Mart-Haziran 1978

TOPRAK, Binnaz; ‘Milli Selamet Partisi’, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul–1983

WINTER, Michael; ‘‘Kemalist Türkiye’de Eğitimin Modernleşmesi’’, **Jacob M. Landau (editör), Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi,** Sarmal Yayınevi, İstanbul–1999

ZURCHER, Erik Jan; ‘‘The Young Turks-Children of the Boerderlands’’, **International Journal of Turkısh Studies,** Volume 9, No.1–2, Summer–2003

EKLER

MİLLİ NİZAM PARTİSİ PROGRAM VE TÜZÜK

M.N.P
Millî Nizâm
Partisi

PROGRAM

ESAS GAYE

1 — Partimiz, Milletimizin fıtratında mevcut olan yüksek ahlâk ve faziletin, kuvveden fiile çıkarılmasını, inkişafını ve Cemiyetimize nizam, huzur, içtimaî adalet ve vatandaşlarımıza saadet ve selâmet getirmesini gaye edinmiştir.

2 — Partimiz, Milletimizin manevî kalkınma yanında, müsbet ilimlerde ve teknikte taklitçilikten kurtulmuş, yapıcı, keşf ve icad edici gerçek bir ilmî inkişafa ve her sahada büyük şahsiyete erişmesini gaye edinmiştir.

3 — Partimiz, Milletimizin geçirdiği büyük tarihi tecrübeler ve kazandığı olgunluk sayesinde, millî ve manevî değerlerimize hâlel getirmeden demokratik hukuk nizamı içerisinde manevî ve maddî kalkınma hareketlerinin basiretli ve isabetli bir sentezini yapacağını ve bu suretle beşeriyete ışık tutacak, refah ve saadet getirecek, yeniden dünyaya örnek üstün bir medeniyet kuracağını kabul eder ve bu büyük gayeye erişmek için vatandaşlarımızı hizmete çağırır.

Demokrasi Anlayışımız :

4 — Partimiz demokrasiyi, hakka en riayetkâr, en bilgili ve en liyakatli kimselerin millet hizmetine getirilmesi ve milletin en âdil, en isabetli ve ilmî usullerle idaresi için hakkı arayan ve hakkın tahakkukuna çalışan hak ve hakikat otoritesine yol açan serbest imkânlar zemini olarak tarif eder.

Demokrasinin tekâmülü, fertlerin fazilet yolunda erişecekleri tekâmülün muhassalası olarak anlaşılmalı ve nefsanî, başıboş hürriyet temayüllerinin hedefi olmamalıdır.

Partimiz, demokratik rejimin ancak, ahlâk ve faziletin hâkim olduğu cemiyetlerde teessüs ve tekâmül edebileceğine inanır; bu temel hasletlerin bozularak cemiyet içerisinde nizamlayıcı tesirini kaybetmesi halinde ise demokrasinin de dejenere olarak insan haysiyetine aykırı rejimlerden birine inkılâp edeceğine ve bir anarşi âleti olacağına muhakkak nazarı ile bakar.

Bu itibarla siyasî mücadelelerdeki metodumuz, yapıcı, uyarıcı, birleştirici, hak ve hakikat otoritesini tanıyıcı hak ve hakikatı müdafaada açık, cesur ve ahlâk ve faziletе riayetkâr, fikre karşı fikirle mukabele edici mahiyette olacak, ilimsiz, dayanıksız, tahrik ve tahkir edici menfi metodların siyasî bünyemizden tasfiyesini şiar edinecek-

İçtimaî Adalet :

5 — Partimiz, mutlak olarak cemiyeti gözetip, ferdi ihmal eden veya ferdi gözetip, cemiyeti ihmal eden, sistemlerin içtimaî adalet anlayışını ve tatbikatını yeterli bulmaz. İçtimaî adaletten maksadımız fertle cemiyet ve halkla emek arasında adilâne bir dengenin bulunmasıdır. Partimiz bu dengede hattâ sadece adaleti kifayetli addetmeyip, fazilet ve ihsan ile daha mesut cemiyet nizamına ulaşılmasını gaye sayar. Bundan dolayı Partimiz "İçtimaî Adaleti" ancak adalete, fazilete ve ihsanın ulviyetine inanan ve hareketlerinde hak ve adaletten ayrılmayan vatandaşların çoğunlukta oldukları cemiyetlerde gerçekleşebileceğine inanır.

Ahlâkî ve manevî değerleri tanımayan ve hatta ahlâkın bozulmasına çalışan ve cemiyette içtimaî adaletin sadece devlet baskısı ve zabıta tedbirleriyle getirilebileceğini daşları da hak ve hürriyetlerinden mahrum edilmeleri gekabul eden, memleketi baştan başa bir cezaevi ve vatandaşları da hak ve hürriyetlerinden mahrum edilmeleri gerekli mücrimler gözüyle gören, satıhta kalmış bir sosyal adalet anlayışından milletimize ve bütün insanlığa zarar geleceğine inanıyor ve gerçek hak ve emek tevazünün ölçüsünün kefaletini milletimizin ruh kökünde buluyoruz.

Fertlerin iç düzeni bozulmaya terkedildikten sonra, dışta yapılacak düzen değişiklikleriyle bütün meselelerin hal yoluna gireceğini zanneden görüşleri kifayetsiz ve gerçeksiz telâkki ediyoruz.

Sıhhatli ve normal bir cemiyette aslolan içtimaî adalet ve huzurun fertlerin içten gelerek hakka riayet etmesiyle kendiliğinden doğmasıdır. Devletin içtimaî adalet tevziindeki rolü ikinci derecede kalan tamamlayıcı mahiyette bir roldür. Ve mutlaka millî ruha istinat etmesi lâzımdır.

Vicdan Hürriyeti :

6 — Vatandaşın dinî inanış, ibadet, öğretim, telkin ve terbiye ihtiyaçlarını karşılayacak bir vicdan hürriyeti anlayışına sahibiz.

Din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak tarif edilen lâikliğin, dine baskı ve dindarlara saygısızlık gayesine âlet edilmesine karşıyız.

Lâiklik mevzuunda Partimizin ölçüsü; bu müesseseyi din aleyhtarlığı şeklinde bir tatbikata döken her nevi anlayışa karşı olmak şeklinde ifade edilebilir.

Ortaçağ Avrupasında engizisyon mezalimi ve koyu bir taassup hüküm sürerken, din ve vicdan hürriyeti tatbikatında en faziletli örnekleri vermiş olan milletimizi, dinî bilgiden kısmen veya tamamen mahrum bırakmaya müncer olabilecek yanlış politikanın yerine, dinî hislerin istismarına mahal ve imkân bırakmayacak mahiyette bir eğitim ve öğretim politikası takip ve tatbik etmek dâvasındayız.

Milliyetçilik Anlayışımız :

7 — Müşterek dâvalara iman, müşterek tarih şuuru, müşterek kültür ve gaye birliği içerisinde ve müşterek bir ruhî muhteva potasında erimiş toplulukları tam bir vahdet içinde kabul edici, zarfı mazrufa göre kıymetlendirici ve bu ölçüler dışında hiçbir tefrik yapmayıcı bir milliyetçilik anlayışına sahibiz.

Yabancı Kültür İstilâsı :

8 — Zararlı cereyanların son senelerde inkişaf etmesi, gerek geçmiş ve gerek yeni iktidarların millî eğitim politikasının tabiî ve elîm bir neticesidir. Demokratik rejimin hiçbir prensibi gençliğe millî mefkûre ve ahlâkımızın ve tarih şuurumuzun aşılanmasına mani bulunmadığı hal-

de, müfredat programlarının tanziminde gayri millî bir yol takip edilmiş, zihinler ve kalbler mefkûresiz bırakılmaya çalışılmıştır. Bu kısır politika memlekitimizi manevî istilâya hevesli olan beynelmilel kültür emperyalistlerinin cesaretini ve faaliyetini arttırmıştır.

Memleketimizde Marksizmin, kozmopolitliğin ve çeşitli yabancı ideolojilerin yayılma istidadı taşımasının sebebi iktisadî olmaktan ziyade, ideolojiktir. Ve uzun yıllar devam ettirilen yanlış politikanın neticesidir.

Bu sebepten maddî ve iktisadî; kaynaklarla kendisini destekleyen manevî istilâ hareketini önlemeyi ve yeni nesilleri milletimize kazandırmayı, istiklâl mücadelesi kadar ehemmiyet vereceğimiz mukaddes bir vazife saymaktayız.

Temel Hak ve Hürriyetler :

9 — Partimiz, insan hakları evrensel beyannamesinde ve anayasada adı geçen temel hak ve hürriyetlerin en mütekâmil ve en insanî bir şekilde tatbikine müncer olacak hasletlerin millî vicdanda mevcut bulunduğuna inanır.

10 — Partimiz aile nizamını cemiyetin temeli sayar; mülkiyetin, mirasın, özel teşebbüsün hak olduğuna inanır. Her ferdin can, mal ve ırz emniyeti devletin tekeffülü altındadır. Partimiz gerek millî eğitim hizmetlerinden istifade ve gerekse özel teşebbüs sahasında çalışıp kazanmada millî imkânlardan faydalanmak hususunda imkân ve fırsat eşitliği sağlamak kararındadır.

Yurt kalkınmasında bir taraftan ferdin zekâ, bilgi, tecrübe, kabiliyet ve azmini harekete geçiren, istihsali ve imalâtı artıran ve milleti zengin eden sihirli kuvvetini değerlendirirken, diğer taraftan sermayenin emeği, emeğin sermayeyi istismar etmemesi için âdil tedbirleri almak kararındayız.

Devlet İdaresi :

11 — Devletin, milletimizi bu programdaki gayelere ulaştırmayı hedef edinmesi ve aynı zamanda vatandaşlara karşı âdil, himayekâr ve şefkatli davranması, yol gösterici, yardım edici olması başlıca prensiplerimizdendir.

Devlet özel teşebbüsü âdil şartlar dairesinde nizamlama, teşvik ve geliştirmeye çalışırken onun gücünün yetmediği işlerde veya millî menfaatlerin emrettiği hallerde bizzat teşebbüslere girişecektir.

12 — Teşriî, kazaî ve idarî sahalarda adalet dağıtmakla vazifeli olan devlet mekanizmasının bu vazifesini hakkıyla yapabilmesi için memurların en ahlâklı, en âdil ve en liyakatli kimseler olması şarttır. Bu itibarla memur seçiminde ihtisas, meslekî tecrübe ve bilgiye ehemmiyet verildiği kadar, ahlâk ve karaktere de ehemmiyet verilmesi gerektiğine inanıyoruz. Bürokrasiyi kaldırmak ve hizmetlerin ifasını sür'atlendirmek için ilmî metodlar uygulanacaktır. Yapacağımız idarî ıslahat bu esas görüşe istinat edecek ve bunu sağlamaya matuf olacaktır.

Bunun yanında mülkî teşkilâtın dirayetli ve tecrübeli ellere tevdiine, hizmetlerin sür'atle ifası için Valilerin Vilâyet dahilindeki resmî daireler üzerinde, murakabe selâhiyetlerinin arttırşlmasına, çeşitli teşkilâtlar tarafından, Vilâyet dahilinde yapılacak hizmetler arasında bir ahenk teminine, idarî mekanizmayı partizan tesir ve baskılardan tamamen kurtaracak tedbirleri almaya lüzum ve zaruret olduğuna inanıyoruz.

13 — Devlet hizmetlerinde lüksün, israfın, lüzumsuz formalitelerin, kırtasiyeciliğin sür'atle önlenmesi şarttır. Devlet memurluğunun itibarını arttırmak, rüşvet, iltimas ve irtikap gibi hastalıkları kökünden kazımak memleketimizi sür'atle, kudretli, âdil, zinde ve masrafı az bir idarî mekanizmaya kavuşturmak azmindeyiz. Bu maksadın husulü için ücretlerin yeterli olması ve memur sayısının ihtiyaca yetecek normal seviyede tutulması lüzumuna kaniyiz.

14 — Bugünün ihtiyaçları karşısında nazarî ve kifayetsiz duruma düşmüş olan hükûmetin ve bakanlıkların kuruluşları, manevî ve maddî kalkınmamızı hızlandıracak ve ihtiyaçları sür'atle ve yeterli şekilde karşılayacak yeni bir kuruluş ve teşkilâtlanmaya tâbi tutulacaktır.

Büyük Millet Meclisi :

15 — Büyük Millet Meclisi Millî İradenin tecelligâhı ve rejimin temel müessesesidir. Millî İradenin üzerinde

beşerî hiçbir kuvvet ve otoritenin mevcudiyeti kabul edilemez. Bu otoriteyi zedeliyecek veya gölgeleyecek baskı grupları mülâhazasına v.s. buna benzer fikirlere yer verilemez. Büyük Millet Meclisinin itibarını sarsacak faaliyet ve telkinlerin şiddetle önlenmesi elzemdir.

Millî İradenin temsilcisi bulunan Milletvekillerinin murakabe ve hizmet imkânlarını arttırmak üzere gerekli tedbirler alınacaktır.

Teşriî mekanizmanın bu prensiplere ve milletin arzusuna daha uygun bir yapıya kavuşması için kanunlarımızda gereken tadilâtın yapılmasına taraftarız.

Anayasa :

16 — Daha hızlı kalkınmaya mecbur olan Türkiyemizde devlet hizmetlerinin verimli, sür'atli ve kudretli yürütülebilmesi ve Anayasamızın bünyemize intibak bakımından daha mütekâmil bir yapıya kavuşturulması ve tatbikattaki aksaklıkların giderilmesi için Anayasada aşağıdaki değişikliklerin yapılmasını zarurî görüyoruz. Şöyle ki:

a) İcraî organın daha kudretli olması ve sür'atli çalışabilmesi için Reisicumhur'un tek dereceli olarak (halk tarafından) seçilmesi ve icraî organ düzenini, Başkanlık (Presidentielle) sistemine göre tanzimi..

b) Teşriî organın daha sür'atli ve daha kudretli çalışabilmesi için Cumhuriyet Senatosunun kaldırılması..

c) Milletvekili sayısının 300'e indirilmesi..

d) Millî iradenin tam mânasiyle tecellisi için vatandaşa karma liste yapmak hakkının tanınması, delege saltanatına son verilmesi, seçim enflasyonunun önlenmesi..

e) Reisicumhur'a gereken hallerde referanduma müracaat hakkının tanınması..

f) İktidar değişikliği halinde işe başlayan hükûmetlerin, devlet teşkilâtının üst kademelerinde vazifeli olan müdürler, umum müdürler ve müsteşarlar seviyesindeki memurları, maddî haklarına hâlel gelmeden değiştirmesine imkân verilmesi..

g) Meclise ve bilumum devlet teşkilâtına sınıf tefriki yapan aşırı solcuların ve kökü dışarıda olan ve millî mef-

kûremizle bağdaşmayan cereyanlara mensup olanların girmesine mâni, daha kat'i hükümler getirilmesi..

h) T.R.T. ve Üniversite muhtariyetinin temel prensiplerini zedelemeden bu müesseselerin millî ahlâk ve mefkûremizi kuvvetlendirecek mahiyette neşriyat ve öğretim yapmasını sağlayacak ve bu müesseselerin doğrudan doğruya ve dolayısiyle zararlı cereyanlara âlet olmasını önleyecek hükümlerin tedvini..

i) Millî mefkûre ve millî ahlâkımızın muhafazası ve kuvvetlendirilmesine dair maarif politikasının teminat altına alınması için yeni hükümler getirilmesi..

j) Partimiz Basın hürriyetine mutlak olarak taraftardır. Ancak; Bu hürriyetin ahlâk ve aile nizamını bozmak ve zararlı cereyanlara destek olmak maksatlariyle suistimalini önleyecek; basının ahlâkî nizam ve demokrasimizin takviye ve tekâmülüne hizmet etmesini ve şahıs masuniyetini sağlayacak tedbirlerin alınması.. gibi hususlarda Anayasamızın değiştirilmesine ve ikmaline taraftarız.

İçtimaî Yardımlaşma :

17 — Vatandaşların hayatı ve sıhhati devletin teminatı altındadır. Bu esas prensibe rağmen bir kısım vatandaşların işsizlik, sakatlık, hastalık yüzünden ve çeşitli felâketler veya mahrumiyetler dolayısiyle fakirliğe ve dilenciliğe mahkûm olmaları veya bu yüzden hayatlarının ve sıhhatlarının heder olması, devletin bu mevzularda üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yapmadığını gösterir.

Bunun sebebi, içtimaî yardımlaşma müesseselerinin ve fikrinin zayıf bırakılmış olmasıdır.

Bu ihtiyacın hakkıyla karşılanabilmesi için, devletin, belediye ve özel idarelerle sair hükmî şahsiyetlerin, vatandaşların, vakıfların maddî; yardımları ve Diyanet İşleri Teşkilâtının manevî ve fikrî desteği ile çalışan ve bütün yurda şâmil bir içtimaî yardım teşkilâtı kurmak kararındayız.

Mevcut yardım müesselerini de çatısı altında birleştirecek olan bu teşkilât, felâketzedelere, çalışma imkânından mahrum kalmış olan fakir vatandaşlara, iş bulmayarak sıkıntıya düçar olmuş işçilere, tahsilde bulunan fakir talebelere, korunmaya muhtaç küçüklere ve ihtiyarlara,

dul ve yetimlere ve sair emsalî hayır işlerine yardımda bulunacaktır.

Ayrıca :

Malî durumu yeterli olmayanlara veya dar gelirli memur ve işçilere masrafsız borç para veren müesselerin kurulmasına çalışacaktır.

Maarif Politikası :

18 — İlme ve âlime en fazla kıymet (yüksek değer) veren ve hürmet eden aziz Milletimizin hizmetinde Partimizin birinci derecede ehemmiyet verdiği dâva maarif kalkınmasıdır. İlim ve medeniyet yarışında Milletimizin lâyık olduğu mevkie erişmesi ancak bu sayede mümkün olacaktır.

Bu itibarla az gelişmiş olmaktan kurtuluncaya ve insanlık camiasında her bakımdan örnek millet seviyesine erişinceye kadar maarif sahasında bir millî kültür mücadele hareketinin başarılması icap ettiğine kaniiz.

19 — Maarif politikamızın ana hedefi, yeni nesillere, milletimizin fıtratında mevcut yüksek ahlâk ve fazilet gibi hasletlerin bir hayat düstûru olarak intikal ettirilmesidir.

Bu gaye ana okullardan başlayarak yüksek tahsile varıncaya kadar maarifin her kademesinde ders programlarının tanziminde ehemmiyetle gözönünde bulundurulacaktır.

Yeni nesillerin inançlı, çalışkan, vatanperver, millî ahlâka, aile nizamına ve aile disiplinine bağlı, millî mefkûremize, kültürümüze ve tarih şuurumuza sahip, hakşinas, feragatkâr ve fedakâr, ilim, teknik ve medeniyet yarışında bütün insanlığa ışık tutacak bir seviyeye erişme azminde olarakyetiştirilmesi gayemizdir.

20 — Partimiz halkın ve gençliğin yetiştirilmesinde yurdumuzun resmî ve gayri resmî bütün müesseselerini bu gayeye uygun olarak yeniden tanzim etmek kararındadır. Ailenin veya maarif teşkilâtının yapıcı gayretlerini, sinema ve tiyatronun veya radyo ve televizyon gibi neşir ve telkin vasıtalarının veya basının, sırf ticarî gayelerle hareket ederek yıkmaya çalıştığı ve buna ilâveten çeşitli

sefahat yerlerinin gençliğe açık olduğu bir vasatta sistemli bir millî terbiye verilebileceğinden bahsedilemez.

Hele hızla kalkınmaya mecbur bir milletin, gayesine erişebilmesi için sefahatin kaldırılması icap ederken, bunun alabildiğine arttırılması millî menfaatlerimizle telif kabul etmez.

Millî Eğitim üzerindeki tesiri, belki de Millî Eğitim Bakanlığının ve ailenin tesirinden çok fazla olan, muasır neşir ve telkin vasıtalarının başıboş bırakılması makul ve mantıkî bir politika değildir.

Bu sebepten partimiz maarif kalkınmamızın vazgeçilmez unsurları saydığı bu türlü vasıtaların millî ahlâk ve mefkûrenin kuvvetlendirilmesi yolunda ahenkli bir iş ve güç birliğine tâbi tutulmasını ister. Bu vasıtaların yapıcı istikamette seferber edilmesi halinde milletimizin tarihimizde misli görülmemiş bir ahlâk ve kültür gelişmesine mazhar olacağına şüphe yoktur.

21 — Kökü dışarda kozmopolit ve markist yıkıcı fikir cereyanlarının ve bunların doğurduğu mütefessih ahlâkın cemiyetimize sirayet etmemesini temin ve bu türlü tesirlerden tamamen arınmamız için Millî Eğitim Politikası ve kadrosu yeniden tanzim edilecektir. Millî varlığımıza, demokratik rejime ve insan hak ve hürriyetlerine düşman ideolojilerin gizli ve aşikâr militanlarından fikir hayatımızın sür'atle temizlenmesi şarttır. Biz fikir mekanizmasına sızmış bu çeşit unsurların zararlı faaliyetlerini bir manevî rejim ve bir vatan hırsızlığı mahiyetinde telâkki ediyoruz.

22 — Rejimin bekası ancak rejimin prensiplerine samiyetle inanan ve riayet eden vatandaşların mevcudiyeti ile kaimdir.

Bu maksatla, müsamahalı, tenkide tahammülü olan ve kendisini murakabe ile olgunlaştırmaya cahdeden, şahıslara, körü körüne tâbi olma itiyadından kurtularak gerçek fikirlere, ideallere bağlanma merhalesine erişmiş fikrî taassuptan uzak hak ve hakikate erişme çabası içerisinde bulunan, beşikten mezara kadar ilim prensibine inanan ve ahlâkî tekamül cehdi içinde olan, fikre karşı fikirle mukabeleyi şiar edinmiş sınıf tefriki yapmayan demokratik zihniyet ve karakterde yeni nesiller yetiştirilmesinin lüzumuna kani bulunuyoruz.

Vatanın bekası bu saydığımız hasletlerin yanında vatan ve milleti nsaadet ve selâmeti uğruna lüzumu halinde malını ve canını feda edecek vatandaşların mevcuriyetine bağlıdır.

Partimiz bu millî ve manevî değerlerin asırlardan asırlara, nesillerden nesillere intikal ettirilmesi için gereken tedbirleri ihtiva eden uzun vadeli bir plân tatbik edecektir.

23 — Maarif kalkınmamızın 2. ana hedefi aslında mensup olduğumuz medeniyetin malı olan ve batının bütün esas ve temellerini bizden alarak maddî kalkınmasını temin ettiği müsbet ilimlerin yurdumuzda sür'atle yayılması, bu ilimlerin mahsulü teknik ve teknoloji yardımiyle beşeriyetin mazhar olduğu hızlı gelişmeyi memleketimizde tekrar tahakkuk ve daha da terakki ettirerek milletimizi ilim ve teknik yolunda tarihi şahsiyetiyle mütenasip önder durumuna getirecek olan teknik ve ilmî kadroyu yetiştirmek ve verimli bir şekilde çalışabilmesi için bu kadroyu en ileri çalışma imkânlarına kavuşturmaktır.

Yeni nesillerimizin bu gayeyle yetişeceğine, ilim ve teknikte icad edici, keşfedici kabiliyet ve istidadımızın yakın bir zamanda meydana çıkacağına ve milletimizin kuracağı yeni dünya medeniyetinin, yenilmez maddî üstünlüğünü sağlayacağına inanıyoruz. Bu imanla milletimize telkin edilmeye çalışılan sathî batı özenti ve taklitçiliğine tamamen muarız bulunuyoruz.

Maarif politikamızı bu ana hedeflere tevcih ve ders ve müfredat programlarını buna göre tanzim edeceğiz.

24 — Kadın ve erkek, herkesin ilim öğrenme hakkına sahip bulunduğu esasına inanan Partimiz, yarının ebeveyni olacak çocuklarımızın gerekli terbiyevî bilgilerle teçhizini ve bilhassa geleceğin annesi, ev hanımı olan kızlarımıza ev ekonomisi ve çocukların bedenî, ruhî, ahlâkî, dinî terbiyesi ile ilgili bilgilerin verilmesini zarurî görür.

25 — Şehir, kasaba ve köy okullarının sür'atle ikmaline, maarif hizmetlerinde yurdun muhtelif bölgeleri arasındaki muvazenesizliği gidermeye, gençlere maarifte imkân ve fırsat eğitliği sağlamaya kararlıyız.

26 — İlim adamlarımıza ve öğretmenlerimize, milletimizin gösterdiği tarihî, millî ve ananevî saygıyı devam

ettirmek kararındayız. Üniversitelerimizi, siyasî partilerin organı ve mücadele sahası olmaktan kurtararak aslî hüviyetine kavuşturmak azmindeyiz.

İlim adamlarımızın, öğretmenlerimizin maddî ihtiyaçlarını karşılamayı ve terfilerini sağlamayı, ilme gösterilmesi gereken saygının tabiî bir neticesi sayıyoruz.

Diyanet İşleri :

27 — Diyanet İşleri Teşkilâtını kanunların kendisine tahmil ettiği vazifeleri kusursuz yapabilecek şekilde imkânlara kavuşturmak kararındayız.

28 — Partimiz temel hak ve hürriyetlerin umumî esasları dahilinde vatandaşları öğretim ve eğitime tâbi tutmak suretiyle dinî öğretim noksanından doğacak mahzurların izale edilebileceğine ve dinin istismardan kurtulacağına inanır.

29 — Diyanet İşleri Teşkilâtını mevcut vazifelerine ilâveten, modern ilimlerle de teçhiz ederek teknik kalkınma hareketinin hızlanmasında halkın teşebbüs, kabiliyet ve kudretini artıracak, ruhları dinamizme kavuşturacak teşvik edici bir unsur olarak vazifelendirmeyi faydalı görüyoruz.

30 — Dinî müesselerde çalışanların ücret baremlerini âdilâne esaslar dahilinde tanzim etmek kararındayız.

31 — Partimiz dinî müesseselerin her türlü partizan tesirlerden masun kalması için gerekli tedbirleri alacaktır.

Millî Savunma :

32 — Maddî ve manevî kalkınmamızın müşterek gayelerinden en mühimi dünya çapında bir askerî güce erişmektir. Harp san'atında ve kahramanlıkta kudretini bugüne kadar cihan tarihine tescil ettirmiş olan Ordumuzun değişen muasır şartlar içerisinde üstün mevkiini devam ettirmek esas gayemizdir.

Ağır millî sanayimize muvazi olarak ağır harp sanayimizin kurulması ve inkişafı elzemdir.

Bizim durumumuzda olan memleketlerin bazısı ağır harp vasıtalarını ve hatta nükleer silâhları imal etmeye

başladıkları halde bu sahada onlardan geri kalışımızın sebebini şimdiye kadar takip edilen anlayışsız ve hareketsiz politikada buluyoruz.

Askerî Plânlama Dairesi :

33 — Ordumuzun vurucu gücünün arttırılması, teknik bilgisinin geliştirilmesi, askerlik müddetinin kısaltılması, ağır harp sanayiinin kurulması, diğer memleketlerde askerî sahada vukua gelen inkişafların yakınen takibi, nükleer ve diğer modern silâhların imaline girişilmesi, askerin talim ve terbiyesinde modern usullerin tatbiki, subay, astsubay ve erlerimizin daha kolay ve rahat yaşama şartlarına kavuşturulması askerlik hizmetlerini aksatmadan ordunun sahip olduğu ilmî ve teknik potansiyel kudretinin yurt kalkınmasına daha fazla iştirak ettirilmesi ve Ordumuzun modern standartlar bakımından iftihar edilecek bir seviyeye erişmesi gibi mevzuları muasır ilmî fennî ve askerî şartları ve malî imkânları gözönünde tutarak, tahakkuk safhasına koyacak, bir askerî plânlama dairesi kurulmasına taraftarız.

34 — Partimiz orduyu aynı zamanda memleketin fikri ve manevî kalkınmasını sağlayacak büyük bir okul olarak kabul eder.

Askere millî, tarihî, hamasî kültür aşılanması askerin sanat ve hüner sahibi olması için askerî eğitimin daha geniş imkânlara kavuşturulmasında fayda görüyoruz. Bunu temin gayesiyle, Millî Eğitim Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığının iş ve güç birliği yapmasını ve askerliğini yapmakta olan kültürlü kimselerden geniş ölçüde istifade edilmesini lüzumlu görüyoruz.

Adalet Mekanizması :

35 — Adalet mekanizması ferdî, iktisadî, malî, idarî, siyasî ve teşriî organları murakabe eden geniş selâhiyetlere sahiptir. Bu itibarla adalet teşkilâtının millî hayatımızda oynadığı rol çok mühimdir. Bu mühim vazifeleri hakkiyle ifa edebilmesi için, asrımızın değişen şartları içerisinde adliyemizi daha sür'atli bir çalışma sistemine ka-

vuşturmak, statik bünyeden dinamik organ haline geçirmek kat'i bir ihtiyaçtır.

36 — Hâkimlik mesleğinin kudsî ve manevî mevkiini, şeref ve haysiyetini koruyucu hedbirlerin alınması başta gelen vazifemiz olacaktır. Hâkimlerin yetişmesinde ve mesleğe kabullerinde hukukî bilgi ve meslekî tecrübenin yanında, yüksek ahlâk ve karakter, millî mefkûremize sadakat, birinci derecede nazara alınacaktır.

Türlü ihmaller dolayısiyle ahlâk bozucu hareketlerin cemiyetimizin temellerini tahrip etmeye devam ettiği devrimizde bünyemizi bu mikroplardan temizleyecek millî ahlâkımızı kurtaracak, böylece istiklâl ve istikbalimizi teminat altına alacak sihirli kuvvet, adliye mekanizmasıdır. Mahkemelerin bu vazifeyi ifa edebilmesi için kanunlar yeniden tanzim edilecek ve teşkilât takviye olunacaktır.

37 — Hukuk fakültesinin ve hukukla ilgili diğer Yüksek Okulların hem ameli ve hem de nazari tedrisat yapmasına önem verilecek ve mezunuarın meslekî bilgi bakımından daha iyi yetişmeleri için gereken tedbir alınacaktır.

38 — Adliye dairelerinin perişanlıktan kurtarılması ve makamın kudsiyetiyle mütenasip maddî imkânlara kavuşturulması elzemdir.

39 — Dâvaların sür'atle neticelenmesini temin için iş hacminin artıp eksilmesini nazara alarak mahkeme veya hâkim sayısını ona göre tanzim edecek hareketli bir çalışma sistemi getirmek kararındayız.

40 — Dâvaların uzamaması için usul kanunlarında değişiklik yapılmasını asrımızın seri haberleşme ve nakil imkânlarından adliyemizin azamî derecede istifadesini, tarafların kasten mahkemeyi uzatmalarına veya ihmallerine engel olacak tedbirlerin alınmasını, harç ve sair masraf tahsili mekanizmasının tarafların ihtiyarından kurtarılarak otomatik ve pratik hale ifrağını temin edeceğiz.

41 — Temyiz mahkemesinden işlerin çabuk çıkmasını temin edecek ve iş hacmine göre ayarlanacak bir çalışma sistemi tatbik edeceğiz.

42 — Mahkemelerin rüyet edecekleri mevzulara göre ihtisas yapmalarını sağlamaya ve zararlı cereyanların sür'atle tasfiyesi için ihtisas mahkemesi kurmaya ehemmiyet vermekteyiz.

43 — Yüksek Hâkimler Kurulunun daha sür'atli çalışması ve hâkimlerin murakebesinde daha tesirli olmasını temin edeceğiz.

44 — Ceza dâvalarında hiçbir fonksiyonu bulunmayan Sorgu Hâkimliği müessesesinin kaldırılması ve hazırlık tahkikatının hukukçular tarafından mahallinde yapılması için Savcılığın takviyesi ve teknik imkân ve vasıtalarla teçhizi fikrindeyiz.

45 — Cezaevlerinin, tevkif evlerinden ayrılmasına, tevkif evlerinin ıslâhına matuf ve cezaevlerinin meslekî, ahlâkî ve kültürel bakımlardan mahkûmları ıslâh eden ve bir sanat ve hüner sahibi yapan okullar haline getirilmesine yarayacak tedbirleri alacağız.

46 — İcra dairelerinin kesin neticeyi istihsale kadar kendiliğinden işler hale gelmesini temin edeceğiz.

47 — İşlenen suçların bölgelere göre dağılışını ve bölgelerin hususiyetini nazara alarak Millî Eğitim ve dinî irşat faaliyetlerini tanzim suretiyle suçların ruhî saiklerini izaleye yarayacak, suç işlenmesini önleyecek, tedbirleri alacağız.

İktisadî Politika :

48 — Ana politikamız olan, ferdin gerçek şahsiyetini kazanmasına yarayacak umumî, ahlâkî ve kültürel kalkınmanın, iktisadî hayata istikrar ve içtimaî adaleti getireceğine inanıyoruz. İnsan unsurunun sağlam olduğu cemiyetlerde, fertlerden azamî randıman sağlanır. Rejimlerin veya iktisadî sistemlerin rolü, ikinci plânda kalır. Fert ister kamu sektöründe çalışsın, ister özel sektörde çalışsın hak va daletten ayrılmayacağı için, insanlar, birbirini ve cemiyetin potansiyelini istismar etmez.

Sıhhatli ve tabiî bir cemiyet nizamı fertlerin kendiliklerinden, içten gelerek hakka riayet etmelerinden doğar. Partimiz asîl Milletimizin fıtratında mevcut hasletlerin değerlendirilmesi halinde bütün dünyaya ışık tutacak, iktisadî nizamın temelini teşkil eden örnek bir ahlâkî nizamın doğacağını kabul eder.

49 — Partimiz, bu temel hakikatı tanımayan, önce, cemiyetin ahlâkî nizamını bozan, sonra bozuk ahlâkın hüküm sürdüğü vasattaki iktisadî dengesizlikleri ve çeşitli haksızlıkları ve istismarları bahane ederek, iktisadî hak ve hürriyetlerin fertler tarafından suiistimal edildiğini iddia eden ve bu hak ve hürriyetleri ferdin elinden alarak devletleştirmeye kalkışan ve neticede memleketi büyük bir cezaevi ve vatandaşları her türlü hak ve hürriyetlerinden mahrum bırakılmış mahkûmlar haline getirmek isteyen sosyalist ve komünist felsefenin karşısındadır.

Partimiz materyalist görüşün diğer bir tatbikat şekli olan ekonomik hayatta, sermaye hareketlerini insanlığın maddî ve manevî gelişmesine zarar verecek şekilde başıboş bırakan, sermayeyi ve sermayenin nemâlanmasını mücerret gaye sayıp insanlığı vasıta addeden ve bir kısım zümrelere meşrû esaslar dışında çalışmadan tüfeyli şekilde istismar imkânları sağlayan materyalist - kapitalist görüşlerin de karşısındadır.

Temel iktisadî felsefemiz, milletimizin asırlarca dayandığı manevî ve millî değerlerden, mülhem olup, helâl kazancın teşvikcisi, mülkiyet hakkına hürmetkâr olmak esaslarını ihtiva eder. Örneğini Doğu Blokunun sosyalist veya Batının sermayeyi putlaştıran başıboş kapitalist modellerinden alan taklitçi görüşlerin dışında ve üstündedir.

Görüşümüz insanı manevî ve maddî; hayatıyla kavrayan iki buudlu bir iktisadî gelişme esasına dayanır.

Bu itibarla beşeriyeti kurtaracak tek çıkar yol ahlâkî nizamdır. Partimiz ahlâkî nizamı karma ekonominin sıhhati ve teminatı sayar. Ahlâkın bozulmasına seyirci kalan cemiyetlerde karma ekonominin, koyu bir devletçiliğe müncer olacağını kabul eder ve ahlâkî destekten mahrum bir karma ekonomi politikasını kifayetsiz addeder.

50 — Temel ölçüsü bu olan Partimiz cemiyete ahlâkî nizamı hâkim kılacak her türlü tedbirleri alarak içtimaî ve iktisadî şartları zevale ermeyen bir adalete ve istikrara kavuşturacaktır. Böyle bir vasatta, özel teşebbüsü geliştirmeye, teşvik etmeye, yol gösterici olmaya çalışacaktır. Ferdin malî gücünün, zekâsının, tecrübe ve ihtisasının ve enerjisinin iktisadî kalkınmamızda tam mânasiyle değerlendirilmesi için adilâne tedbirler alınacaktır.

İktisadî Politikada Devletin Vazifesi :

51 — a) Devlet Yol, su enerji, elektrik, eğitim, muhabere, sağlık tesisleri ve saire gibi alt yapı hizmetlerini ifa eder.

b) Devlet özel teşebbüsün kuramadığı iktisadî ve sınaî tesis ve teşebbüsleri kurar, bunların verimliliğini temin ettikten sonra, özel teşebbüse devretme gayesiyle çalışır ve bunun şartlarını hazırlar.

c) İktisadî vasıta ve imkânları temin eder. Bunları özel teşebbüsün istifadesine arzeder.

ç) İktisadî kalkınma için kurulması gerekli müesseseleri ve mamûllerinin dünya piyasalarında diğer rakip memleketlerdeki mamûllerle rekabet edebilmeleri için yapılması gerekli yardım ve teşvik unsurlarını araştırır, gerekirse projelendirir ve özel sektörün fırsat ve imkân eşitliği dahilinde bu teşebbüslere iştirakini sağlar.

d) Topyekûn ekonomik kalkınmanın gerektirdiği teşebbüslerin ahenkli bir şekilde kurulabilmesi için devlet, icbar etmez, elindeki imkânları uygun şekilde ayarlar ve teşvik yoluyla millî ekonomik kalkınmayı özel sektörden faydalanarak gerçekleştirir.

e) Devlet, ekonomimizde halen yük durumunda bulunan bölgeleri müstahsil durumuna geçirerek, kuvvet katan birer uzuv haline getirmeli ve bu gayeye erişmek için, az gelişmiş bölgelerin sür'atle kalkınması maksadiyle iktisadî alanda yeterli müessir teşvik tedbirlerini almalıdır.

f) Devlet iktisadî sahada, halen tatbik edilmekte olan mahdut zümre özel sektörcülüğü yerine, kalkınmayı bütün yurt sathına yayan ve kalkınmadan faydası olacak bütün atıl güçleri seferber edecek, bir yaygın özel sektör politikası yürütmelidir.

g) Devlet yine bu hizmetleri yürüten, değişen şartlara sür'atle intibak edecek ve meseleleri kalıplaşmış ön fikirlere göre değil, millî menfatlerin gerektirdiği elâstikiyet içerisinde zaman, para ve enerji israfına mahal vermeyecek bir tutumla halledecektir.

Malî Politikamız :

52 — a) Türk parasının kıymetini korumak ve artırmak için gereken müessir tedbirlerin vakit geçmeden alınması...

b) Kambiyo tahditlerinin asgariye indirilmesi...

c) Memlekette adil bir gelir dağılımının temini...

d) Fert başına millî gelirin arttırılması ve bu artışın fiat artışlarından daha üstün olmasının temini yolu ile refahın arttırılması,

e) Vatandaşların ödeme gücüyle mütenasip, adil ve her türlü çapraşık sistemlerden uzak, basit, müessir ve iktisadî kalkınmamızı teşvik edici bir vergi politikasının takibi...

Küçük esnafın, sanatkârın ve küçük tüccar ve çiftçinin defter tutma mükellefiyetinden kurtulması için pratik vergilendirme metodlarının tatbiki,

Vergilerin arttırılmasından ziyade, tahsillerinde zayiatı önleyecek malî murakabe ve tahsil sistemlerinin getirilmesi,

Asgarî geçim haddinin fiat indekslerine bağlı olarak makul bir seyiyeye yükseltilmesi,

f) Bütçelerin denk ve samimî bütçe olarak hazırlanması ve devlet harcamalarında israfın ve yurt sathında millî servet ve imkânların heder olmasına yol açacak tutum ve faaliyetlerin önlenmesi,

g) İktisadî Devlet Teşebbüslerinin sür'atle ıslâhı ve ekonomimize yük olmaktan kurtarılması,

h) Maliye Bakanlığı teşkilâtının bugünün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzenlenmesi,

Malî politikamızın başlıca prensiplerindendir.

Plân Anlayışımız :

53 — Kalkınmamızın hızlı, devamlı ve kararlı olabilmesi için, umumî bir plâna bağlanmasını zarurî görüyoruz.

İnandığımız plân modeli, devletin hususî teşebbüsü zaafa uğratmasına müncer olacak bir plânlama olmayıp, plân, devlet sektöründe emredici, hususî teşebbüste ise, birbirinden ayrı ve habersiz olarak gelişen çeşitli iktisadî

teşebbüsler arasında önemli boşlukları doldurucu, âhenk sağlayıcı, yol gösterici ve teşvik edici bir plân olmalıdır.

Sadece merkezî planlama yetersizdir. Bölgesel plânlamayı zarurî görüyoruz. Plânlama Teşkilâtı aynı zamanda teferruata dalmış bir icra organı olmamalıdır. Makro, hedefler, bölgesel hedefler, araştırma ve özel hallerde projelendirme ile meşgul olmalı, icraatı, plânlama ile iyi bir işbirliği halinde bulunan icracı organlar yapmalıdır. Plânlamanın icap ettirdiği her türlü teşvik tedbirleri firma firma tatbik edilmeli umumî prensiplere bağlanarak herkesin mevcut imkânlardan faydalanma hakkının tanınması ve tatbikatın âleniyet ve fırsat eşitliği prensipleri dahilinde yürütülmesi gerçekleşmelidir.

Araştırma ve proje çalışmalarında aksine harekete mecbur kalmadıkça millî uzmanlardan faydalanmağa son derece dikkat etmelidir.

Sanayileşme Dâvamız :

54 — Ülkemizin sahip olduğu zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları kudretli bir ağır sanayi kurmamıza müsaittir. Bugün milletlerin siyasî ve iktisadî bağımsızlığının teminatını ağır sanayi teşkil etmektedir. Kalkınmamızın muharrik gücü, motoru sanayidir. Milletimizin her bakımdan kuvvetlenmesi ve yarının dünya siyasetinde nâzım rolü oynayacak Büyük Türkiyenin doğması sanayileşmede göstereceğimiz muvaffakiyete bağlıdır.

Ağır sanayi ayni zamanda harp sanayiinin temeli olduğundan ve ağır harp sanayiine dayanamayan bir milletin, vatanını istiklâlini ve istikbalini koruması son derece zorlaşmış bulunduğundan Partimiz bu dâvaya lâyık olduğu ehemmiyeti verecektir.

Herşeyden evvel bu zaruretin bütün yönleriyle gözönünde bulundurulması maddî ve manevî kaynaklarımızın ve insan gücümüzün bu uğurda seferber edilmesi lüzumludur.

55 — Ağır sanayiimizi kuracak ve geliştirecek teknik ve tecrübeli elemanların yetiştirilmesine hız verilmelidir.

56 — Uzun vadeli bir sanayileşme plânı yapılması halihazır sanayiimizin, tabiî kaynaklarımızın ve yakın

uzak memleketlerin sanayilerinin içinde bulunduğu şartlar hesaplanarak kalkınmamızın umumî stratejisi tayin edilmelidir.

57 — Gelişmeyi hızlandırmak gayesiyle devlet sanayi ile alt yapı, tesislerini sür'atle kurmalı ve yurdun müsait yerlerinde, sanayi inkişafı bölgeleri tesis edilmelidir.

58 — Sanayileşmemize mâni olan en büyük engelin, mevcut mevzuattaki yıpratıcı ve yorucu tatbikat güçlükleri olduğunu müdrikiz. Sınaî tesislerin dünya rekabeti yapabilecek şekilde ve kolaylıkla kurulup gelişebilmelerini teminen diğer memleketlerin tatbik ettiklerinden daha mükemmel bir "Sanayi Teşvik Kanunu" nun bir an evvel çıkartılmasını sanayileşme dâvamızın baş şartı olarak görüyoruz.

59 — Yeni bir "Sanayi Teşvik Kanunu" nun verimli bir şekilde tatbiki için sermaye piyasasının bir an evvel kurulması ve yurdun her yerine yayılmış bir "Sanayi Finansman Organizasyonu" sür'atle gerçekleşmelidir.

60 — Sınaî tesislerin sadece bir kaç büyük şehirde toplanması yerine her yerde kurulması uygun ve ekonomik olan tesislerin bir an evvel araştırılarak sınaî kuruluşların bütün yurt sathına dağılmasını temin etmek ve bütün yurt sathında her türlü imkânı seferber ederek sür'atli ve gayretli bir sanayileşme hamlesini gerçekleştirmek başlıca hedefimizdir.

61 — Sınaî tesisler kurulurken bunların taklidî tesisler olmayıp araştırma gücü olan inkişafa müsait tesisler olmasına bilhassa önem verilecek, tesislerin teknik erkânı harbiyelerinin millî personelden müteşekkil olmalarına titizlikle dikkat olunacaktır.

62 — Ziraat sektöründe tatmin edilmeyen insan gücünün, sanayi sektörüne mal edilmesi için acil tedbirler alınmalı, mümkün mertebe işsizlere iş sahası açan yatırımlar öne alınmalıdır.

63 — Sanayileşme ve şehirleşme hareketleri birbiriyle ahenkli şekilde yürütülmeli, şehir, kasaba ve köylerde gizli işsizliğin önlenmesi, heder olan insan gücünün ve zamanın değerlendirilmesi için her bölgenin hususiyetlerine ve imkânlarına göre el sanatlarını ve küçük sanayii geliştirecek plânlar yapılmalıdır.

64 — Sermayenin teşekkülü ve sanayileşme hareketlerine tahsisi için, teşvik edici ve kolaylık gösterici usuller tabtik edilmelidir.

65 — Bir ziraat memleketi olduğumuz için ziraatla alâkalı sanayiin tesisi işi öne alınmalı ve hayvancılığımızin gelişmesine ve ilgili sanayiin tesisine önem verilmelidir.

Az Gelişmiş Bölgelerimizin Kalkınması :

66 — Az gelişmiş bölgelerimizin bir an önce gelişmiş bölgelerimiz seviyesine erişmesi için, umumî kalkınma plânına bağlı olarak, bölgeyi kalkınma plânları yapılması nı ve ciddiyetle tatbikini gerçekleştirmek kararındayız.

Bu bölgelere hususî teşebbüs tarafından yapılacak yatırımları teşvik için arsa ve malzeme temininde, kredi tahsisinde kolaylık gösterilmesine ve vergilendirmede adil bir muafiyet tanınmasına taraftarız.

Az gelişmiş bölgelerde şayet ahalî, kurulacak ekonomik sınaî tesislerin finansmanına öz sermaye katamıyacak durumda ise tesislerin devlet yardımıyla kurulması ve bunların kârlılıklarının temininden sonra devlet elindeki hisselerin halka mal edilmesi suretiyle geri kalmış bölgelerin sanayileşmesine yardım olunacaktır.

Az geliçmiş bölgeler için yapılacak kalkınma plânlarında, ekonomik kalkınmayı kolaylaştıracak, yol, enerji, elektrifikasyon, sulama ve millî eğitim ve sağlık hizmetleri gibi meselelerin de âhenkli olarak ele alınıp sür'atle hal tarzına bağlanmasını temin etmek kaçınılmaz bir zarurettir.

Halen az gelişmiş bölgelerdeki banka plâsmanları genellikle o bölgedeki halkın mevduatından daha az durumdadır. Bu bölgelerin kalkınması için, buralardaki mevduatın bir kaç büyük şehre ve ithalâtın finansmanına kaydırılması yerine, bilâkis bu bölgelerin kredi imkânları ile desteklenmesine gayret edilecektir.

Ticarî Politika :

67 — İç ve dış piyasalarda itimadı tesis edecek ticarî ahlâkı koruyacak tedbirler alacağız. Tüccar derneklerinin ve odaların bu mevzuda daha tesirli bir murakabe yap-

masını temin ile spekülâtif piyasa oyunlarının önlenmesine ve müstakar bir piyasanın kurulmasına ehemmiyet vereceğiz. Sanayi odalarının, ticaret odalarının ve ticaret borsalarının bulundukları bölgelerdeki iktisadî kalkınmaya önayak olmaları için gerekli tedbirleri alacağız.

68 — Kredi mekanizmasının ticarî ihtiyacı zamanında karşılaşması ve ticarî hayatın seyyaliyetine intibak etmesi lüzumuna inanıyoruz.

69 — Kökü dışarda olan yabancı ideolojilere gizli, aşikâr hizmet maksadiyle yapılan ticarî faaliyetlere mâni tedbirler getireceğiz.

70 — Türkiyemizin ekonomik gücünü arttıracağı için tarihî ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz memleketlerle müşterek pazar kurulmasına çalışacağız.

Dış Ticaret :

71 — Dış ticaretin millî itibarımızla ilgili son derece mühim bir konu olduğunu müdrikiz. Dış ticaret hacminin arttırılması ve dış ticarette dengenin sağlanması başlıca hedefimiz olacaktır.

İhraçı mümkün malların imal ve istihsalinin arttırılması, standardizasyonun temini, kalitelerinin ıslâhı, maliyetlerinin düşürülmesi ve yurt içerisinde kâfi miktarda yapılabilen veya istihsal olunabilen malların ithalinin önlenmesi, hammadde olarak ihraç edilen emtianın mamûl veya yarı mamûl hale getirilmesi yolunda çareler aranması ve daha buna benzer ihracatımızı arttıracak veya verimli kılacak tedbirlerin alınması ve bütün imkânlarla ihracatın teşviki için çalışacağız. Bilhassa sınaî mamûllerin ihracına önem verilecektir.

Dış ticarette lisans, kontenjan, takat, prim gibi ticarî hayatı normal seyrinden uzaklaştıran sun'î tahditlere (fevkalâde haller dışında) yer vermeyeceğiz. İhracatla ilgili mevzuatı yeniden tanzim ve ihracatı plân hedeflerine uygun nisbette arttırmak için gerekli makamlara gerekli yetkilerin verilmesini temin edeceğiz.

Dış piyasa hareketlerini çok yakından takip eden ve iç piyasa imkânlarını buna göre sür'atle değerlendiren sistemleri geliştirmek, dış ve iç piyasalarda ekonomik pazarla-

ma yapabilecek güçlü müesseseler teşekkülünü sağlamak kararındayız.

İç Piyasa :

72 — Malların müstahsilden veya imalâtçıdan, müstehlikin eline daha ucuz intikali için tüccarları ve müstahsilleri koruyucu tedbirleri alacağız. İhtikârın ve istismarın önlenmesine ve ticarî rekabetin eşit şartlar içerisinde cereyanına çalışacağız.

73 — Kredilerin tevziinde ihtiyaç sahiplerinin ödeme güçleriyle mütenasip olarak, krediden istifadelerini ve kredilerin yurt sathında adilâne bir şekilde dağılmasını ve bölgeler arası muvazenesizliğin izalesini istihdaf edecek bir sistemi geliştireceğiz.

74 — Devletin ve hususî teşebbüsün işletemediği, ele alamadığı ticarî ve sınaî mevzularda, millî menfaatlarımızın korunmasına azamî itina göstermek kayıt ve şartıyla yabancı sermayenin faaliyette bulunmasına taraftarız.

İşçi Hakları :

75 — Çalışarak, alınteri dökerek helâl para kazananların ömürlerini yurt kalkınmasına hasredenlerin haklarının korunması için kurulmuş olan müesseleri inkişaf ettirecek ve bunların işlemesinde daha adil ölçüleri hâkim kılacağız.

Fiat ve geçinme indekslerine göre ayarlanacak bir asgari ücret politikasının uygulanmasını zarurî görüyoruz.

İşçi ücretlerinin tesbit ve tanziminin adil esaslara müstenit olması temin edilecektir.

76 — İşçilerimize sıhhî çalışma şartları sağlamaya, eşit ise eşit ücret kaidesini gerçekleştirmeye, devlet sektörü ile hususî teşebbüs işyerleri arasındaki, iş emniyeti farkını izaleye çalışacağız. Ziraat işçilerinin meşru haklarına kavuşmasını temin edeceğiz.

77 — Siyasî tesislerden uzak bir sendikacılık faaliyetinin teessüsü için gereken tedbirleri alacak, işçilerimiz ile işverenlerimiz arasında karşılıklı sevgi ve saygıya ve

vicdanî ölçülere dayanan bir ahenk teminine gayret edeceğiz.

78 — İşçilerin ucuz meskene kavuşmasını, hastalık, analık, iş kazaları, meslekî hastalıklar, ihtiyarlık, malûliyet ve ölüm gibi hallerde müşkülâta uğramadan içtimaî yardıma nail olmalarını temin edeceğiz.

İşçilerin emeklilik haklarının yeterli olmasını temin için gereken tedbirleri alacağız.

Kadın ve çocuk işçilerin, çalışma şartlarının vicdanî ve ahlâkî esaslara göre tanzimini lüzumlu sayıyoruz.

79 — Devlet yatırımlarını yeni iş sahaları, iş imkânları açacak şekilde tanzime, işsizlere iş bulma ile vazifeli müesseselerimizi daha ciddî ve başarılı kılmaya ve bu hususta daha verimli yeni usuller tatbikine kararlıyız.

Yurt dışındaki işçilerimizin edindikleri bilgi ve tecrübeden ülkemizin istifadesi ve biriktirdikleri sermayenin değerlendirilmesi için bâkir iş sahalarını ve tabiî kaynakları harekete geçirecek plânlar yapılmasını ve bu türlü teşebbüslerin teşvik edilmesini vazife telâkki ediyoruz.

Ziraî Reform :

80 — İnsan unsurunun eğitilmesi: Ziraî reform köy kalkınmasının en ehemmiyetli unsurudur. Ziraatta dönüm başına düşen geliri arttırmak için eğitim ve öğretimin birinci derecede rol oynayacağını kabul ediyoruz. Her şeyden önce köylümüzü eğitim yolyla modern ziraatın icaplarına intibak edecek bilgi ve tecrübelerle takviye etmek kooperatifçiliğe ve müşterek çalışma itiyadına alıştırmak lâzımdır. Bu maksatla açılmış ve açılacak meslek okullarına, tohum ıslâh istasyonlarına, nümune ve üretme çiftliklerine ilâveten köylerde ilkokullarda köyün ziraî bakımdan taşıdığı hususiyetlere cevap verebilecek yardımcı derslerin ihdasına taraftarız. Ayrıca köylünün bu bakımdan yetişmesi için köy okullarında gece kursları açılması lüzumuna inanıyoruz.

Bu itibarla köy okullarında vazife alacak öğretmenlerin yetiştirilmesinde de gereken ıslahatı yaparak, köylerimizin taşıdığı hususiyetlere cevap verecek köyün iştigal ettiği ziraat türünde köylünün kalkınmasına yardımcı olabilecek bilgilerle teçhiz edilmelerine dikkat edeceğiz.

Köyde vazife alacak din görevlilerinin de köyün her bakımdan kalkınması ve bilhassa ziraî sahada yeni usullere alıştırılması için köylüye yardımcı olmaları sağlanacaktır.

Köy kalkınmasında ve modern ziraata intibakta öğretmenin, din görevlisinin ve teknik elemanın fikir ve işbirliği yapabilecek, köylümüzün haleti ruhiyesine hitap edebilecek ve onun maddî ve manevî gücünü harekete geçirecek, zihniyette olmalarına itina gösterilecektir.

81 — Ziraî reformda çiftçinin eğitilmesinden sonra, toprağın ve diğer istihsal vasıtalarının ıslahı 2 nci mühim meseledir.

a) Bölgelerin iklim şartlarına ve toprağın hususiyetlerine göre ziraî işletmelerin vûs'atı ve işletmede bulunması gereken vasıtaların tesbiti, tatbik edilecek ziraî usullerin ve ekilecek mahsul nev'i ile kullanılacak gübrenin ve sulama metodunun tayini ziraî plânlamamızın ele alacağı mevzulardan biridir.

b) Yukarıdaki şekillerde tesbit edilen işletmelerin parçalanarak birim sahada verimin düşmesini önleyecek hukuki ve demokratik tedbirler alınacaktır.

c) Ziraî kredileme politikası, kredinin başka gayelere sarfedilmesine mâni olacak usullere kavuşturulacaktır.

d) Çiftçi ile temas halinde olan Ziraat Bankası, Teknik Ziraat Müdürlükleri, Kooperatifler ve Toprak Mahsulleri Ofisinin anlaşmalı ve ahenkli bir çalışma nizamı içerisinde çiftçiye yardımcı olmasına çalışılacaktır.

e) Pancar ziraatinde, pancar kooperatiflerinin, müstahsile yardım hususunda başarılı olan metodundan mülhem olarak diğer ziraat alanlarında da buna benzer usuller geliştirilecektir.

f) Yorgun arazinin gübrelenmesi, islâhı, sulanması modern âletlerle işlenmesi organize edilecektir.

g) Küçük ve büyük sulama işlerine hız vermek için gereken tedbirleri alacağız.

h) Müstahsile yerli müesseselerimizde imâl ve istihsal olunan ucuz ziraî makine ve âlet, ucuz gübre ve ziraî mücadele malzemesi ve nakil vasıtası temini ve müstahsilin fahiş fiyatla yabancı firmalardan vasıta alarak istismar edilmekten kurtarılması en çok üzerinde duracağımız meselelerden biri olacaktır.

i) Verimli olarak işletilmeyen veya ihmal olunan büyük azarileri satın alarak, dağıtılması mümkün devlet arazisi ile birlikte verimli ünitelere ayırarak topraksız çiftçiye tevzi edeceğiz.

j) Ziraat, sanayi ve ulaştırma sektörlerinin ahenkli bir gelişmeye mazhar olması için memleket çapında teferruatlı bir plân tanzim edilmesine taraftarız.

k) Ziraat, hayvancılık ve ormancılıkla ilgili sanayinin gelişmesi ve ziraatla ilgili küçük sanayinin temin edilmesi gizli işsizliği önleyeceğinden bu mevzuun isabetli bir şekilde plânlanmasına çalışılacaktır.

Bu meyanda meyvecilik ve sebzeciliğin ve bunlara bağlı olarak konserveciliğin gelişmesine önem verilecektir.

l) Mahsulün pazarlanması ve iç ve dış piyasalarda sürümünün temini için standardizasyonuna, maliyetlerin düşürülmesine kalitenin yükseltilmesine ve istihsalin arttırılmasına çalışılacak müstahsilin iştiraki ile güçlü pazarlama müesseselerinin kurulmasına yardım olunacaktır.

m) Erozyonun önlenmesine, teraslama ve ağaç dikme gibi tedbirlerin alınmasına dikkat edilecek, kır haline gelmiş arazide zeytinlik, fıstıklık ve bağ dikilmesini teşvik ederek, vatandaşlara maletmeğe çalışacağız. Orman sahalarımızın artması ve bunların en iyi şekilde işletilmeleri için gereken tedbirleri alacağız.

Ormancılık :

82 — Ormanlarımız bütün tedbirlere ve yasaklara rağmen azalmaktadır. Bu azalmayı önlemek için sadece polisiye kuvvetleri harekete geçirmek şimdiye kadar umulan başarıyı sağlamamıştır. Halkımızın ve köylümüzün ağacı ve ormanı sevecek ve bütün boş sahaları ağaçlandıracak zihniyette ve inanışta yetiştirilmesi lüzumuna inanıyoruz.

83 — Orman içi köylülerinin, orman mahsulünü işleyecek ve değerlendirecek sınaî ve ticarî teşebbüslerde çalıştırılarak geçimlerinin temini, köylünün mahrukat ve inşaat malzemesi olarak kullanmak mecburiyetinde olduğu kerestenin başka malzemelerle karşılanması hususunda tedbirler alacağız.

84 — Resmî müesseselerin, köy, belediye gibi hükmi şahısların ve hususi müesseselerle, vatandaşların ağaçlandırma faaliyetine hız vermesine iştiraki için teşvikkâr usullerin geliştirilmesine çalışacağız.

Hayvancılık :

85 — Ziraî reforma muvazi olarak hayvancılığın ıslâhına çalışacağız. Mer'aların ıslâhı, hayvan yemi istihsalâtının arttırılması, kalitesinin ıslâhı ve ucuzlatılması, ahır ve besi hayvancılığının teşviki, kümes hayvanlarının daha geniş ölçüde yetiştirilmesi için tedbirler alınması ve bu gaye ile kredi politikasının ayarlanması icap ettiğine inanıyoruz. Hayvanlardan istihsal edilen maddelere ait endüstrinin bu hareketlerle birlikte geliştirilmesi şarttır. Hayvancılık sahasındaki araştırmaların arttırılması ve daha verimli hale getirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Veteriner hekimlerinin emeğinden daha büyük hacimde faydalanılarak ilmî ve modern esaslarla hayvancılığımızı geliştirmek gayemizdir.

Su Ürünleri :

86 — Su ürünleri bakımından çok zengin olan denizlerimizin taşıdığı potansiyeli değerlendirecek bir organizasyona ve tekniğe sahip değiliz.

Balıkçılığımız geri durumdadır. Avlanmada tatbik edilen usuller su ürünlerinin neslini azaltacak mahiyettedir.

Devlet balıkçılığımızın inkişafı için gereken imkânları hazırlamalıdır. Balıkçılık teçhizat ve işletme malzemesinin ucuza temini ve balıkçılarımızın teçhizi için her türlü tedbirler alınmalıdır. Su ürünlerinin avlanması, soğuk hava depolarında muhafazası, yurt içinde ve yurt dışında pazarlanması, bozulmadan depolanmasına ve nakline yarayacak modern vasıtaların temini ve halkımızın su ürünlerinin istihsal ve istihlâkine alıştırılması ve bütün bunların yanında konserve sanayiinin inkişafı temin olunmalıdır.

Ulaştırma :

87 — İktisadî kalkınmamızın can damarı olan ulaştırma hizmetlerinin yeni baştan tanzimi gerekmektedir. Devlet Demiryollarımız pek az istisnası ile bundan (40) sene evvelki usullerle çalışmaktadır. Malzeme çok eskimiştir. İntizam ve sür'at yoktur. Demiryollarımız bir program dahilinde millî imalât ile yenilenmelidir.

Karayollarımız artan trafik hacmine kâfi gelmemektedir. Yollarımızın yapılmasında tatbik edilen sistem hatalıdır. Yapılan yollar çok kısa zamanda yıpranmakta ve sık sık tamire lüzum hasıl olmaktadır. Uzun vadeli bir plân içerisinde mütalâa edilecek olursa masraflı ve külfetli bir yol politikası takip ettiğimiz meydana çıkar. Köy yolları inşaatında da aynı hatalı durum mevcuttur.

Partimiz bu yanlış politikayı değiştirecek ve daha sağlam ve uzun zaman dayanacak yolların yapılmasına ve böylece tamir masraflarından yapılacak tasarruflarla daha ucuz bir ulaştırma teminine çalışacaktır. Yurdumuzun artan trafik hacmine cevap verecek yol şebekesine kavuşturulması ve büyük şehirlerimizin modern otostratlarla birbirine bağlanması Partimizin başlıca hedeflerinden birisi olacaktır.

İmar, İskân, Şehircilik :

88 — Köylerden şehirlere doğru başlayan akımın doğurduğu içtimaî, iktisadî, sınaî meseleler yanında ele alınması gereken mühim bir mesele de şehircilik, imar ve iskân meseleleridir. Partimiz halkımızin iktisadî seviyesine uygun mesken politikasını şehircilik tekniğinin esasları ile telif edecek ve hem vatandaşlara kolaylık sağlayacak ve hem de şehirlerimizin gayri sıhhî ve intizamsız gelişmesini önleyecektir. Gecekondu sahalarının ıslâhı ve imarı için daha ciddi tedbirleri alacak emrivakilere boyun eğen bir politika yerine şehirleşme hareketini önden giden ve yol gösteren bir politika ile düzenleyecektir.

Şehir plânlamalarında mabetlerin inşa ve restorasyonları şehircilik estetiği bakımından ön plânda tutulacak ve mabetlerin ibadetten başka maksatlar için kulla-

nılamıyacaklarına dair kanun hükümleri istisnasız bir şekilde tatbik olunacaktır.

Sağlık Hizmetleri :

89 — Halkın sağlığını korumak vazifesi ile mükellef olan devletin bu vazifesini tatminkâr bir nizama bağlamak kararındayız.

90 — Sağlık hizmetlerinde yurdun az gelişmiş bölgeleri ile gelişmiş bölgeleri arasındaki hizmet eşitliğini temin edeceğiz. Hekimsiz hastahanelerin ve sağlık merkezlerinin hekime ve kâfi miktarda personele kavuşmasını sağlayacağız.

Koruyucu hekimlik faaliyetlerinin yurda yaygın hale gelmesine halkın sağlığını tehdit eden fiziki, kimyevî ve biyolojik tehlikelere karşı tedbirler alınmasına çalışacağız.

Fakir vatandaşların hastahane kapılarında müşkülâta uğramadan parasız muayene ve tedavisini temin edeceğiz.

Yurdun yoldan mahrum bölgelerinde sağlık hizmetlerinin aksamaması için gereken tedbirleri almak kararındayız.

91 — Yurt dışındaki hekimlerin yurda dönmesini temine ve yurt içindeki hekimlerin dışarıya muhaceret etmesini önlemeye yarayacak teşvik tedbirleri alacağız.

92 — Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesini devletleştirilme şeklinde anlamıyoruz.

93 — Sağlık hizmetlerinin en hücra yurt köşelerinde dahi teminat altına alınması için gideceğimiz yolda hekimler arasındaki meslekî, ilmî yarışma ve olgunlaşmayı teşvik edici verim ve hizmet farkını değerlendirici bir sistem yürüteceğiz.

Nüfuz Siyasetimiz :

94 — Kökü dışarda olan kozmopolit ve gayri millî teşekküllerin manevî istilâ hareketlerine muvazi olarak maddî sahadaki bir tatbikatı olmak üzere girişilen ve "aile plânlaması, nüfus siyaseti, doğum kontrolü, gebeliği

önlemeğ istediği kadar çocuk yapma hürriyeti" adları altında yürütülen millî gelişmemizi engelleme hareketinin şiddetle karşısındayız.

Memleketimizin kalkınması, gelişmesi ve yarının dünyasında hakkı olan yeri alabilmesi için gidilmesi icap eden yol; sağlık kontrolü, eğitim ve umumî istihsali arttırıcı tedbirlerin teminatı altında nüfusun çoğalmasıdır.

Büyük ve kudretli Türkiye'nin gerektirdiği nüfus artışı çalışmalarında en büyük ehemmiyetle üzerinde duracağımız husus, sıhhatli nesiller yetiştirmek üzere, gıda ve beslenme konusu olacaktır.

Turizm İşleri :

95 — Tarihî ve tabiî zenginliklerimizi yurt ve dünyanın içinde bulunduğu turistik şartları değerlendirecek ve fakat millî ahlâk ve karakterimizin icaplarına uygun olacak bir turizm politikası tanzim edeceğiz.

İç turizmin gelişmesi için, ulaştırma dinlenme ve tanıtma mevzularında kolaylık sağlamak lüzumuna inanıyoruz.

Yabancı turistlerin Türk Misafirperverliğine yaraşır şekilde karşılanması yurdumuzu ve milletimizi yakından tanımaları, tarihimizin ve kültürümüzün eserleri hakkında bilgi edinmeleri temin edilecektir.

Bu maksadın husulü için yurdumuzdaki tarihî eserlerin araştırılıp bulunmasına ve millî kültürümüze ait diğer eserler ile birlikte onarılmasına öncelik verilecek ve bunlara gereken ilgi gösterilecektir.

Basın-Yayın İşleri :

96 — Basının, radyo ve televizyonun, başarmağa kararlı olduğumuz kültürel ve ahlâkî hamlenin yardımcısı olarak faaliyet göstermesini demokratik usullerle temin edeceğiz.

Partimiz bu müesseseleri birer millî eğitim müessesesi olarak görmektedir. Bölge radyolarının çoğaltılmasını ve birer okul olarak çalıştırılmasını tanzim etmek kararındayız.

97 — Ahlâk bozucu neşriyatı yasaklıyan kanunların eksiksiz olarak işletilmesi, yıkıcı cereyanların tasfiyesi basın politikamızın temel prensiplerindedir.

Dış Politika :

98 — Tarihî karakterimize ve milletimizin topyekûn maksat ve iradesine uygun, uzun vadeli, millî, müstakil, şahsiyetli ve müstâkar bir dış politika tatbikine kararlıyız. Dış politikada temel prensibimiz hakkın ve adaletin müdafaası olacaktır.

Beynelmilel alanda haksızlıkları önlemek için mücadele ederek bu mevzuda tarihte parlak misaller vermiş olan milletimizin, Birleşmiş Milletler Anayasasının prensipleri vazedilmeden çok önce bu prensipleri daha mükemmel şekilde yaşadığı ve yaşattığı bir gerçektir. Partimizin dış poltikası mânâ ve istikametini bu gerçekten alacaktır.

99 — Beynelmilel mukavelelere, samimi olarak riayet eden milletimizin bu seviyeli tutumunu devam ettireceğiz. Bir yandan barışçı görünerek diğer yandan emperyalist emellerle barışı istismar ve suiistimal eden gayri samimi politikalara müsamaha etmiyeceğiz.

100 — Jeopolitik durumumuz itibariyle tarihî ve kültürel hürriyetlerini garantiye bağlayan prensiplerle teminat altına alınmış bulunan haklarının müdafaası için gereken teşebbüslerde bulunacağız.

Hariciye vekâleti teşkilâtının ihtiyacı olan elemanların ifa edecekleri vazifelerin hususiyetlerine göre yetiştirilmelerine yarayacak Fakültelerin açılması ve kürsülerin ihdas edilmesi lüzumuna inanıyoruz.

M.N.P
Millî Nizâm
Partisi

TÜZÜK

PARTİNİN ADI, GENEL MERKEZİ :

MADDE 1 — Mevzuat dahilinde çalışmak üzere MİLLÎ NİZAM PARTİSİ adıyla bir siyasî parti kurulmuştur. Partinin merkezi Ankara'dadır.

PARTİNİN GAYESİ :

MADDE 2 — Partinin gayesi, programında yazılı hususları yerine getirmek ve bu meyanda hakkın kuvvetini göstermek, geç kalan adalet adaletsizlik olduğundan adaleti sür'atle tahakkuk ettirmek, sefaletin sebebi olan iktisadî ve kültürel geriliği, lüks israf ve sefaheti önlemek; fert, aile ve milletimize meşru her nevi kültürel, refah, saadet, selâmet ile millet hakimiyetini tahakkuk ettirmek, ilme uygun hareket eden âdil, muktedir, feragatlı, faziletli, şahsiyetli, hakka riayetkâr ve nefsine hâkim insanlar yetiştirmek ve millet hizmetinde yetkilendirmek; ecdadımıza doğruluğ fazilet, iyilik, kuvvet ve kudret temin eden sebepleri, devlet idaresinde daima gözönünde bulundurmak; tarafgirlik ve hodgâmlık hisleri ile hareket etmemek; memleket, halkın cehalet ve sefaleti ile harap olacağından cehalet ve fukaralığı yok etmektir.

İKİNCİ KISIM
TEŞKİLÂT

Birinci Bölüm : ÜYELER

ÜYELİK ve ÜYE OLMA ŞARTLARI :

MADDE 3 — Üyeler, partiye kaydolma şartlarını haiz olanlardan, partinin gayesini beinmseyen, parti içi maddi ve manevi fedakârlıkta bulunmayı, parti faaliyetlerine katılmayı, belirli bir aidat ödemeyi kabul edenlerdir.

Millî Nizam Partisine kaydolma şartları :

a) Türk vatandaşı olmak,

b) Reşit olmak,

c) Kısıtlı olmamak,

ç) Ağır hapis veya zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanmak, sahtekârlık, vatana ihanet, komünistlik, mukaddesata hürmetsizlikten mahkûm olmamış olmak. (Affedilenler de kaydedilmezler.)

d) Partinin prensiplerini samimî olarak benimsediğini gösterecek bir hüviyete sahip olmak, manevi değerlere saygısız ve kötü şöhret sahibi olmamak,

e) Memur ve lise ve dengi okullarda öğrenci olmamak.

f) Başka bir partinin üyesi olmamak.

PARTİYE KAYIT ve KABUL :

MADDE 4 — Partiye girme şartlarına sahip olanlar, bu durumlarını bilen iki partilinin tezkiyesini taşıyan iki nüsha giriş beyannamesi imzalayarak oturduğu mahallin ilçe idare kuruluna müracaat ederler.

İlçe idare kurulunca partiye girişleri kabul edilmiyenler il idare kurullarına müracaat edebilirler. İl idare heyeti gerekli tahkikatı yaparak en geç on beş gün içinde karar verir.

Üye isterse kendisine bir parti hüviyet cüzdanı verilir.

Başka bir partiye intisapları sebebiyle halen belediye reisi ve il genel meclisi âzası seçilmiş bulunanlar ile T.B.M.M. üyeliği yapmış ve yapmakta bulunanların partiye kayıt kabulleri genel idare hey'eti kararı ile olur.

Partiden ayrılmış olanların yeniden partiye kayıtları, ilçe idare heyetlerinin teklifi, il idare heyetinin kararı ve genel idare kurulunun tasdiki ile kesinleşir.

Kanunî zaruretler sebebi ile partiden ayrılanların mani halleri bitince müracaatları üzerine kayıtları yenilenir.

PARTİDEN AYRILMA :

MADDE 5 — Partiden ayrıldığını yazı ile bildiren ve partiye kaydolma şartlarından bir veya birkaçını kaybettiği ihbar ile veya re'sen anlaşılan kimselerin kaydı idare heyeti kararı ile silinir. Kaydının silindiği taahhütlü mektupla kendisine bildirilir.

İlgili, tebliği aldığı günden itibaren (15) gün içinde il idare heyetine itiraz edebilir.

ÜYE KAYIT YERİ ve NAKLİ :

MADDE 6 — Her ilçe, noterden tasdikli bir üye kayıt defteri tutmaya mecburdur. Her vatandaş ancak devamlı olarak oturduğu yerin ilçe teşkilâtına kaydolabilir. Yer değiştirenler bağlı bulundukları idare kuruluna müracaat ederek naklini yaptırır.

Partiye kayıtlarına karar verilenlerin, üye giriş beyannamesinin bir örneği altına karar, tarih ve numarası ile ilçeye kayıt sıra numarası işlendikten sonra il idare heyetine gönderilir. İl, bu giriş beyannamelerini, ilçelerin köy ve mahallelerine göre dosyalarında muhafaza eder.

İller, ilçelere göre partiye kayıtlı üyelerin listelerini, ayrıca her altı ayda bir de yeni kaydolunan ve ayrılanların listelerini Genel Merkeze gönderir. Genel Merkez illere göre bunu tasnif ve muhafaza eder.

Yardımcı kollar da aynı esasa göre hareket ederler.

ÜYELERİN PARTİ İÇİ ve VATANDAŞLARLA MÜNASEBETLERİ :

MADDE 7 — Parti üyeleri hakkın yılmaz müdafileridirler. İyiliği yapmaya ve yaymaya, kötülüğü önlemeğe çalışırlar. Hüküm verirken istişareye büyük ehemmiyet verirler. Müzakerelerini en güzel söz ve tavırla yaparlar. Daima birbirlerinin yardımcısıdırlar. Milletinin her ferdinin derdini kendine dert edinirler ve çaresini bulmaya gayret ederler, dinamiktirler; iyilikte birbiri ile yarışırlar. Her gün daha ileriye gitmeye, yeni bir hizmet yapmaya, manevi ve middi güçlerini artırmaya çalışırlar. İnandıkları prensiplerin tahakkuku için mallarıyla ve bütün imkânlarıyla birbirine kenetlenmiş olarak mücadeleyi baş vazife bilirler.

Birbirlerine karşı saygılı ve hoş görülü, büyüklerinin izzetlerini korumak, küçüklerinin haklarını muhafaza etmekte dikkatlidirler. Kendilerine bir haber geldiği zaman onu tetkik ve tahkik etmeden bir karara varmazlar. Kimse hakkında kötü niyet beslemezler, herkesin iyiliğini arzu ederler, huzur ve tesanüdün yapıcısı ve samimi bekçisidirler. Nemelâzımcılığın karşısındadırlar, zulmü ve haksızlığı önlemeğe çalışırlar. Vazifelerini şahsi menfaat vasıtası yapmazlar, söylediklerini yaparlar. En büyük gaye-

leri, en güzel ahlâk ile yaşamak, bu yaşayışın şartlarını ve imkânlarını kendileri ve bütün millet için hazırlamaktır.

İkinci Bölüm
PARTİ TEŞKİLÂTI

Parti görevlileri, ilçe, il, merkez teşkilâtş ve yardımcı kuruluşlar.

MADDE 8 —

1 — Merkez Teşkilâtı
a) Büyük Kongre,
b) Parti Yüksek Şûrası,
c) Genel İdare Heyeti,
d) Genel Başkan ve Genel Başkanlık Divanı,
f) T.B.M.M. Millî Nizam Partisi Grupları.

2 — İller Teşkilâtı :
a) İl Teşkilâtı ve Kongreleri,
b) İl Haysiyet Divanı,
c) İl Şûrası,
d) İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi Millî Nizam Partisi Grupları,
e) İlçe Teşkilâtı ve Kongreleri,
f) Köy ve Mahalle Muhtarlık bölgelerindeki Parti Görevlisi.

3 — Partinin Yardımcı Kuruluşları :
a) Kadın ve Gençlik Kolları Büyük Kongreleri,
b) Kadın ve Gençlik Kolları Merkez İdare Kurulları,
c) İl ve İlçe Kadın ve Gençlik Kolları Kongreleri.
d) İl ve İlçe Kadın ve Gençlik Kolları İdare Heyetleri
e) Devamlı ve Geçici Komisyonlar.

TEŞKİLÂTTA KADEMELER :

MADDE 9 — Parti Teşkilâtı idari taksimata muvazi olarak kurulur. İlk kademe; muhtarlıklar bölgesindeki parti görevlileridir. Parti görevlileri ilçe idare heyetlerince seçilir. Ve ilçe idare heyetlerine bağlıdırlar.

İkinci kademe; ilçe idare heyetleridir. İlçe İdare heyetleri il idare heyetlerine bağlıdırlar.

Üçüncü kademe; il idare heyetleridir, Genel İdare Heyetine bağlıdırlar.

Henüz üst kademeleri kurulmayan teşkilât, doğrudan bir üst kademeye bağlıdır.

MERKEZ TEŞKİLÂTI

Büyük Kongre

MADDE 10 — Büyük kongre iki yılda bir genel idare heyetinin tesbit edeceği yer ve zamanda yapılır. Kongre tarihi teşkilâta en az bir an önce bildirilir.

Genel İdare Heyeti veya Parti Yüksek Şûrasının kararı veya büyük kongre delegelerinin beşte birinin isteği üzerine büyük kongre fevkalâde toplantıya çağrılabilir. Fevkalâde toplantılarda toplantıyı gerektiren meseleler dışında bir gündem maddesi konamaz.

MADDE 11 — Büyük kongre; seçilmiş ve tabii üyelerden teşekkül eder.

İl kongrelerince, o ilin milletvekili sayısının iki katı olarak seçilen delegeler seçilmiş delegeleri teşkil ederler.

Parti Genel Başkanı, Parti kurucuları, parti yüksk şûrası üyeleri, parti genel idare heyeti üyeleri, yüksek haysiyet divanı üyeleri, T.B.M.M.'nin Partili üyeleri ve Bakanlar Kurulunun partili üyeleri ise tabiî üyeleri teşkil ederler.

MADDE 12 — Kongre delegelerinin vazife süreleri kendilerini seçen kongrelerin gelecek normal toplantılarına kadar devam eder.

MADDE 13 — Büyük kongrenin gündemi Genel İdare Heyeti tarafından tesbit edilir. Kongre gündemine hâkimdir. Fevkalâde kongrenin gündemi daveti yapan tarafından tesbit olunur, bu gündemde değişiklik yapılmaz.

AÇILIŞ ve BAŞKANLIK DİVANI :

MADDE 14 — Büyük kongre delege tamsayısının salt çoğunluğu ile açılır. Yeter sayı bulunmazsa toplantı ertesi günün aynı saatine bırakılır ve ekseriyet aranmaz.

MADDE 15 — Açılıştan sonra ilk defa, büyük kongre kendine bir başkan, lüzumu kadar başkan vekili ve kâtip seçer. Aksine bir teklif olup karar alınmazsa başkanlık divanı iş'arî oyla seçilir. Bu seçimi müteakip kongre başkanı

ilk olarak parti Genel Başkanına Genel İdare Kurulu raporunu okumak üzere söz verir. Rapor Genel Başkan yahut Genel İdare Kurulu üyelerinden biri tarafından okunur.

MADDE 16 — Büyük Kongre :

a) Hesap ve Bütçe Komisyonu,
b) Dilekler Komisyonu,
c) İtiraz ve şikâyetleri tetkik Komisyonu,
d) Ayrıca lüzum gördüğü diğer Komisyonları seçer.

Komisyonlara her delege katılabilir, söz hakkı vardır. Ancak Komisyon üyesinden başkası oy kullanamaz.

MADDE 17 — Komisyon toplantı nisabı üye tam sayısının salt çoğunluğudur. Kararlarını ekseriyetle alır. Komisyonların kararları evrakı ile birlikte kongre başkanlığına verilir ve kongrece müzakere edilerek karara bağlanır.

KONGRE MÜZAKERELERİ :

MADDE 18 — Kongre müzakereleri söz sırasına göre cereyan eder. Ancak, Parti Genel Başkanı, Genel İdare Heyeti adına söz isteyen Genel İdare Kurulu âzası, raporları müzakere edilirken Komisyon Başkan ve Sözcülerine sıraya tabi olmaksızın tercihli söz verilir.

MADDE 19 — Partinin tüzük ve programında değişiklik yapılmasına dair teklifler komisyonda görüşülüp rapora bağlanmadan Genel Kongrede görüşülmez. Parti programına ait temel değişiklikler için kongrede karar nisabı üçte ikidir.

Büyük kongrede karar, yeter sayısı hazır bulunanların yarıdan bir fazlasıdır.

MADDE 20 — Büyük kongrede Parti Genel Başkanı ve diğer organların seçimleri, aksine bir karar olmazsa gizli oyla yapılır.

MADDE 21 — Oy pusulalarında asil ve yedek üyeler ayrı ayrı yazılırlar. Oy pusulalarına asil üye miktarından fazla isim yazılmışsa alttan itibaren fazla isimler nazarı

itibare alınmaz. Asil üye miktarının yarısından daha az isim ihtiva eden pusulalar muteber değildir.

Oyların tesbiti için yeteri kadar tasnif komisyonu kurulur. Tasnif, delegelere açık bir yerde alenen ve ara vermeden yapılır.

Tasnif neticesinde en fazla oy alan asiller sırayla asil ve yedekler de yedek üyeliklere seçilmiş olurlar. Eşit oy çıkanların aralarında kur'a çekilir.

Tasnif sonuçlarına, ilânından itibaren üç gün içerisinde ilgililer tarafından kongre başkanına itiraz edilir. Kongre Başkanı derhal Başkanlık Divanını, ilgili tasnif komisyonunu toplantıya çağırır, itirazı gerektiği gibi tetkik eder ve en geç üç gün içinde kesin karara bağlar.

KONGRE ZABITLARI :

MADDE 22 — Kongrenin kongreye müteallik bütün evrak ve zabıtlar dizi pusulası ile kongre başkanı tarafından Genel Başkana teslim edilir.

PARTİ YÜKSEK ŞÛRASI :

MADDE 23 — Parti Yüksek Şûrası :

a) Parti Kurucuları,

b) Parti Genel Başkanı,

c) Genel İdare Heyeti üyeleri,

d) Partili Eski Genel Başkan, Başbakan ve Reisicumhurlar,

e) İl Başkanları,

f) Yardımcı Kolların Genel Başkanları,

g) Partili T.B.M.M. üyelerinin aralarından seçeceği yirmi üyeden, teşekkül eder. T.B.M.M. den seçilen üyelerin görev süreleri il başkanlarının görev süreleri kadardır. Herhangi bir sebeple üyeliği düşenlerin yerine süreyi tamamlamak üzere yenileri seçilir.

MADDE 24 — Parti Yüksek Şûrası büyük kongreden sonra Partinin en yüksek organıdır. Normal olarak altı ayda bir merkezde veya herhangi bir ilde toplanır. Büyük kongredeki usule göre olağanüstü toplantıya çağrılır. Baş-

kan; parti genel başkanı veya genel başkan tarafından vazifelendirilecek bir genel başkan yardımcısıdır.

PARTİ YÜKSEK ŞÛRASININ VAZİFE ve SELÂHİYETLERİ :

MADDE 25 — Partinin umumi politikasını büyük kongrenin direktif ve temayülüne göre tayin ve tesbit etmek,

Genel İdare Kurulunca hazırlanan yönetmelikleri tetkik ve tasvip etmek,

Umumi parti meselelerini görüşmek gerekirse komisyonlar kurarak genel idare heyetine fikri sahalarda yardımcı olmak.

GENEL İDARE HEYETİ ve PARTİ GENEL BAŞKANI :

MADDE 26 — Parti Genel Başkanı büyük kongre tarafından mevcudun salt çoğunluğu ile seçilir. Birinci oylamada salt çoğunluk elde edilemezse en çok rey alan iki aday arasında seçim yeniden yapılır, bu oylamada salt çoğunluk aranmaz.

Parti Genel Başkanlığının inhilâli halinde, teşkilâtlandırma Genel Başkanı vekâlet eder ve en geç (20) gün içinde parti yüksek şûrası toplanarak kongreye kadar vazife görmek üzere Parti Genel Başkan Vekilini seçer.

MADDE 27 — Genel İdare Heyeti, Parti Genel Başkanı, Partinin T.B.M.M. deki grup Başkanları (Genel Başkanın başkan bulunduğu grupta başkan vekillerinden biri) ile büyük kongrece seçilmiş yirmi iki (ve bir o kadar da yedek seçilir) üyeden teşekkül eder. En az ayda bir defa toplanır.

MADDE 28 — Genel İdare Kurulu Partinin en yüksek icra organı olup vazifeleri şunlardır :

a) Partinin bütün teşkilâtını idare etmek,

b) Teşkilât kurmak ve yardımcı organları teşkil etmek,

c) Parti program ve tüzüğünün, Parti Yüksek Şûrası ve Genel Kongre kararlarının tatbiki, ihtisas komis-

yonları ve bürolar teşkili ve lüzum gördüğü hususlar hakkında yönetmelikler hazırlanması,

d) Genel Kongre ve Yüksek Şûraya sunulacak raporları hazırlamak,

e) Partinin umumî faaliyet ve siyaseti hakkında teşkilâtı tenvir etmek, yapılması gerekli hususlarda teşkilâta direktif ve talimat vermek, malûmat istemek, teşkilât kademelerinden intikal eden meselelerde karar vermek ve tatbik etmek,

f) Parti tüzük ve programı ile kanunların verdiği bütün vazifeleri yerine getirmek,

g) Seçimlere ait faaliyetleri ve bu faaliyetleri yürütecek ekipleri tayin ve Partinin merkez adaylarını tesbit etmek,

h) Parti prensiplerini yaymak,

ı) Büyük kongreye sunulacak bilânçoyu, kesin hesap raporunu, bütçeyi, umumî faaliyet raporunu hazırlamak,

i) İcap eden hallerde meclis grupları idare heyetleriyle müşterek toplantılar yapmak,

j) Parti gelirini arttırmaya çalışmak ve bunun için gerekli tedbir ve kararları almak,

k) Genel Başkan yardımcılarını seçmek ve değiştirmek,

GENEL BAŞKANLIK DİVANI :

MADDE 29 — Parti Genel Başkanlık Divanı, Parti Genel Başkanı, Genel Başkan Yardımcıları, Umumî Kâtip ve Umumî Kâtip Yardımcısı, Genel Muhasip ve Genel Muhasip Yardımcılarından teşekkül eder. Genel Başkanlık Divanı aynı zamanda Parti Yüksek Şûrasının Başkanlık Divanı vazifesi de ifa eder.

MADDE 30 — Genel Başkan Yardımcıları :

1) Teşkilâtlanma Başkanı,
2) Propaganda ve İstihbarat Başkanı,
3) Seçim Başkanı,
4) Yardımcı Kuruluşlar Başkanı (Kadın ve Gençlik Kolları).

Yardımcılardan herbiri diğer bir yardımcılık vazifesine vekâleten bakabilir. Genel Başkan Yardımcıları, kendilerine lüzum gördükleri kadar yardımcı seçerler. Her başkan yardımcısı seçtiği yardımcısını, ilk toplantısında genel idare heyetinin tasvibine sunar.

MADDE 31 — Parti Genel Başkanlık divanının vazifeleri ve selâhiyetleri şunlardır :

Genel İdare Kurulu kararlarını yürütmek ve kurula gelecek meseleleri halletmek, Parti teşkilâtının muhtelif bölümleri arasında irtibat ve ahenk sağlamak, Genel İdare Kurulu ve Parti Yüksek Şûrasının gündemini hazırlamak, Parti adına yapılacak mühim beyanların hazırlanmasında Genel Başkana yardımcı olmak, merkez bürodaki Parti Personelinin tayinini yapmak.

MADDE 32 — Parti Genel Başkanının vazife ve selâhiyetleri şunlardır :

Partiyi temsil etmek; Genel İdare Kurulu, Parti Yüksek Şûrası ve Partinin T.B.M.M. gruplarına ve bunların müşterek toplantılarına başkanlık etmek, Parti Genel İdare Kurulu, Parti Yüksek Şûrası ve Parti T.B.M.M. grupları arasında işbirliği ve ahengi sağlamak.

MADDE.33 — Partinin (4) Genel Başkan yardımcısı vardır: Bunların seçimini yapmak Genel İdare Kuruluna aittir. Bu vazifeler :

1) Teşkilâtlanma,
2) Propaganda ve İstihbarat,
4) Seçim,
4) Yardımcı Kuruluşlardır.

Genel Başkan bulunmadığı zaman yerine yardımcılarından birisini tevkil etmemişse, yukarıdaki vazife sırasına göre yardımcılar Genel Başkana vekâlet ederler.

MADDE 34 — Genel İdare Kurulu Büyük kongreyi müteakip yaptığı ilk toplantıda kendi üyeleri arasından gizli oyla bir umumî kâtip, bir umumî kâtip yardımcısı, bir genel muhasip ve bir genel muhasip yardımcısı ile genel başkan yardımcılarını seçer.

UMUMİ KÂTİP :

MADDE 35 — Umumî Kâtip; Siyasî Partiler Kanunu, tüzük ve yönetmelikler dairesinde lâzım gelen defterleri, idare kurulu zabıtlarını tutar, kararları yazar ve imza ettirir. Dosyaları ve her türlü evrakı başkanla birlikte muhafaza eder.

Merkez bürolarındaki memur ve müstahdemlerin çalışmalarını kontrol eder, müracaatları karşılar ve haberleşmeleri yürütür.

MADDE 36 — Genel Muhasip; Parti Merkez Teşkilâtının bilumum malî işlerini yürütür, siyasî partiler kanunu tüzük ve yönetmeliklerce gerekli muhasebe defterlerini tutar. Parti teşkilâtının malî işlerini murakabe eder. Partinin malî işlerine ait muamele ve muhaberesinde Parti Genel Başkanı veya Genel Başkan Yardımcıları ile birlikte imza koyar.

YÜKSEK HAYSİYET DİVANI :

MADDE 37 — Yüksek Haysiyet Divanı :

a) Büyük kongrece gizli oyla seçilen (9) üyeden teşekkül eder. Bir o kadar da yedek üye seçilir.

b) Seçilmelerini müteakip en geç bir hafta içinde toplanarak aralarında bir başkan, bir ikinci başkan ve bir sekreter seçerler,

c) Haysiyet Divanına seçilen üyeler partide başka faal bir vazife alamazlar.

d) Yüksek Haysiyet Divanı kendi başkanı, Parti Genel Başkanı veya Teşkilâtlanma işlerine bakan Parti Genel Başkan Yardımcısının davetiyle toplanır.

MADDE.38 —

a) Yüksek Haysiyet Divanı kararları kesindir.

b) İtiraz edilen İl Haysiyet Divanı kararlarını tetkik eder. Lüzum görürse yeni bir tahkikat açar veya başka bir İl Haysiyet Divanını böyle bir tahkikat için görevlendirir.

c) Genel İdare Heyetinin sevki üzerine; Genel Başkan, Genel İdare Heyeti, İl İdare Heyeti, İl Haysiyet Di-

vanı Üyeleri ile T.B.M.M. nin Partili üyeleri ve kendi üyeleri hakkında doğrudan disiplin cezaları verir.

Ancak kurucular, Genel Başkan, Genel İdare Heyeti ve T.B.M.M. si Partili üyelerinin haysiyet divanına sevki kararı Parti Yüksek Şûrasının 2/3 ekseriyeti ile verilir.

d) İl Haysiyet Divanlarının inhilâli veya toplanamaması halinde o İl Haysiyet Divanı yetkilerini üzerine alır veya çevre illerden birinin haysiyet divanını vazifelendirir.

İLLER TEŞKİLÂTI :

MADDE 39 — İl v eİlçe idare heyetleri, kendi kademeleri kongreleri tarafından yedekleri ile birlikte, gizli oyla seçilirler. İl İdare Heyetleri 7-15, ilçe idare heyetleri 5-11 kişiden teşekkül eder.

Aynı şahıs iki ayrı idare heyetinde aynı zamanda bulunamaz.

MADDE 40 — İl ve ilçe idare heyetleri kongreden sonra iki gün içerisinde toplanarak aralarından bir başkan ve bir ikinci başkan, bir sekreter, bir muhasip seçerler.

MADDE 41 — İl ve ilçe idare heyetleri en geç (15) günde bir toplanırlar.

Parti faaliyetlerini yürütür. Üst kademelerin talimatlarını yerine getirir. Kendilerine bağlı teşkilâtı idare ve murakabe ederler. Memleket işleri ile yakından alâkadar olurlar.

MADDE 42 — İl ve ilçe idare heyetleri, kendi vazifelerine ait işler hakkında partililerin fikirlerini ve yardımlarını temin etmek üzere toplantılar yapar, komisyonlar kurar, faydalı mütâlea ettikleri fikirleri ve tedbirleri üst kademeye teklif eder, kendi çevresinde partinin durumu ve üye miktarı hakkında her altı ayda bir, üst kademeye rapor verir ve kendine bağlı kademelerden bu raporları ister ve takip eder.

MADDE 43 — İl ve ilçe idare kruulları ve başkanları, genel idare kurulunun muvafakatını almadan kendi çevrelerini aşan, parti umumî siyaseti hakkında beyanat veremezler, kendi kademelerine tekabül eden resmî ma-

kamlardan yukarı makamlarla muhabere edemezler. Böyle bir muhabereye lüzum gördükleri hallerde durumu bir üst kademe idare kuruluna bildirerek onun vasıtasiyle takip ederler.

MADDE 44 — İlçe idare kurulları köy ve mahallelerde parti görevlilerini seçerler. İlçe idare heyetlerinin kurulmadığı köy ve mahallelerde parti görevlisi il idare heyetlerince seçilir.

MÜTEŞEBBİS İDARE HEYETLERİ :

MADDE 45 — Teşkilâtı bulunmayan illerde, genel idare kurulu müteşebbis il idare heyetini kurar.

Kurulmamış ilçelerin müteşebbis heyetleri il idare heyeti tarafından, eğer il idare heyeti teşekkül etmemişse genel idare heyeti tarafından kurulur,.

MADDE 46 — Müteşebbis idare heyetleri kongrelere seçilmiş idare heyetlerinin hak ve yetkilerine sahiptirler.

Müteşebbis idare heyetlerinin vazifeleri normal kongreye kadar devam eder.

MADDE 47 — İl ve ilçe idare heyetlerinin istifa etmeleri veya işten el çektirilmeleri halinde bir üst kademe tarafından, üst kademe yoksa genel idare heyeti tarafından muvakkat idare heyeti teşkil olunur. Lüzum gördüğü hallerde genel idare heyeti muvakkat ilçe idare heyetini re'sen kurar.

MADDE 48 — Muvakkat idare heyetleri (45) gün içinde kongrelerini yapmaları şarttır.

İL ve İLÇE KONGRELERİ :

MADDE 49 — İl ve ilçe kongreleri iki yılda bir yapılır. Mahallî, coğrafî ve iş şartlarına göre her kademe kongresinin tarihini bir üst kademenin muvafakatını alarak etsbit eder,.

Tesbit olunan kongre tarihi, zarurî sebeplerle bir üst kademe idare heyeti tarafından ilân müddetlerine riayet suretiyle değiştirilebilir.

MADDE 50 — İl ve ilçelerin fevkalâde kongreleri, kendi idare kurullarının veya bir üst kademe idare kurulunun kararı, genel idare kurulunun tasvibi ile yapılır.

MADDE 51 — İlçe kongreleri, kendi çevrelerinde bulunan muhtarlıklardaki partililerin seçecekleri delegelerle, ilçe idare heyeti başkan ve üyeleri, kadın ve gençlik kolu başkan ve üyeleri, partili muhtarlar ve belediye azalarından teşekkül eder(Müteşebbis İdare Heyeti üyeleri dahil, muvakkat idare heyetleri hariç).

Her muhtarlık çevresinde alınan rey sayısına göre delege sayısı tesbit edilir. Bu nisbeti, son milletvekili seçiminde alınan oyları nazara alarak parti yüksek şûrası tesbit eder. Bu nisbet tesbit edilmemişse bin nüfusa kadar olan muhtarlıklardan bir, binden fazla nüfuslu muhtarlıklardan iki delege seçilir. Nüfus durumu son nüfus sayımı esas alınarak ilçe idare heyetlerince tesbit olunur.

İl kongreleri, ilçe kongrelerince delege sayılarının beşte biri nisbetinde seçecekleri delegelerl, ilçe başkanları, il idare ve haysiyet divanı üyeleri, belediye meclisi ve il genel meclisindeki partili üyeler, o ilin partili milletvekilleri il ve ilçelerin gençlik kolları başkanlarından teşekkül eder.

MADDE 52 — —İlçe kongrelerinde başkanlık divanı bir başkan, bir başkan çekili ve iki kâtipten teşekkül eder. İl kongre divanı, bir başkan, iki başkan vekili ve yeteri kadar kâtipten teşekkül eder.

MADDE 53 — Kongrelerde delegeliğine itiraz edilen üyeler varsa, gündeme geçilmeden iş'ari oyla beş kişilik bir komisyon kurulur. Komisyon tetkikini bitirdikten sonra yalnız komisyon sözcüsü ile delegeliğine itiraz edilene söz verilir ve kongrece karara bağlanır.

İL HAYSİYET DİVANI :

MADDE 54 —

a) İl Haysiyet Divanı il kongresince gizli oyla seçilen (7) üyeden teşekkül eder. Bir o kadar da yedek üye seçilir.

b) İl Haysiyet Divanı vilâyet çevresi içinde ikamet eden bütün partililer hakkında re'sen takibat açamaz. Ancak yetkili organlardan birinin (İl İdare Heyeti — Merkez İdare Heyeti — Yüksek Haysiyet Divanı) sevkiyle görüşür.

d) Her organ ve her partili hiyerarşiyi ihlâl etmeden şikâyet hakkını haizdir.

HAYSİYET DİVANLARINA AİT MÜŞTEREK HUKUMLER :

MADDE 55 —

a) Haysiyet divanları seçimlerini müteakip toplanıp aralarında gizli oyla bir başkan, bir ikinci başkan bir sekreter seçerler.

b) Haysiyet divanlarına seçilenler partide başka faal bir vazife alamazlar.

c) Haysiyet divanı kararlarında oylar müsavi gelirse üç günden az olmamak üzere başka bir güne talik edilir. Yine oylar müsavi olursa başkanın oyu neticeyi tayin eder.

d) Haysiyet divanları iddia ve müdafaaları değerlendirirken takdir hakkına sahiptirler.

e) Haysiyet divanı kararları üzerinde kongrelerde müzakere açılamaz. Kongreden af istenebilir. Bu halde kongre bir komisyon seçer, komisyon raporu, komisyon sözcüsünün dinlenmesini müteakip oylanır.

DİSİPLİN CEZALARI :

MADDE 56 — Disiplin cezaları şunlardır :

a) İhtar,
b) Tevbih,
c) Geçici Çıkarma,
d) Devamlı Çıkarma.

DİSİPLİN CEZASINI GEREKTİREN HALLER :

MADDE 57 —

a) Parti tüzük program ve yönetmelik hükümlerine ve partinin yetkili organlarınca verilen kararlara aykırı hareket etmek,

b) Ahlâk esaslarına aykırı davranışlarda bulunmak,

c) Partiyi istismar ederek menfaat temin etmek,

d) Kökü dışarda kozmopolit cemiyetlere kayıtlı bulunmak,

e) Partinin gayesi ve fertlere temin etmek istediği yaşayış ile bağdaşmayacak bir hayat yaşamak.

İTİRAZ :

MADDE 58 —

a) İl Haysiylet Divanı kararlarına itiraz, kararın tebliğinden itibaren en geç onbeş gün içinde yapılır.

b) İtirazlar Yüksek Haysiyet Divanına gönderilmek üzere il idare heyetine verilir. İdare Heyeti kendi cevabî yazısı ile birlikte Yüksek Haysiyet Divanına gönderir.

c) İl Haysiyet Divanı kararına yüksek haysiyet divanı nezdinde il idare heyeti de itiraz edebilir.

T.B.M.M. MİLLÎ NİZAM PARTİSİ GRUPLARI :

MADDE 59 — Partili senatörler (Cumhuriyet Senatosu Millî Nizâm Partisi Grubunu) Partili Milletvekilleri ise (Millet Meclisi Millî Nizâm Partisi Grubunu) teşkil ederler.

Her iki grup üyeleri bir arada (Türkiye Büyük Millet Meclisi Millî Nizâm Partisi Grubunu) meydana getirirler.

MADDE 60 — Parti Genel Başkanı partinin T.B.M.M. grubunun başkanıdır.

Genel Başkan, T.B.M.M. üyesi değilse müşterek grup kendine bir başkan seçer.

T.B.M.M. grup başkanı üyesi bulunduğu yasama meclisi parti grubunun da başkanıdır. Bu halde grup sadece başkan vekillerini seçer.

MADDE 61 — Grup başkan ve başkan vekilleri her toplantı yılı başında o yıl için seçilirler.

MADDE 62 — Partinin T.B.M.M. Grubu idare heyeti Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu idare heyetleri üyelerinden teşekkül eder.

MADDE 63 — Gruplar adına ancak grup başkanları, başkan vekilleri ve gruplarca seçilecek devamlı veya geçici sözcüler konuşabilirler.

MADDE 64 — T.B.M.M. nin partili üyeleri :

Meclis çalışmalarında parti umdelerine ve programına, mensubu bulunduğu grup umumî heyetinin kararlarına uymaya ve desteklemeye mecburdurlar.

Bu kararlara iştirak etmemiş olmak mazeret teşkil etmez.

Parti aidatından başka gruba, grup genel kurulunca belli edilecek miktarda bir aidat öderler.

MADDE 65 — Parti grupları umumî heyetleri toplanır, grupların çalışma usullerini tesbit ederek bir iç yönetmelik hazırlanır. Bu yönetmelik parti tüzüğünde gösterilen esasların mâna ve ruhuna aykırı olamaz.

Aykırılığı tesbit etmesi halinde Genel İdare Heyeti gruplardan tekrar müzakeresi ile tashihini ister,.

İhtilâf halinde parti yüksek şûrasının kararı tatbik edilir.

GRUP HAYSİYET DİVANI :

MADDE 66 — Meclislerin seçimle gelen üye sayıları esas alınarak her (75) üye için bir olmak üzere Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Parti gruplarınca ayrı ayrı grup olmak üzere seçilmiş olan Partili sekiz T.B.M.M. üyesinden grup haysiyet divanı kurulur.

MADDE 67 — Grup Haysiyet Divanı kendi arasından bir başkan, bir başkan vekili ve bir sekreter seçer.

MADDE 68 — Grup Haysiyet Divanında toplanma nisabı altıdır. Ekseriyetle karar verilir. Oyların müsavatı halinde lehte karar verilmiş sayılır.

MADDE 69 — Parti tüzüğünde gösterilen haller dışında, partili senatör ve milletvekilleri için disiplin takibatını icap ettiren fiil ve haller, disiplin takibatı talebinin şekli, verilecek cezalar ve bunlara itiraz yolları grup iç yönetmeliği ile tesbit edilir.

Grup Haysiyet Divanının verdiği, geçici ve devamlı ihraç cezaları kendiliğinden parti yüksek haysiyet divanına gider. Parti Yüksek Haysiyet Divanı en geç bir ay içinde toplanarak karar verir. Bu zaman esnasında yalnız, grup haysiyet divanın vereceği gruplara katılamama kararı uygulanır.

MAHALLÎ MECLİS GRUPLARI :

MADDE 70 — Millî Nizâm Partisinin temsil edildiği her il merkezinde bir "Millî Nizâm Partisi İl Genel Meclisi Grubu" ile "Millî Nizâm Partisi Belediye Meclisi Grubu" kurulur.

İlçelerde Partinin ilçe başkanları, illerde il başkanları ile partili belediye reisleri bu grupların tabiî üyeleridir.

MADDE 71 — Mahallî meclis gruplarının, idare heyetleri, vazife taksimi, yetki ve mükellefiyetleri merkez karar organınca hazırlanacak bir tüzükle tesbit edilir.

YARDIMCI TEŞKİLÂT

İL DİVANI :

MADDE 72 — İl divanı, il idare heyeti başkan ve üyeleri ile, ilçe idare heyeti başkanları, partili belediye reisleri, il genel meclisi üyeleri ile, o ilin partili senatör ve milletvekillerinden teşekkül eder.

İl divanı altı ayda bir toplanır, il idare heyetinin davetiyle fevkalâde toplantıya çağırılabilir.

Toplantılarında nisap aranmaz.

MADDE 73 — İl divanının başkanlık divanı parti il idare heyeti başkanlık divanıdır.

MADDE 74 — İl divanı toplantılarında, mahallî hizmetler, il çevresindeki bilumum meseleler ve parti faaliyetleri gözden geçirilir. Tesbit edilen durum görüşler ve teklifler bir rapor halinde genel idare heyetine bildirilir.

PARTİ KADIN ve GENÇLİK KOLLARI :

MADDE 75 — Ayrı ayrı hazırlanacak tüzüklerle parti kadın ve gençlik kollarının kuruluş, işleyiş, vazife ve selâhiyetleri tanzim olunur.

PARTİ BÜROLARI ve İSTİŞARE KURULLARI :

MADDE 76 — Parti Genel Merkezinde Basın Bürosu, Hukuk İşleri Bürosu, Dilekler ve Plânlama Bürosu ve Genel İdare Kurulunun lüzum gördüğü diğer bürolar kurulur.

Teşkilâtın diğer kademelerine hangi büroların teşmil edileceğine Genel İdare Kurulu karar verir.

MADDE 77 — Parti merkezlerinde ve bürolarda çalışacak vazifelelilerin tayini o kademedeki idare heyeti kararı ile yapılır.

MADDE 78 — Genel Başkan ve Genel İdare Heyeti lüzum gördükleri konularda devamlı veya geçimi ilmî ve istişarî kurullar teşkil edebilirler.

MADDE 79 — Genel idare heyeti bütün teşkilâtı, üst kademeler de kendilerine bağlı kademeleri her cihetten teftiş ve murakabe ederler.

Parti faaliyetlerini hızlandırmak ve düzenlemek için Genel İdare Heyeti yeteri kadar müfettiş tayin eder. Genel Başkan ve Teşkilâtlandırma Genel Başkanına da bu selâhiyeti verebilir.

Müfettişler genel olmamak, yer zikredilmek şartıyla işten el çektirme ve muvakkat heyet kurmakla yetkilendirilebilir.

SEÇİLMİŞ HEYETLERDE VAZİFE TAKSİMİ :

MADDE 80 — Aksine karar alınmadıkça:

Parti içindeki bütün vazife taksimleri gizli oyla yapılır. Vazife talep edilmez, verilir. Vazife taksiminde adaylık konmaz. İlk gizli oylamada adaylar belli edilir. İkinci oylamada en fazla rey alan vazifeyi kabul eder.

MALİ HÜKÜMLER :

MADDE 81 — Partinin gelir kaynakları şunlardır :

a) Parti üyelerinden alınan aidat.

b) Partili T.B.M.M. üyelerinden alınan aidat.

c) Adaylık için baş vuranlardan ön seçime veya yoklamaya girmeden önce alınan aidat,

d) Parti yayınları, Parti bayrağı, flâması, rozeti ve benzeri şeylerin satışından sağlanan gelirler.

e) Parti kimlik kartlarının ve parti makbuz, defter ve kâğıtlarının sağlanması karşılığında alınan paralar,

f) Parti Lokallerinin işletilmesinden elde edilen gelirler ve konferanslardan temin edilecek gelirler,

g) Parti mamelekinden, partice tertiplenen müsabaka devletçe sağlanan yardımlar.

ı) Krediler.

i) Kanunla veya yasama meclisleri iç tüzüklerine göre?

h) Bağışlar.

MADDE 82 — Her üye, partiye bir aidat ödemeyi kabul etmek zorundadır.

Bu aidatın yıllık miktarı bir liradan az, 1.200 TL. dan fazla olamaz.

Üye aidatının arttırılmasını veya eksiltilmesini her zaman istiyebilir.

İdare heyeti ödeme gücünü zayıf gördüğü partilinin ve partililerin aidatlarını re'sen indirebilir.

Taahhüt ettikleri aidatı ödemiyenlere parti ve millet hizmetinde seçimle gelinecek bir vazife verilemez.

MADDE 83 — Partiye aza olmak istiyenlerden giriş aidatı alınmaz.

MADDE 84 — Parti genel idare heyetleri partinin maksadına hadim olacak gayri menkule iktisaba, devir ve ferağa istikraz akit ve selahiyetine sahiptir. Gerekli gördüğü takdirde bu selâhiyetini il idare kuruluna da teşmil edebilir.

BAĞIŞLAR :

MADDE 85 —

a) Hiçbir bağış, bağışta bulunan veya yetkili vekiline ait olduğunu açıkça belirtilen bir belgeye dayanılmaksızın bağış olarak kabul edilemez.

b) Gerçek veya tüzel kişilerden bir yıl içinde, alınacak bağış 5.000 TL. ve bu kıymeti aşamaz.

c) Siyasî partiler kanununun 71. maddesi 1. fıkrasında yazılı müessese ve teşekküllerden bağış kabul edilemez.

MADDE 86 — Parti gelirleri makbuz karşılığında alınır. Makbuzları genel idare kurulu tarafından bastırılır ve teşkilâta dağıtılır. Parti teşkilât kademeleri kullandıkları makbuzların dip koçanlarını genel idare kuruluna iade etmek mecburiyetindedirler.

MADDE 87 — Genel merkezde 3.000 TL. ilde 1.000 TL. ilçede 500 TL. kadar olan masraf bilâhare karar alınmak karar alınmadığı takdirde mes'uliyeti tekabül etmek üzere başkan ve muhasip tarafından birlikte yapılabilir.

Bu miktarları geçmemek üzere muhasipler tarafından avans verilebilir.

MADDE 88 — Parti merkez teşkilâtı ile il ve ilçe teşkilâtının ve yardımcı kolların bir önceki takvim yılına ait gelir ve giderlerini gösteren kesin hesapları ile bilânço, her yılın Nisan ayı içinde Cumhuriyet Başsavcılığı ile Anayasa Mahkemesi Başkanlığına verilir.

MADDE 89 — Partili T.B.M.M. üyelerinin ne miktar aidat ödeyecekleri ile bunun ne miktarının grup faaliyetlerine ve ne miktarının genel idare heyeti emrine ayrılacağı T.B.M.M. grubu genel kurulu kararı ile belli edilir.

MADDE 90 — Parti tüzel kişiliği adına taşınmaz mal iktisabı ve taşınmaz mallar üzerinde ayni haklara ilişkin tasarruflar, genel idare heyeti kararına bağlıdır.

MUHASİP :

MADDE 91 — İl ve ilçe idare heyetleri ile her kademedeki yardımcı teşkilâtın idare kurullarının ve genel idare kurulunun muhasip üyeleri kendi kademesinin malî işlerini yürütür ve kendi kademesine bağlı yardımcı teşkilât ile alt kademelerin ve onlara bağlı yardımcı teşkilâtın malî işlerini denetler, gelir ve gider defterinin zamanında ve düzenli olarak tutulmasından yönetim kuruluna karşı sorumludur.

Genel muhasip, merkez teşkilâtının malî işlerini yürütür. İl ve ilçe teşkilâtı ile bunlara bağlı yardımcı teşkilâtın malî işlerini denetler ve denetletir.

MADDE 92 — Her kademedeki teşkilât ve yardımcı teşkilâtların bütün malî işleri siyasî partiler kanununun 58. maddesine göre partinin hesap yönetmeliğiyle belirtilir.

MADDE 93 — İl ve ilçe teşkilâtı ile bu teşkilâta ve merkez teşkilâtına bağlı yardımcı teşkilât tarafından parti tüzel kişiliği adına bağlantılar kurulmasıyla alâkalı esaslar, genel idare kurulunca tesbit edilir. Bu esaslara aykırı olarak girişilen anlaşma ve taahhütlerden yapanlar mes'uldür. Parti tüzel kişiliği mesul değildir.

MURAKIPLAR :

MADDE 94 — Merkez teşkilâtında üç, il ve ilçeler ile bütçesi bulunan kademe ve gruplar da birer murakıp kongreler ve gruplar tarafından seçilirler. Bir o kadar da yedek olur.

Murakabelerin neticelerini idare heyetlerine ve umumî heyetlere sunarlar.

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER :

MADDE 95 — Partinin remzi genel idare kurulunca tesbit edilir.

MADDE 96 — İşbu tüzükte belirtilmemiş hususlarda siyasî partiler kanunundaki esaslar caridir.

GEÇİCİ HÜKÜMLER :

GEÇİCİ MADDE 1 — Partinin kurucular kurulu ilk büyük kongreye kadar büyük kongrenin ve Parti Şûrasının bütün yetkilerine sahiptir.

GEÇİCİ MADDE 2 — Henüz teşkilât kurulmamış illerin, ilçeleri için genel idare kurulu, teşkilâtı kurulmuş olup da o ilin henüz ilçe teşkilâtı kurulmamış ilçeleri için il idare heyeti kayıtları yapar ve o ilçelerde ilçe teşkilâtı kurulunca üye kayıtlarını o teşkilâtın idare heyetlerine gönderir.

GEÇİCİ MADDE 3 — Partinin katılacağı ilk genel milletvekili seçimlerinin kesin neticeleri ilân edilinceye kadar parti kademeleri kongrelerine iştirak edecek delegelerin seçim ve nisbetlerine dair hükümler bir yönetmelikle tesbit edilir.

GEÇİCİ MADDE 4 — Kuruluşta ilk il ve ilçe kongreleriyle ilk büyük kongre toplantısının ne zaman yapılacağı genel idare heyeti kararıyla tesbit olunur.

İlk büyük kongre parti kuruluş beyannamesinin İçişleri Bakanlığına verilmesinden başlayarak iki yıl içinde toplanır.

GEÇİCİ MADDE 5 — Müteşebbis heyetlerle ilçelerde ilk kaydolan üyelere, hiçbir özel hak getirmeksizin ilk üyelik şeref kartı verilir. (ilk üyelik şeref kartı ilçe nüfusuna göre tesbit edilir, her 1.000 nüfus için bir kişi olarak hesaplanır).

İlk üyelik şeref kartında üyenin künyesi ve partiye kayıt tarihi bulunur.

M.N.P. KURUCULARI

1.	Necmeddin Erbakan	Prof. Dr. Yük. Makina Müh., Konya Milletvekili
2.	A. Tevfik Paksu	Tüccar, Eski Maraş Senatörü
3.	Ali Haydar Aksay	Avukat Haruniye - Adana
4.	Süleyman Arif Emre	Avukat, Eski Adıyaman Milletvekili
5.	H. Tahsin Armutcuoğlu	Avukat, Ankara
6.	Ömer Çoktosun	Tüccar, Konya
7.	Ekrem Ocaklı	Çiftçi, Eski Gümüşhane Milletvekili
8.	Ömer Faruk Ergin	Emekli memur, Yozgat
9.	Saffet Solak	Prof. Dr., Sarayönü - İzmir
10.	Hasan Aksay	İlâhiyatçı, Eski Adana Milletvekili
11.	Ali Oğuz	Avukat, Kayseri
12.	İsmail Müftüoğlu	Avukat, Trabzon
13.	Nail Sürel	Tüccar, Tekirdağ
14.	İ. Fehmi Cumalıoğlu	Doktor Eski Kayseri Milletvekili Tekirdağ
15.	Hüsameddin Fadıloğlu	Müteahhit, Y. İnşaat Müh. Gaziantep
16.	Bahaddin Çarhoğlu	Tüccar, Urfa.
17.	Mehmet Satoğlu	Harita mühendisi, Kayseri
18.	Rifat Boynukalın	Makina Yüksek Müh., Karaman

ÖZET

(KOLTUK, Durmuş Ali), (Türk Siyasi Tarihinde Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri), (Doktora Tezi), Ankara, (2009)

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de, 1961 Anayasası'yla kurulmuş olan Anayasa Mahkemesi'nin kapattığı ilk siyasi parti olan Milli Nizam Partisi (MNP; 26 Ocak 1970- 20 Mayıs 1971) ile onun devamı niteliğindeki Milli Selamet Partisi'nin (MSP; 11 Ekim 1972- 12 Eylül 1980) siyasi faaliyetlerini ortaya koymaktır.

Bu çalışmada bu partilerin programları ve seçim bildirileri değerlendirildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşiv ve Dokümantasyon Dairesi, Milli Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu'nda dönemin gazeteleri özellikle Cumhuriyet ve Milli Gazete tarandı. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsünün 1973 ve 1977 Genel Seçimleri sonuçları yorumlandı. Bu partilerin önde gelenlerinden olan M. Gündüz Sevilgen, Süleyman Arif Emre gibi kişilerin de hatıratlarından yararlanıldı.

Bu noktada çalışmamız bu iki partinin siyasi faaliyetlerini kapsamaktadır. Her iki partinin de dayanak noktası siyasi-İslam'dır. Siyasi İslam, ya da İslam'ın siyasileştirilmesi 19. yüzyıla, Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar uzanmaktadır.

Fakat Cumhuriyet'in ilanından II. Dünya Savaşı'nın bitimi olan 1945'e kadar, Türkiye Tek Parti yönetimiyle idare edilmiştir. A.B.D ve İngiltere'nin liderliğinde Müttefik kuvvetlerin İkinci Dünya Savaşı'nı kazanması milli idare sistemlerinde demokratikleşme sürecine yol açtı.

1950'lerden sonra Türkiye'deki sanayileşme politikası, alt yapı çalışmaları, yeni karayollarının yapılması, tarımda makineleşme gibi olgular köylerden büyük şehirlere iç göçe yol açtı. Büyük şehirlerdeki bu nüfus her iki partinin oy potansiyelinin temelini oluşturmaktadır. Bu durum tarihi olgunun sosyolojik yönüne işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler

Türk Siyasi Tarihi
Milli Nizam Partisi
Milli Selamet Partisi
1973 Genel Seçimleri
1977 Genel Seçimleri

ABSTRACT

(KOLTUK, Durmuş Ali), (The Parties of National Order Party *(Milli Nizam Partisi)* and National Salvation Party *(Milli Selamet Partisi)* in the Turkish Politicial History), (Ph.D. Thesis), Ankara, (2009)

The aim of this study is to introduce the political actions of National Order Party *(Milli Nizam Partisi* 26 January 1970- 20 May 1971) established under the political atmosphere created by the Constitution of 1961 and closed down by the Constitutional Court and also the National Salvation Party *(Milli Selamet Partisi), as its* continuation.

In this study, the programmes of these parties and their election manifestos are evaluated. Moreover the newspapers of the period, especially *Cumhuriyet* and *Milli Gazete* which can be found in the archives and documentation department of the Grand National Assembly of Turkey, National Library and the Library of Turkish Historical Society are used mainly. And also the results of the poll declared by the State Institute of Statistics, Prime Ministry of Republic of Turkey was interpretted. The memories ot the leading persons of these parties such as M. Gündüz Sevilgen, Süleyman Arif Emre are examined.

The base of these two parties were political İslam. The historical roots of the using of İslam as political agecy and the politization of İslam went back to the the last periods of the Ottoman Empire.

From the Proclamation of Republic in Turkey to the end of the Second World War in 1945, the one-party namely the party of Republic People administered Turkey. The victory of Second World War by Allied Powers under the United States and the United Kingdom paved way the democratization process in the national administration system.

After the 1950's, the industrialization policy, infrastructure investments, the building of new highway, agricultural mechanization in Turkey caused the internal migration from village to big cities. This population in the big cities was at the basis of vote potentials ot these two parties. This fact has got sociological sides.

Keywords:

1.Turkish Politicial History,
2. National Order Party,
3. National Salvation Party,
4. 1973 General Elections**,**
5.1977 General Elections